Carl Meissner

LATIJNSE FRASEOLOGIE

in een moderne bewerking door

Thomas M. Bervoets
Leo Nellissen

2017

Carl Meissner
LATIJNSE FRASEOLOGIE

in een moderne bewerking van de

Nederlandse uitgave uit 1893

waarin vervolgens volledig is verwerkt de

Franse uitgave uit 1911

door

Thomas M. Bervoets
Leo Nellissen

Amsterdam – Tilburg 2017

Afbeelding op het voorblad: fresco, Pompeji, 55-79 n.Chr.

ISBN 978-90-808719-5-3
Uitgeverij Stilus, Tilburg: www.stilus.nl/fraseologie
© 2017 Amsterdam – Tilburg, Th.M. Bervoets, L. Nellissen

Inhoud

Voorwoord I

Afkortingen auteurs en werken III

Overige afkortingen VI

EERSTE AFDELING 1

I Wereld en natuur 1
- 1 Wereld 1
- 2 De aarde en de oppervlakte ervan 1
- 3 Water – Rivier – Zee 3
- 4 Vuur 5
- 5 Lucht – Hemel – Klimaat – Hemellichamen 5
- 6 Lucht- en Natuurverschijnselen 7

II Ruimte en tijd 9
- 1 Windstreken – Ligging 9
- 2 Grens – Gebied – Verwijdering 10
- 3 Weg – Reis 11
- 4 Gaan – Komen 13
- 5 Rijden 14
- 6 Schrede – Voetstap – Richting 15
- 7 Beweging in het algemeen 16
- 8 Tijd in het algemeen 17
- 9 Jaar – Jaargetijden 19
- 10 Dag 21

III Het menselijk lichaam en de delen ervan 23

IV Het leven van de mens 28
- 1 Zintuigen – Zintuiglijke waarnemingen – Krachten 28
- 2 Geboorte – Leven 29
- 3 Leeftijd 30
- 4 Honger – Dorst 32
- 5 Lachen – Huilen 33
- 6 Gezondheid – Ziekte 34
- 7 Slaap – Droom 35
- 8 Dood 36
- 9 Begrafenis 37

V Omstandigheden van het leven 39
- 1 Toestand – Omstandigheid – Situatie 39
- 2 Begin – Einde – Afloop – Uitslag 40
- 3 Reden – Oorzaak – Bron 41
- 4 Opzicht – Belang – Invloed – Macht – Welgevallen 42
- 5 Gelegenheid – Mogelijkheid – Aanleiding – Toeval 43
- 6 Geluk 44
- 7 Ongeluk – Lot – Verderf 45
- 8 Gevaar – Risico – Proef – Veiligheid 47
- 9 Hulp – Redding – Troost 48

10 Rijkdom – Gebrek – Armoede 49
11 Nut – Belang – Voordeel – Schade 49
12 Welwillendheid – Gunst – Genegenheid – Sympathie 51
13 Weldaad – Dank – Vergelding 52
14 Verdienste – Waarde – Beloning – Prijs 53
15 Verzoek – Wens – Taak – Bevel 54
16 Vriendschap – Vijandschap – Verzoening 54
17 Aanzien – Gezag – Waardigheid 56
18 Compliment – Goedkeuring – Terechtwijzing – Verwijt 56
19 Gerucht – Gepraat – Bericht – Vermelding 57
20 Roem – Reputatie 58
21 Eer – Verachting – Schande – Schandvlek 60
22 Moeite – IJver – Arbeid – Inspanning 60
23 Bezigheid – Vrije tijd – Nietsdoen – Traagheid 62
24 Plezier – Ontspanning 63

VI Het huiselijk leven 64
1 Het huis 64
2 Huishouden – Vermogen – Bezit – Eigendom 65
3 Woning – Kleding 66
4 Voedsel – Drank 67
5 Levensonderhoud in het algemeen 68
6 Kosten – Verkwisting 69
7 Feestmaal – Gastvrijheid 69
8 Gezelschap – Omgang – Verkeer – Eenzaamheid 71
9 Gesprek – Audiëntie – Onderhoud 72
10 Groet – Afscheid – Felicitatie 73
11 Verloving – Huwelijk – Echtscheiding 74
12 Testament – Erfenis 75
13 Gewoonte – Gebruik 76

VII Handel – Bouw 78
1 Handel in het algemeen – Kopen – Kosten 78
2 Geld – Rente – Lening 79
3 Financiën – Rekening – Verantwoording 80
4 Rente – Rentevoet 81
5 Winst – Krediet – Schuld 82
6 Gebouwen 83
7 Landbouw – Veeteelt 83

VIII Militaire zaken 86
1 Leger in het algemeen – Werving – Krijgseed 86
2 Militaire dienst – Soldij – Proviand 88
3 Opperbevel – Commando – Discipline 89
4 Wapens 89
5 De oorlog 90
6 Het leger op mars 92
7 De legerplaats 94
8 De belegering 96
9 Vóór de slag 98
10 De slag 99
a De strijd in het algemeen 99
b De aanval 100

c Het gevecht ... 101
d Omsingeling – Stellingen – Hulptroepen ... 102
e Het succes van de aanval ... 103
f Aftocht – Vlucht – Vervolging ... 103
g Nederlaag – Bloedbad – Wonden – Verlies ... 105
11 Overwinning – Triomftocht ... 105
12 Wapenstilstand – Vrede – Verdrag – Verbond ... 107
13 Onderwerping ... 108

IX De zeevaart ... 110
1 Enige termen ... 110
2 Scheepvaart – Schipbreuk – Landing ... 111
3 Zeeslag ... 112

TWEEDE AFDELING ... 114

I De geest en zijn vermogens ... 114
1 Geest – Talent – Verstand ... 114
2 Voorstelling – Verbeelding – Gedachte – Begrip ... 115
3 Mening – Vooroordeel – Vermoeden ... 116
4 Waarheid – Dwaling ... 118
5 Keus – Twijfel – Bezwaar ... 119
6 Weten – Zekerheid – Overtuiging ... 120
7 Plan – Raad – Overleg ... 121
8 Besluit – Voornemen ... 122
9 Inzicht – Doel – Vertraging – Uitstel ... 123
10 Geheugen – Aandenken – Herinnering – Vergeten ... 124
11 Theorie – Praktijk – Ervaring ... 126

II Taal en schrift ... 127
1 Taal – Spraakgebruik – Vertaling – Grammatica ... 127
2 Volzin – Periode – Woord – Spreekwoord – Lettergreep – Letter ... 129
3 Schrift – Schrijver – Boek ... 133
4 De brief ... 135

III Gemoed en hart ... 137
1 Emotie in het algemeen – Stemming ... 137
2 Vreugde – Verdriet ... 138
3 Zorg – Onbezorgdheid – Tevredenheid – Rouw ... 139
4 Vrees – Schrik – Angst ... 140
5 Moed – Moedeloosheid – Lafheid – Trots – Overmoed – Arrogantie ... 141
6 Tegenwoordigheid van geest – Gelijkmoedigheid – Vastberadenheid – Vertwijfeling ... 142
7 Hoop – Verwachting ... 143
8 Medelijden – Toegeeflijkheid – Vergiffenis – Gevoelloosheid – Wreedheid ... 145
9 Liefde – Verlangen – Bewondering – Enthousiasme ... 145
10 Geloof – Geloofwaardigheid – Vertrouwen – Trouw – Belofte – Borgstelling – Bescherming ... 147
11 Achterdocht – Verdenking – Vermoeden – Voorgevoel ... 149
12 Haat – Nijd – Afgunst ... 149
13 Ontevredenheid – Wraak – Woede ... 150

IV Deugd en gebreken ... 152
1 Deugd – Moraal ... 152
2 Gebrek – Ondeugd – Misdaad ... 153
3 Begeerte – Hartstocht – Zelfbeheersing ... 153
4 Onrecht – Belediging – Smaad – Aanstoot ... 154
5 Geweld – Hinderlaag – Bedreiging ... 155
6 Schijn – Huichelarij – List – Leugen – Spot ... 156
7 Plicht – Belangstelling ... 157
8 Rede – Geweten ... 158
9 Maat – Maatstaf – Grens – Gematigdheid – Middenweg ... 159
10 Zeden – Zedeloosheid – Zedenbederf – Beginselen – Karakter ... 160

V Godsdienst en eredienst ... 162
1 God – Godsverering ... 162
2 Godsdienst – Godsdienstige bezwaren – Eed ... 163
3 Geloof – Ongeloof – Bijgeloof ... 164
4 Gebed – Gelofte ... 165
5 Offers – Feesten ... 166
6 Orakel – Wondertekens – Toekomstvoorspelling – Voorteken ... 167

DERDE AFDELING ... 169

I Wetenschap – Kunst ... 169
1 Wetenschap in het algemeen – Letterkunde ... 169
2 Geleerdheid – Kennis ... 170
3 Vorming – Ontwikkeling – Beschaving ... 171
4 Opvoeding – Onderwijs – School – Aanleg – Beroep ... 172
5 Voorbeeld – Voorschrift ... 174
6 Filosofie ... 176
7 Onderdelen van de filosofie ... 177
8 Stelsel – Methode – Beginsel ... 177
9 Geslacht – Soort – Bepaling – Orde – Verband ... 178
10 Bewijs – Weerlegging ... 179
11 Besluit – Aanname – Conclusie ... 180
12 Uiteenzetting – Discussie – Strijdvraag ... 181
13 Overeenstemming – Overeenkomst – Consequentie – Tegenspraak ... 182
14 Afzonderlijke wetenschappen (Geschiedenis – Mythologie – Chronologie – Aardrijkskunde – Wiskunde – Natuurkunde – Sterrenkunde) ... 183
15 Volmaaktheid – Ideaal – Kunst in het algemeen ... 186
16 Dichtkunst – Muziek – Schilderkunst – Beeldhouwkunst ... 188
17 Toneel – Theater – Spelen ... 189

II Retorica en stijlleer ... 193
1 De redevoering in het algemeen ... 193
2 Stijl – Behandeling – Uitdrukking ... 195
3 Voordracht – Stem ... 199
4 Stof – Onderwerp ... 200
5 Vraag – Antwoord ... 201
6 Grap – Geestigheid – Vrolijkheid – Ernst ... 202

III De staat ... 204
1 Staatsinrichting – Bestuur – Politiek ... 204
2 Burgerrecht – Stand ... 207
3 Aanzien – (Ere)ambten – Toppositie ... 208

4 Vergaderingen – Stemming 209
5 Wet – Wetsvoorstel 209
6 Volksgunst – Invloed – (Im)populariteit 211
7 Partij – Neutraliteit – Aristocratie – Democratie 212
8 Demagogie – Revolutie – Opstand – Anarchie 214
9 Vogelvrijverklaring – Verbeurdverklaring – Verbanning – Amnestie 216
10 Heerschappij – Alleenheerschappij – Koningschap 217
11 Slavernij – Vrijheid 218
12 Belastingen – Koloniën – Werkterrein – Provincies 219
13 Magistraten 221
a Competitie – Verkiezing 221
b Afzonderlijke magistraten 223
14 Senaat 224

IV Recht en justitie 226
1 Recht en justitie in het algemeen 226
2 Gerechtelijk onderzoek – Getuigen – Foltering 228
3 Rechtszaak – Proces – Verdediging 229
4 Aanklacht – Vonnis 230
5 Schuld 231
6 Straf – Straffeloosheid 232

APPENDIX I Praktische uitdrukkingen 234

APPENDIX II Spreekwoorden en gezegden 239

Voorwoord

Es ist eine nicht zu leugnende Thatsache, daß, während auf den Gymnasien grammatische Sicherheit mit allem Eifer und zwar mit vollem Rechte erstrebt und auch wohl erzielt wird, die Fertigkeit im freien Gebrauch der Sprache hiermit nicht immer gleichen Schritt gehalten hatt. Dies findet seine Erklärung darin, daß unter einer einseitigen Verfolgung rein formaler Gesichtspunkte die Sprache selbst in ihren Ausdrücken und Wendungen nur zu leicht vernachlässigt wird. Es genügt aber keineswegs den Schüler bloß grammatisch und stilistisch zu bilden, es muß auch zugleich methodisch darauf hingearbeitet werden, daß er das Sprachmaterial selbst bis zu einem gewissen Grade wenigstens beherrschen lernt. Aldus Carl Meissner in het voorwoord bij de eerste uitgave (1878) van zijn *Lateinische Phraseologie*[1].

Dat inmiddels de bedrevenheid in het levend gebruik van het Latijn in ons land nagenoeg geheel teloor is gegaan, valt evenmin te ontkennen. Het onderwijs aan onze scholen is gereduceerd tot het aanleren van een aantal taalregels en een zeer beperkte woordenschat, die uitsluitend gericht zijn op het vertalen met behulp van een woordenboek en aantekeningen waarvan de omvang de te vertalen tekst vaak overstijgt. De opleiding aan onze universiteiten heeft daarmee gelijke tred gehouden. Niet iedereen is even gelukkig met deze ontwikkeling: velen willen niet alleen de regels, maar ook de taal zelf leren en daardoor hun taal- en leesvaardigheid verbeteren. Wij hebben daarom gemeend dat de tijd rijp is om deze collectie voor hedendaagse volwassen gebruikers nieuw leven in te blazen.

Met de *Ausdrücken und Wendungen* waarvan Meissners werk een verzameling is (ongeveer 5.500 frasen), worden de vaste woordcombinaties en zegswijzen bedoeld, de zogenaamde *iuncturae et locutiones,* de *idiotismata,* het *idioom,* het *taaleigen,* zoals elke taal die bezit. Ze zijn onontbeerlijk voor wie in het Latijn schrijft of de taal *viva voce* wil gebruiken, maar verhogen ook in niet geringe mate de leesvaardigheid, omdat niet steeds weer alles hoeft te worden opgezocht.

De collectie die destijds in verschillende talen[2] is vertaald, beleefde in Duitsland zes herdrukken, waarvan de laatste in 1900. Als gevolg van de voortschrijdende invoering in Europa van de in Duitsland ontstane *Formale Bildung* als nieuwe onderwijsmethode, waarbij de band met de levende taal definitief werd doorgesneden, is de verzameling nadien in onbruik geraakt, hoewel in 1942 in Frankrijk nog een herdruk van de Franse uitgave uit 1911[3] is verschenen. In Amerika, waar andere onderwijsopvattingen gelden, wordt de Engelse versie uit 1894[4] nog steeds ongewijzigd gepubliceerd. In Duitsland zelf, waar het vertalen van Duitse teksten in het Latijn tot de universitaire examenstof behoort, heeft Christina Meckelnborg in 2004 een gemoderniseerde versie[5] samengesteld. Daarin werden echter, in overeenstemming met de Duitse exameneisen, alle niet-Caesariaanse en niet-Ciceroniaanse items geschrapt, die echter een niet onaanzienlijk deel van het oorspronkelijke werk uitmaken. Daartegenover staat dat vele nieuwe uitdrukkingen uit de werken van Caesar en Cicero zijn opgenomen. Van deze, op zichzelf waardevolle maar voor een ander doel samengestelde, collectie is in 2015 een zesde druk verschenen.

---

[1] Carl Meissner, *Lateinische Phraseologie, für den Schulgebrauch bearbeitet,* B.G. Teubner, Leipzig, 1878.
[2] Frans (1885), Italiaans (1887), Tsjechisch (1893), Engels (1894).
[3] C. Meissner, *Phraséologie latine, traduite d'allemand et augmentée de l'indication de la source des passages citées et d'une liste des proverbes latins par Charles Pascal,* cinquième édition, Librairie C. Klincksieck, Parijs, 1911 (1942).
[4] C. Meissner, *Latin Phrase Book, translated into English from the sixth German edition with the addition of supplementary phrases and references by H. W. Auden,* MacMillan and Co., London and New York, 1894.
[5] Carl Meissner, Christina Meckelnborg, *Lateinische Phraseologie,* Wissenschäftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2004.

Wij zijn uitgegaan van de tweede (en laatste) druk van de Nederlandse uitgave (1893)[6] en hebben de indeling in aandachtsvelden daarvan ongewijzigd gelaten: elke indeling is arbitrair en de hier gevolgde heeft in de praktijk in elk geval haar bestaansrecht bewezen.

Aan onze uitgave zijn toegevoegd de aanvullingen van Charles Pascal uit de Franse editie van 1942. Daaruit zijn tevens de door hem aangebrachte vindplaatsen overgenomen, gecontroleerd en zo nodig aangevuld en/of verbeterd. Ten slotte is uit deze uitgave ook de verzameling *Proverbes et Expressions proverbiales* in zijn geheel ongewijzigd geadopteerd en als tweede appendix toegevoegd: de door Pascal gemaakte keuze onderscheidt zich namelijk hierin van vele soortgelijke selecties dat het hier geboden materiaal niet alleen spreekwoorden en gezegden bevat die door de Romeinen zelf werden gebruikt, maar ook hoe ze deze gebruikten. In totaal omvat het corpus nu ruim 6.000 items.

Nog steeds geldt wat in het voorwoord van de eerste Nederlandse druk (1887)[7] is vermeld: *Het hoofddoel dezer Phraseologie is niet den leerling de Latijnsche vertaling van gewone Nederlandsche zegswijzen in handen te geven, ook niet den juisten zin der Latijnsche uitdrukkingen in goed Hollandsch te vertalen, maar alleen hem aan te wijzen welke woorden in het Latijn met elkaar mogen verbonden worden. Daarom werd eerst eene keus gedaan uit de classieke Latijnsche schrijvers, en daarna aan de moedertaal gedacht.* In overeenstemming hiermee hebben wij in het corpus de Latijnse items voorop geplaatst, zoals ook in de oorspronkelijke Duitse en alle overige buitenlandse edities. Van alle items zijn, rekening houdend met de oorspronkelijke Latijnse context, nieuwe vertalingen gemaakt.

Omdat dit werk in de eerste plaats als e-book wordt gepubliceerd, hebben wij registers overbodig gevonden: elk Latijns of Nederlands woord kan hierin met de gewone zoekfunctie snel worden opgezocht.

De auteurs houden zich gaarne aanbevolen voor elke op- of aanmerking.

Amsterdam – Tilburg, november 2017

Thomas Bervoets
Leo Nellissen

www.stilus.nl/fraseologie

[6] K. Meissner, *Latijnsche phraseologie, naar de zesde Duitsche uitgave omgewerkt voor Gymnasiën,* tweede verbeterde druk, Wed. J.R. van Rossum, Utrecht, 1893.

[7] K. Meissner, *Latijnsche phraseologie, naar de vierde Duitsche uitgave omgewerkt voor Gymnasiën,* Wed. J.R. van Rossum, Utrecht, 1887.

Lijst van auteurs en werken

Acad.	M. Tullii Ciceronis Academicorum posteriorum ad M. Varronem liber primus
Aen.	P. Vergilii Maronis Aeneidos libri XII
Aes.	Aesopi Proverbia
Amic.	M. Tullii Ciceronis Laelius de amicitia liber ad T. Pomponium Atticum
Amm.	Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt
Apul.Apol.	L. Apulei Madaurensis Apologia sive Pro se de magia liber
Apul.Met.	L. Apulei Madaurensis Metamorphoseon libri XI
Arch.	M. Tullii Ciceronis Pro A. Licinio Archia poeta oratio
Arnob.	Arnobii (Siccensis) Maioris sive Afri Adversus nationes libri VII
Att.	M. Tullii Ciceronis Epistularum ad Atticum libri XVI
Aug.Conf.	Aurelii Augustini Hipponensis Confessionum libri XIII
B.C.	C. Iulii Caesaris Commentariorum de bello civili libri tres
B.G.	C. Iulii Caesaris Commentariorum de bello Gallico libri VII
Balb.	M. Tullii Ciceronis Pro L. Cornelio Balbo oratio
Bas.Magn.	Basilii Magni Ad adolescentes oratio
Bell.Hisp.	Auctoris incerti De bello Hispaniensi liber
Brut.	M. Tullii Ciceronis De claris oratoribus liber qui dicitur Brutus
C.Lucil.	C. Lucilii Carminum reliquiae
Caec.	M. Tullii Ciceronis in Q. Caecilium oratio quae Divinatio dicitur
Caecin.	M. Tullii Ciceronis Pro A. Caecina oratio
Cael.	M. Tullii Ciceronis Pro M. Caelio oratio
Cat.	C. Sallustii Crispi De coniuratione Catilinae liber
Cat.Dist.	Catonis Disticha
Catil.	M. Tullii Ciceronis In L. Sergium Catilinam orationes IV
CatoAgr.	M. Porcii Catonis censoris De agri cultura liber
Catul.	C. Valerii Catulli Carmina
Cels.	A. Cornelii Celsi De medicina libri VIII
Cluent.	M. Tullii Ciceronis Pro A. Cluentio habita oratio
Cod.	Iustiniani imperatoris Codicis libri XII
Col.	L. Iunii Moderati Columellae De re rustica libri XII
Comment.Petit.	M. Tullii Ciceronis Commentariolum petitionis
Curt.	Q. Curtii Rufi Historiarum Alexandri Magni libri qui supersunt
Deiot.	M. Tullii Ciceronis Pro rege Deiotario oratio
DeOr.	M. Tullii Ciceronis De Oratore ad Q. fratrem libri tres
DePart.	M. Tullii Ciceronis De partitione oratio
Dig.	Iustiniani imperatoris Digestorum libri L
Diog.	Diogeniani Paroemiographi Παροιμίαι δημώδεις
Div.	M. Tullii Ciceronis De divinatione libri duo
Dom.	M. Tullii Ciceronis De domo sua ad pontifices oratio
Ecl.	P. Vergilii Maronis Eclogarum libri X
Enn.Ann.	Q. Ennii Annalium libri
Enn.Trag.	Q. Ennii Tragoediae
Fam.	M. Tullii Ciceronis Epistularum quae ad familiares dicuntur libri XVI
Fat.	M. Tullii Ciceronis De fato libri qui supersunt
Fin.	M. Tullii Ciceronis De finibus bonorum et malorum ad M. Brutum libri V
Flacc.	M. Tullii Ciceronis Pro L. Flacco oratio
Font.	M. Tullii Ciceronis Pro M. Fonteio oratio
Front.Aeq.	Sex. Iulii Frontini De Aquaeductu urbis Romae libri duo
Fronto.Ant.Imp.	M. Cornelii Frontonis Epistula ad Antoninum imperatorem
Gai.Inst.	Gaii Institutionum commentariorum libri IV
Gell.	A. Gellii Noctium Atticarum libri XX
Georg.	P. Vergilii Maronis Georgicon libri IV
Harusp.	M. Tullii Ciceronis De haruspicum responsis oratio
Herenn.	M. Tullii Ciceronis vel incerti auctoris Rhetoricorum ad C. Herennium libri IV
Hor.A.P.	Q. Horatii Flacci Ars poetica
Hor.Car.	Q. Horatii Flacci Carminum libri IV
Hor.Ep.	Q. Horatii Flacci Epistularum libri duo

Hor.Epod.	Q. Horatii Flacci Epodon liber
Hor.Sat.	Q. Horatii Flacci Satirarum sive Sermonum libri duo
Inv.	M. Tullii Ciceronis Rhetoricorum libri duo qui sunt de inventione
Iug.	C. Sallustii Crispi De bello Iugerthino liber
Iuv.	D. Iunii Iuvenalis Satirarum libri XVI
Leg.	M. Tullii Ciceronis De legibus libri tres
Leg.Agr.	M. Tullii Ciceronis De lege agraria contra P. Servilium Rullum orationes tres
Lig.	M. Tullii Ciceronis Pro Q. Ligario oratio
Liv.	T. Livii Ab urbe condita libri qui supersunt
Liv.Per.	T. Livii Ab urbe condita librorum Periochae
Liv.Praef.	T. Livii Ab urbe condita librorum Praefatio
Luc.Musc.	Luciani Muscae Encomium
Lucr.	T. Lucretii Cari De rerum naturae libri VI
Luc.Tim.	Luciani Τίμων
Lucull.	M. Tullii Ciceronis Academicorum priorum liber secundus qui inscribitur Lucullus
Macr.Sat.	Ambrosii Theodosii Macrobii Saturnaliorum libri VII
Marc.	M. Tullii Ciceronis Pro Marcello oratio
Mart.	M. Valerii Martialis Epigrammaton libri XIV
Mil.	M. Tullii Ciceronis Pro T. Annio Milone oratio
Mur.	M. Tullii Ciceronis Pro L. Murena oratio
N.D.	M. Tullii Ciceronis De deorum natura ad M. Brutum libri tres
Nep.Ages.	Cornelii Nepotis Agesilaus
Nep.Alc.	Cornelii Nepotis Alcibiades
Nep.Arist.	Cornelii Nepotis Aristides
Nep.Att.	Cornelii Nepotis T. Pomponius Atticus
Nep.Cato	Cornelii Nepotis M. Cato
Nep.Chabr.	Cornelii Nepotis Chabrias
Nep.Cim.	Cornelii Nepotis Cimon
Nep.Con.	Cornelii Nepotis Conon
Nep.Dat.	Cornelii Nepotis Datames
Nep.Dion	Cornelii Nepotis Dion
Nep.Ep.	Cornelii Nepotis Epaminondas
Nep.Eum.	Cornelii Nepotis Eumenes
Nep.Hann.	Cornelii Nepotis Hannibal
Nep.Iph.	Cornelii Nepotis Iphicrates
Nep.Lys.	Cornelii Nepotis Lysander
Nep.Milt.	Cornelii Nepotis Miltiades
Nep.Paus.	Cornelii Nepotis Pausanias
Nep.Pel.	Cornelii Nepotis Pelopidas
Nep.Pr.	Cornelii Nepotis De excellentibus ducibus exterarum gentium libri Praefatio
Nep.Reg.	Cornelii Nepotis Reges
Nep.Them.	Cornelii Nepotis Themistocles
Nep.Thras.	Cornelii Nepotis Thrasybulus
Off.	M. Tullii Ciceronis De officiis ad Marcum filium libri tres
Opt.Gen.Or.	M. Tullii Ciceronis De optimo genere oratorum libellus
Or.	M. Tullii Ciceronis Orator ad M. Brutum
Ov.Am.	P. Ovidii Nasonis Amorum libri tres
Ov.ArsAm.	P. Ovidii Nasonis Artis amatoriae libri tres
Ov.Fast.	P. Ovidii Nasonis Fastorum libri VI
Ov.Her.	P. Ovidii Nasonis Heroides
Ov.Ib.	P. Ovidii Nasonis Ibis
Ov.Met.	P. Ovidii Nasonis Metamorphoseon libri XV
Ov.Pont.	P. Ovidii Nasonis Epistularum ex Ponto libri IV
Ov.Rem.Am.	P. Ovidii Nasonis Remedia amoris
Ov.Trist.	P. Ovidii Nasonis Tristium libri V
Parad.	M. Tullii Ciceronis Paradoxa Stoicorum ad M. Brutum
Part.Or.	M. Tullii Ciceronis De partitione oratoria dialogus
Pers.	A. Persii Flacci Satirarum libri VI
Pet.Cons.	Q. Tullii Ciceronis De petitione consulatus ad fratrem liber
Petr.	C. Petronii Satiricon liber
Phaed.	Phaedri Augusti liberti Fabularum Aesopiarum libri V
Phil.	M. Tullii Ciceronis In M. Antonium Philippicae orationes XIV

Pis.	M. Tullii Ciceronis In L. Calpurnium Pisonem oratio
Planc.	M. Tullii Ciceronis Pro Cn. Plancio oratio
Plaut.Amph.	T. Maccii Plauti Amphitruo
Plaut.Asin.	T. Maccii Plauti Asinaria
Plaut.Aul.	T. Maccii Plauti Aulularia
Plaut.Bacch.	T. Maccii Plauti Bacchides
Plaut.Capt.	T. Maccii Plauti Captivi
Plaut.Cas.	T. Maccii Plauti Casina
Plaut.Cist.	T. Maccii Plauti Cistellaria
Plaut.Curc.	T. Maccii Plauti Curculio
Plaut.Epid.	T. Maccii Plauti Epidicus
Plaut.Men.	T. Maccii Plauti Menaechmi
Plaut.Merc.	T. Maccii Plauti Mercator
Plaut.Mil.	T. Maccii Plauti Miles gloriosus
Plaut.Most.	T. Maccii Plauti Mostellaria
Plaut.Persa	T. Maccii Plauti Persa
Plaut.Poen.	T. Maccii Plauti Poenulus
Plaut.Pseud.	T. Maccii Plauti Pseudolus
Plaut.Stich.	T. Maccii Plauti Stichus
Plaut.Trin.	T. Maccii Plauti Trinummus
Plaut.Truc.	T. Maccii Plauti Truculentus
Plin.Ep.	C. Plinii Minoris Epistularum libri X
Plin.Nat.Hist.	C. Plinii Maioris Naturalis historiae libri XXXVII
Plin.Nat.Hist.Pr.	C. Plinii Maioris Naturalis historiae librorum Praefatio
Plin.Pan.	C. Plinii Minoris Panegyricus
Plut.Caes.	Plutarchi Καῖσαρ
Pomp.	M. Tullii Ciceronis Pro imperio Cn. Pompeii oratio
PostRed.Pop.	M. Tullii Ciceronis Oratio post reditum ad populum habita
PostRed.Sen.	M. Tullii Ciceronis Oratio post reditum in senatu habita
Prop.	Sex. Propertii Elegiarum libri IV
Prov.Cons.	M. Tullii Ciceronis De provinciis consularibus oratio
Pseud.Cic.Sall.	Pseudociceronis In Sallustium Crispum oratio
Quinct.	M. Tullii Ciceronis Pro P. Quinctio oratio
Quint.fr.	M. Tullii Ciceronis Epistularum ad Q. fratrem libri tres
Quintil.	M. Fabii Quintiliani De institutione oratoria libri XII
Quintil.Decl.	M. Fabii Quintiliani Declamationum maiorum libri XIX
Rab.Perd.	M. Tullii Ciceronis Pro C. Rabirio perduellionis reo ad Quirites oratio
Rab.Post.	M. Tullii Ciceronis Pro C. Rabirio Postumo oratio
Rep.	M. Tullii Ciceronis De re publica librorum VI reliquiae
Rosc.Am.	M. Tullii Ciceronis Pro Sex. Roscio Amerino oratio
Rosc.Com.	M. Tullii Ciceronis Pro Q. Roscio (Coemodo) Gallo oratio
Sall.Hist.	C. Sallustii Crispi Historiarum fragmentorum libri V
Scaur.	M. Tullii Ciceronis Pro M. Scauro oratio
Sen.Apoc.	L. Senecae Minoris Apocolocyntosis
Sen.Ben.	L. Senecae Minoris De beneficiis libri VII
Sen.Brev.Vit.	L. Senecae Minoris Ad Paulinum de brevitate vitae dialogus
Sen.Const.	L. Senecae Minoris De constantia sapientis dialogus
Sen.Contr.	L. Senecae Maioris Controversiarum libri X
Sen.Ep.	L. Senecae Minoris Epistulae morales ad Lucilium
Sen.Herc.	L. Senecae Minoris Hercules (Oetaeus)
Sen.Ira	L. Senecae Minoris De ira libri tres
Sen.Prov.	L. Senecae Minoris Dialogorum liber primum ad Lucilium de providentia
Sen.Suas.	L. Senecae Maioris Suasorium liber
Sen.Thyes.	L. Senecae Minoris Thyestes
Sen.Vit.Beat.	L. Senecae Minoris Ad Gallionem de vita beata dialogus
Senect.	M. Tullii Ciceronis Cato Maior de senectute liber ad T. Pomponium Atticum
Sest.	M. Tullii Ciceronis Pro P. Sestio oratio
S.H.A.Car.	Scriptorum Historiae Augustae Carus et Carinus et Numerianus
Sidon.Apol.ep.	Sidonii Apollinaris Epistularum libri IX
Strab.	Strabonis Rerum geographicarum libri XVII
Suet.Aug.	C. Suetonii Tranquilli Vita Augusti
Suet.Cal.	C. Suetonii Tranquilli Vita Caligulae

Suet.Claud.	C. Suetonii Tranquilli Vita Claudii
Suet.Galb.	C. Suetonii Tranquilli Vita Galbae
Suet.Gramm.	C. Suetonii Tranquilli De grammaticis
Suet.Iul.	C. Suetonii Tranquilli Vita Iulii
Suet.Ner.	C. Suetonii Tranquilli Vita Neronis
Suet.Tib.	C. Suetonii Tranquilli Vita Tiberii
Suet.Vesp.	C. Suetonii Tranquilli Vita Vespasiani
Sull.	M. Tullii Ciceronis Pro P. Sulla oratio
Symmach.Ep.	Q. Aurelii Symmachi Epistularum libri X
Tac.Agr.	P. Cornelii Taciti De vita et moribus Iulii Agricolae liber
Tac.Ann.	P. Cornelii Taciti Annalium libri XVI
Tac.Dial.	P. Cornelii Taciti Dialogus de oratoribus
Tac.Hist.	P. Cornelii Taciti Historiarum libri V
Ter.Adel.	P. Terentii Afri Adelphoe
Ter.And.	P. Terentii Afri Andria
Ter.Eun.	P. Terentii Afri Eunuchus
Ter.Heaut.	P. Terentii Afri Heauton Timorumenos
Ter.Hec.	P. Terentii Afri Hecura
Ter.Phorm.	P. Terentii Afri Phormio
Tertul.Apol.	Q. Septimii Florentis Tertulliani Apologeticum
Thuc.	Thucydidis De bello Peloponnesiaco libri VIII
Tibul.	Albii Tibulli Eligiarum libri tres
Tim.	M. Tullii Ciceronis Timaeus
Top.	M. Tullii Ciceronis Topica ad C. Trebalium
Tusc.	M. Tullii Ciceronis Tusculanarum disputationum ad M. Brutum libri V
Varr.L.L.	M. Terentii Varronis De lingua Latina libri qui supersunt
Varr.R.R.	M. Terentii Varronis Rerum rusticarum de agricultura libri tres
Vat.	M. Tullii Ciceronis In P. Vatinium testem interrogatio
Vell.	Vellei Paterculi Historiae Romanae ad M. Vicinium consulem libri duo
Verr.	M. Tullii Ciceronis In C. Verrem actionis primae et alterae sive accusationis libri V
Vitr.Arch.	M. Vitruvii Pollionis De architectura libri X

Lijst van afkortingen

/	*versregeleinde*
>	afgeleid van
*	*gereconstrueerde vorm*
abl.	ablativus
abs.	absoluut
abstr.	abstract
acc.	accusativus
aci.	accusativus cum infinitivo
act.	actief
adj.	adiectivum
adv.	adverbium, adverbiaal
afh.vr.	afhankelijke vraag
arch.	archaïsch
Aug.	Augustus
beh.	behalve
bet.	betekenis(sen)
bv.	bijvoorbeeld
comb.	combinatie(s)
comp.	comparativus
d.w.z.	dat wil zeggen
dat.	dativus
demonstr.	demonstrativus
e.a.	en andere(n)
e.v.	en verder
eig.	eigenlijk
enz.	enzovoort
evt.	eventueel
f.	femininum
fut.	futurum
gen.	genitivus
gerund.	gerundi(v)um
gew.	gewoonlijk
hoofdbet.	hoofdbetekenis
i.e.	id est
i.h.a.	in het algemeen
i.h.b.	in het bijzonder
incl.	inclusief
i.p.v.	in plaats van
i.t.t.	in tegenstelling tot
iem.	iemand
iems.	iemands
ind.	indicativus
indecl.	indeclinabel
inf.	infinitivus
intr.	intransitief
jur.	juridisch
jur.t.	juridische term
klass.	klassiek
l	liter
laatl.	laatlatijn
Lat.	Latijn
lett.	letterlijk

m	meter
m.	masculinum
m.a.w.	met andere woorden
m.b.t.	met betrekking tot
metaf.	metaforisch
meton.	metonymisch
milit.	militair(e)
n.	neutrum
n.a.v.	naar aanleiding van
n.Chr.	na Christus
nci.	nominativus cum infinitivo
niem.	niemand
obiect.	obiectivus
obj.	object
omschr.	omschrijving, omschreven
ongebr.	ongebruikelijk
oorspr.	oorspronkelijk
p.	pagina
pass.	passief
perf.	perfectum
pers.	perso(o)(ne)n
plqpf.	plusquamperfectum
plur.	pluralis
poët.	poëtisch
pos.	positivus
poss.	possessivus
postklass.	postklassiek
prep.	prepositie
pron.	pronomen
retor.	retorisch
Rom.	Romein(s)
sc.	scilicet
scherts.	schertsend
sg.	singularis
sprw.	spreekwoord
subst.	substantivum
superl.	superlativus
syn.	synoniem
sync.	syncopisch
t.a.v.	ten aanzien van
t.o.v.	ten opzichte van
t.t.	technische term
tautol.	tautologisch
tgst.	tegenstelling, tegengesteld aan
tr.	transitief
u.	uur
uitdr.	uitdrukking(en)
v.	van
v.Chr.	vóór Christus
v.d.	van de
v.e.	van een
v.h.	van het
vd.	vandaar
vb.	voorbeeld(en)
verb.	verbum
vgl.	vergelijk
z.	zich

EERSTE AFDELING

I WERELD EN NATUUR

1 WERELD

Rērum, mundī ūniversitās [N.D.1.40]	Heelal
Rērum nātūra [N.D.1.39] Nātūra	Het geschapene, de natuur
Haec omnia, quae vidēmus	De hele zichtbare wereld
Tōtīus mundī convenientia et cōnsēnsus [N.D.3.18]	De volmaakte harmonie van de schepping
Deus mundum prōcreāvit [Tim.12] (*niet* creāvit[1]), aedificāvit [Tusc.1.63], fabricātus est [Tim.17], effēcit	God heeft de wereld geschapen
Deus est mundī prōcreātor (*niet* creātor), aedificātor, fabricātor, opifex rērum [Ov.Met.1.79]	God is de schepper van de wereld
Ē prīncipiō oriuntur omnia	Alles komt uit één beginsel voort, heeft één oorsprong
Elementa Initia, prīncipia rērum	Hoofdstoffen
Elementa et tamquam sēmina rērum	Hoofd- en grondstoffen
Nūtus et pondus (ῥοπή) Sua vīs nūtusque [DeOr.3.178] Nūtus	Zwaartekracht

2 DE AARDE EN DE OPPERVLAKTE ERVAN

Orbis terrae (terrārum)[2]	De aardbol, de gehele aarde
Ager Campānus orbis terrae pulcherrimus [Leg.Agr.2.76]	Campanië is een van de mooiste landen op aarde
(Terra) continēns [B.G.2.2]	Vasteland
Terra, regiō mediterrānea	Binnenland
Interior Asia	De binnenlanden van Klein-Azië

[1] Hier en daar creāre toch in deze bet.: nōn fortuītō creātī sumus [Tusc.1.118], rērum quās creat nātūra [Fin.5.48; Tusc.1.54; Tim.11] en ook bij Lucr.; creāre ook 'teweegbrengen, veroorzaken': similitūdō creat errōrem [Div.2.55] (p. 117); perīculum alicuī creāre [Verr.2.2.90] (p. 47); zie verder noot 368.

[2] Orbis terrārum: 'de aarde als land en de bevolking ervan'; orbis terrae: 'aardoppervlak, aardkring'; orbis terrae circu(m)itiō [Vitr.Arch.1.6.9] 'de omtrek v.d. aarde'; vēram mēnsūram orbis terrae colligere 'de omtrek v.d. aarde exact berekenen' [Vitr.Arch.1.6.11]; ager Campānus orbis terrae pulcherrimus [Leg.Agr.2.76]; orbis terrārum (zelden orbis terrae) gew. 'het hele grondgebied v.d. Rom. staat'.

Sinus urbis [Cat.35]	Centrum van de stad
In ipsam *of* intimam Graeciam penetrāre	Tot het hart, tot het binnenste van Griekenland doordringen
Animāta *of* animālia inanimaque (*niet* inanimāta) [Top.69]	De bezielde en onbezielde, levende en niet-levende natuur
Rādīcēs agere [Off.2.43]	Wortel schieten
Flōrēs, folia, frondem agere	Bloemen, bladeren, blad krijgen
Gemmās agere Gemmāre [Or.3.80]	Knoppen krijgen, uitlopen
Gemmae prōveniunt	De knoppen lopen uit
Arborēs frondēscunt [Tusc.1.69]	De bomen worden groen
Rāmī lātē diffunduntur	De takken breiden zich ver uit
Montēs vestītī atque silvestrēs [N.D.2.132]	Bergen met bossen begroeid
Locī silvestrēs [B.G.5.19]	Bosrijke plekken
Summus mōns Vertex montis [Div.1.13] (*sinds Liv.* cacūmen montis)	Top, kruin van een berg
Culmina Alpium	De toppen van de Alpen
Saxa praerupta	Steile rotsen
Loca ēdita [B.G.3.19], superiōra [B.G.3.14]	Hoogten, hoger gelegen locaties
Loca aspera et montuōsa [Planc.22; B.C.1.66]	Ruwe en bergachtige streken
Loca plāna (*of alleen* plāna)	Vlakke, egale gebieden
Loca inculta	Onbebouwde streken
Loca dēserta (*tgst.* frequentia)	Woestenijen, onbewoonde gebieden
Loca amoena [Cat.11] Amoenitātēs locōrum [N.D.2.100]	Aantrekkelijke, mooie gebieden, locaties
Terra effert frūgēs [Brut.15] (*zelden* fert[3] [Leg.2.67], *nooit* prōfert)	De aarde brengt vruchten voort
Terra fundit frūgēs	De aarde brengt vruchten in overvloed voort
Ea, quae terra gignit [Fin.5.32] Ea, quae ē terrā gignuntur [N.D.2.29; Fin.5.10], generantur	De gewassen, vegetatie van de aarde

[3] Ferre ook *metaf.* 'voortbrengen': haec aetās ōrātōrem perfectum tulit [Brut.45].

Ea, quae ā terrā stirpibus continentur [N.D.2.38] Ea, quōrum stirpēs terrā continentur [N.D.2.28] Ea, quae stirpibus īnfīxa terra continet [N.D.2.26] Arborēs stirpēsque [Phil.2.55] Herbae stirpēsque [Fin.5.33]	Het plantenrijk[4]
Sub rādīcibus montis [B.G.7.36] In īnfimō monte Sub monte	Aan de voet van de berg
Superāre Alpēs, Pȳrēnaeum, Apennīnum *(beide altijd sg.*[5]*)*	Over de Alpen, de Pyreneeën, de Apennijnen trekken
Altissimīs montibus undique continērī [B.G.3.1]	Door zeer hoge bergen van alle kanten ingesloten zijn
Prōspectus est ad aliquid (*bv.* ad mare) [Liv.21.35]	Men heeft een uitzicht op iets (*bv.* op de zee)
Collis lēniter ab īnfimō acclīvis (*tgst.* lēniter ā summō dēclīvis) [Caes.]	Een zacht oplopende heuvel

3 WATER – RIVIER – ZEE

Summa aqua	De oppervlakte van het water
Aquam ex flūmine dērīvāre	Water uit de rivier leiden
Aquam dūcere per hortum [Quint.fr.3.1.4]	Water door de tuin leiden
Agrōs irrigāre	Akkers bevloeien, van water voorzien
Aqua vīva [Varr.L.L.5.123], prōfluēns [Quint.fr.3.1.3] (*tgst.* stāgnāns [Curt.8.13])	Stromend (*tgst.* stilstaand) water
Aqua iūgis [Div.2.31], perennis [Verr.2.4.107]	Doorlopend stromend water
Frīgidā, calidā lavārī [Plin.Ep.3.5]	Een koud, warm bad nemen
Aquae, aquārum inops	Met gebrek aan water, zonder water
Flūctuāre *of* flūctuārī	Op de golven drijven
Flūctibus iactārī	Op de golven geslingerd worden
Flūmen imbribus auctum	Een stroom door stortregens gezwollen
Tiberis loca plāna urbis inundāvit	De Tiber heeft de lagere delen van de stad onder water gezet
Flūmen extrā rīpās diffluit Flūmen super rīpās effunditur	De rivier treedt buiten de oevers
Flūmen agrōs inundat	De rivier overstroomt de velden

[4] Voor ´plant´ heeft het Latijn geen woord, want herba kan van bomen niet worden gezegd; planta 'stek, loot'; stirps 'het onderste deel v.d. stam met de wortels'.
[5] Bij Caesar *plur.*: Pȳrēnaeōs montēs [B.G.1.1], saltūs [B.C.1.37].

Ēlūviō [Div.1.111; Off.2.16]	Overstroming[6]
Caput flūminis Ōs flūminis	Monding van een rivier
Rhēnus multīs capitibus in ōceanum īnfluit [B.G.4.10]	De Rijn stroomt met vele armen in zee, mondt op vele plaatsen uit in zee
Flūmine secundō [B.G.7.34]	Stroomafwaarts
Flūmine adversō [B.G.7.60]	Stroomopwaarts
Rhēnus oritur [B.G.4.10], prōfluit ex Alpibus	De Rijn ontspringt in de Alpen
Ex aquā exstāre	Boven het water uitsteken
Aqua est umbilīcō, collō tenus	Het water komt tot aan de navel, hals
Aqua pectus aequat, superat	Het water reikt tot aan de borst, tot boven de borst
Humerī līberī ab aquā sunt [B.G.7.56]	De schouders staan boven water
(Sē) ex aquā ēmergere[7] [Fin.3.48]	Uit het water opduiken
Aquae ductus (*plur.* aquārum ductūs)[8] [Off.2.14]	Waterleiding
Flūctibus, undīs obruī[9], submergī	Door de golven verslonden worden
Gurgitibus haurīrī [Tac.Ann.1.70; Liv.5.38]	Door de kolken verzwolgen worden
Flūmen citātum fertur [B.G.4.10]	De rivier stroomt snel
Flūmen vadō trānsīre [Liv.38.18]	Een rivier doorwaden
Mōlēs opposita flūctibus [Off.2.14]	Dam, pier
Accessus et recessus aestuum [Div.2.34]	Eb en vloed
Dēcessus aestūs [B.G.3.13]	Eb
Aestūs maritimī mūtuō accēdentēs et recēdentēs [N.D.2.132]	De afwisseling van eb en vloed
Aestus ex altō sē incitat [B.G.3.12]	De vloed begint
Aestū minuente [B.G.3.12]	Bij het begin van de eb, bij afgaand tij
Mare ventōrum vī agitātur et turbātur [Cluent.138]	Het stormt op zee
Mare medium *of* internum[10]	Middellandse Zee
Mare Superum [Att.8.16]	Adriatische Zee

[6] Dīluvium (= dīluviēs) alleen *poët.* en in proza na Aug.; inundātiō *postklass.*
[7] Ook *metaf.*: (sē) ēmergere ē malīs (p. 46); ēmergere ē flūctibus servitūtis [Harusp.4].
[8] Aquae ductiō 'het leiden v. water' (als handeling); canālis 'buis, water-, afvoerpijp, sloot, kanaal, trechter'.
[9] Ook *metaf.*, bv. aere aliēnō obrutum esse (p. 82); nōmen alicuius obruere (perpetuā oblīviōne) (p.125).
[10] Het westelijke deel v.d. Middellandse Zee en later de hele zee werd door de Rom. zelf mare nostrum [B.G.5.1] genoemd.

Mare Īnferum [Att.8.3.4]	Tyrreense Zee
Mare Ōceanus [B.G.3.7]	Atlantische Oceaan

4 VUUR

Īgnem facere, accendere	Vuur aanmaken, aansteken
Īgnem tēctīs īnferre [B.C.2.14], subicere [Rab.Post.13] Īgnem in tēcta conicere [Liv.30.5] Incendere aedificia [B.G.1.5]	De huizen, gebouwen in brand steken
Īgnem concipere [Liv.21.8], comprehendere [B.G.5.43] Flammīs corripī	Vlam vatten, in brand geraken
Īgnem excitāre [Mur.41]	Vuur aanblazen
Īgnem alere [Curt.4.3]	Vuur onderhouden
Īnflammāre urbem [Liv.10.2]	Een stad in brand steken
Incendium per agrōs pervāsit	Het vuur heeft zich over de akkers verspreid
Ventus īgnem distulit [Cic.]	De wind heeft het vuur verspreid
Incendiō flagrāre [Liv.40.56], cōnflagrāre [Verr.2.5.92] Cōnflagrāre Ardēre	In brand staan
Incendiō dēlērī, absūmī [Liv.30.7], cōnsūmī [Curt.4.3]	In de as gelegd worden
Restinguere incendium, īgnem [Liv.30.5]	Brand blussen
Īgnī cremārī [B.G.1.4], necārī [B.G.1.53]	De vuurdood ondergaan
Īgnem, incendium [Sen.Ira3.43.1] conclāmāre	Brand roepen

5 LUCHT – HEMEL – KLIMAAT – HEMELLICHAMEN

Āēr terrae circumiectus, circumfūsus [N.D.2.91] Āēr quī est terrae proximus [Tusc.1.42]	Dampkring, atmosfeer
Suspicere[11] (in) caelum [N.D.2.4] Oculōs tollere, attollere ad caelum	Naar de hemel, de lucht kijken, de ogen naar de hemel opslaan
Sub dīvō [Nep.Paus.5]	Onder de blote hemel
Omnēs terrās, omnia maria movēre [Plaut.Rud.1]	Hemel en aarde bewegen
Caelum ac terras miscēre *(sprw.)* [Liv.4.6]	Alles ondersteboven keren
Orbis fīniēns [Div.2.92]	Horizon

[11] Suspicere (*tgst.* dēspicere) ook *metaf.*: virōs, honōrēs.

Caelum Nātūra caelī	Klimaat
Caelum salūbre Salūbritās caelī [Div.1.130]	Gezond klimaat
Caelum grave Gravitās caelī [Att.11.12.2]	Ongezond klimaat
Caelī temperātiō [N.D.2.13] Āēr calōre et frīgore temperātus [N.D.2.117]	Gematigd klimaat
Caelī asperitās [Plin.Ep.3.5]	Guur, bar klimaat
Caelī varietās [Div.1.79]	Afwisselend klimaat
Caelestia [Acad.1.4]	1. Hemellichamen 2. Hemelverschijnselen
Sōl oritur, occidit	De zon gaat op, gaat onder
Ortus, occāsus sōlis	Zonsopgang, zonsondergang
Sōl (lūna) dēficit [Div.1.121], obscūrātur	De zon (de maan) verduistert[12]
Sōlis dēfectiō [Div.1.112]	Zonsverduistering
Lūna crēscit (*tgst.* dēcrēscit [Div.2.33], senēscit [N.D.2.95])	De maan wast (neemt af)
Mōtūs stēllārum cōnstantēs et ratī [N.D.2.51] Astrōrum in omnī aeternitāte ratī immūtābilēsque cursūs [N.D.2.95]	De regelmatige bewegingen van de sterren[13]
Cursum cōnficere in caelō [N.D.2.52]	Een baan aan de hemel afleggen
Caelum astrīs dīstīnctum et ōrnātum [N.D.2.52]	De sterrenhemel
Nox sīderibus illūstris [Tac.Ann.14.5]	Een nacht door sterren verlicht
Stēllae errantēs [N.D.2.17], vagae [N.D.1.34]	Planeten
Stēllae inerrantēs [N.D.2.54] Sīdera certīs locīs īnfīxa [Tusc.5.69]	Sterren (vaste)
Orbis lacteus [Rep.6.16]	Melkweg
Orbis sīgnifer [N.D.2.53]	Dierenriem
Vertex [Rep.6.20], axis [Tusc.1.68], cardō [Varr.R.R.1.2.4] caelī	Pool
Cingulus [Rep.6.21] Orbis, pars (terrae)	Aardgordel, zone
Orbis medius [Plin.Nat.Hist.23.37]	Gematigde luchtstreek

[12] Zie Liv. 44.37 over een maansverduistering.
[13] Stēllae cursūs certōs et cōnstantēs habent [N.D.3.24].

6 LUCHT- EN NATUURVERSCHIJNSELEN

Ventus remittit [B.C.3.26]	De wind neemt af
Ventus incrēb(r)ēscit [Fam.7.20.3]	De wind wakkert aan
Ventus cadit [Liv.26.39], cessat	De wind gaat liggen
Ventīs secundīs, adversīs [Fam.14.5.1] ūtī[193]	Gunstige wind, tegenwind hebben
Ventus sē vertit in Āfricum	De wind draait naar het zuidwesten
Ventī ab ortū sōlis flant [Liv.25.27]	De wind waait uit het oosten
Tempestās cooritur [B.G.4.28]	Er steekt een storm op
Imber tenet [Liv.23.44]	De regen houdt aan
Imbrēs repente effūsī	Plotselinge stortregens
Tempestātem idōneam [B.G.4.23], bonam nancīscī	Goed weer krijgen, treffen
Sōl ardet, ūrit (*niet* pungit)	De zon brandt, steekt
Ardōre sōlis torrērī [Rep.6.21]	Door de hitte van de zon verschroeid worden
Calor sē frangit (*tgst.* incrēscit) [DeOr.1.265]	De hitte neemt af (*tgst.* neemt toe)
Tanta vīs frīgoris īnsecūta est, ut ...	Er is een dermate strenge kou ingevallen dat ...
Frīgore rigēre [Tusc.1.69] Gelū torpēre [Liv.21.56]	Van kou verstijven
Frīgore cōnficī	Van de kou vergaan, bevriezen
Aestūs et frīgoris patientem esse	Hitte en kou kunnen verdragen
Caelum tonitrū contremit [DeOr.3.157]	De hemel dreunt van de donderslagen
Fulmen[14] locum tetigit	De bliksem is ingeslagen
Fulmina micant	Bliksems flitsen
Fulmine īcī [Liv.36.37], tangī, percutī [N.D.3.84] Dē *of* ē caelō tangī [Div.2.47], percutī	Door de bliksem getroffen worden
Dē *of* ē caelō tāctus Ē caelō [Div.1.16] *of* fulmine [Div.2.47] ictus	Door de bliksem getroffen
Inter fulmina et tonitrua [Phil.5.15]	Midden tussen donder en bliksem
Tempestās cum magnō fragōre (caelī) tonitribusque [Liv.1.16]	Onweer met hevig gedonder

[14] Fulmen ook *metaf.*: fulmen verbōrum, fulmina ēloquentiae (p. 196), fulmina fortūnae (p. 45), fulmina imperiī: 'oorlogshelden'.

Ēruptiōnēs īgnium Aetnaeōrum [N.D.2.96]	De uitbarsting van de Etna
Vesuvius ēvomit (*sterker* ēructat) īgnēs	De Vesuvius spuwt vuur
Vōcis imāgō[15] [Georg.4.50; Ov.Met.3.385] Imāgō [Varr.R.R.3.16.12] Vōx repercussa [Tac.Ann.4.51]	Echo
Saxa vōcī respondent [Arch.19], resonant [Hor.Sat.1.4.76]	De rotsen weerkaatsen, weergalmen, echoën de stem

[15] Imāgō ook *metaf.*: glōria virtūtī resonat tamquam imāgō [Tusc.3.3] (p. 58).

II RUIMTE EN TIJD

1 WINDSTREKEN – LIGGING

Vīlla tangit viam [Mil.51]	Het landgoed, de boerderij ligt aan de weg
Oppidum collī impositum est	De stad ligt op een heuvel
Oppidum marī adiacet	De stad ligt aan zee
Oppidum mediterrāneum	Een stad in het binnenland
Urbs posita in altissimō monte [B.G.7.36]	Een stad op de top van een zeer hoge berg
Urbs in sinū posita est [Liv.37.31]	De stad ligt aan een baai
Oppidum montī subiectum est	De stad ligt aan de voet van een berg
Prōmunturium in mare prōcurrit	De kaap steekt ver in zee
Prōmunturium superāre [Liv.25.27]	Een kaap voorbijvaren
Paenīnsula in mare excurrit [Liv.32.23], prōcurrit	Het schiereiland springt vooruit in zee
Angustīs faucibus continentī adhaerēre [Liv.31.26]	Met een smalle strook land aan het vasteland verbonden zijn
Situs locī [Cic.; Caes.]	De ligging van een plaats
Nātūra locī [Cic.; Caes.]	De natuurlijke ligging van een plaats
Opportūnitās locī [B.C.3.106]	De gunstige ligging van een plaats
Opportūnō locō situm, positum esse	Een gunstige ligging hebben, gunstig gelegen zijn
Urbs sitū ad aspectum praeclāra est [Verr.2.4.117]	De stad heeft een zeer fraaie ligging
Spectāre, vergere in *of* ad orientem (sōlem) [B.G.5.13], ad occidentem (sōlem), ad merīdiem [Div.1.31], in septentriōnēs [B.G.1.1]	Ten oosten, ten westen, ten zuiden, ten noorden liggen[16]
Spectāre inter occāsum sōlis et septentriōnēs [B.G.1.1]	Noordwestelijk liggen
Germānia quā (*of* Germāniae ea pars quae) ad orientem, occidentem vergit *of* in (*of* ad) ... spectat	Oost-Duitsland, West-Duitsland[17]
Terrae septentriōnibus subiectae	Het noorden *(als gebied)*
Orientis (sōlis) terrae, partēs, regiōnēs, gentēs	Het oosten *(als gebied)*

[16] Vgl.: Gallia sub septentriōnibus est [B.G.1.16]; Gaetūlī agitant sub sōle magis haud procul ab ardōribus [Iug.18]: 'de Gaetulers wonen in het noordwesten van Afrika'.
[17] Orientālis en occidentālis *postklass.*

Terra austrālis	Het zuiden *(als gebied)*
Occidentis (sōlis) terrae, partēs, regiōnēs, gentēs	Het westen *(als gebied)*
Est ā septentriōnibus collis	In het noorden ligt een heuvel

2 GRENS – GEBIED – VERWIJDERING

Caput Graeciae	De hoofdstad van Griekenland
Fīnēs (imperiī) prōpāgāre [Rep.3.24; Mur.22], extendere, (longius) prōferre	De grenzen (van het rijk) uitbreiden, het rijk (verder) vergroten
(Ex) fīnibus excēdere [B.G.7.33; B.G.18.4]	Een gebied verlaten
In Sequanīs	In het land van de Sequanen
In Sequanōs proficīscī	Naar het land van de Sequanen optrekken
Longē, procul abesse ab urbe	Ver van de stad verwijderd zijn
Prope (propius, proximē) abesse [Att.8.14.1]	Niet ver weg (tamelijk dicht, vlak bij) zijn
Paribus intervallīs[18] distāre [B.G.7.23]	Even ver, op gelijke afstand verwijderd zijn
Tantundem viae est [Tusc.1.104]	De weg is even lang
Intervallō locōrum et temporum disiūnctum esse [Fam.1.7.1]	Door de afstand en de tijd gescheiden zijn
Ē longinquō	Uit de verte
Loca longinqua [Pomp.46]	Ver verwijderde gebieden
Ultimae terrae [Pomp.40] Extrēmae terrae partēs	De verst afgelegene, meest verwijderde landen, het einde van de wereld
Longinquae nātiōnēs [B.G.7.77]	Ver weg wonende volken
Id in exterīs nātiōnibus ūsque ad ultimās terrās pervagātum est [Verr.2.4.64]	Dat is in de hele wereld wijdverbreid, overal bekend
Tangere, attingere terram [Fam.15.4.4] Continentem esse terrae *of* cum terrā [Fam.15.2.2] Fīnitimum[19] esse terrae	Aan een land grenzen
Syriae vīcīna[20]	De omgeving van Syrië
Gallia Garumnā (Rhodanō) continētur[21]	Gallië heeft de Garonne (Rhône) tot grens

[18] Intervallum eig.: 'ruimte tussen twee palen' (vallus = 'paal').
[19] Fīnitimus m.b.t. een gebied of landstreek; vīcīnus m.b.t. stad, huis of erf.
[20] Vīcīnum *(subst.) sg.*: 'buurt', *plur.*: 'omgeving'.
[21] Continērī aliquā rē ook: 'ergens op berusten', zie p. 42

Rhodanus Sequanōs ab Helvētiīs dīvidit [B.G.1.2]	De Rhône is de grens tussen het land van de Sequanen en dat van de Helvetiërs
Porrigī ad septentriōnēs	Zich in de richting van het noorden uitstrekken
Haec gēns pertinet ūsque ad Rhēnum	Het gebied van dit volk strekt zich uit tot aan de Rijn
In lātitūdinem, in longitūdinem patēre [B.G.1.2]	Zich in de breedte, in de lengte uitstrekken
Lātē patēre[22] [Tusc.2.58] *(ook metaf.)*	Zich ver uitstrekken
Imperium orbis terrārum terminīs dēfīnītur [Sest.67]	Het rijk strekt zich uit tot aan het einde van de wereld
Ā mīlle passibus	Op een afstand van duizend passen, één (Romeinse) mijl
Longō spatiō, intervallō interiectō [Off.1.30]	Op grote afstand

3 WEG – REIS

Viam mūnīre[23] [Font.17]	Een weg aanleggen
Viam sternere (sīlice, saxō) [Liv.41.27]	Een weg bestraten, plaveien
Margināre viam [Liv.41.27]	De berm verharden
Substruere viam glāreā [Liv.41.27]	Een kiezelweg aanleggen
Via strāta (*niet* strāta *alleen*)	Bestrate weg
Viam patefacere [Verr.2.3.219], aperīre [Liv.]	Een weg banen
Ferrō viam facere (per cōnfertōs hostēs) [Liv.22.5]	Zich met het zwaard een weg banen (door dichte drommen vijanden heen)
Viam interclūdere [Rab.Perd.3] Iter obstruere	De weg versperren
Via fert, dūcit aliquō	De weg gaat, loopt ergens heen
In viam sē dare [Fam.14.12.1] Viae, itinerī sē committere [Phil.12.25]	Zich op weg begeven
Viam ingredī [Senect.6; Off.1.118], inīre [Mur.26] *(ook metaf.)*	Een weg inslaan
Iter ingredī (pedibus, equō, terrā) [Senect.34]	Op reis gaan (te voet, te paard, over land)
Rēctā (viā) ad aliquem venīre	Recht naar iemand toe komen
Rēctā (viā) proficīscī [Att.5.14.2], pergere	Direct, meteen vertrekken
Dē viā dēclīnāre [Fin.5.5], dēflectere *(ook metaf.)*	Van de rechte weg afwijken

[22] Patēre: 'z. uitstrekken, uitbreiden' in alle bet.; pertinēre: 'z. uitstrekken van het ene punt naar het andere': ars et lātē patet et ad multōs pertinet [DeOr.1.235]; ex eō oppidō pōns ad Helvētiōs pertinet [B.G.1.6].
[23] Ook *metaf.*: viam ad honōrēs alicuī mūnīre (p. 208).

(Dē viā) dēcēdere alicuī [B.G.6.13]	Voor iemand opzij gaan
Appiā viā proficīscī	Langs, over de Via Appia vertrekken
Errantī viam mōnstrāre [Ennius in Off.1.51]	Een verdwaalde de weg wijzen
Viam persequī *(ook metaf.)*	De weg voortzetten, vervolgen
Longam viam cōnficere [Senect.6] Ingēns itineris spatium ēmētīrī [Liv.31.24]	Een lange weg afleggen
Iter facere[24]	Een reis maken
Ūnā iter facere	Samen een reis maken
Iter aliquō dīrigere [Fam.10.11.2], intendere [Liv.29.30]	Ergens heen reizen
Ex[25] [Cic.], in itinere [B.G.1.3]	Op reis, onderweg, tijdens de mars
Ex itinere redīre[26] [Att.15.24.1]	Van de reis terug-, thuiskomen
Iter terrestre, pedestre	Reis over land, voetreis
Itinera diurna nocturnaque [B.G.1.38]	Dag en nacht non-stop voortdurende reizen
Continuātō nocte ac diē itinere [B.C.3.11] Diem noctemque itinere continuātō [Liv.26.9]	Na een ononderbroken voortgezette mars van één dag en één nacht
Nocturnō itinere nōn intermissō [B.C.3.36]	Zonder dat de reis 's nachts werd onderbroken
Iter (ūnīus[27]) diēī	(Slechts één) dagreis
Iter impedītum	Een bezwaarlijke reis, een lastig begaanbare route
Disiūnctissimās, ultimās terrās peragrāre (*niet* permigrāre)	Reizen door de meest afgelegen en verst verwijderde landen
Peregrīnātiō [Tusc.5.107]	Reis, het verblijf in het buitenland
Peregrīnārī Peregrē esse	Op reis in het buitenland zijn, in het buitenland verblijven
Peregrē proficīscī [Suet.Iul.42]	Een reis naar het buitenland maken
Rūs excurrere[28]	Een uitstapje naar het platteland, de vrije natuur maken
Rūrī vīvere Rūsticārī [Arch.16; DeOr.2.22]	Op het platteland leven

[24] Ook: 'een weg banen'.

[25] Ex itinere wil zeggen dat de mars of reis (even) ergens voor wordt onderbroken: ex itinere aliquem aggredī [B.G.1.25] 'op de marsroute iem. aanvallen'; ex itinere oppidum oppūgnāre [B.G.2.6] 'op de marsroute een stad aanvallen'; ex itinere revertī [Div.1.27] 'de reis afbreken en weer naar huis gaan', maar in itinere cum aliquō cōnflīgere [B.G.15.1] 'tijdens de mars met iem. in gevecht raken'; aliquem in itinere convenīre [B.G.1.27] 'op reis met iem. een (afgesproken) ontmoeting hebben'; facere, ut in itinere cōpia frūmentī suppetat [B.G.1.3] 'ervoor zorgen dat er onderweg genoeg proviand is'; aldus ook in fugā en ex fugā, bv.: in fugā aliquem comprehendere [B.G.5.21] en ex fugā ēvādere [B.G.3.5], ex fugā dispersī [B.G.6.35], dissipātī [Liv.6.29].

[26] Niet revertī = 'omkeren (om niet verder te gaan)', zie ook vorige noot; wel revenīre dat echter door Cic. alleen met domum wordt verbonden.

[27] Ūnus bij annus, mēnsis, diēs, hōra, verbum alleen bij nadruk of tgst.

[28] Ēvolāre rūs (ex urbe) [DeOr.2.22] 'het platteland op vluchten (de stad uit)'.

Vīta rūstica [Rosc.Am.18] (honestissima atque suāvissima)	Het boerenleven (zeer achtenswaardig en uiterst aangenaam)
Rūsticātiō [Amic.103] Vīta rūsticāna [Rosc.Am.44]	Het leven op het platteland
Via trīta[29] [Brut.281]	Een drukke weg
Errōrēs Ulixis Ulixis errātiōnēs [Vitr.Arch.7.5.2]	De zwerftochten van Odysseus
Itinera compōnere [Att.15.26.3]	De reis plannen, uitstippelen
Fessus dē viā	Vermoeid van de reis
Fessus itinere mīles (*tgst.* mīles recēns)	Een van de mars vermoeide soldaat
Herculēs in triviō, in biviō, in compitīs	Hercules op de driesprong, op de tweesprong, op de kruising[30]

4 GAAN – KOMEN

Pedibus īre [Senect.34]	Te voet gaan
Ingredī, intrāre urbem Introīre in urbem	Een stad binnengaan
Rōmam venīre, pervenīre	In Rome aankomen
Adventus Rōmam [Liv.22.61], ad urbem [Mil.49; Att.7.13.3]	De aankomst in Rome, in de stad
In ūnum locum convenīre [B.G.4.19], cōnfluere [Brut.258]	Op één plaats samenkomen, samenstromen
Rōmam concurrere [Mil.39]	In Rome samenstromen
Obviam īre alicuī [Mur.67]	Iemand tegemoetkomen, tegemoet treden
Obviam venīre alicuī [Cic.]	Iemand tegemoet gaan
Obvium [Mil.47] *of* obviam esse, fierī alicuī Incidere in aliquem [Planc.99] Offendere aliquem imparātum Nancīscī aliquem	Iemand tegenkomen *(toevallig)*
Obviam alicuī aliquem mittere [Fam.14.15.1]	Iemand iemand tegemoet sturen
Discēdere ā *of* dē *of* ex locō aliquō Ēgredī locō Excēdere ex locō	Weggaan van een plaats, een plaats verlaten[31]

[29] Trītus ook *metaf.*: prōverbium (sermōne) trītum (p. 132).
[30] Zie over dit verhaal: Off., 1.118 en Fam. 5.12.
[31] Relinquere (bv. domum) 'iem. of iets voorgoed verlaten of afzien v.h. bezit of genot ergens van'.

Dēcēdere[32] locō *of* dē *of* ex locō	Voor altijd een plaats verlaten
Portā ingredī, exīre	Door de poort binnenkomen, naar buiten gaan, weggaan
Extrā portam ēgredī [Liv.3.68]	De stad verlaten, buiten de stad, de poort gaan
Commeāre ad aliquem [B.G.1.1]	Bij iemand vaak komen, in- en uitlopen

5 RIJDEN

Currū vehī [Div.2.144]	In een wagen rijden
Equō vehī	Op een paard rijden
Sternere equum	Een paard opzadelen
In equō sedēre [Verr.2.5.27] Equō īnsidēre [Liv.7.6]	Op een paard zitten
Calcāria subdere equō [Curt.7.2] Calcāribus equum concitāre [Liv.2.6]	Zijn paard de sporen geven
Equum in aliquem concitāre [Nep.Pel.5]	Zijn paard op iemand afsturen
Habēnās addūcere [Amic.45]	De teugels aanhalen
Habēnās permittere	De teugels vieren
Moderārī equum [B.G.4.33]	Zijn paard mennen
Cōnscendere equum [Liv.29.2] Ascendere in equum [Senect.34]	Een paard bestijgen
Dēscendere ex equō [Senect.34]	Van zijn paard afstijgen
(In) equō haerēre [Deiot.28]	Vast in het zadel zitten
Equō citātō [B.C.3.96], admissō [B.G.1.22]	Spoorslags
Cursus effūsus [Liv.9.41]	Volle vaart
Frēnō remissō [Amic.45] Effūsīs habēnīs [Curt.7.9]	Met gevierde teugel, in gestrekte draf
Admittere, permittere equum [Liv.3.61] Frēnōs[33] dare equō [Liv.34.2]	Zijn paard de vrije teugel laten
Agitāre equum	Zijn paard krachtig aanzetten
Equī cōnsternantur [Liv.37.41]	De paarden worden schichtig

[32] Vd. dēcēdere (ex en dē) prōvinciā wanneer een bewindvoerder na zijn diensttijd zijn ambt neerlegt en de provincie verlaat; *metaf.* dēcēdere (dē) vītā of alleen dēcēdere 'overlijden' (p. 36).
[33] *Metaf.* calcāria, frēnōs alicuī adhibēre (p. 173).

Flectere equum [B.G.4.33]	Zijn paard wenden
Equum incitātum continēre [B.G.4.33]	Zijn paard in volle galop stoppen

6 SCHREDE – VOETSTAP – RICHTING

Gradum facere [DeOr.2.249]	Een stap, een pas zetten
Gradum addere (*sc.* graduī) [Liv.26.9]	De pas erin zetten, verdubbelen, versnellen
Certō gradū incēdere	Met vaste pas voortgaan, marcheren
Pressō gradū incēdere	Met ingehouden pas, langzaam voortgaan
Suspēnsō gradū	Op de tenen
Gradum sēnsim referre [Liv.30.18]	Stap voor stap terugwijken
Vestīgiō [Liv.10.36] *of* (ē) locō sē nōn movēre [Liv.34.20; B.G.3.15]	Zich niet van zijn plaats bewegen
Rēctā [Off.3.80] (regiōne, viā) In dīrēctum [Liv.22.47]	Rechtuit
In oblīquum [Liv.29.32]	Schuin, in schuine richting
Oblīquō monte [Liv.7.15] dēcurrere	In schuine richting van de berg naar beneden rennen, stormen
In contrārium [Liv.] In contrāriās partēs [Cic.]	In tegenovergestelde richting
In trānsversum Ē trānsversō	Dwars
Quōquō versus [Caes.] In omnēs partēs [Caes.; Cic.]	Naar alle kanten, overal heen, kriskras
In dīversās partēs *of* dīversī abeunt, discēdunt	Ze gaan in verschillende richtingen weg, uiteen
Hūc (et) illūc	Hier- en daarheen
Ultrō citrōque	Heen en weer, over en weer
Longē lātēque, passim (fluere)	Wijd en zijd, naar alle kanten (zich verbreiden)
Vestīgia alicuius sequī, persequī [Cic.] Vestīgiīs aliquem sequī, persequī [Cic.] Vestīgiīs alicuius īnsistere [Liv.5.30], ingredī [Rep.6.26] Aliquem subsequī	1. Iemand op de voet, onmiddellijk volgen, achternazitten 2. *Metaf.:* in iemands voetspoor treden, iemand navolgen

7 BEWEGING IN HET ALGEMEEN

Contendere aliquō [B.C.3.13] Sē cōnferre in aliquem locum Petere locum [DeOr.3.213]	Zich ergens heen begeven
Quō tendis?	Waar ga je heen?
Humī prōcumbere In terram cadere, dēcidere	Op de grond vallen
Humī prōsternere aliquem	Iemand op de grond gooien
Appropinquāre urbī *zelden* ad urbem	De stad naderen
Propius accēdere ad urbem	Dichter bij de stad komen
Longius prōgredī, prōcēdere	Verder voortgaan, voortrukken
Rōmam versus proficīscī	In de richting van Rome optrekken
Cōnsequī, assequī aliquem	Iemand inhalen
Praecurrere aliquem (celeritāte) Post sē relinquere aliquem [B.G.7.11]	Iemand voorbijrennen, iemand achter zich laten
Sublīmem (*niet* in sublīme *of* sublīmiter) abīre [Aen.1.415], rapī [Liv.1.16], ferrī Sublīme ferrī [Tusc.1.40]	Hoog, in de hoogte, in de lucht wegvliegen, meegevoerd worden
Praecipitem īre In praeceps dēferrī [Liv.5.47]	Voorover in de diepte storten
In profundum dēicī	In de diepte vallen
Sē dēicere dē mūrō [B.C.1.48]	Zich van de muur afgooien, neerstorten
Dēicere aliquem dē saxō Tarpēiō [Liv.5.47]	Iemand van de Tarpeïsche rots afgooien
Nīlus praecipitat[34] ex altissimīs montibus [Rep.6.19]	De Nijl stort zich van zeer hoge bergen af naar beneden
Sē prōripere domō [Liv.29.9], ex domō	Snel het huis uitrennen
In terram dēmergī	In de grond zinken, zakken
Ad Rōmam proficīscī	Tot vóór Rome oprukken, tegen Rome optrekken
Properat, mātūrat proficīscī [B.G.1.7]	Hij haast zich te vertrekken, vertrekt haastig
Multitūdō circumfunditur alicuī [Liv.22.7]	De menigte dringt zich om iemand heen
Per tōtum corpus diffundī [N.D.2.138]	Zich over het hele lichaam uitbreiden

[34] Praecipitāre ook *tr.*: aliquem praecipitāre; ruere (behalve *poët.*) altijd *intr.*

8 TIJD IN HET ALGEMEEN

Tempus praeterit, trānsit	De tijd gaat voorbij, verstrijkt
Tempus habēre alicuī reī	Tijd hebben voor iets
Tempus mihi deest ad aliquid faciendum	Mij ontbreekt de tijd, ik heb geen tijd om iets te doen
Tempus cōnsūmere in aliquā rē	De tijd met iets doorbrengen
Tempus terere, conterere (in) aliquā rē [Amic.104]	De tijd ergens mee slijten, verspillen, verdoen
Tempus cōnferre ad aliquid Tempus tribuere alicuī reī [Off.2.4]	Tijd ergens aan besteden, wijden
Tempus nōn āmittere, perdere	Geen tijd verliezen
Tempus dūcere	Tijd rekken
Aliquid in aliud tempus, in posterum differre	Iets tot een ander tijdstip, tot later uitstellen
Tempus (spatium) dēlīberandī *of* ad dēlīberandum postulāre, dare, sibi sūmere	Tijd (gelegenheid) vragen, geven, nemen, om zich te bedenken
Paucōrum diērum spatium ad dēlīberandum alicuī dare	Iemand een paar dagen respijt geven om zich te bedenken
Ex quō (tempore)	Vanaf het moment, sinds
Tempus poscit [Nep.Alc.1] Tempus (ita) fert [Fam.15.4.8] (*niet* sēcum)	De omstandigheden eisen (aldus)
Tempus māximum est, ut ...	Het is de hoogste tijd dat / om ...
Haec tempora Nostra haec aetās Nostra memoria [B.G.6.19]	De huidige tijd, onze tijd
Hīs temporibus Nostrā aetāte Hāc aetāte Nostrā memoriā [Tusc.2.9] Hīs (*niet* nostrīs) diēbus	In de huidige, onze tijd, in onze dagen
Nostra aetās multās victōriās vīdit [Mil.77]	Onze tijd heeft veel overwinningen gekend
Memoriā patrum nostrōrum	In de tijd van onze voorouders
Temporibus, aetāte Periclis	Ten tijde van Pericles
Antīquīs[35] temporibus	In de oude tijd, in vroegere tijden, vroeger

[35] Antīquitās is de toestand van iets in vroegere tijden, maar wordt niet gebruikt voor een tijdsaanduiding daarvan: antīquitātis studia 'archeologie'; antīquitātis studiōsus 'archeoloog'; veterēs of antīquī poētae, populī, hominēs doctī 'dichters, volkeren, geleerden van/uit de oudheid'; antīqua monumenta 'monumenten, geschriften uit de oudheid'; *plur.* antīquitātēs 'instellingen, gewoonten, gebruiken v.d. oude tijd'.

Līberā rē pūblicā	Tijdens de republiek
Tempora Caesariāna	De keizertijd
Media, quae vocātur, aetās	De middeleeuwen
Periclēs summus vir illīus (*niet* suae) aetātis Periclēs, quō nēmō tum fuit clārior Periclēs, vir omnium, quī tum fuērunt, clārissimus	Pericles, de beroemdste man van zijn tijd
Tempore prōgrediente	In de loop van de tijd, mettertijd
Satis longō intervallō [Cluent.177]	Na een tamelijk lange onderbreking
Spatiō temporis intermissō	Na enige tijd
In praesentia (*sc.* tempora) In praesēns (tempus)	Voor nu, voor het ogenblik
In posterum In futūrum	Voor het vervolg, voor de toekomst, voor straks, voortaan
In perpetuum	Voor altijd, voorgoed
Semel atque iterum [Caes.; Cic.] Iterum ac saepius Identidem Etiam atque etiam (*niet* iterum atque iterum)	Meer dan eens, herhaalde malen, herhaaldelijk
Futūra prōvidēre (*niet* praevidēre) [Div.1.63]	De toekomst voorzien, vooruitzien
Futūra *of* cāsūs futūrōs (multō ante) prōspicere [Off.2.33; Amic.40]	De toekomst (ver) vooruitzien
Futūra nōn cōgitāre, cūrāre	Niet aan de toekomst denken, zich niet om de toekomst bekommeren
Saeculī cōnsuētūdō Ratiō atque inclīnātiō temporis [Verr.2.5.177]	Tijdgeest, heersende opvattingen van de tijd[36]
Hīs mōribus	Naar de huidige opvattingen, mode
Prō mōribus temporum [Plin.Ep.8.18]	Naar de heersende opvattingen, mode
Nūllum tempus intermittere, quīn ... (*ook* ab opere [B.G.7.24] *of* ad opus)	Geen tijd verdoen om ... , zonder uitstel ...
Nihil mihi longius est, vidētur quam dum *of* quam ut ...	Ik kan bijna niet wachten totdat ...
Nihil mihi longius est quam ... *(+ inf.)* [Fam.11.27.1; Tusc.4.48]	Niets vind ik zo vervelend als te moeten ...

[36] De 'geest, aard, hoedanigheid, eigene' v. iets: nātūra, proprietās, vīs, ratiō atque voluntās, bv. 'taaleigen' nātūra of proprietās sermōnis, 'geest v.d. wet' voluntās et sententia lēgum (p. 211).

Temporī servīre[37] [Sest.14], cēdere [Fam.4.9.2]	Zich naar de omstandigheden, de tijd schikken
Ex quō tempore, cum ... Ex eō, cum ...	Sinds (de tijd dat) ...
Eō ipsō tempore, cum ... Tum ipsum, cum ...	Juist op het ogenblik dat ... , juist toen ...
Incidunt tempora, cum ... [Off.1.31]	Er komen soms tijden voor dat ... , er gebeuren soms dingen waarin ...
Vir ut temporibus illīs (*niet* suīs) doctus, ērudītus [Brut.107]	Een voor zijn tijd geleerd man
Prīmō quōque tempore [Fam.13.57.1]	Bij de eerst mogelijke gelegenheid, zo gauw mogelijk
Hōc tempore	Op dit ogenblik
(In) tempore	Op het juiste moment
In eō tempore, in tālī tempore	Onder zulke omstandigheden
Pūnctō temporis [B.C.2.14; N.D.1.52; Vat.11] Mōmentō[38] temporis [Liv.; Quintil.]	1. Op het moment, tijdstip 2. In een moment, ogenblik, seconde, wip
In ipsō articulō, discrīmine temporis [Quinct.19]	Juist op het beslissende moment
Temporis causā [Cic.]	Door de omstandigheden
Ad tempus adesse, redīre	Op een bepaalde tijd, op tijd aanwezig zijn, terugkeren
Ad tempus[39] cōnsilium capere	Een tijdelijke maatregel nemen
Ad exiguum tempus	Voor korte tijd
Vetustās monumenta exēderat	De tand des tijds had aan de gedenktekens geknaagd

9 JAAR – JAARGETIJDEN

Praeteritō annō (*niet* praeterlāpsō)	Verleden jaar
Superiōre [Harusp.15], priōre annō	In het vorige, het afgelopen jaar
Proximō annō	1. In het afgelopen jaar 2. In het (eerst)volgende jaar
Īnsequentī (-e) annō (*niet* sequente)	In het komend jaar

[37] Aldus wordt servīre met veel *subst.* gecombineerd: valētūdinī (p. 34), pecūniae 'z. door het geld laten beheersen', reī pūblicae, fāmae (p. 59), (commūnī) ūtilitātī 'algemeen belang', commodīs alicuius (p. 49), īrācundiae (p. 150), bellō (p. 90), brevitātī (p. 198), posteritātī servīre (p. 53) enz.

[38] Mōmentum (*sync.* *mōvimentum) eig. 'datgene wat in beweging zet, doet bewegen', vd. 'betekenis, invloed, belang'; sinds Liv. als 'moment, ogenblik' (brevissimum of minimum tempus); bij Cic. *syn.* voor pūnctum temporis [Phil.2.112]; *postklass.* is het gebruik v. pūnctum als tijdseenheid (korter dan mōmentum): quod mōmentum ('minuut'), quod immō temporis pūnctum ('seconde'), aut beneficiō sterile aut vacuum laude [Plin.Pan.56.2].

[39] Ad tempus ook: 'naar de omstandigheden'; temporārius sinds Aug.

Annō[27] perāctō, circumāctō, interiectō, intermissō	Na verloop van een jaar
Annō vertente	In de loop van het jaar
Initiō annī Ineunte annō	In het begin van het jaar
Exeunte *of* extrēmō annō	Op het einde van het jaar
Singulīs annīs, diēbus	Alle jaren, jaar in jaar uit; alle dagen, dag in dag uit
Quīntō quōque annō	Om de vier jaar
Ad annum	Over een jaar, komend jaar
Amplius sunt (quam) vīgintī annī *of* vīgintī annīs	Het is langer dan twintig jaar geleden
Vīgintī annī et amplius *of* aut plūs	Ruim twintig jaar
Abhinc vīgintī annōs *of* annīs Ante vīgintī annōs Vīgintī hīs annīs	Twintig jaar geleden
Quīnque annī sunt *of* sextus annus est, cum tē nōn vīdī	Vijf jaar geleden heb ik je voor het laatst gezien
Quīnque annōs *of* sextum (iam) annum abest	Hij is (al) vijf jaar afwezig
Commūtātiōnēs temporum quadripartītae [Tusc.1.68]	De viervoudige wisseling van de seizoenen
Vernō, aestīvō, autumnālī, hībernō tempore	In de lente, zomer, herfst, winter
Ineunte [Cic.] *of* prīmō vēre	In het begin van de lente
Vēr appetit [Liv.22.1]	De lente nadert
Suāvitās vernī temporis [Senect.70]	De aangename lente
Summā aestāte, hieme	In het hartje van de zomer, in het holst van de winter
Hiems subest	De winter staat voor de deur
Hiemem tolerāre	Het in de winter uithouden, de winter voor zich dragelijk maken
Annī dēscrīptiō	De indeling, de verdeling van het jaar
Annus (mēnsis, diēs) intercalāris[40]	Schrikkeljaar, -maand, -dag
Fāstī	Kalender *(lijst van alle dagen van het jaar met feestdagen, gerechtsdagen enz.)*

[40] Bij Cic. intercalārēs calendae priōrēs 'de eerste dag v.d. eerste schrikkelmaand' (Caes. heeft twee schrikkelmaanden ingelast); bij Cic., Liv., Plin.Mai., Suet. ook *adj.* intercalārius.

10 DAG

Ante lūcem	Vóór het aanbreken van de dag
Prīmā lūce	Bij het aanbreken van de dag
Lūce (*ook* lūcī) [Cic.]	Op klaarlichte dag
Ubi illūxit, lūxit, dīlūxit	Toen het dag was geworden, toen de dag was aangebroken
Lūcet	Het is dag
Dīlūculō	In de morgenschemering
Advesperāscit [Cic.]	Het wordt avond
Diē [Tac.Ann.16.34], caelō vesperāscente [Nep.Pel.2]	Bij het vallen van de avond
Multus diēs est Multa lūx est	Het is reeds klaarlichte dag
Ad multam noctem	Tot diep in de nacht
Dē nocte, dē diē	Nog in de nacht, bij dag
Multā dē nocte	Nog diep in de nacht
Concubiā nocte [Div.1.57]	Bij het naar bed gaan, tijdens de eerste slaap
Intempestā nocte [Verr.2.4.94]	Diep in de nacht, in het holst van de nacht
Silentiō noctis [B.G.7.36] Per silentium noctis [Liv.3.42]	In de stilte van de nacht, 's nachts in alle stilte
Vicissitūdinēs diērum noctiumque [Tusc.1.68]	De afwisseling van dag en nacht
Diēs noctēsque Noctēs diēsque Noctēsque diēsque Et diēs et noctēs Diem noctemque	Dag en nacht
Tempus mātūtīnum, merīdiānum, vespertīnum, nocturnum	De morgen, de middag, de avond, de nacht
Tempora mātūtīna	De morgenuren
In diēs (singulōs)	Van dag tot dag
In diem vīvere	Bij de dag leven, van de hand in de tand leven
Alternīs diēbus	Om de dag
Bis (in) diē	Tweemaal daags
Quattuor diēs continuī	Vier dagen achter elkaar, vier opeenvolgende dagen

Ūnus et alter diēs [Cluent.72]	Eén of twee dagen
Diēs ūnus, alter, plūrēs intercesserant	Eén, twee of nog meer dagen waren voorbijgegaan
Diem prōferre [Att.13.13-14.4]	De dag uitstellen, verschuiven
Diem ex diē exspectāre, differre, dūcere [Cic.] Diem dē diē differre [Liv.25.25]	Van dag tot dag uitstellen
Biduō sērius[41]	Twee dagen te laat
Hōrā[27] citius	Een uur te vroeg
Postrīdiē quī fuit diēs Nōn. Sept. (Nōnārum Septembrium) [Att.4.1.6]	Daags daarna, op de volgende dag, 5 september
Hodiē quī est diēs Nōn. Sept.	Heden, 5 september
Diēs hesternus, hodiernus, crāstinus, perendinus	De dag van gisteren, van heden, van morgen, van overmorgen
Diem dīcere colloquiō	Een dag voor het gesprek vaststellen, afspreken
Ad diem cōnstitūtam [Caecin.32]	Op de vastgestelde, afgesproken dag
Diem vidēre, cum ...	De dag beleven dat ...
Dolōrēs mītigantur vetustāte [Att.3.15.2]	De tijd verzacht de pijn
Diūturnitās, quae māximōs lūctūs vetustāte tollit [Fam.5.16.5]	De tijd, die op den duur alle verdriet uitwist
Quota hōra est?	Hoe laat is het?
Tertia hōra est	Het is het derde uur, drie uur *(8-9 u. 's ochtends)*
Ad hōram compositam	Op het afgesproken uur
Pūnctō temporis[38]	Een minuutje, een seconde maar
Hōram amplius [Verr.2.4.95]	Meer dan een uur
Sēmihōra [DeOr.2.178]	Een half uur
Hōrā nōnā illō ipsō diē [Dom.41]	Op het negende uur van de dag zelf
Stabilitātis aliquid habēre [Tusc.5.85]	Enige bestendigheid hebben
Biduī spatiō [Fam.10.17.1]	Binnen twee dagen
Hodiē māne [Att.13.9.1]	Vanochtend, deze morgen
Herī vesperī [Fam.11.1.1]	Gisteravond
Fortasse crās, summum perendiē [Att.12.44.3]	Misschien morgen, hoogstens overmorgen

[41] Sērō *abs.* 'te laat'; sērius met *abl.* of quam.

III HET MENSELIJK LICHAAM EN DE DELEN ERVAN

Captus omnibus **membrīs**[42] [Rab.Perd.21]	Aan alle ledematen verlamd
Caput[43] aperīre (*tgst.* operīre) [Phil.2.77]	Het hoofd ontbloten, de hoed afnemen
Capite apertō (*tgst*. opertō) [Liv.23.10]	Blootshoofds
Capite obvolūtō [Liv.3.49]	Met omhuld, bedekt hoofd
Caput dēmittere [B.G.1.32]	Het hoofd laten zakken
Caput alicuius praecīdere [Tusc.5.55; Liv.38.24]	Iemand onthoofden
Caput parietī impingere [Plin.Ep.3.16]	Zijn hoofd tegen de muur stoten
Cervīcēs *(bij Cic. alleen plur.)* frangere alicuī [Verr.2.5.110]	Iemands nek breken
In cervīcibus esse[44]	(Iemand) op de huid zitten, in het nauw drijven
Hostis in cervīcibus alicuius est	De vijand zit iemand op de hielen
Gladius cervīcibus impendet[45] [Tusc.5.62]	Het zwaard hangt boven zijn hoofd
In mē terrōrēs impendent	Verschrikkingen bedreigen me
In **collum** alicuius invādere [Phil.2.77]	Iemand om de hals vallen
Prōmittere **crīnem**, barbam [Liv.6.16]	Het haar, de baard laten groeien
Passīs crīnibus [Liv.1.13]	Met losse haren, loshangend haar
Capillī horrent	De haren rijzen te berge
Capillī cōmptī [Pis.25], compositī (*tgst.* horridī)	Ordelijk, gekamd haar
Crīnēs solvere [Liv.1.26]	Het haar losmaken
Frontem contrahere [Cluent.72], explicāre	Het voorhoofd fronsen, ontspannen
Frontem ferīre [Att.1.1.1], percutere [Brut.278]	Zich voor het hoofd slaan
In fronte alicuius īnscrīptum est [Cic.]	Op iemands voorhoofd staat te lezen
Ab alicuius **latere** nōn discēdere [Amic.1] Laterī alicuius adhaerēre [Liv.]	Van iemands zijde niet wijken

[42] Membra 'alle delen v.h. lichaam'; artūs 'gewrichten'.

[43] Caput vaak *metaf.*: capita coniūrātiōnis (p. 215), caput Graeciae (p. 10), caput flūminis (p. 4), caput cēnae (p. 69), capita lēgis (p. 211), id quod caput est (p. 236), dē capite dēdūcere (p. 81), capitis perīculum (p. 47), capitis dēminūtiō (māxima, media, minima) (p. 207), caput līberum, noxium (p. 208); ook met fōns 'bron, oorsprong': fōns miseriārum et caput (p. 42).

[44] Velut in cervīcibus habēre hostem (Liv.); alicuius in cervīcibus stāre (Curt.); bellum ingēns in cervīcibus est [Liv.22.33]; legiōnēs in cervīcibus nostrīs collocāre (Cic.) enz.

[45] Impendēre in eig. bet. 'hangen over, boven' alleen + *dat.*; *metaf.* 'dreigend boven het hoofd hangen' + *dat.* of in aliquem.

Ā latere rēgis esse [Liv.24.5]	Tot de directe, naaste omgeving van de koning behoren
Extrēmīs **digitīs** attingere aliquid [Cael.28]	Iets met de vingertoppen aanraken
Digitum intendere ad aliquid [DeOr.1.203]	Iets met de vinger aanwijzen
Nē digitum quidem porrigere alicuius reī causā [Fin.3.157]	Nog geen vinger naar iets uitsteken
Manum (dextram) alicuī porrigere [Cic.]	Iemand een hand geven
Manum nōn vertere alicuius reī causā [Fin.5.93]	Zijn hand ergens niet voor omdraaien, iets zonder moeite doen
Manūs inicere, īnferre alicuī	De handen aan iemand slaan *(om hem geweld aan te doen)*
Manūs afferre alicuī	Geweld tegen iemand gebruiken
Manūs tollere [Cic.]	De handen opheffen *(van verbazing)*
Manūs dare[46] [B.G.5.31]	Zich overwonnen verklaren, zich overgeven
Manū dūcere aliquem	Iemand bij de hand leiden
(In) manū tenēre aliquid [Cael.63]	Iets in de hand houden
In manibus habēre aliquid	1. Iets in handen hebben *(ook metaf., bv. de overwinning)* 2. Iets onder handen hebben, ergens mee bezig zijn
In manibus habēre aliquem	Iemand op handen dragen, hoogachten
Liber est in manibus	1. Het boek is in ieders handen 2. Het boek wordt geschreven
Ē *of* dē manibus alicuī *of* alicuius extorquēre aliquid	Iemand iets uit de handen wringen
In alicuius manūs pervenīre [DeOr.1.94; Att.8.5.1], venīre	In iemands handen (macht) terechtkomen, geraken
In alicuius manūs incidere [Brut.133]	Onverwachts in iemands handen vallen
In manūs (-um) sūmere aliquid [Verr.2.4.63]	Iets ter hand nemen
Ē *of* dē manibus ēlābī, effugere[47] [DeOr.2.202]	Uit de handen glijden, aan (iemands) handen ontkomen
Compressīs manibus sedēre [Liv.7.13] *(sprw.)*	Met de armen over elkaar zitten
Vincīre manūs post tergum [Liv.]	De handen op de rug boeien
Manibus ad tergum reiectīs inambulāre [Fam.10.32.3]	Met de handen op de rug op en neer lopen, ijsberen

[46] Vgl.: Atque ad extrēmum det manūs vincīque patiātur [Amic.99].
[47] Effugere aliquid of ex aliquā rē = 1. 'een plaats, situatie ontvluchten': ē carcere, ē caede, ē proeliō; 2. 'iets ontvluchten om erdoor niet te worden geraakt': invidiam, mortem.

Dē manū in manum [Fam.7.5.3] *of* per manūs trādere [Iug.63] aliquid	Iets van hand tot hand, van de ene in de andere hand laten gaan
Trāditae per manūs religiōnēs [Liv.]	Van generatie op generatie, van vader op zoon overgeleverde gebruiken
In manibus aliquem gestāre	Iemand in zijn armen dragen
Inter manūs auferre aliquem [Verr.2.5.28]	Iemand in de armen wegdragen
Libentissimō animō recipere aliquem	Iemand met open armen ontvangen
Līberōs dē parentum complexū (*niet* bracchiīs) āvellere	Kinderen uit de armen van hun ouders rukken
In alicuius complexū *of* manibus morī	In iemands armen sterven
Mordicus tenēre aliquid [Fin.4.78]	Iets met hand en tand vasthouden
Oculōs conicere in aliquem	Zijn blikken op iemand werpen
Oculōs circumferre	Zijn ogen naar alle kanten laten rondgaan, goed rondkijken
Perlūstrāre, lūstrāre oculīs aliquid [N.D.2.161]	Iets monsteren, inspecteren, (nauwkeurig) bekijken
Oculōs fīgere in terram *of* in terrā	Zijn blikken op de grond vestigen
Oculōs dēicere, removēre ab aliquā rē	Zijn blikken ergens van afwenden
Oculōs operīre (morientī)	Iemand de ogen toedrukken[48]
Oculōs [Div.1.48], lūmina āmittere	Het gezicht verliezen, blind worden
Oculīs prīvāre aliquem Lūminibus orbāre aliquem	Iemand van het gezicht beroven, iemand blind maken
Oculīs, auribus captum esse (*niet* nōn vidēre, nōn audīre)	Blind, doof zijn[49]
Ante oculōs aliquid versātur [Verr.2.5.94] Aliquid animō meō obversātur	Er zweeft mij iets voor ogen
Oculīs mentis vidēre aliquid [DeOr.3.161]	Iets in gedachten zien
In oculīs aliquem ferre [Phil.6.11], gestāre	Voor iemand grote waardering hebben
Aliquis est mihi in oculīs [Att.6.2.5]	Ik heb voor iemand grote waardering
Abīre ex oculīs, ē cōnspectū alicuius	Uit de ogen, het zicht, gezichtsveld van iemand gaan, verdwijnen
Venīre in cōnspectum alicuius [Fin.1.24]	Voor iemand verschijnen, iemand onder ogen komen
Sē in cōnspectum dare alicuī [Verr.2.5.86]	Zich bij iemand laten zien, zich vertonen

[48] *Metaf.* 'een oog toedrukken ergens voor': cōnīvēre in aliquā rē (p. 145).
[49] *Metaf.*: caecātus, occaecātus (cupiditāte, stultitiā) (p. 26).

Fugere alicuius cōnspectum [Off.3.3], aspectum Fugere ē cōnspectū alicuius [Verr.2.5.88]	Iemands blik vermijden, iemands ogen ontwijken, ontvluchten
In cōnspectū omnium Omnibus īnspectantibus	Voor aller ogen, in het zicht van iedereen
Omnia ūnō aspectū [Sest.1], cōnspectū intuērī	Alles in één oogopslag zien, met één blik overzien
Respicere ad aliquid (aliquem)[50]	Terugblikken, omkijken naar iets (iemand)
Nōn appārēre [N.D.1.37]	Verdwenen zijn
In omnēs partēs aciem (oculōrum) intendere	Naar alle kanten een scherpe blik werpen
Omnium oculōs (et ōra) ad sē convertere	Ieders ogen naar zich toetrekken
Omnium animōs, mentēs in sē convertere	De algemene aandacht trekken
Cōnspicī, cōnspicuum esse aliquā rē	De blikken ergens door naar zich toetrekken, ergens door de aandacht wekken
Oculōs (aurēs, animum) advertere ad aliquid	De ogen (oren, aandacht) ergens op richten
Animum advertere (= animadvertere) aliquid[51]	Iets (be)merken, gewaarworden
Oculī in vultū alicuius habitant [Phil.12.2]	Zijn ogen zijn van iemand niet af te slaan
Habitāre in oculīs [Planc.66]	Voor iedereen zichtbaar leven, niets te verbergen hebben
Oculōs pāscere[136] aliquā rē Pāscī aliquā rē [Verr.2.5.65]	Van een aanblik genieten
(Oculōrum aciem) alicuī praestringere	Iemands ogen verblinden
Tenebrās offundere iūdicibus [Quintil.2.17.21]	Zand strooien in de ogen van de rechters
Obscūrārī et offundī lūce sōlis [Fin.3.45]	Verblind worden door de felle zon
Caecātus, occaecātus cupiditāte, stultitiā.	Verblind door begeerte, dwaasheid
Oculīs, ante oculōs [Cic.], animō prōpōnere aliquid	Zich iets levendig voor ogen (in gedachten) stellen, verbeelden
Sibi prōpōnere aliquid	1. Zich in gedachten iets voorstellen 2. Zich iets voornemen, zich iets ten doel stellen
Ante oculōs vestrōs (*niet* vōbīs) rēs gestās prōpōnite [Sull.72]	Stelt u zich de daden, feiten, gebeurtenissen voor ogen
Cernere et vidēre aliquid [DeOr.3.161]	Iets duidelijk zien
Pedibus obterere, conculcāre	Vertrappen, plattrappen
Pedibus captum esse [Sall.Hist.2.24; Liv.43.7]	Verlamde benen hebben, niet kunnen lopen

[50] Let op het verschil met respicere aliquid 'ergens mee rekening houden' (p. 60); maar ad Graecās litterās respicere [Quintil.1.12.6] = Graecīs litterīs studēre.
[51] Animadvertere in aliquem = 'iem. berispen' (p. 232).

Ad pedēs alicuius accidere [Att.1.14.5], prōcumbere [B.G.7.15], sē prōicere [Sest.26], sē abicere [Phil.2.86], sē prōsternere [Phil.2.45], sē prōvolvere [Liv.]	Voor iemands voeten vallen, zich voor iemands voeten werpen
Ad pedēs alicuius iacēre, strātum esse, strātum iacēre [Quinct.96]	Voor iemands voeten liggen, voor hem op de knieën zitten
Quod ante pedēs (positum) est nōn vidēre[52] [Div.2.30]	Niet zien wat er voor de voeten ligt
Nec caput nec pedēs (habēre) [Fam.7.31.2] *(sprw.)*	Kop noch staart (hebben)
Sanguine redundāre [Verr.2.4.26.], mānāre	Druipen van bloed
Omnibus **artubus** contremīscere [DeOr.1.121]	Over het hele lichaam beven
Dolor artuum [Cic.]	Reumatiek
Aurēs alicuius obtundere [Plaut.Cist.118] Aliquem obtundere	Iemand lastig vallen, aan de kop zeuren
Aurēs claudere [Tusc.4.2], patefacere [Off.1.91] (vēritātī, assentātōribus)	De oren sluiten, openen (voor de waarheid, vleiers)
In aurem utramvīs ōtiōsē dormīre [Ter.Heaut.342]	Als een roos, onbezorgd slapen
Aurēs praebēre [Liv.38.52], dēdere [Att.2.14.2] alicuī	Iemand gehoor[118] schenken, naar iemand luisteren
Ad aurēs alicuius (*niet* alicuī) pervenīre, accidere [Liv.]	Bij iemand ter ore komen
Aurēs arrigere, ērigere	De oren spitsen
In aurem alicuī dīcere [Hor.Sat.1.9.9], īnsusurrāre [Quint.fr.1.1.13] aliquid	Iemand iets in het oor fluisteren
Ōrātiō in aurēs īnfluit	Die taal vindt gemakkelijk ingang
Aurēs ēlegantēs, teretēs [Or.28], trītae [Brut.124]	Een fijn, geoefend oor
Neque auribus neque oculīs satis cōnstō [Liv.5.42]	Horen en zien vergaat me
Vultum nōn mūtāre [Att.13.52.1]	Het gezicht niet vertrekken
Vultum fingere [B.G.1.39]	Een gezicht trekken
Vultūs fictī simulātīque [Cluent.72]	Een veinzend, huichelend gezicht
Vultum compōnere ad sevēritātem	Een serieus gezicht opzetten
Vultus hilaris atque laetus [Cic.]	Een vrolijk en blij gezicht
Cum in sōle ambulem, fit ut colōrer [DeOr.2.60]	Als ik in de zon loop, krijg ik een bruin gezicht

[52] Vgl.: Quod est ante pedēs nēmō spectat, caelī scrūtantur plagās [Enn.Trag.187] 'niemand kijkt naar wat er voor zijn voeten ligt, allemaal staren ze naar de sterren'.

IV HET LEVEN VAN DE MENS

1 ZINTUIGEN – ZINTUIGLIJKE WAARNEMINGEN – KRACHTEN

Sēnsūs integrī [Acad.1.5], incorruptī [Lucull.19], sānī	Gezonde, gave zintuigen
Sēnsūs hebetēs et tardī [Acad.1.8]	Afgestompte, zwakke zintuigen
Sēnsibus praeditum esse [N.D.2.94] (*tgst.* carēre [N.D.1.30])	Met zintuigen begiftigd zijn
Sēnsū audiendī carēre [Rep.6.19]	Niet kunnen horen, doof zijn
Rēs, quae sēnsibus percipiuntur	Hetgeen door de zintuigen kan waargenomen worden
Sub sēnsum, oculōs, aspectum cadere Sēnsibus *of* sub sēnsūs subiectum esse [Cic.]	Onder het bereik van de zintuiglijke waarneming vallen
Rēs sēnsibus, oculīs subiectae [Fin.5.36] Rēs, quās oculīs cernimus Rēs externae [Tusc.5.29]	Al het zichtbare, alles wat we kunnen zien of waarnemen
Sēnsūs movēre (*sterker* pellere [N.D.2.144])	Indruk op de zintuigen maken, de zintuigen aanspreken
Aliquid sēnsūs suāviter afficit Aliquid sēnsūs iūcunditāte perfundit	Iets maakt een aangename indruk op de zinnen
Ad nārēs fasciculum (flōrum) admovēre [Tusc.3.34]	Een boeket laten ruiken
Ea, quae gūstāmus, olfacimus, tractāmus, audīmus [Tusc.5.38]	Wat we proeven, ruiken, aanraken, horen
Vīrēs corporis [Senect.27] (*of alleen* vīrēs)	Lichaamskrachten
Vīrēs colligere [Fam.11.18.3]	Krachten winnen, in krachten toenemen
Vīrēs aliquem dēficiunt [DeOr.1.199]	Iemand verliest zijn kracht (krachten)
Dum vīrēs suppetunt	Zolang de krachten het gedogen, zolang er nog energie is
Bonīs [Senect.9] (*tgst.* īnfirmīs [Verr.2.4.95]) esse vīribus	Sterk zijn, grote kracht bezitten
Pulsū externō [Rep.6.28], adventīciō [Div.2.126] agitārī, movērī	Door invloed, een impuls, kracht van buitenaf worden bewogen
Mōtū interiōre et suō [Rep.6.28] *of* per sē agitārī, movērī	Door een innerlijke drijfveer worden bewogen
Sēvocāre mentem ā sēnsibus [N.D.3.21]	Zich van zintuiglijke indrukken, de fysieke kant vrijmaken, deze wegdenken
Aliquid ā sēnsibus meīs abhorret [DeOr.1.23]	Iets is in strijd met mijn gevoel, is niet mijn smaak
Prō vīribus, prō suā parte (aliquem dēfendere)	Naar vermogen, zo goed mogelijk (iemand verdedigen)
Prō virīlī[53] parte [Phil.13.8]	Met grote kracht, flink

[53] Virīlis: de mannelijkheid als bron v. kracht en zelfvertrouwen.

2 GEBOORTE – LEVEN

Patre, (ē) mātre nātus	Zoon van, geboren uit een vader, een moeder
Sexus (*niet* genus) virīlis, muliebris	Het mannelijke, vrouwelijke geslacht
Aliquem in līberōrum locō habēre	Iemand als zijn eigen kind beschouwen, behandelen
Cūiās es? [Tusc.5.108]	Waar kom je vandaan? Wat ben jij voor een landsman?
Nātiōne, genere Batāvus	Nederlander van geboorte
Urbs patria (*of alleen* patria)	De vaderstad, plaats van geboorte
In lūcem ēdī [Tusc.3.2]	Het levenslicht aanschouwen, geboren worden
Iī, propter quōs hanc lūcem aspeximus [Rosc.Am.63]	Degenen aan wie wij het leven te danken hebben
Tollere[54], suscipere līberōs [Ennius in Div.1.42]	Kinderen opvoeden, grootbrengen
Catō Uticēnsis ortus erat ā Catōne Cēnsōriō	Cato van Utica stamde af, was een afstammeling van Cato, de censor
Orīginem ab aliquō trahere, dūcere	Van iemand afstammen
Ab orīgine ultimā stirpis Rōmānae generātus [Nep.Att.1]	Afstammen van een oud Romeins geslacht
Rōmae nātus Ā Rōmā oriundus	In Rome geboren
Ortus ā Batāvīs Oriundus ex Batāvīs	In Nederland geboren
Animam, spīritum dūcere [Rosc.Am.]	Ademhalen
Āera spīritū dūcere [N.D.2.101]	Lucht inademen
Animam continēre [DeOr.1.26]	De adem inhouden
Cursū exanimārī [B.G.2.22]	Zich buiten adem lopen
Spīritum interclūdere alicuī [Liv.23.7]	Iemand verstikken
In vītā esse	In leven zijn
In vītā esse diūtius nōn possum [Quint.fr.1.3.5]	Ik kan niet langer meer leven
Vītā, hāc lūce fruī (*niet* gaudēre) [Rosc.Am.131]	Van het leven genieten, blij zijn met het leven
Vītam (beātam[74], miseram) dēgere [Sull.75]	Een (gelukkig, ongelukkig) leven leiden
Vītam, aetātem, omne aetātis tempus agere (honestē, rūrī, in litterīs) dēgere, trādūcere	Zijn leven (eerzaam, op het land, met de wetenschap) doorbrengen

[54] Tollere stamt van het gebruik om de pasgeboren baby voor de voeten v.d. vader neer te leggen: door het op te tillen erkende hij het kind.

Dum vīta suppetit Dum *of* quoad vīvō	Zolang ik leef
Sī vīta mihi suppeditat[55] [Tac.Hist.1.1] Sī vīta suppetet [Fin.1.11]	Als ik dan nog leef
Vītae cursum, curriculum[56] cōnficere [Tim.12]	Het leven voleinden, sterven
Quod reliquum est vītae	De rest van het leven
Vīta Vītae dēscrīptiō	Levensloop, levensbeschrijving
Homērus fuit[57] multīs annīs ante Rōmam conditam	Homerus leefde vele jaren voor de stichting van Rome

3 LEEFTIJD

Īnfāns, puer, adulēscēns, iuvenis, senior, senex, grandis nātū	Baby, kind, puber, jonge man, senior, oude man, hoog bejaarde
Eā aetāte esse Id aetātis esse	Op die leeftijd, zo oud zijn
Ā puerō (-īs) [Tusc.5.63], ā parvō (-īs), ā parvulō (-īs)	Sinds de kinderjaren, vanaf de vroege jeugd
In cūnīs [Tusc.1.93]	Vanaf de wieg
Ā tenerīs unguiculīs (ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων) [Fam.1.6.2]	Van kindsbeen af, van jongs af aan
Ex puerīs excēdere [Arch.4]	Ophouden kind te zijn
Grandis nātū [Verr.2.5.128]	Bejaard
Vīrēs cōnsenēscunt	De krachten vervallen
Senectūte, seniō cōnfectum esse	Door ouderdom uitgeput, aan het eind van zijn krachten zijn
Ad summam senectūtem pervenīre, vīvere	Een zeer hoge ouderdom bereiken
Extrēma aetās Extrēmum tempus aetātis [Senect.30]	De laatste levensdagen
Vīta occidēns [Tusc.1.109]	De levensavond
Aequālem esse alicuius [Senect.10]	Even oud zijn als iemand
Māior (nātū)	De oudste *(van twee)*
Aetāte alicuī antecēdere	Ouder zijn dan iemand
Quot annōs nātus es? Quā aetāte es?	Hoe oud ben je?

[55] Suppeditāre: *tr.* 'rijkelijk geven, leveren, verschaffen'; *intr.* 'rijkelijk voorhanden zijn' (= suppetere).
[56] Vītae (vīvendī) cursus of curriculum heeft betrekking op lengte en duur v.h. leven.
[57] Voor de tijd wanneer iem. heeft geleefd: esse niet vīvere = 'in leven zijn' of 'een leven leiden (lautē, in ōtiō)'.

Trēdecim annōs nātus sum	Ik ben dertien jaar
Tertium decimum annum agō	Ik ben in mijn dertiende jaar, ik ben twaalf
Puer decem annōrum	Een jongen van tien jaar
Decimum aetātis annum ingredī	Het tiende jaar ingaan, tien worden
Decem annōs vīxisse	Tien jaar geleefd hebben, oud geworden zijn
Decimum annum excessisse, ēgressum esse	Meer dan tien jaar, ruim tien jaar oud zijn
Minōrem (māiōrem) esse duodēvīgintī annīs	Onder (boven) de achttien zijn
Tum habēbam decem annōs	Ik was destijds tien jaar
Accessiō paucōrum annōrum [Amic.11]	Een paar jaar extra
Posterī	Nakomelingen
Ab ineunte *of* prīmā aetāte	Sinds de volwassenheid, sinds de introductie in het openbare leven, de politiek, vanaf het begin van het beroepsleven
Flōs aetātis [Phil.2.3]	De bloei van het leven
Aetāte flōrēre, vigēre Integrā aetāte esse	In de bloei van het leven zijn
Adulēscentiae cupiditātēs dēfervērunt (*ook* dēferbuērunt) [Cael.43]	De passies van de jeugd zijn bekoeld, tot bedaren gekomen
Aetāte prōgrediente [Senect.43]	Met het klimmen der jaren
Aetāte ingravēscente [Senect.6]	Met de last van de jaren
Aetās cōnstāns [Senect.33], media, firmāta [Cael.43], corrōborāta (*niet* virīlis)	De middelbare leeftijd
Grandior factus Corrōborātā, firmātā aetāte [Cael.43]	Man geworden
Suī iūris factum esse	Zelfstandig, onafhankelijk, zijn eigen baas geworden zijn
Aetāte prōvectum esse [Senect.10] (*niet* aetāte prōvectā)	Op leeftijd zijn
Longius aetāte prōvectum esse [Brut.129] (*niet* aetāte prōvectiōre)	Op gevorderde leeftijd zijn
Aetāte affectā esse [Verr.2.4.95]	Lijden aan de kwalen van de oude dag, afgeleefd zijn
Exāctā aetāte morī [Tusc.1.93]	Op hoge ouderdom, bejaard sterven
Senectūs nōbīs obrēpit [Senect.4]	Ongemerkt bekruipt ons de ouderdom

Sibi fīnem vītae adesse intellegere [Iug.9]	Begrijpen dat het einde van het leven is gekomen
Admodum adulēscēns, senex [Senect.30]	Echt jeugdig, grijsaard
Centum annōs complēre [Senect.13] Vītam ad annum centēsimum perdūcere [Senect.19] Ad centēsimum annum vīvere	Het honderdste jaar bereiken, honderd jaar oud worden
Tertiam iam aetātem hominum vidēre [Senect.31]	Reeds de derde generatie van nakomelingen beleven
In aetātem, in annum alicuius incidit [Quintil.12.1.8]	Het valt (is gevallen) in de tijd, het jaar van iemand
Omnium suōrum *of* omnibus suīs superstitem esse	Al de zijnen overleven
Hominēs quī nunc sunt (*tgst.* quī tunc fuērunt) [Phil.14.33] Hominēs huius aetātis, nostrae memoriae	Onze tijdgenoten
Scrīptōrēs aetāte posteriōrēs, īnferiōrēs	De latere schrijvers

4 HONGER – DORST

Ēsurīre	Honger hebben
Fame labōrāre, premī, cruciārī [Fin.2.65]	Honger lijden, door honger gekweld worden
Inediā morī *of* vītam fīnīre	Zich doodhongeren
Fame perīre, cōnficī, interīre Fame necārī *(als straf)*	De hongerdood sterven
Famem [Dom.61], sitim[58] explēre, restinguere [Fin.2.9] Famem sitimque dēpellere cibō et pōtiōne [Fin.1.37]	De honger, de dorst stillen
Sitī cruciārī, premī	Hevige, brandende dorst hebben
Famem tolerāre, sustentāre	De honger verdragen
Sitim colligere [Georg.3.327]	Dorst krijgen
Sitim haustū gelidae aquae sēdāre	De dorst met een teug koud water lessen
Famis et sitis patientem esse	Tegen honger en dorst bestand zijn

[58] Sitis ook *metaf.,* bv. lībertātis [Rep.1.66]; aldus ook sitīre bv. honōrēs [Fin.4.3], lībertātem [Rep.1.43], sanguinem; maar *part.* sitiēns + *gen.*, bv. virtūtis [Planc.13].

5 LACHEN – HUILEN

Rīsum ēdere [Quint.fr.2.9.2], tollere[59]	In de lach schieten
Cachinnum tollere, ēdere [Fat.10]	In een schaterlach uitbarsten, het uitproesten, keihard lachen
Rīsum movēre [Att.6.3.7], concitāre	Aan het lachen brengen
Rīsum ēlicere (*sterker* excutere) alicuī	Iemand een lach ontlokken
Rīsum tenēre vix[394] posse Rīsum aegrē continēre posse [Plaut.Asin.582]	Het lachen bijna niet kunnen bedwingen, inhouden
Rīsum captāre [Tusc.2.17]	De lachlust proberen op te wekken
Aliquid in rīsum vertere	Iets belachelijk maken
Lacrimās, vim lacrimārum effundere, prōfundere [Planc.101; Font.48]	Tranen, een stroom van tranen vergieten, storten
In lacrimās effundī [Tac.Hist.2.45] Lacrimīs, flētū perfundī	In tranen baden
Lacrimīs obortīs [Aen.11.41; Curt.4.10]	Met tranen in de ogen
Multīs cum lacrimīs [B.G.1.20] Magnō cum flētū [Fam.14.2.2]	Onder veel tranen
Lacrimās tenēre nōn posse [Verr.2.5.172] Flētum cohibēre nōn posse Vix mihi temperō quīn lacrimem Vix mē contineō quīn lacrimem	De tranen (bijna) niet kunnen bedwingen
Lacrimās, flētum alicuī movēre [DeOr.1.228]	Iemand tot tranen roeren, bewegen
Lacrimās ēlicere, excutere alicuī	Bij iemand tranen opwekken
Prae lacrimīs loquī nōn posse [Mil.105]	Van tranen, van emoties niet kunnen spreken
Gaudiō lacrimāre [Sest.117]	Van vreugde huilen
Hinc illae lacrimae! [Cael.61; Hor.Ep.1.19.41] *(sprw.)* Inde īrae et lacrimae! [Iuv.1.168]	Vandaar die tranen, daar komen die moeilijkheden dus vandaan, daar dus ligt het probleem!
Lacrimula (falsa) [Planc.76; Ter.Eun.67]	Traantje, krokodillentraan
Lacrimae simulātae [Liv.] (*tgst.* vērae)	Krokodillentranen, geveinsde tranen

[59] Niet in rīsum ērumpere *(laatl.)*; wel *klass.*: rīsus [DeOr.2.235], vōx [Phil.10,19], flētus, indīgnātiō [Liv.4.50], scelus [Harusp.4], furor [Sull.67], cupiditātēs [Gell.12.28] ērumpunt.

6 GEZONDHEID – ZIEKTE

Bonā (firmā, prosperā) valētūdine[60] esse, ūtī[193] [Fin.1.42]	Een goede gezondheid genieten
Valētūdinī cōnsulere [Fam.16.4.3], operam dare [DeOr.1.265], servīre[37] [Fam.16.18.1]	Zorg dragen voor zijn gezondheid
Firma corporis cōnstitūtiō, affectiō	Een stevige constitutie, sterk gestel
Īnfirmā [DeOr.1.200], aegrā [Brut.180] valētūdine esse, ūtī[193]	Ziek zijn
In morbum incidere [Cluent.175; Nep.Dion2] Aegrōtāre coepisse	Ziek worden
Morbō temptārī, corripī [Tusc.4.31]	Door een ziekte aangetast worden
Morbus gravis perīculōsusque [Cic.]	Een levensgevaarlijke ziekte
Morbī dēspērātī [Cic.]	Opgegeven ziekten
Morbō afflīgī [Pis.85]	Op het ziekbed geworpen worden
Lectō tenērī	In bed blijven
Vehementer, graviter aegrōtāre [Fam.12.30.2], iacēre Gravī morbō affectum[87] esse, cōnflīctārī[75], vexārī [Div.1.63]	Ernstig ziek zijn
Leviter aegrōtāre Minus valēre	Een beetje ziek, niet lekker zijn
Animus relinquit aliquem	Iemand verliest het bewustzijn, valt flauw
Morbus ingravēscit[61] [Catil.1.31]	De ziekte verslechtert, wordt erger
Morbō absūmī [Iug.6]	Door een ziekte weggerukt worden
Assidēre aegrōtō [Liv.25.26]	Aan iemands ziekbed zitten
Aegrōtum cūrāre	Een zieke verplegen, een patiënt behandelen *(als arts)*
Cūrātiōnēs[62] [Off.1.83; Off.2.12]	De methoden van behandeling, kuren
Aegrōtum sānāre [Phil.2.101] (*niet* cūrāre)	Een zieke genezen
Medicīna praesēns[80]	Een snelwerkend geneesmiddel
Ex morbō convalēscere [Fam.13.29.4] (*niet* reconvalēscere)	Van een ziekte genezen, herstellen, aan de beterende hand zijn

[60] Valētūdō *vox media* 'lichamelijke gesteldheid, gezondheid(stoestand)'.
[61] Van aeger en aegrōtus is de *comp.* ongebr.
[62] In Nep., Att., 21 meer hierover n.a.v. de ziekte v. Atticus.

Ē gravī morbō recreārī [PostRed.Pop.4], sē colligere	Van een zware ziekte herstellen, er weer bovenop komen
Aestū et febrī iactārī [Catil.1.31]	Hoge koorts hebben
Omnibus membrīs[42] captum esse [Rab.Perd.21]	Aan al zijn ledematen verlamd zijn
Ex pedibus labōrāre [Fam.9.23.1] Pedibus aegrum esse	Last van de voeten hebben
Melius eī factum est [Tusc.1.86] Melius sē habet	Het gaat beter met hem
Meliusculus est Meliusculē eī est	Het gaat iets beter met hem
Valētūdinem, morbum excūsāre [Liv.6.22] Valētūdinis excūsātiōne ūtī[193] [Pis.43]	Zich om redenen van gezondheid verontschuldigen
Pestilentia (*niet* pestis) in urbem, populum [Liv.] invādit	De pest breekt uit in de stad, onder de bevolking

7 SLAAP – DROOM

Cubitum, dormītum īre	Gaan slapen, naar bed gaan
Somnō, quiētī sē trādere [Div.1.61; Tusc.1.113]	Zich aan de slaap overgeven
In somnīs aliquid, speciem vidēre [Div.1.58]	Een droom hebben
Speciēs mihi dormientī oblāta est	Ik heb een droom gehad
Somniāre dē aliquō [Cic.]	Over iemand dromen
Per somnum [Cic.], in somnīs [Cic.] (*niet* in somniō), per quiētem [Suet.Iul.81], in quiēte aliquid vidēre	In een droom iets zien
In somnīs vīsus (mihi) sum vidēre ...	Ik heb gedroomd dat ...
Somnium interpretārī [Div.1.46]	Een droom uitleggen, verklaren
Somniōrum interpres, coniector [Div.1.132]	Een droomuitlegger, droomverklaarder
Somnium vērum ēvādit [Div.2.108]	De droom komt uit
Somnum capere nōn posse [Tusc.4.144]	Niet kunnen inslapen
Cūrae somnum mihi adimunt Cūrae dormīre mē nōn sinunt	De zorgen houden mij uit de slaap, verhinderen me te slapen
Somnum oculīs meīs nōn vīdī [Fam.7.30.2]	Ik heb geen oog dichtgedaan
Artē [Inv.2.14], graviter [Div.1.59] dormīre (ex lassitūdine)	Vast slapen *(van vermoeidheid)*

Artus somnus aliquem complectitur [Rep.6.10]	Iemand valt in een diepe slaap
Somnō captum, oppressum esse [B.C.2.38]	In slaap gedompeld zijn
Sopītum esse	Vast ingeslapen, in diepe slaap verzonken zijn
In lūcem dormīre	Tot klaarlichte dag slapen
Somnō solvī	Ontwaken, wakker worden
Aliquem (ē) somnō excitāre Dormientem excitāre [Sull.24]	Iemand wakker maken
Ē lectō, cubīlī surgere	Opstaan

8 DOOD

Dēcēdere (Dē) vītā dēcēdere [Senect.73] (Ex) vītā excēdere [Senect.82] Ex vītā abīre [Nep.] Dē vītā exīre Dē *of* ex vītā migrāre [Amic.15; Fin.1.62] Diem suprēmum, mortem obīre [Nep.Milt.7]	Overlijden
Suprēmō vītae diē [Senect.78]	Op de laatste dag van zijn leven, op zijn sterfdag
Animam ēdere, efflāre [Sest.83] Extrēmum vītae spīritum ēdere [Phil.12.22]	De laatste adem uitblazen, de geest geven
Mors immātūra [Phil.2.119]	Een te vroege dood
Mātūrē dēcēdere [Nep.Att.2]	Reeds vroeg sterven
Subitā morte exstinguī	Een plotselinge dood sterven
Mortem sibi (ipse[63]) cōnscīvit [Verr.2.3.129]	Hij heeft zich(zelf) gedood
Sē ipsum vītā prīvāre [DeOr.3.9]	Zich het leven benemen
Manūs, vim sibi afferre	De handen aan zichzelf slaan
Vītae fīnem facere	Een einde aan het leven maken
Tālem vītae exitum (*niet* fīnem) habuit [Nep.Eum.13]	Aldus kwam hij om het leven *(door een gewelddadige dood)*
Mortem oppetere [Off.1.3], petere [Fin.2.61], obīre [Phil.5.48]	De dood tegemoet gaan

[63] Ongebr. is sē interficere, sē occīdere, sē necāre zonder ipse; in de klass. periode toen zelfdoding nog iets bijzonders was, bijna steeds met ipse: Crassum sē ipsum interēmisse [Scaur.1r.1]; necem sibi ipse cōnscīvit [N.D.2.7]; Lucrētia sē ipsa interēmit [Fin.2.66] enz., hoewel ook zonder ipse: accurrite, nē sē interimat [Plaut.Cist.644]; fuisse suspīciōnem Themistoclem venēnō sibi cōnscīvisse mortem [Brut.43]; toen later deze vaker voorkwam, zonder ipse: nōnnūllī sēmet interēmērunt [Suet.Iul.89]; vgl.: Tac., Hist., 2.50 en Quintil., 11.1.36.

Sanguinem suum prō patriā prōfundere [Fin.2.60], effundere	Zijn bloed voor het vaderland vergieten
Vītam prōfundere prō patriā [Off.1.84]	Zijn leven voor het vaderland geven
Sē mortī offerre prō salūte patriae [Mil.94]	Zich voor het vaderland opofferen
Venēnum sūmere, bibere	Vergif innemen
Venēnō sibi mortem cōnscīscere	Zich vergiftigen, zich door vergif van het leven benemen
Venēnum alicuī dare	Iemand vergif geven
Venēnō aliquem necāre [Cluent.31], interficere	Iemand vergiftigen, met vergif doden
Dare venēnum in pāne [Cluent.173]	Vergiftigd brood geven
Pōculum mortis *of* mortiferum exhaurīre [Cluent.31]	De gifbeker (leeg)drinken
Potestās vītae necisque [B.G.1.16]	Recht van leven en dood
Dē mediō tollere [Rosc.Am.20]	Uit de weg ruimen, liquideren
Animam agere [Tusc.1.19]	Op sterven liggen
Necessāriā (*tgst.* voluntāriā) morte morī [Brut.103] Morbō perīre, absūmī [Iug.6], cōnsūmī Dēbitum nātūrae reddere [Nep.Reg.1]	Een natuurlijke dood (*tgst.* door zelfmoord) sterven[64]
Mortem occumbere prō patriā	Voor het vaderland sterven
Plāgam extrēmam, mortiferam [Vat.20] īnflīgere	De doodsteek geven
Periī! Āctum est[65] (dē mē)! [Plaut.Pseud.85; Fam.9.18.4]	Ik ben verloren! Het is gedaan (met mij)!

9 BEGRAFENIS

(Fūnere) efferrī [Att.15.15.1a.1] (pūblicē, pūblicō *of* suō sūmptū)	Begraven worden (op staats-, op eigen kosten)
Sepultūrā aliquem afficere[87] [Div.1.56]	Iemand begraven, ter aarde bestellen
Iūsta facere, solvere alicuī [Rosc.Am.23] Suprēmō officiō in aliquem fungī Suprēmīs officiīs aliquem prōsequī[197]	Iemand de laatste eer bewijzen
Fūnus alicuī facere, dūcere [Rosc.Am.28]	Iemand een begrafenis bezorgen

[64] Suā morte dēfungī [Suet.Iul.89] sinds Aug.

[65] Āctum est of rēs ācta est eig. 'de openbare behandeling v.e. zaak (het proces) is beëindigd, de akten zijn gesloten'; vgl. ook: rem āctam agere 'ouwe koeien uit de sloot halen', p. 61 en ācta agimus als *sprw.*, p. 239.

Fūnus alicuius exsequī Exsequiās alicuius fūneris prōsequī [Cluent.201; Ov.Trist.1.8.14]	Aan de uitvaart van iemand deelnemen
Mortuum in sepulcrō condere [Leg.2.56]	Een lijk[66] bijzetten
Aliquem mortuum cremāre [Senect.84]	Iemands lijk verbranden
Pompa fūnebris [Mil.33]	Een plechtige rouwstoet
Sine ūllā pompā fūneris efferrī [Nep.Att.22]	Zonder pracht en praal begraven worden
Aliquem in rogum impōnere [Cic.]	Iemand op de brandstapel leggen
Fūnus, exsequiās celebrāre [Tusc.1.117]	Een plechtige begrafenis houden
Lūdōs fūnebrēs alicuī dare	Openbare spelen geven ter ere van een overledene
Laudātiō fūnebris (*of alleen* laudātiō) [Mil.33; Senect.12; Brut.61; Liv.5.50]	Graf-, lof-, lijkrede
Sepultūrae honōre carēre [Senect.75] Sepultūrā et iūstīs exsequiārum carēre [Leg.2.42]	De eer van een begrafenis missen
Prōicī inhūmātum [Tusc.1.104] Abicī in pūblicum [Mil. 33]	Op de grond worden neergegooid en niet begraven worden
Sepulcrō *(dat.) of* in sepulcrō hoc īnscrīptum est	Op de grafsteen staat het volgende opschrift
Sepultus est in monumentō[67] avunculī [Nep.Att.22]	Hij is bijgezet in de tombe van zijn oom
Hīc situs est ...	Hier ligt begraven, hier rust ...
Ēlogium in sepulcrō incīsum	Grafschrift

[66] 'Lijk': corpus mortuum of hominis mortuī of alleen corpus; cadāver 'lijk in ontbinding' [Mil.33; Tusc.5.97].

[67] Monumentum (> monēre) 'iets wat ergens aan doet herinneren: gebouw, standbeeld, tempel, grafmonument'; *plur.* vooral 'literaire monumenten, geschriften'.

V OMSTANDIGHEDEN VAN HET LEVEN

1 TOESTAND – OMSTANDIGHEID – SITUATIE

Rēs (hūmānae) [Tusc.3.30]	Menselijke aangelegenheden, de wereld *(in de zin van wereldse zaken)*
Haec est rērum hūmānārum condiciō	Zo is 's werelds loop
Sīc vīta hominum est	Zo gaat het in de wereld
Mentēs hominum et cōgitātiōnēs [Verr.2.5.35]	De manier waarop de mensen denken
Ita, eā lēge, eā condiciōne nātī sumus [Att.15.1.1]	Dat is onze bestemming
Rēs externās, hūmānās dēspicere	Het aardse, ondermaanse verachten
Rēs hūmānās īnfrā sē positās arbitrārī	Zich boven het aardse verheven voelen
Meliōre (dēteriōre) condiciōne esse [Senect.68], ūtī[193]	Zich in een betere (slechtere) situatie bevinden
Condiciō ac fortūna hominum īnfimī generis [Mil.92]	Het lot, de toestand van de laagste volksklasse
Rēs meae meliōre locō, in meliōre causā sunt	Mijn zaken staan er beter voor
Meliōrem in statum redigī	In een betere toestand gebracht worden, verbeterd worden
Aliquem in antīquum statum, in prīstinum restituere	Iemand in zijn vorige toestand herstellen, rehabiliteren
In tantā rērum, temporum inīquītāte [B.G.2.22]	Onder, in zulke ongunstige omstandigheden
Rēs dubiae, perditae, afflīctae	Een onzekere, hopeloze, benarde toestand
In angustiās addūcere aliquem [Fin.2.28]	Iemand in het nauw, in verlegenheid brengen
In angustiīs [B.C.1.54], difficultātibus [B.G.7.35] esse, versārī Angustiīs premī Difficultātibus afficī[87]	Zich in moeilijkheden bevinden, in verlegenheid zijn
Agitur bene, praeclārē cum aliquō [Verr.1.14]	Het gaat iemand goed, uitstekend
Rēs ita (sīc) est, sē habet	De zaak staat er aldus, als volgt voor
Eadem (longē alia) est huius reī ratiō	Met deze zaak is het net zo (heel anders) gesteld
Hoc longē aliter, secus est	Dit is heel anders
Rēs (ita) fert	De zaak, de aard van de zaak brengt (dit) met zich
Prō rē (nātā) Prō tempore	Naar gelang van de zaak, van de omstandigheden

Prō tempore et prō rē	Rekening houdend met, naar tijd en omstandigheden
Rēs eō *of* in eum locum dēducta est, ut ...	De zaak is zo ver gekomen dat ...
Eadem est causa mea In eādem causā sum	Dit is met mij ook het geval, ik bevind mij in dezelfde situatie
Sī quid (hūmānitus) mihi accidat, acciderit [Phil.1.10]	Als mij (menselijkerwijze) iets zou overkomen
Quae cum ita sint	Nu de zaak er zó voor staat, onder deze, zodanige omstandigheden
Utcumque rēs cecidit	Wat de afloop ook is

2 BEGIN – EINDE – AFLOOP – UITSLAG

Initium capere [B.G.1.1], incipere ab aliquā rē Initium alicuius reī facere, dūcere, sūmere	Ergens mee beginnen
Ab exiguīs initiīs proficīscī [Liv.Praef.]	Met het kleine beginnen, van een onbelangrijk begin uitgaan
Parāre *(+ inf.)* Aggredī ad aliquid faciendum	Zich gereedmaken maken, aanstalten maken om iets te gaan doen
Incūnābula[68] doctrīnae [DeOr.1.23]	De oorsprong, het eerste begin van de wetenschap
Fīnem facere alicuius reī [Verr.2.2.118] Fīnem impōnere [Liv.], afferre [Cic.], cōnstituere [Cic.] alicuī reī	Ergens een einde aan maken
Fīnem habēre [Iug.19]	Een einde hebben, ophouden
Ad fīnem aliquid addūcere Ad exitum aliquid perdūcere	Iets ten einde brengen
Ad exitum pervenīre, addūcī [Tusc.5.15]	Tot een goed einde gebracht worden
Aliquid (bene, prosperē) succēdit, prōcēdit	Iets gaat goed, komt goed vooruit
Aliquid parum prōcēdit [Iug.61], nōn succēdit	Iets schiet niet op, heeft geen succes, lukt niet
Ēventum habēre	Een (gunstige) uitkomst, uitslag, resultaat hebben
Fēlīcem exitum habēre [Fam.2.10.4]	Een gunstige afloop hebben
Quōrsum haec rēs cadet, ēvādet?	Waar zal dit op uitlopen, hoe zal dit aflopen, wat zal het einde hiervan wezen?
Ad irritum redigere aliquid Irritum reddere aliquid	Iets verijdelen, voorkomen
Aliquid ad irritum redāctum est [Liv.28.31], cecidit [Liv.2.6]	Iets heeft geen succes, lukt niet

[68] Incūnābula (-ōrum) eig. 'windsels, luiers'; cūnābula (-ōrum) 'begin, oorsprong' alleen *poët.*

Rēs aliter cecidit ac putā(ve)ram	De zaak is anders uitgevallen dan ik had gedacht
Quid illō fīet?	Wat zal er van hem worden?
Quid huīc hominī [Caecin.30] *of* hōc homine [Sest.29] faciam?	Wat moet ik beginnen met die man?

3 REDEN – OORZAAK – BRON

Causam afferre [Cic.]	Een reden opgeven, aanvoeren
Iūstīs dē causīs [Rep.6.9; Fam.5.20.2]	Om goede, billijke, gegronde redenen, op goede grond(en)
Magnae, gravēs, necessāriae causae [Rosc.Am.40]	Gewichtige *of* zware redenen, zeer dringende redenen
Nōn sine causā, cum causā facere [Cic.]	Niet zonder reden, om goede redenen doen
Quid causae fuit, cūr ...?	Wat is de reden geweest dat ...?
Causa posita est in aliquā rē Causa repetenda est ab aliquā rē (*niet* quaerenda est)	De oorzaak is ergens in gelegen, moet ergens in worden gezocht
Multae causae mē impulērunt ad aliquid *of* ut ...	Vele redenen hebben mij daartoe bewogen
Causam interpōnere [Nep.Them.7], interserere	Een reden, iets als reden voorwenden
Praetendere, praetexere aliquid	Iets voorwenden, zich achter iets verschuilen
Causam idōneam nancīscī	Een geschikt voorwendsel vinden
Per causam *(+ gen.)* [Caes.]	Onder het voorwendsel, mom van
Causae rērum et cōnsecūtiōnēs [Off.1.11]	Oorzaken en gevolgen
Causae extrīnsecus allātae	Uitwendige oorzaken
Causae in ipsā rē positae	Oorzaken die in de aard van de zaak liggen
Rērum causae aliae ex aliīs nexae	Aaneenschakeling, onderling verband van oorzaken
Ex parvīs saepe magnārum rērum mōmenta pendent [Liv.27.9]	Kleine oorzaken hebben dikwijls grote gevolgen
Ex aliquā rē nāscī [Parad.20], mānāre [Off.1.152]	Ergens uit ontstaan, voortvloeien
Ab aliquā rē proficīscī [Parad.22]	Van iets afstammen, ergens uit voortkomen
Ex aliquā rē redundāre (in *of* ad aliquid)	In ruime mate, overvloedig uit iets voortkomen, te voorschijn komen (ten behoeve van iets)
Ūtilitās efflōrēscit ex aliquā rē [Amic.100]	Voordeel, nut bloeit uit iets op, ontstaat uit iets
Ē fontibus haurīre	Uit de eerste, onvervalste bronnen putten

Rīvulōs cōnsectārī [Acad.1.8] Fontēs nōn vidēre [DeOr.2.117]	Uit niet te vertrouwen bronnen putten, de hoofdbronnen niet kennen
Haec ex eōdem fonte fluunt [N.D.3.48], mānant	Dat komt uit dezelfde bron, dit is van dezelfde oorsprong
Fōns (miseriārum) et caput [DeOr.1.42]	Bron en oorsprong (van de ellende)

4 OPZICHT – BELANG – INVLOED – MACHT – WELGEVALLEN

Ratiōnem habēre *of* dūcere alicuius reī	Ergens mee rekening houden
Quō in genere	In dit opzicht
Multīs rēbus [Balb.53], locīs [Quinct.75]	In vele opzichten, in menig opzicht
In utrāque rē [DeOr.1.139]	In beiderlei opzicht, in beide gevallen
Cēterīs rēbus [Phil.2.117] (*niet* cētera)	In alle andere opzichten, voor het overige
Omnī ex parte In omnī genere Omnibus rēbus [B.C.1.26]	In elk opzicht
Aliquā ex parte	Enigermate, enigszins, in enig opzicht
Magnī, nūllīus mōmentī esse	Van groot, van geen belang zijn
Mōmentum afferre ad aliquid	De doorslag ergens aan geven
Pertinēre ad aliquid [Nep.Epam.1]	Ergens op betrekking hebben, ergens voor van belang zijn
Hoc nihil ad sapientem pertinet	Dit heeft niets te maken met de filosoof
Hoc in sapientem nōn cadit [Cic.]	Dit is niet van toepassing op de filosoof, geldt niet voor de filosoof
Multum valēre ad aliquid Vim afferre māximam ad aliquid [DeOr.1.113] Multum afferre ad aliquid	Veel ergens toe bijdragen
Magnam vim habēre ad aliquid [B.G.6.17]	Grote invloed op (het gebeuren van) iets hebben
Positum, situm esse in aliquā rē [Dom.15] Continērī aliquā rē[69] [DeOr.2.150] Cōnsistere in aliquā rē [DeOr.1.182] Nītī (in) aliquā rē [Div.2.55] Pendēre ex aliquā rē	Ergens op berusten, ergens op steunen, ergens van afhankelijk zijn
In tē omnia sunt	Op jou steunt alles, van jou hangt alles af, jij hebt alles in handen

[69] Continērī aliquā rē ook: 'ingesloten, begrensd, beperkt zijn ergens door, tot iets': ōceanō, moenibus, angustiīs [B.C.1.48] 'nauwe ruimte'.

In eā rē omnia vertuntur [Verr.1.7]	Op dit éne punt berust alles, daarop komt alles aan, daarvan hangt alles af
Cōnstāre ex aliquā rē	Uit iets bestaan
Cernī (in) aliquā rē (*niet* ex aliquā rē)	Uit iets blijken, zich ergens in openbaren
In manū, in potestāte alicuius situm, positum esse Penes aliquem esse	In de macht, in de handen van iemand zijn, verkeren, liggen
Rēs integra[70] est	De zaak is nog niet uitgemaakt, is onbeslist, hangende
Rēs mihi integra est	Ik heb er nog de vrije beschikking over, mijn handen zijn daarin nog niet gebonden
Iam mihi nōn est integrum + *inf.* [Pis.58] *of* ut ... [Tusc.5.62]	Het ligt niet meer in mijn macht om te ...
Integrum *of* causam integram sibi reservāre [Fam.13.4.2]	Zich de beslissing voorbehouden, de handen vrijhouden
Quantum in mē (situm) est	Zoveel in mijn macht is
Quantum in ipsō (*niet* in eō) est	Zoveel in zijn macht is
Penes tē arbitrium huius reī est	Aan jou is het hierover te beslissen
Arbitriō alicuius omnia permittere Omnium rērum arbitrium alicuī permittere	Alles aan iemands goeddunken, inzicht overlaten
Arbitrātū, arbitriō tuō [Amic.3]	Naar jouw goeddunken, believen, inzicht, zoals het jou bevalt, zoals jij het wil

5 GELEGENHEID – MOGELIJKHEID – AANLEIDING – TOEVAL

Occāsiō[71] datur, offertur	Een gunstige, geschikte, goede, mooie gelegenheid biedt zich aan, doet zich voor
Occāsiōne datā [Phil.7.18], oblātā Per occāsiōnem [Liv.]	Bij gelegenheid
Quotiēscumque occāsiō oblāta est Omnibus locīs	Bij elke gelegenheid
Occāsiōnem alicuī dare, praebēre, alicuius reī *of* ad aliquid faciendum	Iemand ergens toe gelegenheid geven, verschaffen
Occāsiōnem nancīscī [B.C.3.85]	Een gelegenheid (toevallig) vinden
Occāsiōne ūtī	Van een gelegenheid gebruik maken
Occāsiōnem praetermittere, āmittere *(uit nalatigheid)*, omittere *(met opzet)*, dīmittere *(vrijwillig)*	Een gelegenheid voorbij laten gaan

[70] Van de hoofdbet. v. integer (> *in-tangere) = 'onaangeroerd, ongerept' worden ook de overige bet. afgeleid.
[71] Niet occāsiō opportūna, bona, pulchra ('gunstig' al in occāsiō besloten), wel praeclāra, ampla, tanta.

Occāsiōnī deesse[72] [B.C.3.79]	De gelegenheid verzuimen, ongebruikt voorbij laten gaan
Occāsiōnem arripere	Een gelegenheid gretig aangrijpen
Facultātem alicuī dare alicuius reī *of* ut possit Potestātem[73], cōpiam alicuī dare, facere + *gen. gerund.*	Iemand ergens toe in de gelegenheid, in de mogelijkheid, in staat stellen
Facultātem, potestātem alicuī ēripere [B.C.1.3], adimere [B.C.1.29]	Iemand de mogelijkheid ontnemen
Nūlla est facultās alicuius reī	Er is geen middel, geen mogelijkheid ergens voor
Locum dare suspīciōnī [Cael.9]	Aanleiding geven tot verdenking
Ānsās dare ad reprehendendum, reprehēnsiōnis [Amic.59] Ānsam habēre reprehēnsiōnis [Planc.84]	Aanleiding, reden geven tot berisping
Addūcī aliquā rē (ad aliquid *of* ut ...)	Aanleiding ergens in vinden (ergens voor, om te ...), als gevolg ergens van ergens toe gebracht worden
Nescio quō cāsū *(+ ind.)*	Door een of ander toeval
Temere ac fortuītō Forte temere (*zonder* et)	Zomaar, op goed geluk, lukraak, klakkeloos
Cāsū fierī	Bij toeval gebeuren

6 GELUK

Fortūnā secundā ūtī[193]	Geluk hebben
Fortūnae favōre ūtī Prosperō flātū fortūnae ūtī [Off.2.19] Fortūnam fautrīcem nancīscī	Het geluk aan zijn kant hebben, mazzel hebben, boffen
Fortūna caecōs hominēs efficit [Amic.54] Fortūna animōs occaecat	Het geluk verblindt
Fortūnam temptāre, experīrī	Zijn geluk beproeven
Fortūnam perīclitārī Fortūnae perīculum facere	Zijn geluk in de waagschaal stellen, op het spel zetten
Fortūnae sē committere [Att.9.6.4]	Het op zijn geluk laten aankomen
Fortūnam in manibus habēre	Het geluk in handen hebben
Fortūnam ex manibus dīmittere	Het geluk uit de handen geven
Fortūna commūtātur [B.G.3.6], sē inclīnat [B.C.1.52]	Het geluk slaat om

[72] Aldus ook deesse officiō (p. 157), alicuius rēbus (p. 48), reī pūblicae (p. 205), sibi (p. 50).
[73] Potestātem alicuī pūgnandī facere (p. 98), potestātem suī (conveniendī) facere alicuī (p. 73).

Lūdibrium fortūnae [Parad.9]	Een speelbal van het fortuin
Is, quem fortūna complexa est [Amic.54]	Iemand die altijd geluk heeft, geluksvogel
Ā fortūnā dēsertum, dērelictum esse [B.G.5.34]	Door het geluk verlaten zijn
Fortūna aliquem effert	Het succes maakt iemand arrogant
Rēbus secundīs efferrī	Door het succes arrogant, roekeloos worden
Ad fēlīcitātem (magnus) cumulus accēdit ex aliquā rē [Plin.Ep.2.1] Aliquid fēlīcitātis cumulum affert [Fam.16.21.1]	Iets zet het succes de kroon op, maakt het succes compleet
Fēlīcitātem magnō cumulō augēre [Fam.13.62.1]	Het succes de kroon opzetten, compleet maken
Perpetuā fēlīcitāte ūtī[193]	Steeds maar weer, almaar succes hebben
In rēbus prosperīs et ad voluntātem fluentibus [Off.1.90]	Indien alles voorspoedig en naar wens verloopt
Beāta[74] vīta Beātē vīvere [Tusc.5] Beātum esse	Een gelukkig, tevreden leven
Ad bene beātēque vīvendum [Off.2.6]	Om fatsoenlijk en gelukkig te leven
Peropportūnē accidit, quod … [DeOr.2.15]	Het komt zeer goed uit dat ...

7 ONGELUK – LOT – VERDERF

Fortūna adversa Rēs adversae, afflīctae, perditae	Ongeluk, tegenspoed, tegenslagen, tegenvallers, pech
In calamitātem incidere	Ongelukkig worden, een ongeluk krijgen
Calamitātem accipit, subit	Hem overkomt een ramp, hij krijgt een ongeluk
Nihil calamitātis (in vītā) vidēre	Geen ongeluk of ramp beleven, (in het leven) ondervinden
Fulmina fortūnae	De donderslagen van het noodlot
Calamitātem haurīre [Tusc.1.86] Omnēs labōrēs exanclāre [Tusc.1.118]	De lijdenskelk leeg drinken, alle ellende verduren
Calamitātem, pestem īnferre alicuī	Ongeluk, verderf over iemand brengen
Calamitātibus afflīgī	Door ongeluk, rampen getroffen worden
Calamitātibus obruī	Door ongeluk, rampen overstelpt worden
Calamitātibus dēfungī	Het einde van zijn lijden vinden
Calamitāte doctus [Pomp.19]	Door schade en schande wijs geworden

[74] Niet fēlīx = 'succesvol'; beātitās en beātitūdō sinds Aug., bij Cic. slechts op één plaats als proef [N.D.1.96].

Cōnflīctārī[75] (cum) adversā fortūnā [Nep.Pel.5]	Met tegenvallers te kampen hebben
In malīs iacēre	In de ellende zitten
Malīs urgērī [Tusc.5.23]	Door rampen bestookt worden
Fortūnae vicissitūdinēs	De wisselingen van het lot, de wisselvalligheden van het fortuin
Ancipitēs et variī cāsūs [Fam.5.12.5]	Allerlei hachelijke voorvallen
Sub variōs incertōsque cāsūs subiectum esse [Tusc.5.2]	Aan de wisselvalligheid van het lot onderworpen zijn
Variā fortūnā ūtī[193]	Een afwisselend lot hebben
Ad omnēs cāsūs subsidia comparāre	Zich wapenen tegen, voorbereid zijn op alle omstandigheden
Multīs cāsibus iactārī	Van de ene situatie in de andere terecht komen
Multīs inīquitātibus exercērī[76] [Att.1.11.2]	Door vele (onrechtvaardige) moeilijkheden worden geteisterd
Fortūnae tēlīs prōpositum esse [Fam.5.16.2]	Aan de pijlen van het lot blootgesteld zijn
Fortūnae obiectum esse [Tusc.1.111]	Aan het lot prijsgegeven zijn
Ad iniūriās fortūnae expositum esse	Aan de onbillijkheid van het lot blootgesteld zijn
Fortūnae cēdere [Liv.33.47]	Zich schikken, zich voegen naar zijn lot
(Sē) ēmergere ē malīs	Zich ontworstelen aan het ongeluk, het ongeluk te boven komen
Aliquem afflīgere, perdere, pessumdare, in praeceps dare	Iemand in het verderf storten
Praecipitem agī, īre [Liv.Praef.3] Ad interitum ruere Ad exitium vocārī[77] In perniciem incurrere [N.D.3.69]	Zijn ondergang tegemoet lopen, te gronde gaan
Aurum inūtile [Hor.Car.3.24.48]	Het verderfelijke goud
Cīvis inūtilis [Cic.]	Een schadelijk burger
Pestem in aliquem [Catil.1.2] *of* alicuī [N.D.3.66] māchinārī	Iemands ondergang beramen
Perniciem (exitium) (*tgst.* salūtem) alicuī afferre, mōlīrī, parāre Alicuī perniciēī esse [Nep.Thras.2]	Iemands verderf (ondergang) bewerken
Ab exitiō, ab interitū aliquem vindicāre	Iemand van de ondergang redden

[75] Cōnflīctārī aliquā rē (morbō, inopiā [B.C.1.53], dūriōre fortūnā [Att.10,4]) 'bezocht worden door, te lijden hebben v. iets'.

[76] Exercēre (hoofdbet. 'afmatten, geen rust laten') *metaf.* 'constant bezig houden, aan het werk houden, plagen, kwellen': fortūna aliquem vehementer exercet, crūdēlitātem exercēre (p. 145); vd. *t.t.* voor elke werkomgeving waarin bestuur of toezicht nodig is: exercēre agrōs, metalla, nāvem (p. 110), vectīgālia (p. 219); is, quī exercet iūdicium (p. 226).

[77] Vocāre in versch. comb.: in invidiam (p. 150), in dubium (p. 119), in perīculum (p. 47) vocāre; *pass.* ter omschr. v. *verb.* zonder *pass.*: in suspīciōnem (p. 149), in odium vocārī (p. 150); hetzelfde ook m.b.t. venīre.

8 GEVAAR – RISICO – PROEF – VEILIGHEID

In perīculō esse, versārī [Arch.30]	In gevaar verkeren
Rēs in summō discrīmine versātur [Quinct.72]	De situatie is zeer gevaarlijk, uiterst kritisch
In vītae discrīmine versārī	In doodsgevaar verkeren
In perīcula incidere, incurrere	In gevaar komen, raken
Perīcula alicuī imminent, impendent[45]	Er dreigen gevaren, risico's voor iemand
Perīcula ex aliquā rē in *of* ad aliquem redundant	Vele, allerlei gevaren, risico's als gevolg ergens van bedreigen iemand
Perīculum subīre, adīre, suscipere	Het gevaar tegemoet gaan, het gevaar onder ogen zien, treden
Perīculīs sē offerre [Off.1.83] (*niet* expōnere)	Zich aan gevaren, risico's blootstellen
Perīcula commūnicāre	De gevaren delen
Salūtem, vītam suam in discrīmen offerre	Zijn leven aan gevaar blootstellen
Aliquem, aliquid in perīculum, discrīmen addūcere, vocāre[77] [Cic.] Alicuī perīculum creāre, cōnflāre, mōlīrī, facere, inicere	Iemand, iets in gevaar brengen
In perīculum capitis *of* in discrīmen vītae sē īnferre [Balb.25]	Zich in levensgevaar storten
Caput [Amic.61], salūs, vīta alicuius agitur, perīclitātur, in discrīmine est *of* versātur	Iemands leven staat op het spel
In ipsō perīculī discrīmine [Liv.]	Juist op het moment van het gevaar
Aliquem ex perīculō ēripere, servāre [Cluent.70]	Iemand uit het gevaar redden
Nūllum perīculum recūsāre prō ... [B.C.3.26]	Geen gevaar ontzien ten behoeve van ...
Perīculīs perfungī [Mur.4], dēfungī [Rosc.Am.21]	Gevaren te boven komen, aan gevaren ontsnappen
Sine ūllō perīculō Nūllō cum perīculō [Caes.]	Zonder enig gevaar
Perīculō meō	Op mijn (eigen) risico
Perīculum est, nē ...	Het gevaar, risico bestaat dat ...
Perīculum facere alicuius reī [Verr.1.12]	Iets op de proef stellen, iets uitproberen
Perīculum hostis facere [B.G.1.40]	Zich met de vijand meten

Rēs ad extrēmum cāsum perducta est Ad extrēma perventum est	Het is tot het uiterste gekomen
In tūtō esse	In veiligheid zijn
In tūtō collocāre aliquid	Iets in veiligheid brengen

9 HULP – REDDING – TROOST

Auxilium, opem, salūtem ferre alicuī	Iemand hulp verlenen, redding brengen
Auxiliō alicuī venīre	Iemand te hulp komen
Alicuius opem implōrāre	Iemand om hulp smeken
Cōnfugere ad aliquem *of* ad opem, ad fidem alicuius	Zijn toevlucht tot iemand nemen
Sē convertere ad aliquem[78]	Zich tot iemand wenden
Ad extrēmum auxilium dēscendere[79] [B.C.3.9]	Tot het laatste redmiddel overgaan, naar het laatste redmiddel grijpen
Auxilium praesēns[80] [Verr.2.4.107]	Onmiddellijke hulp
Adesse alicuī *of* alicuius rēbus (*tgst.* deesse)	Iemand in zijn belangen ter zijde staan *(bv. als advocaat)*
Salūtem alicuī afferre	Iemand redding brengen
Salūtī suae cōnsulere, prōspicere	Op zijn eigen welzijn bedacht zijn
Suīs rēbus *of* sibi cōnsulere	Voor zijn eigen belangen, voor zichzelf zorgen
Salūtem expedīre [Mil.11]	In de redding slagen
Sōlācium praebēre, afferre	Troost verschaffen
Nihil habēre cōnsōlātiōnis [Att.11.3.2]	Niets hebben om te troosten
Cōnsōlārī aliquem dē aliquā rē	Iemand ergens in troosten
Cōnsōlārī dolōrem alicuius	Iemand in zijn verdriet troosten
Cōnsōlārī aliquem in miseriīs [Catil.4.8]	Iemand troosten in de ellende
Hōc sōlāciō, hāc cōnsōlātiōne fruī, ūtī[193] [DeProv.16; Fam.11.26.1]	Hierin troost, soelaas vinden
Hōc (illō) sōlāciō mē cōnsōlor [Amic.10] Haec (illa) rēs mē cōnsōlātur	Hiermee (daarmee) troost ik me

[78] Ook: 'z. tegen iemand keren'.
[79] Dēscendere: vaak voor iets waartoe niet graag wordt overgegaan.
[80] Ook: poena praesēns (p. 232), pecūnia praesēns (p. 79), medicīna praesēns (p. 34), deus praesēns (p. 162), in rem praesentem venīre (p. 179).

10 RIJKDOM – GEBREK – ARMOEDE

Dīvitiīs, cōpiīs abundāre	Rijk zijn
Magnās opēs habēre Opibus māximē flōrēre Omnibus opibus circumfluere [Vat.29]	Zeer rijk zijn
Fortūnīs māximīs ōrnātum esse	Met de gaven van het fortuin rijk bedeeld zijn
In omnium rērum abundantiā vīvere [Amic.52]	In grote overvloed leven
Aliquem ex paupere dīvitem facere [Vat.29]	Iemand van arm rijk maken
Inopiā alicuius reī labōrāre, premī	Gebrek aan iets lijden
Ad paupertātem, ad inopiam (summam omnium rērum [B.G.5.2]) redigī	Tot armoede vervallen, in (de grootste) behoeftigheid terecht komen
Vītam inopem sustentāre, tolerāre [B.G.7.77]	Een leven vol gebrek lijden
In egestāte esse [Inv.1.99], versārī Vītam in egestāte dēgere	In armoede leven
In summā egestāte [Rosc.Am.78], mendīcitāte esse	Behoeftig, straatarm zijn
Stipem colligere	Aalmoezen vragen, bedelen
Stipem porrigere	Een aalmoes geven
Manum ad stipem porrigere [Sen.Vit.Beat.25.1]	De hand ophouden voor een aalmoes
Stipem (pecūniam) cōnferre in aliquid [Liv.25.12]	Een kleine bijdrage, wat geld ergens voor geven

11 NUT – BELANG – VOORDEEL – SCHADE

Ūsuī *of* ex ūsū esse	Nuttig, van nut zijn
Ūtilitātem afferre, praebēre	Nut, voordeel brengen, opleveren
Multum (nihil, aliquid) ad commūnem ūtilitātem afferre	Veel (niets, iets) tot het nut van het algemeen, tot het openbare nut bijdragen
Aliquid in ūsum suum cōnferre Aliquid in rem suam convertere	Iets ten eigen bate, in zijn eigen voordeel aanwenden, gebruiken
Omnia ad suam ūtilitātem referre [Tusc.3.51]	Bij alles alleen aan zijn eigen voordeel denken
Ratiōnibus alicuius prōspicere, cōnsulere [Fam.3.2.2] (*tgst.* officere, obstāre, adversārī) Commodīs alicuius servīre[37] [Quint.fr.1.1.24] Ūtilitātem, commoda alicuius tuērī [Off.1.85]	Voor iemands belangen zorgen, ze behartigen, beschermen (*tgst.* schaden, benadelen)

Meae ratiōnēs ita tulērunt	Mijn belang heeft dit met zich gebracht, voor mij is dit belangrijk geweest
Frūctum (ūberrimum) capere, percipere, cōnsequī ex aliquā rē	(Rijk) gewin, (grote) winst, voordeel uit iets halen
Virtūtis frūctūs ex rē pūblicā capere (magnōs, laetōs, ūberēs)	Zich voor zijn verdienste door de staat (ruim, rijkelijk, overvloedig) beloond zien
Frūctūs ex aliquā rē redundant in *of* ad aliquem	Iemand heeft veel voordeel ergens van
Aliquid ad meum frūctum redundat [Lig.8]	Iets komt mij zeer ten goede
Quid (nihil) attinet ...? *(+ inf.)*	Wat (niets) doet het er toe te ...?
Cuī bonō? [Phil.2.35]	Wie heeft er voordeel van?
Damnum[81] (*tgst.* lucrum) facere [Brut.125] Damnō afficī[87] Damnum, dētrīmentum, incommodum capere, accipere, facere	Schade lijden
Iactūram[81] alicuius reī facere [Off.3.89; Att.12.29.2]	Iets opofferen
Damnum īnferre, afferre alicuī	Iemand schade, nadeel berokkenen, veroorzaken
Damnum ferre	Schade of verlies weten te dragen
Incommodō afficere[87] aliquem [Off.1.24]	Iemand benadelen
Sibi deesse	Zichzelf benadelen, tekort doen
Incommodīs medērī	De geleden verliezen herstellen
Damnum, dētrīmentum sarcīre [Fam.1.9.5; B.G.6.1] (*niet* reparāre) aliquā rē Damnum compēnsāre cum aliquā rē	De schade ergens mee vergoeden, herstellen, schadeloosstellen
Rēs repetere [Off.1.36; Liv.1.32]	Schadevergoeding eisen
Rēs restituere [Rosc.Am.114]	Schadevergoeding geven
Satisfacere alicuī dē iniūriīs illātīs [B.G.1.14]	Iemand compenseren voor geleden onrecht

[81] Damnum '(vermogens)schade door eigen schuld'; dētrīmentum 'schade door andermans schuld'; fraus 'schade als gevolg van bedrog'; iactūra (eig. 'het overboord werpen') 'het prijsgeven, het opofferen van iets waardevols, om grotere schade te voorkomen of groter voordeel te krijgen'; 'schadelijk': inūtilis of quī nocet enz., niet noxius, dat in deze bet. niet een *gen. object.* bij z. kan hebben.

12 WELWILLENDHEID – GUNST – GENEGENHEID – SYMPATHIE

Benevolō animō esse in aliquem Benevolentiam habēre ergā aliquem	Welwillend zijn jegens iemand, welwillendheid tegenover iemand koesteren
Benevolentiam, grātiam, favōrem, voluntātem alicuius sibi conciliāre, colligere (ex aliquā rē) [DeOr.2.182]	Zich iemands welwillendheid, gunst, sympathie, genegenheid verwerven (ergens door)
Benevolentiam alicuī praestāre [Fam.4.11.1] Benevolentiam in aliquem cōnferre Benevolentiā aliquem complectī, prōsequī[197]	Zich jegens iemand welwillend, genegen betonen
In grātiā esse apud aliquem Grātiōsum esse alicuī *of* apud aliquem [Planc.47]	Door iemand worden gewaardeerd
Multum valēre grātiā apud aliquem Flōrēre grātiā alicuius	Door iemand zeer worden gewaardeerd
Grātiam inīre ab aliquō *of* apud aliquem [Verr.2.4.143] In grātiam alicuius venīre	Bij iemand sympathie vinden
Grātiam alicuius sibi quaerere, sequī, *(sterker)* aucupārī [Fam.5.12.6]	Iemands sympathie proberen te winnen, *(sterker)* najagen
Studēre, favēre alicuī Studiōsum esse alicuius Prōpēnsō animō, prōpēnsō studiō, prōpēnsā voluntāte esse in aliquem (*tgst.* āversō animō esse ab aliquō)	Met iemand sympathiseren
Alicuī obsequī Studiō alicuius obsequī [Tusc.2.67] Alicuī mōrem gerere [Nep.Them.7]	Iemand ter wille zijn, zijn zin geven
Alicuius causā velle, cupere	Het goed met iemand menen, voorhebben
Grātum (grātissimum) alicuī facere	Iemand een (zeer groot) plezier doen
Sē cōnfōrmāre, sē accommodāre ad alicuius voluntātem Alicuius voluntātī mōrem gerere	Zich aan iemand aanpassen, conformeren
Sē convertere[82], convertī ad alicuius nūtum	Zich richten naar iemands wensen
Tōtum sē fingere et accommodāre ad alicuius arbitrium et nūtum	Geheel naar iemands pijpen dansen
Voluntātem, animum alicuius ā sē abaliēnāre Aliquem ā sē (ab)aliēnāre	Iemand van zich afkerig maken
Abaliēnāre aliquem ab aliquō	Iemand vervreemden van iemand

[82] Let op het verschil met sē convertere ad aliquem: 'z. tot iem. wenden' of 'z. tegen iem. keren'.

13 WELDAAD – DANK – VERGELDING

Beneficium alicuī dare, tribuere Beneficiō aliquem afficere[87] [Fam.; Att.], ōrnāre [Mur.86]	Iemand een weldaad bewijzen
Beneficia in aliquem cōnferre [Mil.100]	Iemand met weldaden overladen
Beneficiīs aliquem obstringere [Planc.2], obligāre [Catil.4.22], dēvincīre	Iemand door weldaden aan zich verplichten, verbinden
Beneficium remūnerārī [PostRed.Pop.22], reddere (cumulātē)	Een weldaad (ruimschoots) vergelden
Grātus (*tgst.* ingrātus) animus	(On)dankbaarheid[83]
Omnēs immemorem beneficiī ōdērunt [Off.2.18]	Iedereen heeft een hekel aan een ondankbaar persoon, aan ondankbaarheid
Grātiam alicuī dēbēre [Fin.3.73]	Iemand dankbaarheid verschuldigd zijn
Grātiam alicuī habēre (prō aliquā rē *of* quod ...) [Fam.5.11.1]	Iemand dankbaar zijn (ergens voor, omdat ...)
Grātiam alicuī referre (meritam, dēbitam) prō aliquā rē [DeOr.3.14]	Iemand ergens (de verschuldigde) dank voor brengen, zich dankbaar, erkentelijk tegenover iemand betonen *(door daden)*
Grātiās alicuī agere prō aliquā rē	Iemand ergens voor bedanken *(met woorden)*
Nōmen alicuius grātō animō prōsequī	Met dankbaarheid aan iemand denken
Grātēs agere (dīs immortālibus)	Op plechtige wijze (de onsterfelijke goden) dankzeggen
Grātiam merērī	Dankbaarheid verdienen
Pār parī referre Paria paribus respondēre [Att.6.1.22]	Iets evenredig vergelden[84]
Quod vīvō, tibi acceptum referō	Aan jou heb ik te danken dat ik nog leef
Bonam (praeclāram) grātiam referre [Att.2.9.1]	Iets goed (schitterend) vergelden
Benefacta maleficiīs pēnsāre	Goed met kwaad vergelden
Maleficia benefactīs remūnerārī Prō maleficiīs beneficia reddere	Kwaad met goed vergelden

[83] Het ontbrekende *subst.* wordt ook met animus omschr. in: animus inexōrābilis, animus implācābilis, animus (of fidēs) vēnālis; vgl.: simplicēs mōrēs, simplex nātūra, ratiō, genus 'simpelheid' (simplicitās pas sinds Liv. als 'oprechtheid').

[84] Vgl.: mūtuum mēcum facit [Plaut.Trin.438]; mūtuum fit [Plaut.Mil.1253] ā mē.

14 VERDIENSTE – WAARDE – BELONING – PRIJS

Bene, praeclārē (melius, optimē) merērī[85] dē aliquō dē aliquā rē	Zich jegens iemand wegens iets verdienstelijk maken, iemand (tamelijk, zeer) goede (uitstekende) diensten bewijzen
Male merērī dē aliquō dē aliquā rē	Zich jegens iemand wegens iets slecht gedragen, iemand een slechte dienst bewijzen, benadelen
Meritum (-a) alicuius ergā *of* in aliquem	Iemands verdienste jegens iemand
Posteritātī servīre[37]	Denken aan zijn nakomelingen
Nūllō meō meritō [Sest.39]	Zonder dat ik het heb verdiend
Ex *of* prō meritō	Naar verdienste
Multum (aliquid) alicuī reī tribuere[86]	Veel (enige) waarde ergens aan hechten
Multum alicuī tribuere	Veel met iemand ophebben, iemand hogelijk waarderen, graag mogen
Honōrēs praemiaque suspicere (*tgst.* dēspicere)	Opkijken tegen, waardering hebben voor beloningen en eerbewijzen (*tgst.* neerkijken op)
Aliquem suspicere (*tgst.* dēspicere)	Iemand hoogachten (*tgst.* minachten)
Praemiīs (amplissimīs, māximīs) aliquem afficere[87] [Balb.23]	Iemand (schitterend) belonen
Meritum praemium alicuī persolvere [Mil.58]	Iemand naar verdienste belonen
Praemium pōnere	Een beloning, een prijs uitloven *(voor de overwinnaar)*
Praemium expōnere, prōpōnere [DeOr.1.247; Tusc.5.20]	Een beloning, een prijs uitloven *(tot aanmoediging)*
Palmam dēferre [DeOr.2.227], dare alicuī [DeOr.3.143]	Aan iemand de prijs toekennen, overhandigen
Palmam ferre [Att.4.15.6], accipere [Brut.173]	De prijs winnen, de overwinning behalen
Pacta mercēs alicuius reī	Het bedongen, overeengekomen loon voor iets
Mercēde conductum esse	Ingehuurd zijn *(v. pers.)*

[85] Merērī *vox media* nooit zonder *adv*.
[86] Tribuere ook *abs*. zonder multum als *adv*. *acc*. of aliquid, maar evt. met *adv*., bv. magnopere: 'aanrekenen, toeschrijven'.
[87] Let op het veelvuldig gebruik v. afficere: afficere aliquem admīrātiōne, beneficiō (p. 52), gaudiō (p. 137), exiliō (p. 216), honōre (p. 60), iniūriā (p. 154), laude (p. 56), poenā (p. 232); ook *pass.*: afficī admīrātiōne (p. 146), suppliciō (p. 233), sollicitūdine (p. 139), poenā, gravī morbō (p. 34).

15 VERZOEK – WENS – TAAK – BEVEL

Ōrāre et obsecrāre[168] aliquem Magnopere, vehementer, etiam atque etiam rogāre aliquem	Iemand nadrukkelijk, dringend, zeer dringend verzoeken
Precibus aliquem fatīgāre [Liv.27.45]	Iemand met verzoeken overstelpen, lastig vallen
Supplicibus verbīs ōrāre [Att.12.32.1]	Nederig smeken
Precibus obsequī	Een verzoek toestaan, inwilligen
Alicuī petentī satisfacere, nōn deesse	Aan iemands verzoek voldoen
Magnīs (īnfimīs) precibus movērī	Zich door dringende (nederige) smeekbedes laten overhalen
Negāre (*sterker* dēnegāre) alicuī aliquid	Iemand iets weigeren
Petentī alicuī negāre aliquid Repudiāre [Sest.26], aspernārī [Sest.30] precēs alicuius	Iemand een verzoek, een smeekbede weigeren
Nihil tibi ā mē postulantī recūsābō	Ik zal geen van jouw eisen afwijzen
Aliquid ab aliquō impetrāre	Iets van iemand gedaan krijgen
Optāta mihi contingunt	Mijn wensen worden vervuld
Voluntātī alicuius satisfacere, obsequī [Off.1.103]	Iemands wens vervullen, bevredigen
Ex sententiā [DeOr.1.123]	Naar wens
Aliquid optimīs ōminibus prōsequī[197] [Fam.3.12.2]	Voor iets op het grootste succes hopen
Bene id tibi vertat! [Liv.1.28]	Veel succes!
Mandātum, negōtium alicuī dare Negōtium ad aliquem dēferre	Iemand een opdracht geven, een taak opdragen
Mandātum exsequī, persequī, cōnficere	Een opdracht uitvoeren, volbrengen
Iussa *(gew. alleen plur.)*, imperāta facere	Bevelen, opdrachten uitvoeren

16 VRIENDSCHAP – VIJANDSCHAP – VERZOENING

Amīcitiam cum aliquō iungere, facere, inīre, contrahere	Vriendschap met iemand sluiten
Amīcitiam colere [Leg.1.49]	Vriendschap koesteren, onderhouden
Ūtī[193] aliquō amīcō	Iemand tot vriend hebben

Est, intercēdit mihi cum aliquō amīcitia Sunt [Balb.47], intercēdunt [Cael.32] mihi cum aliquō inimīcitiae[88]	Iemand is een vriend, vijand van mij
Ūtī[193] aliquō familiāriter	Met iemand vriendschappelijk omgaan
Artissimō amīcitiae[89] vinculō *of* summā familiāritāte cum aliquō coniūnctum esse [DeOr.1.24]	Zeer intiem bevriend zijn met iemand, door een zeer vertrouwelijke omgang met iemand verbonden zijn
Vetustāte amīcitiae coniūnctum esse	In oude vriendschap verbonden zijn
Amīcitiam alicuius appetere	Iemands vriendschap zoeken
In amīcitiam alicuius recipī [Att.2.20.1]	Iemands vriendschap verwerven, vriend worden
Ad alicuius amīcitiam sē cōnferre, sē applicāre	Zich bij iemand als vriend aansluiten
Aliquem tertium in *of* ad amīcitiam ascrībere [Off.3.45]	Iemand als derde in het vriendschapsverbond opnemen
Amīcitia claudicat	De vriendschap begint te scheuren
Amīcitiam renuntiāre [Liv.36.3]	De vriendschap opzeggen
Amīcitiam dissuere, dissolvere, praecīdere [Off.1.120]	De vriendschap laten bekoelen, afbreken
Amīcissimus meus *of* mihi	Mijn beste vriend
Homō intimus, familiārissimus mihi	Mijn allerbeste vriend, boezemvriend
Inimīcitiās gerere, habēre, exercēre[76] cum aliquō	In vijandschap met iemand leven
Inimīcitiās sibi cum aliquō suscipere	Met iemand in vijandschap geraken
Inimīcitiās alicuius suscipere	Zich iemands vijandschap op de hals halen
Inimīcitiās dēpōnere [Balb.47]	Zijn vijandige houding opgeven, laten varen
Aequī inīquī	Vriend en vijand
Plācāre aliquem alicuī *of* in aliquem Reconciliāre alicuius animum *of* aliquem alicuī In grātiam aliquem cum aliquō redūcere [Sen.Prov.1.5]	Iemand met een ander verzoenen
In grātiam cum aliquō redīre Sibi aliquem *of* alicuius animum reconciliāre Reconciliārī alicuī	Zich met iemand verzoenen

[88] Inimīcitiae altijd *plur.*, beh. in abstr. bet.
[89] Vgl. B.G., 1.20: cum ipse *(Dīviciācus)* eum locum amīcitiae apud Caesarem tenēret ...

17 AANZIEN – GEZAG – WAARDIGHEID

Magnā auctōritāte esse Auctōritāte valēre, flōrēre[275] [Fam.4.7.2] Magna auctōritās est in aliquō	In groot aanzien staan, groot gezag hebben
Multum auctōritāte valēre, posse apud aliquem [B.G.1.9] Magna auctōritās alicuius est apud aliquem	In groot aanzien bij iemand staan, hoog bij iemand aangeschreven staan, veel autoriteit bij iemand hebben
Alicuius auctōritās multum valet apud aliquem [B.G.1.17]	Iemands gezag weegt zwaar bij iemand
Auctōritātem, dīgnitātem sibi conciliāre, parāre	Zich gezag, invloed, aanzien verwerven
Ad summam auctōritātem pervenīre (*niet* ad fastīgium)	Het allerhoogste aanzien verkrijgen, tot het toppunt van aanzien stijgen
Auctōritāte suā ūtī[193]	Zijn gezag doen gelden
Auctōritātem alicuius amplificāre [B.G.2.14] (*tgst.* imminuere, minuere) [DeOr.2.156]	Iemand in hoger aanzien brengen, iemands invloed, gezag vergroten (*tgst.* verminderen)
Auctōritātī, dīgnitātī alicuius illūdere	Iemands gezag, aanzien bespotten, belachelijk maken, daarmee de draak steken
Dīgnitās est summa in aliquō Summā dīgnitāte praeditum esse	Met een zeer hoog ambt bekleed zijn
Aliquid aliēnum (ā) dīgnitāte suā (*of alleen* ā sē) dūcere Aliquid īnfrā sē dūcere Aliquid īnfrā sē positum arbitrārī	Iets beneden zijn waardigheid, beneden zich achten, ergens boven staan
Parum ex dīgnitāte alicuius esse + *inf.* [Liv.33.47]	Iemand te min zijn om te ...

18 COMPLIMENT – GOEDKEURING – TERECHTWIJZING – VERWIJT

Laudem tribuere [Fam.5.2.10], impertīre alicuī Laude afficere[87] aliquem [Off.2.47]	Iemand complimenten maken
(Māximīs, summīs) laudibus efferre aliquem (aliquid) [Arch.15] Eximiā laude ōrnāre aliquem	Voor iemand (iets) de loftrompet steken, iemand (iets) (de hoogste) lof toezwaaien
Omnī laude cumulāre aliquem [DeOr.1.118]	Iemand met complimenten overladen
Laudibus aliquem (aliquid) in *of* ad caelum ferre, efferre, tollere, extollere [Fam.15.21.4]	Iemand (iets) de hemel in prijzen
Alicuius laudēs praedicāre	Iemands roem verkondigen
Aliquem beātum[74] praedicāre	Iemand gelukkig prijzen

Omnium undique laudem colligere	Van alle kanten complimenten krijgen
Māximam ab omnibus laudem adipīscī [Fam.12.22a.2]	Van iedereen de grootste complimenten krijgen
Aliquid laudī alicuī dūcere, dare	Iemand iets tot eer aanrekenen
Aliquem cōram *of* praesentem [N.D.1.58] *of* in ōs [Ter.Adel.269] laudāre	Iemand openlijk prijzen
Rēctē, bene fēcistī quod ...	Je hebt er goed aan gedaan dat ...
Rēs mihi probātur	Het valt me niet tegen, lijkt me wat (*eig.:* wordt aan mij als goed voorgesteld)
Rēs ā mē probātur	Ik heb er geen bezwaar tegen, vind het goed (*eig.:* wordt door mij als goed voorgesteld)
Hoc in tē reprehendō (*niet* ob *of* propter eam rem)	Dit neem ik je kwalijk, bekritiseer ik van je
Vituperātiōnem subīre In vituperātiōnem, reprehēnsiōnem cadere, incidere, venīre[77]	Afkeuring, kritiek, een standje krijgen
Exprobrāre alicuī aliquid *of* dē aliquā rē Aliquid alicuī crīminī dare, vertere	Iemand iets verwijten, kwalijk nemen
Conquerī, expostulāre cum aliquō dē aliquā rē [Fam.3.10.7]	Zich bij iemand ergens over beklagen, zijn beklag doen

19 GERUCHT – GEPRAAT – BERICHT – VERMELDING

Rūmor, fāma, sermō est, mānat [Phil.14.15], it [Aen.4.173]	Het gerucht gaat
Rūmor, fāma viget	Het sterke gerucht gaat
Fāma serpit (per urbem) [Mur.45]	Er wordt gefluisterd (in de stad)
Rūmor incrēb(r)ēscit	Meer en meer verspreidt zich het gerucht
Rūmōrem spargere Fāmam dissipāre	Een gerucht verspreiden, in omloop brengen
Dubiī rūmōrēs afferuntur ad nōs [Liv.28.24]	Onzekere, losse geruchten bereiken ons
Audītiōne et fāmā accēpisse aliquid [N.D.2.95] Fandō aliquid audīvisse [N.D.1.82]	Iets weten van horen zeggen
Ex eō audīvī, cum dīceret …	Ik heb hem horen zeggen ...
Vulgō dīcitur *(+ aci.)*	Iedereen zegt dat ...
Rēs pervulgāta est	Het is algemeen bekend
In ōre omnium [Rosc.Am.16; Tac.Ann.14.56] *of* omnibus esse Per omnium ōra ferrī Fābulam fierī	Het onderwerp van alle gesprekken zijn, over ieders tong gaan

Semper tibi in ōre est ...	Altijd heb je de mond vol van ...
In ōre aliquid (semper) habēre [Fam.6.18.5]	(Steeds) ergens over praten
Vōx tua hoc effectūra vidētur [Sest.10]	Je stem verraadt dat je dit gaat doen
Efferre, ēdere aliquid in vulgus	Iets bekendmaken, openbaar maken, publiceren
Forās efferrī Palam fierī Percrēb(r)ēscere Dīvulgārī Exīre Ēmānāre In medium prōferrī	Naar buiten gebracht worden, (uit)lekken, openbaar, wereldkundig worden
In sermōnem hominum venīre[77] In ōra vulgī abīre [Liv.2.36]	Het onderwerp van gesprek worden
Nuntiō allātō, acceptō	Na de ontvangst, het horen van het bericht, de melding
Rōmam (in urbem) nuntiātum est, allātum est	In Rome (in de stad) is gemeld, het bericht aangekomen
Certiōrem facere aliquem alicuius reī *of* dē aliquā rē *(ook + aci.)*	Iemand ergens van op de hoogte stellen, iemand iets meedelen
Mentiōnem facere alicuius reī *of* dē aliquā rē [Cic.]	Iets ter sprake brengen
Mentiōnem inicere dē aliquā rē [Hor.Sat.1.4.93]	Een opmerking ergens over maken, laten vallen
In mentiōnem alicuius reī incidere [Caecil.50; Sen.Suas.2.10; Tac.Hist.4.5]	Toevallig ergens melding van maken
Mentiō alicuius reī incidit	Er wordt ergens over gesproken, gewag van gemaakt
Indicāre aliquid alicuī	Iemand iets melden, onthullen, verraden
Commemorāre aliquid	Iets vermelden, aanhalen *(alleen van reeds bekende zaken)*

20 ROEM – REPUTATIE

Glōria virtūtī resonat tamquam imāgō [Tusc.3.3]	De roem is als de echo van de deugd
Glōriam, fāmam sibi comparāre	Zich roem verwerven
Glōriam (immortālem) cōnsequī, adipīscī	(Eeuwige) roem behalen
Glōriae, laudī esse Laudem afferre	Tot roem strekken
Glōriā, laude flōrēre[275]	Zeer beroemd zijn

Summā glōriā flōrēre (*niet* in fastīgiō esse) In magnā glōriā esse [Liv.1.31]	Op het toppunt van roem staan
Glōriam colligere, capere [Amic.25], in summam glōriam venīre[77] Nōbilitārī, clārum fierī, illūstrārī [Tusc.1.34]	Beroemd worden[90]
Urbs praeclārōs virōs tulit[91]	De stad heeft beroemde mannen voortgebracht
Aliquem immortālī glōriā afficere[87] Aliquem sempiternae glōriae commendāre [Fam.5.12.6]	Iemands naam onsterfelijk maken
Immortālitātem cōnsequī, adipīscī, sibi parere	Zich een onsterfelijke naam verwerven, zijn naam vereeuwigen, onsterfelijk maken
Aeternam glōriam urbī parere [Mur.22]	Eeuwige roem aan de stad verlenen
Glōriā dūcī [Arch.26] Laudis studiō trahī [Arch.26] Laudem, glōriam quaerere	Zich door eerzucht laten leiden, op roem uit zijn
Stimulīs glōriae concitārī [Arch.29]	Gevoelig zijn voor de sensatie van de roem
Glōriae, laudis cupiditāte incēnsum esse, flagrāre	Branden van eerzucht
Dē glōriā, fāmā alicuius dētrahere [Fam.3.8.5] Alicuius glōriae (*of alleen* alicuī) obtrectāre [Fam.9.11.2] Alicuius fāmam, laudem imminuere	Op iemands roem beknibbelen, deze verkleinen, daaraan afbreuk doen, iemands verdiensten miskennen *enz.*
Obscūrāre alicuius glōriam, laudem, fāmam (*niet* obscūrāre aliquem[92])	Iemands roem, reputatie in de schaduw stellen, iemand aan de vergetelheid prijsgeven
Fāmae servīre[37], cōnsulere [Nep.Them.3]	Voor zijn goede naam zorgen
Fāmam ante collēctam tuērī, cōnservāre [Caecil.71]	De al verworven roem beschermen, bewaren
Bene, male audīre [Fin.3.17] (ab aliquō [Quintil.12.10.13]) Bona, mala exīstimātiō est dē aliquō	Een goede, slechte reputatie hebben (bij iemand)
Fāmam alicuius reī (*bv.* crūdēlitātis) subīre [Catil.4.12]	De schande van een daad (*bv.* van wreedheid) op zich laden
Īnfāmiam alicuī īnferre, aspergere, cōnflāre Aliquem īnfāmem facere	Iemand een slechte naam bezorgen
Magnam suī fāmam relinquere [Nep.Lys.1]	Een grote naam nalaten
Opīniōnem alicuius reī (*bv.* virtūtis) habēre	De naam van iets, bekendheid wegens iets hebben, *bv.* de reputatie hebben fatsoenlijk te zijn
Exīstimātiō[93] hominum, omnium	De openbare mening

[90] Clārēscere, inclārēscere *postklass.*
[91] Vgl.: Brut., 45.
[92] Aldus ook: alicuius mōrēs corrigere (niet aliquem corrigere), alicuius ōrātiōnem of quid dīcat intellegere (niet aliquem intellegere).
[93] Exīstimātiō niet alleen *act.* 'beoordeling', maar ook *pass.* 'het beoordeeld worden'; vd. 'reputatie, aanzien', gew. in gunstige zin, ook zonder bona, integra, magna.

21 EER – VERACHTING – SCHANDE – SCHANDVLEK

Esse in honōre apud aliquem [Rosc.Am.77]	In aanzien staan bij iemand
Honōrem alicuī habēre [Cic.], tribuere [Fin.3.73]	Iemand eer bewijzen
Aliquem honōre afficere[87] [Deiot.14], augēre [Att.7.2.6], ōrnāre, prōsequī[197]	Iemand eren
Aliquem cupiditāte honōrum *of* ad cupiditātem honōrum īnflammāre	Iemands eerzucht prikkelen
Honōrēs concupīscere (*tgst.* aspernārī)	Naar eer streven (*tgst.* niets om eer geven)
Honōris causā aliquem nōmināre, appellāre [Cic.]	Iemands naam met achting noemen
Statuam[94] alicuī pōnere [Att.6.17.17], cōnstituere, statuere	Een standbeeld ter ere van iemand oprichten
Aliquem colere et observāre	Iemand in ere houden
Aliquem īgnōminiā afficere[87] [Rosc.Am.113], notāre [B.C.3.74] Alicuī īgnōminiam inūrere [Prov.Cons.16]	Iemand beschimpen, te schande maken, blameren
Īnfāmiam concipere, subīre, sibi cōnflāre	Schande op zich laden, zich berucht maken
Vītae splendōrī maculās *of* splendōrem maculīs aspergere [Planc.30]	De glans van zijn roem door smetten ontluisteren
Notam turpitūdinis alicuī *of* vītae alicuius inūrere	Iemands naam brandmerken, iemand stigmatiseren
Īgnōminiam nōn ferre [Tusc.4.45]	Een belediging, een schande niet verdragen
Maculam (conceptam) dēlēre[95] [Pomp.7], ēluere	Een schandvlek uitwissen

22 MOEITE – IJVER – ARBEID – INSPANNING

Respicere aliquid[96]	Ergens mee rekening houden, ergens aan denken, ergens voor zorgen
Operam (studiōsē, ēnīxē, sēdulō, māximē *niet* magnam) dare, ut ...	Zich (grote) moeite geven om ...
Operam alicuī reī tribuere Operam in aliquid cōnferre Operam, labōrem, cūram in *of* ad aliquid impendere	Moeite, zorg ergens aan besteden

[94] Statuae niet beelden van goden; simulācra 'beelden van goden of mensen'; sīgna 'beelden bijna alleen van goden'.
[95] Dēlenda est vōbīs illa macula *(Mithridāticō)* bellō superiōre concepta, quae penitus iam īnsēdit ac nimis inveterāvit in populī Rōmānī nōmine [Pomp.7].
[96] Let op het verschil met respicere ad aliquid, ad aliquem (p. 26).

Ēgregiam operam dare alicuī reī Multum operae ac labōris cōnsūmere in aliquā rē [DeOr.1.234]	Grote moeite en inspanning ergens aan besteden
Studium, industriam (*niet* dīligentiam) collocāre, pōnere in aliquā rē	IJver, vlijt ergens aan besteden
Incumbere in *of* ad aliquid	Zich met ijver ergens op toeleggen
Opus[97] facere [Senect.24]	Werken *(vooral op het land)*
Opus aggredī Ad opus faciendum accēdere	Met een karwei, klus beginnen
Rēs est multae operae ac labōris [B.G.5.11]	De zaak is lastig en zwaar
Rēs est magnī labōris [DeOr5.11] et sūdōris	De zaak kost veel moeite en arbeid
Dēsūdāre et ēlabōrāre in aliquā rē [Senect.38]	Zich ergens hard voor inspannen
Labōrī, operae nōn parcere	Geen arbeid, geen moeite sparen
Labōrem nōn intermittere	Het werk non-stop voortzetten
Nūllum tempus ab opere [B.G.7.24] (*of* ad labōrem [B.G.5.11]) intermittere	Het karwei geen ogenblik onderbreken, zich geen pauze gunnen
Lūcubrāre [Liv.1.57]	's Nachts werken
Inānem labōrem suscipere Operam (et oleum) perdere *of* frūstrā cōnsūmere [Fam.7.1.3]	Zich tevergeefs inspannen
Rem āctam (*of alleen* āctum) agere *(sprw.)*	Ouwe koeien uit de sloot halen
Labōre supersedēre (itineris) [Fam.4.2.4]	Zich de moeite (van een reis) besparen
Patiēns labōris	Gehard tegen inspanning, zwaar werk
Fugiēns labōris	Werkschuw
Operae pretium est *(+ inf.)*	Het loont de moeite om ...
Āctī labōrēs iūcundī [Fin.2.105] *(sprw.)*	Na gedane arbeid is het goed rusten
Contentiōnem adhibēre	Zijn krachten inspannen
Conquiēscere, acquiēscere, requiēscere, relaxārī	Tot rust komen, zich rust geven, zich ontspannen
Omnēs nervōs[98] in aliquā rē contendere [Verr.1.12]	Al zijn krachten ergens voor inspannen

[97] Opus niet 'werk' i.h.a., maar 'een bepaald werk'; labor 'werk, inspanning, moeite'; vd. labōrāre niet louter 'werken' maar 'met inspanning v. kracht z. inspannen, uitsloven'; opera (-ae) 'de (vele of geringe) moeite, die ergens aan wordt besteed'; opus en opera: quod in opere faciundō operae cōnsūmis tuae, sī sūmās in illīs exercendīs, plūs agās [Ter.Heaut.70]; operumque labōrem mīrātur [Aen.1.455].

[98] Nervus eig. 'spier, pees', niet 'zenuw', die in de oudheid onbekend was; nervī *metaf.* niet alleen kracht i.h.a., maar ook vooral 'zielskracht, levenskracht': nervī virtūtis (p. 62); vd. 'drijfveer, motor' v. iets: nervī bellī pecūnia (p. 80), vectīgālia nervī reī pūblicae sunt (p. 220).

Omnibus vīribus, nervīs contendere, cōnītī ut … [Verr.2.3.130] Omnī ope atque operā, *of* omnī vīrium contentiōne ēnītī, ut … Contendere et ēlabōrāre, ut … [Verr.2.3.130]	Al zijn krachten inspannen, zijn uiterste moeite doen om ...
Prō vīribus ēnītī et labōrāre, ut …	Naar vermogen zich inspannen om …
Omnēs nervōs virtūtis ēlīdere [Tusc.2.27], incīdere	De morele energie geheel uitblussen

23 BEZIGHEID – VRIJE TIJD – NIETSDOEN – TRAAGHEID

Negōtium suscipere	Een karwei, werk, taak op zich nemen
Negōtium obīre [Pomp.34], exsequī [Off.1.79]	Een karwei *enz.* aanvaarden, verrichten, uitvoeren
Negōtium, rem cōnficere [Att.5.20.4], expedīre [Att.13.31.1], trānsigere, absolvere	Een karwei *enz.* ten einde brengen, voltooien, afmaken
Negōtia agere, gerere	Met zaken bezig zijn, zaken doen
Multīs negōtiīs implicātum [N.D.1.52], districtum, distentum, obrutum esse	Met veel bezigheden overladen zijn, het zeer druk hebben, veel te doen hebben
Negōtiīs vacāre	Vrij zijn van bezigheden
Occupātum esse in aliquā rē Intentum esse alicuī reī	Met iets bezig zijn
Negōtium alicuī facessere [Fam.3.10.1]	Iemand moeilijkheden bezorgen, last veroorzaken
Magnum negōtium est *(+ inf.)*	Het kost veel moeite
Nūllō negōtiō [Att.10.16.3]	Zonder enige moeite
Ōtiōsum esse In ōtiō esse, vīvere Ōtium habēre	Vrije tijd hebben, niets te doen hebben
Ōtiō abundāre	Vrije tijd in overvloed hebben
Ōtiō fruī	Van zijn rust genieten
Ōtium sequī, amplexārī	Graag rust hebben
Ōtiōsum tempus, ōtiōsam aetātem, ōtium cōnsūmere in aliquā rē	Zijn vrije tijd ergens aan besteden
Ōtiō abūtī[99] Ōtium ad suum ūsum trānsferre	Zijn vrije tijd nuttig, goed besteden

[99] Abūtī oorspr. 'volledig benutten, opgebruiken, verbruiken'; vd. de minder gew. bet.: 'bovenmatig gebruiken, misbruiken' = perversē, intemperanter, immoderātē ūtī; 'misbruik': prāvus ūsus, vitium male ūtentium, īnsolēns mōs; abūsus: 'verbruik' *(jur.)*; abūsiō: *t.t.* voor het verkeerde gebruik v.e. woord (κατάχρησις), eerst *Laatl.* ook 'misbruik'.

(In) ōtiō languēre et hebēscere [Lucull.6]	Door nietsdoen verslappen, afstompen
Ōtiō diffluere [DeOr.131]	In nietsdoen vergaan
Dēsidiae et languōrī sē dēdere Īgnāviae[100] et socordiae sē dare	Zich aan inertie en passiviteit overgeven
Per luxum et īgnāviam aetātem agere [Iug.95]	Leven in luxe en luiheid

24 PLEZIER – ONTSPANNING

Voluptātem ex aliquā rē capere [Fam.5.2.3], percipere Dēlectārī aliquā rē	Plezier ergens in hebben
Voluptāte perfundī Affluere voluptātibus [Fin.2.93] Voluptātibus fruī [Fin.1.48]	In het genot baden, met wellust genieten
Voluptātēs haurīre [Tusc.5.16]	Met volle teugen genieten
Sē tōtum voluptātibus dēdere, trādere	Zich totaal aan het genot overgeven
Voluptātēs persequī	Pleziertjes najagen
Homō voluptārius [Off.2.17]	Levensgenieter, playboy
Voluptāte animī nūlla potest esse māior [Senect.50]	Er is geen groter genot dan geestelijk genot
Ad voluptātem omnī impetū ferrī [Off.1.105]	Zich met overgave in het genot storten
Voluptātēs epulārum aut lūdōrum [Senect.50]	De geneugten van de maaltijd of van de spelen
Voluptātis illecebrīs dēlēnīrī [Fam.15.16.3] Voluptātis blanditiīs corrumpī [Fin.1.33]	Zich door de verlokkingen van het genot laten inpalmen
In voluptātēs sē mergere	Zich onderdompelen in genot
Animum ā voluptāte sēvocāre	Geest en genot scheiden
Voluptātēs corporis [Senect.39]	Lichamelijk genot
Voluptātis, animī causā [B.G.5.12]	Voor de gein, grap
Dēliciīs diffluere	In genoegens zwelgen, in luxe zwemmen
Animum *of* sē relaxāre, reficere, recreāre ex aliquā rē Reficī, recreārī ex aliquā rē	Ergens van uitrusten, zich herstellen, ontspannen, verfrissen, verkwikken
Animum *of* sē remittere (*tgst.* continēre) [Nep.Alc.1] Animō *of* sibi indulgēre	Zich rust gunnen

[100] De eerste bet. van īgnāvia (*in-gnāvus, vgl. nāvus, nāvāre) is niet 'lafheid', maar 'traagheid'.

VI HET HUISELIJK LEVEN

1 HET HUIS

Domus necessāriīs rēbus īnstrūcta	Een huis, dat van al het nodige is voorzien
Domus ōrnāta [Off.2.76]	Een wel ingericht huis
Domum dēmōlīrī [Top.22]	Een huis afbreken, slopen
Domus nōn omnēs capit[101] (χωρεῖν) [Off.1.54]	Het huis biedt geen plaats aan iedereen, is te klein voor iedereen
Domum frequentāre [Cat.14]	Een huis dikwijls bezoeken, in- en uitlopen
Apud aliquem esse [Att.5.7.1]	Bij iemand in huis zijn
Apud eum sīc fuī tamquam domī meae [Fam.13.69.1]	Ik was bij hem als bij mij thuis
Tēctum subīre [B.G.1.36]	Een huis binnengaan
Tēctō, (in) domum suam aliquem recipere	Iemand in zijn huis opnemen
Prohibēre aliquem tēctō, domō	Iemand zijn huis niet binnenlaten
Domō pedem nōn efferre	Geen voet buiten de deur zetten
Pedem līmine efferre [Cael.34]	Naar buiten gaan, de voet over de drempel zetten
Forās exīre	Naar buiten gaan, het huis uitgaan
Forās mittere aliquem	Iemand naar buiten sturen
Prō ārīs et focīs[102] pūgnāre, dīmicāre [Liv.5.30], certāre [N.D.3.95]	Voor zijn dierbaarste bezittingen, voor huis en haard vechten
Domī (*tgst.* forīs)	Thuis, in huis, in het vaderland (*tgst.* buiten de deur, in het buitenland)
Forēs [Ov.; Sen.Min.], ōstium pulsāre	Aan de deur kloppen
Ōstium, forēs aperīre [Fam.13.10.4], claudere [Tusc.5.59]	De deur openen, sluiten
Forēs obserāre	De deur afsluiten, op slot doen
Iānuam effringere, revellere [Mur.33]	De deur openbreken

[101] Ook *metaf.*: Nōn capit rēgnum duōs [Sen.Thyes.444] 'het rijk is te klein voor twee (zonen als opvolgers)'.

[102] Beh. in tempels waren er ook altaren op straat en in huis, waar in het ātrium op een klein vuur (focus) aan de Larēs en de Penātēs werd geofferd; vd. *meton.* ārae focīque 'de aan de huisgoden gewijde altaren in tempels en huizen', m.a.w. 'de meest dierbare en heilige bezittingen'.

Domūs ruīna[103] impendet Domus collāpsūra, corruitūra (esse) vidētur	Het huis dreigt in te storten
Domus subitā ruīnā collāpsa est [Liv.35.9]	Het huis is plotseling ingestort
Ruīnae	Ingestorte gebouwen
Urbs strāta ruīnīs	Een stad in puin
Fūmantēs ruīnae urbis	De rokende puinhopen van een stad
Parietinae	Ruïnes, bouwvallen
Domus rīmās agit [Att.14.9.1]	Het huis begint scheuren te vertonen
Domum, quae vitium fēcit, reficere [Top.15]	Een huis dat in slechte staat is, herstellen
In pūblicō	Op straat
In pūblicum prōdīre	Op straat komen, zich in het openbaar vertonen
Pūblicō carēre, sē abstinēre Domī sē tenēre	Niet in het openbaar verschijnen, niet op straat komen, thuis blijven
Dēdūcere[104] aliquem dē domō	Iemand *(uit respect)* van diens huis ergens heen begeleiden
Valvās (portam) obstruere [Nep.Paus.5]	De deur (poort) versperren, barricaderen

2 HUISHOUDEN – VERMOGEN – BEZIT – EIGENDOM

Rem domesticam, familiārem administrāre [Inv.1.35], regere, cūrāre, tuērī	De huiselijke zaken, het vermogen, de aangelegenheden, de belangen van huis of huisgezin regelen, besturen, behartigen, leiden, verzorgen
Opibus, dīvitiīs, bonīs, facultātibus abundāre	Een groot vermogen bezitten
Rem bene (male) gerere[105] [Fam.7.6.1]	De huishouding goed (slecht) besturen, het vermogen goed (slecht) beheren
Rem familiārem tuērī	Het vermogen beheren
Rem familiārem neglegere [Nep.Them.2]	Zich niet om zijn vermogen bekommeren, zijn vermogen slecht beheren
Dīligēns paterfamilias	Een oppassend, degelijk huisvader
Sevērum imperium in suōs exercēre[76], tenēre [Senect.37]	Streng gezag over zijn ondergeschikten uitoefenen

[103] Ruīna 'het neerstorten, neervallen (v.e. bouwerk)'; ook *metaf.*: ruīna reī pūblicae (p. 205), ruīnae fortūnārum (p. 66).

[104] Let op: dēdūcere colōniam (p. 220), dēdūcere nāvēs (*tgst.* subdūcere) (p. 110), dēdūcere adulēscentēs ad virum clārissimum (p. 172), dēdūcere aliquem dē sententiā (p. 116), rem in eum locum dēdūcere, ut ... (p. 123), dē capite dēdūcere (p. 81).

[105] Rem gerere 'zijn zaak of zaken behartigen', i.h.b.: 1. 'zaken doen (v. handelaren)'; 2. 'zijn vermogen beheren'; 3. 'het bevel voeren, aanvoeren *(milit.)*'; rēs gerere 'daden volbrengen, i.h.b. oorlogs- of politieke daden'.

In possessiōnem alicuius reī venīre [Att.4.2.3]	In het bezit ergens van komen
In possessiōnem alicuius reī invādere	Zich iets gewelddadig toe-eigenen, met geweld in bezit nemen
Rēs quae movērī possunt [Nep.Them.8] Rēs moventēs [Liv.5.25]	Roerende goederen
Fundī	Landerijen
Rem, opēs habēre Bona possidēre In bonīs esse	Vermogen bezitten
Ruīnae fortūnārum	Verlies van vermogen
Dīligentem, frūgī[106] esse [Tusc.3.16]	Zuinig zijn
Frūgī (*tgst.* nēquam) servus [Plin.Ep.1.21]	Een bruikbare (*tgst.* waardeloze) slaaf
Bonae frūgī esse	Ergens goed, bruikbaar voor zijn, ergens voor deugen
Expellere aliquem domō [Fam.1.9.5], possessiōnibus pellere [Mil.74]	Iemand uit zijn huis, van zijn bezittingen verjagen
Dēmovēre aliquem ex [Leg.Agr.2.81] *of* dēicere dē [Mil.75] possessiōne alicuius reī	Iemand uit het bezit van een zaak stoten
Exturbāre aliquem omnibus fortūnīs [Quinct.95], ē possessiōnibus [Sull.71]	Iemand van have en goed beroven
Ēvertere aliquem bonīs [Rosc.Am.115], fortūnīs patriīs [Verr.2.1.93]	Iemand zijn vermogen afhandig maken, van al zijn voorvaderlijke goederen beroven
Possessiōne alicuius reī cēdere alicuī [Mil.75]	Iemand het bezit van een zaak afstaan

3 WONING – KLEDING

Domicilium [Arch.7] *of* sēdem ac domicilium [Suet.Cal.8] habēre in aliquō locō	Zijn woonplaats ergens hebben, ergens woonachtig zijn
Sēdēs ac domicilium collocāre aliquō locō [Rep.2.34] Fortūnās suās cōnstituere aliquō locō [Verr.2.5.20] Domicilium sibi cōnstituere aliquō locō [Nep.Them.10] Cōnsīdere aliquō locō [Att.5.14.1]	Ergens gaan wonen, zich ergens vestigen
Multitūdinem in agrīs collocāre [Nep.Milt.2]	Aan een groep mensen in een gebied een woonplaats toewijzen
Domō ēmigrāre [B.G.1.31]	Zijn geboortegrond verlaten, emigreren

[106] Frūgī *(indecl.)* is een versteende *dat.* van frūx, die als *adj.* wordt gebruikt, maar toch *subst.* is gebleven (= frūgālis): bonae frūgī esse; maar ad bonam frūgem sē recipere [Cael.28] (p. 158); als *comp.* en *superl.* worden die van frūgālis gebruikt.

Domō profugus [Liv.1.1]	Zonder vaderland en thuis, voortvluchtig
Induere vestem (*gew. zonder* sibi) [Tusc.2.20] Induī veste	Zich aankleden
Vestīmenta (et calceōs) mūtāre [Mil.28] Vestem mūtāre[107] [Ter.Eun.609; Liv.22.1]	Andere kleren (en schoenen) aantrekken, zich omkleden
Ad vestītum suum redīre [Sest.32]	Rouwkleding afleggen
Vestītus obsolētus [Leg.Agr.2.13], trītus, turpis	Versleten, afgedragen kleding
Togam virīlem, pūram sūmere [Amic.1]	De mannelijke toga aannemen *(voor het eerst aandoen)*
Vestis Vestis strāgula [Rosc.Am.136]	Deken, sprei, kleed, vloerkleed
Habitāre[108] in domō alicuius [Pseud.Cic.Sall.14], apud aliquem [Verr.2.5.77]	Bij iemand wonen, gehuisvest zijn
Pannīs obsitum (> obserere) esse	Met lompen bedekt, schamel gekleed zijn
Togātus[109] [Off.1.79], palliātus [Phil.5.14]	In *toga* (Romeins) gekleed, in *pallium* (Grieks) gekleed
Palūdātus [Att.4.13.2], sagātus [Phil.14.2]	Met de veldheersmantel, soldatenmantel om
Vestem pōnere[110], exuere [Tusc.1.113]	Kleren uittrekken

4 VOEDSEL – DRANK

Cibum sūmere [Nep.Att.21], capere [Fam.16.1.1]	Voedsel gebruiken
Multī cibī [Fam.9.26.4] *of* edācem [Fam.9.23.1] esse	Een flinke eter zijn
Cibum appōnere, pōnere alicuī	Iemand voedsel voorzetten, opdienen
Corpus cūrāre[111] (cibō, vīnō, somnō) [Liv.3.2]	Zich verzorgen (met voedsel, wijn, rust)
Ventrī dēditum esse	Een lekkerbek, smulpaap zijn
Vitium ventris et gurgitis [Cael.44]	Onmatigheid, extravagantie in eten en drinken
Cibō sē abstinēre [Nep.Att.22]	Zich van voedsel onthouden
Iēiūnium servāre	Vasten

---

[107] Vestem mūtāre [Planc.29] ook: 'rouwkleding aantrekken'.

[108] Niet habitāre locum (alleen *pass.* met *nom.* v.d. plaats); wel incolere Asiam, evt. met *prep.* cis, trāns, inter, prope, circum, altijd m.b.t. een groep: Germānī quī trāns Rhēnum incolunt [B.G.1.1]; habitāre m.b.t. individuen.

[109] Togātus = 1. Rom. burger i.t.t. niet-Rom.; 2. met civiele kleding, i.t.t. *milit.* kleding; 3. i.t.t. tunicātus (de kleding v.h. gew. volk was de tunica zonder toga: tunicātus popellus [Hor.Ep.1.7.65]).

[110] Vestem dēpōnere 'kleren uittrekken om ze niet meer aan te trekken'; aldus ook: pōnere en dēpōnere arma, pōnere en dēpōnere librum (dē manibus); zie ook noot 214.

[111] Corpus cūrāre ook: 'z. behandelen (tegen een aandoening)'.

Tantum cibī et pōtiōnis adhibēre, quantum satis est [Senect.36]	Slechts zoveel eten en drinken als voldoende is
Cibus dēlicātus	Delicatesse, lekker hapje
Pānis cibārius [Tusc.5.97]	Volkorenbrood, gerstebrood
Vīnō dēditum esse, indulgēre	Aan drank verslaafd zijn
Pōtāre	Bovenmatig drinken, zuipen
Inter pōcula [Plaut.Pseud.947], inter vīna [Hor.Ep.1.7.28; Hor.Car.3.6.26], inter scyphōs [Fam.7.22.1]	Tijdens het drinken
Exhaurīre pōculum [Cluent.31], vīnum [Phil.2.25]	Een beker leegdrinken, de wijn opdrinken
Cibum concoquere[Fin.2.64], cōnficere [Fin.2.164]	Voedsel verteren
Alicuī bibere dare[112] [Plaut.Persa821]	Iemand te drinken geven
Alicuī bibere ministrāre	Bij iemand schenker zijn
Propīnō tibi hoc [Tusc.1.96], pōculum [Plaut.Curc.350], salūtem [Plaut.Stich.468]	Ik drink op jouw gezondheid
Bene tibi *of* tē!	Proost! Op je gezondheid!

5 LEVENSONDERHOUD IN HET ALGEMEEN

Vīctus cot(t)īdiānus [Plaut.Capt.855]	Het dagelijks brood
Vīctus tenuis [Fin.2.90]	Schrale kost
Rēs ad vītam necessāriae [Off.3.31] Quae ad vīctum pertinent [Off.1.158]	De noodzakelijke levensbehoeften
Rēs ad vīctum cultumque necessāriae [Rep.2.10]	De behoeften voor het levensonderhoud en dagelijks comfort
Vītae commoditās iūcunditāsque [Cic.]	Het comfort en de geneugten van het leven
Vīvere carne, piscibus [B.G.5.14], raptō [Liv.7.25]	Van vlees, vis, roof leven
Dē suō (*tgst.* aliēnō) vīvere	Van eigen middelen (*tgst.* op andermans kosten) leven
Parcē (ac dūriter[113]) vīvere [Tusc.2.36]	Zuinig, sober, karig leven
Lautē[114] vīvere [Nep.Chabr.3]	Schitterend, in weelde leven
Omnēs ad vītam cōpiās suppeditāre alicuī	In iemands onderhoud ruimschoots voorzien

[112] Dare bibere, ministrāre bibere: geen hellenismen maar oude vormen uit de omgangstaal, zoals vēnī vīsere; vgl.: Nōn nōs aut ferrō Lybicōs populāre penātēs / vēnimus [Aen.1.527] en Parasītus modo vēnerat aurum petere [Plaut.Bacch.631].
[113] Dūriter *(arch.)*; dūrē *(pos.)* niet bij Cic. en Caes.
[114] Niet bene vīvere = 'fatsoenlijk leven'.

Quae suppeditant ad vīctum [Off.1.12]	Wat voor het levensonderhoud voldoende is
Cōpiae cot(t)īdiānīs sūmptibus suppetunt [Tusc.5.89]	De middelen zijn voor de gewone uitgaven toereikend
Vīctum aliquā rē quaerere [Ter.Heaut.447]	Zijn levensonderhoud ergens mee verdienen
Vītam (inopem) tolerāre [B.G.7.77], sustentāre	Een armoedig leven lijden
Nōn habeō quī *of* unde vīvam	Ik heb geen middelen van bestaan

6 KOSTEN – VERKWISTING

Sūmptum īnsūmere [Inv.2.113], facere [Verr.2.3.155] in aliquid	Kosten ergens voor maken
Sūmptūs effūsī [Rosc.Am.68], prōfūsī [Quinct.93]	Verkwistende uitgaven, over de balk gegooid geld
Sūmptum minuere [Fam.3.8.4] Sūmptibus modum statuere	Bezuinigen, de uitgaven beperken
Sūmptū *(dat.)* parcere [Fam.16.4.2]	Weinig kosten maken
Effundere [Phil.3.3], prōfundere pecūniam, patrimōnium [Catil.2.10]	Zijn geld, erfdeel verkwisten, verspillen
Dissipāre rem familiārem suam [Fam.4.7.5] Lacerāre bona sua [Verr.2.3.164]	Zijn vermogen erdoor jagen
Sūmptūs perpetuī	Gewone uitgaven
Sūmptūs līberālēs [Off.2.42]	Representatiekosten
Omnium rērum cōpiā diffluere	Zwelgen in weelde
Luxuriā diffluere [Off.1.106]	Zwelgen in luxe
Dēlicātē ac molliter vīvere [Off.1.106]	In weelde en luxe leven
In luxuriam effundī	Zich volledig aan luxe overgeven

7 FEESTMAAL – GASTVRIJHEID

Convīvium īnstruere, apparāre, ōrnāre (magnificē, splendidē, opiparē) [Verr.2.4.44; Quinct.93]	Een (groots, schitterend, rijk) feestmaal aanrichten, organiseren
Mēnsās exquīsītissimīs epulīs īnstruere, exstruere [Tusc.5.62]	De meest uitgelezen gerechten op de tafels zetten
Mēnsae exstrūctae	Rijk voorziene tafels
Caput cēnae [Fin.2.25]	Hoofdgerecht, hoofdschotel

Secunda mēnsa [Att.14.6.2; Nep.Ages.8]	Nagerecht, dessert, toetje
Ab ōvō ūsque ad māla [Hor.Sat.1.3.5] *(sprw.)*	Van het begin tot het einde *(niet alleen van maaltijden)*
Integram famem ad ōvum afferō [Fam.9.20.1] *(sprw.)*	Ik breng een goede eetlust mee aan tafel
Inter cēnam [Quint.fr.3.1.19], inter epulās [Iug.66]	Tijdens de maaltijd
Post cēnam [Deiot.21]	Na de maaltijd
Aliquem vocāre [Att.6.3.9], invītāre ad cēnam [Fam.7.9.2], ad prandium [Mur.35]	Iemand uitnodigen om te komen eten, lunchen
Convīvia tempestīva [Arch.13]	Feestmalen die reeds vroeg beginnen
Accipere aliquem (bene, cōpiōsē, ēleganter [Att.13.52.2], lautē [Hor.Sat.2.8.67], rēgiō apparātū [Liv.37.7], apparātīs epulīs [Liv.23.4])	Iemand (feestelijk *enz.*) ontvangen, onthalen
Mihi cum aliquō hospitium est [Nep.Them.8], intercēdit	Ik onderhoud met iemand betrekkingen van gastvriendschap, ben iemands gastvriend
Hospitiō alicuius ūtī [Nep.Cim.3]	Iemands gastvrijheid genieten[281]
Hospitiō aliquem accipere	Iemand gastvrij ontvangen
Hospitiō aliquem excipere (domum ad sē)	Iemand (bij zich thuis) gastvrij ontvangen
Domus patet [Rosc.Am.145], aperta est alicuī	Het huis staat (gastvrij) open voor iemand
Prōmittere ad cēnam [Off.3.58]	Een uitnodiging om te komen eten aannemen
Condīcere alicuī (ad cēnam) [Suet.Tib.42]	Afspreken om (als gast) bij iemand te komen eten
Adhibēre aliquem cēnae *of* ad cēnam, convīviō *of* in convīvium [Verr.2.5.28]	Iemand aan tafel uitnodigen
Cēnam alicuī appōnere [Ter.Phorm.342]	Iemand een maaltijd voorzetten, opdienen
Dēvertī ad aliquem [Mil.59] (ad *of* in vīllam [Off.2.64])	Bij iemand op bezoek komen
Dēversārī apud aliquem [Att.6.1.24]	Bij iemand logeren
Invītāre aliquem tēctō ac domō [Verr.2.4.25] *of* domum suam [Liv.3.14]	Iemand bij zich thuis uitnodigen
Hospitium cum aliquō facere [Balb.41; Liv.5.28], (con)iungere [Liv.1.45]	Met iemand betrekkingen van gastvriendschap aangaan
Hospitium renuntiāre [Liv.25.18]	De betrekkingen van gastvriendschap verbreken

8 GEZELSCHAP – OMGANG – VERKEER – EENZAAMHEID

Generis hūmānī societās [Amic.20; N.D.1.4; Fin.4.4]	De maatschappij
Vītae societās [Off.1.45]	Het sociale[115], maatschappelijk leven
Dissipātōs hominēs in *of* ad societātem vītae convocāre [Tusc.1.62]	De verspreid levende mensen tot een sociaal leven verenigen
Ūtī aliquō (familiāriter) [Nep.Eum.4] Alicuius familiāritāte ūtī[193]	Met iemand (vertrouwelijk) omgaan
Hominum coetūs, congressūs fugere [Amic.87]	De omgang met de mensen vermijden
In sōlitūdine vīvere, vītam agere [Fin.3.65]	In eenzaamheid leven
Vītam sōlitāriam agere [Quintil.1.2.18]	Een eenzaam leven leiden
In simultāte esse cum aliquō [Nep.Att.17]	Met iemand ruzie hebben, op gespannen voet staan
Facilitās [Off.1.88], facilēs mōrēs [Amic.11]	De vaardigheid om met iedereen gemakkelijk om te gaan, een sociaal karakter
Societātem inīre, facere cum aliquō	Een samenwerkingsrelatie met iemand aangaan
Socium sē adiungere alicuī [Quinct.12]	Zich als partner, deelgenoot, vennoot bij iemand aansluiten
Aliquem socium admittere	Iemand als partner, deelgenoot, vennoot accepteren
Assiduum esse cum aliquō	Altijd in iemands gezelschap zijn
Ūsū [Fam.13.52.1], cōnsuētūdine [Sull.57], familiāritāte [DeOr.1.24] coniūnctum esse cum aliquō Est mihi cōnsuētūdō cum aliquō [Rosc.Am.15] Vīvere cum aliquō	Frequent, vertrouwelijk met iemand omgaan, contact hebben
Vetus ūsus inter nōs intercēdit [Fam.13.23.1]	Wij gaan vele jaren met elkaar om
Dēvincīre aliquem cōnsuētūdine [Arch.6; Nep.Att.1]	Iemand door een voortdurend contact aan zich binden
Sē dare in cōnsuētūdinem alicuius [Pis.28]	Met iemand een relatie aangaan
Sē īnsinuāre in cōnsuētūdinem alicuius [Fam.4.13.6]	Op slinkse wijze in relatie met iemand proberen te komen
Summā necessitūdine aliquem contingere	In zeer nauwe relatie tot iemand staan
Sēcum vīvere	Op zichzelf leven

[115] Sociālis oorspr. 'kameraadschappelijk, bondgenootschappelijk'; pas sinds Aug. 'sociaal': homō sociāle animal [Sen.Ben.7.1.7].

9 GESPREK – AUDIËNTIE – ONDERHOUD

Sermōnem cōnferre [Off.1.136], īnstituere, ōrdīrī cum aliquō [DeOr.2.296]	Een gesprek met iemand aanknopen[116]
In sermōnem ingredī	Een gesprek beginnen
Sermōnem īnferre dē aliquā rē	Het gesprek ergens op brengen
Sermō, mentiō incidit dē aliquā rē [Liv.1.57]	Het gesprek komt ergens op
Sermō oritur ab aliquā rē	Een gesprek begint ergens mee
Sermō est dē aliquā rē [Fin.3.40]	Er wordt over iets gesproken
Sermōnem aliō trānsferre	Het gesprek op iets anders brengen
In eum sermōnem incidere[117], quī tum forte multīs erat in ōre [Amic.2]	Te spreken komen over hetgeen wat juist toen velen bezighield
Medium sermōnem abrumpere [Aen.4.388]	Het gesprek plotseling afbreken
Sermōnem prōdūcere (*bv.* in multam noctem) [Rep.6.10]	Een gesprek rekken, voortzetten (*bv.* tot laat in de nacht)
Sermōnem habēre cum aliquō dē aliquā rē [Amic.3]	Een gesprek met iemand ergens over voeren
Hinc sermō ductus est [Brut.31] Sermō ductus est ā tālī exōrdiō [Tusc.2.10]	Aanleiding voor het gesprek was het volgende
Multus sermō	Een lang gesprek
Commūnicāre aliquid cum aliquō[118]	Met iemand iets bespreken
Narrātiō, fābula	Verhaal
Narrātiuncula [Plin.Ep.6.33], fābella [Fin.5.42]	Anekdote, sprookje
Haec fābula docet (*niet* nōs)	De les van dit verhaal is
Convenīre aliquem	Iemand (*met opzet)* treffen, bij iemand komen, naar iemand toegaan *(bv. om hem te spreken)*
Congredī cum aliquō	Met iemand een (afgesproken) ontmoeting, bijeenkomst hebben
Sermō (cot(t)īdiānus) [Cic.]	De taal van het dagelijks leven, spreektaal, omgangstaal
Cōram loquī (cum aliquō) [Fam.7.3.6]	Persoonlijk (met iemand) spreken

[116] Sermōnem cōnserere *postklass.*
[117] Maar incidere in sermōnem (sc. hominum) 'in opspraak raken' (p. 155).
[118] Ook: 'iem. ergens aan laten deelnemen': zie noot 194.

Remōtīs arbitrīs [Off.3.112] Sēcrētō [Fam.7.25.2]	Zonder getuigen, onder vier ogen
Intrā parietēs [Brut.32]	Binnen vier muren (*tgst*. in het openbaar)
Suī (conveniendī [Phil.8.31]) potestātem facere, praebēre alicuī Colloquendī cōpiam facere, dare alicuī Conveniendī aditum dare alicuī	Iemand een audiëntie[119] toestaan
Aditum conveniendī petere [Nep.Paus.3] Colloquium[120] petere [Nep.Dat.10]	Vragen om een audiëntie, onderhoud
(Ad colloquium) admittī [B.C.3.57] In congressum alicuius venīre [Phil.12.26]	Toegelaten worden (voor een onderhoud, audiëntie)
Velle aliquem [Plaut.Capt.602; Ter.Andr.872]	Iemand willen spreken
Paucīs tē volō [Plaut.Aul.199; Ter.Andr.29] Tribus verbīs tē volō [Plaut.Trin.963]	Ik wil je even kort spreken
Commercium loquendī et audiendī [Tac.Agr.2]	Gedachtewisseling
Capita cōnferre [Liv.2.45]	De koppen bij elkaar steken

10 GROET – AFSCHEID – FELICITATIE

Salūtem alicuī dīcere [Att.14.19.6], impertīre [Att.2.12.4], nuntiāre Aliquem salvēre iubēre [Att.4.14.2]	Iemand groeten
Tibi plūrimam salūtem	Hartelijk gegroet *(aan het begin van een ontmoeting)*
Salvē!	Goedendag, dag, hallo! *(aan het begin van een ontmoeting)*
Salūte datā (acceptā) redditāque [Liv.3.26]	Na elkaar te hebben begroet
Inter sē cōnsalūtāre [DeOr.2.13]	Elkaar groeten
Dextram alicuī porrigere, dare [Deiot.8]	Iemand de hand geven
Dextram iungere cum aliquō Dextrās inter sē iungere	Elkaar de hand geven
Grātulārī alicuī aliquid [Phil.2.28] *of* dē aliquā rē [Fam.7.2.2]	Iemand ergens mee feliciteren

[119] Audientia alleen in: audientiam facere alicuī 'iem. aandacht geven' (p. 195).
[120] Colloquium: een gevraagd of toegestaan onderhoud in de zin v. onderhandeling.

Quid agis?[121] [Plaut.;Ter.; Cic.] Quid agitur? [Plaut.; Ter.] Quid fit? [Plaut.; Ter.]	Hoe gaat het (met je)? Hoe maak je het?
Quid tibi animī est?	Hoe is het jou te moede? Hoe voel je je?
Quō locō rēs tuae sunt?	Hoe staan de zaken? Alles goed?
Aliquem proficīscentem vōtīs ōminibusque prōsequī[197] [Planc.26]	Iemand een goede reis wensen
Bene ambulā et redambulā! [Plaut.Capt.900]	Goede reis en behouden thuiskomst!
Nuntiā frātrī tuō salūtem verbīs meīs [Fam.7.14.1]	Doe je broer de groeten van me
Tē valēre iubeō [Att. 4.14.2]	Ik neem afscheid van je, zorg goed voor jezelf, adieu[122]
Valē! Cūrā ut valeās! [Fam.; Att.]	Vaarwel! Het ga je goed! De groeten!

11 VERLOVING – HUWELIJK – ECHTSCHEIDING

Fīliam alicuī dēspondēre [DeOr.1.239]	Zijn dochter met iemand verloven
Sibi aliquam dēspondēre [Fam.8.7.2]	Zich *(man)* met iemand verloven
Condiciō (uxōria) [Amic.34]	Huwelijk, huwelijksovereenkomst
Quaerere fīliae condiciōnem [Phil.2.99]	Een (huwelijks)partij voor zijn dochter zoeken
Nuptiās conciliāre [Nep.Att.5]	Een huwelijk tot stand brengen
Nuptiās parāre, apparāre [Ter.Phorm.701]	Een bruiloft organiseren
Aliquam mātrimōniō sēcum coniungere [Curt.6.9] Dūcere uxōrem [Sest.6] Dūcere aliquam in mātrimōnium [Cluent.125]	Trouwen *(man)*
Uxōrem habēre [Verr.2.3.76]	Getrouwd zijn, een vrouw hebben
Nūbere alicuī [Div.1.104]	Trouwen *(vrouw)*
Nuptam esse cum aliquō [Fam.15.3.1] *of* alicuī [Div.1.104]	Met iemand getrouwd zijn, een man hebben
Dōtem fīliae dare [Nep.Arist.3]	Aan zijn dochter een bruidsschat, uitzet geven
Fīliam alicuī in mātrimōniō [Phil.2.44] *of* in mātrimōnium [Div.1.104] collocāre Fīliam alicuī collocāre [Brut.98] Fīliam alicuī in mātrimōnium dare [B.G.1.3] Fīliam alicuī nuptum dare [Nep.Paus.3]	Zijn dochter aan iemand ten huwelijk geven, uithuwelijken

[121] Ook: 'wat ben je van plan?'
[122] Valedīcere alicuī alleen *poët.*

Fīliam nuptum collocāre [B.G.1.18], dare [Liv.23.2] aliquō	Zijn dochter ergens heen uithuwelijken
Nuntium remittere alicuī [DeOr.1.183] Repudium dīcere [Tac.Ann.3.22], scrībere alicuī [Tertul.Apol.6]	Zich laten scheiden *(vrouw van man of omgekeerd)*
Dīvortium facere cum uxōre [Att.13.7] Aliquam suās rēs sibi habēre iubēre[123] [Phil.2.69]	Scheiden *(man van vrouw)*
Repudium[124] mittere virō [Dig.24.3.38]	Scheiden *(vrouw van man)*

12 TESTAMENT – ERFENIS

Testāmentum facere [Mil.48], cōnscrībere [Harusp.42]	Een testament maken
Testāmentum obsīgnāre [B.G.1.39]	Een testament verzegelen
Testāmentum resīgnāre [Hor.Ep.1.7.9]	Een testament openen, het zegel ervan verbreken
Testāmentum rescindere	Een testament ongeldig verklaren
Aliquem hērēdem testāmentō scrībere [Iug.65], facere [Mil.48], īnstituere [Fam.13.61.1; Dig.3.2.14]	Iemand bij testament tot erfgenaam benoemen
Hērēdem esse alicuī	Iemands erfgenaam zijn
Hērēditāte aliquid accipere	Iets erven
Hērēditāte aliquid relictum est ab aliquō [Nep.Hann.1]	Iets is *(als erfgoed)* door iemand nagelaten
Hērēditās ad mē *of* mihi venit ab aliquō [Verr.2.2.20]	Ik krijg een erfenis van iemand
Testāmentum subicere [Phil.14.7], suppōnere [Parad.43]	Een testament onderschuiven
Testāmentum irritum facere [Phil.2.109], rumpere [DeOr.1.24]	Een testament vernietigen
Testāmentō aliquid cavēre [Fin.2.103]	Iets in het testament vaststellen, bepalen
Pecūniam alicuī lēgāre [Cluent.33]	Iemand bij testament geld vermaken
Alicuius mortuī voluntās (suprēma)	De laatste wil, uiterste wilsbeschikking van een overledene
Hērēditātem adīre [Rosc.Com.55], cernere[125] [Leg.Agr.2.40]	De erfenis, nalatenschap aanvaarden
Hērēs ex asse[126] [Quintil.7.1.21], ex dōdrante [Nep.Att.5], ex triente [Suet.Aug.101], ex besse [Plin.Ep.7.24]	Algemeen, universeel erfgenaam, voor driekwart, voor een derde, voor tweederde

[123] Habēre aliquid sibi 'iets voor z. behouden'; vd. scherts. tuās rēs tibi habētō! [Plaut.Trin.267] 'pak je spullen, ik hoef je niet meer!; ook *metaf.* vērum haec tū tēcum habētō [Att.4.15] 'maar hou het voor je, spreek er niet over'.

[124] Bij Cic. niet repudium, wel dīvortium (> *dis-vertere): 'scheiding bij onderling goedvinden'; vgl.: dīvortium est, quod in dīversās partēs eunt, quī discēdunt [Dig.50.16.191.pr.3]; repudium meestal man van vrouw; de formule daarvan luidt: condiciōne tuā nōn ūtar.

[125] Vgl.: Crēvī valet cōnstituī: itaque hērēs cum cōnstituit sē hērēdem esse, dīcitur cernere, et cum id fēcit, crēvisse [Varr.L.L.7.99].

[126] As als twaalfdelig geheel; dōdrāns (= dē quadrāns) 'een kwart afgetrokken v.h. geheel = driekwart'.

Exhērēdārī ā patre [Nep.Them.1]	Door zijn vader onterfd worden
Exhērēs paternōrum bonōrum [DeOr.1.175]	Onterfd, uitgesloten zijn van het vaderlijk erfdeel
Aliquem exhērēdem scrībere [DeOr.1.175]	Iemand onterven
Hērēs suus [Gai.Inst.3.2]	Natuurlijk erfgenaam, erfgenaam bij versterf

13 GEWOONTE – GEBRUIK

Assuēfactus [DeOr.3.39], assuētus[127] aliquā rē [DeOr.3.58]	Vertrouwd met, gewend aan iets
In cōnsuētūdinem, mōrem venīre [Off.2.55]	Gewoonte worden, in zwang, gebruik komen
In nostrōs mōrēs indūcere aliquid [DeOr.2.121]	Een gebruik bij ons invoeren
Cōnsuētūdinem suam tenēre [Div.2.150], retinēre [Fam.10.35.1], servāre	Bij zijn gewoonte blijven, zich aan zijn gewoonte houden
Cōnsuētūdō inveterāscit [B.G.5.41]	Een gewoonte schiet wortel
Rēs obsolēscit [Inv.1.39]	Iets raakt in onbruik, raakt uit de mode
Ā vetere cōnsuētūdine discēdere Ā prīstinā cōnsuētūdine dēflectere	Van een oude gewoonte afwijken
In prīstinam cōnsuētūdinem revocāre aliquid	Tot de oude gewoonte van iets terugkeren
Aliquid est meae cōnsuētūdinis [Rab.Perd.1] Aliquid cadit in meam cōnsuētūdinem	Het is mijn gewoonte
Ex cōnsuētūdine meā (*tgst.* praeter cōnsuētūdinem [Div.2.60])	Volgens (tegen) mijn gewoonte
Extrā cot(t)īdiānam cōnsuētūdinem [B.C.3.85]	In afwijking van de dagelijkse routine
Mōs [Brut.84] *of* mōris [Verr.2.1.66] est, ut ...	Het is een gebruik dat ...
Mōre, ūsū receptum est	Het is gebruikelijk, de gewoonte geworden
Ut fit Ita ut fit Ut ferē fit Ut solet Ut fierī solet	Zoals het meestal, gewoonlijk gaat
Ita fert cōnsuētūdō	Zo wil het gebruik, de gewoonte
Mōre īnstitūtōque māiōrum [Mur.1]	Volgens de praktijken en instructies van onze voorouders, naar voorvaderlijk gebruik
Ex īnstitūtō [Liv.6.10]	Volgens vastgesteld gebruik, de wet, de traditie

[127] Let op: assuēscere aliquid 'ergens aan wennen' en assuēfacere aliquem 'iem. laten wennen'.

Mōs erat patrius [DeOr.1.84]	Het was een oud gebruik
Ūsitātō mōre [Verr.2.2.9]	Op de gewone manier
Contrā mōrem māiōrum [Rosc.Am.100]	In strijd met de traditionele, voorvaderlijke gebruiken
Vigēbat in illā domō patrius mōs et disciplīna [Senect.37]	In dat huis, die familie ging alles volgens de oude stempel eraan toe

VII HANDEL – BOUW

1 HANDEL IN HET ALGEMEEN – KOPEN – KOSTEN

Mercātūrās facere [Verr.2.5.28]	Handel drijven
Quaestum facere [Fam.15.14.1]	Geld verdienen
Quaestūs magnōs et ūberēs sibi cōnstituere [Verr.2.2.30]	Grof geld verdienen
Quaestuī aliquid habēre [Off.2.77]	Iets als een winstobject beschouwen
Exportātiō et invectiō [Off.2.13]	Export en import
Rēs quae importantur et exportantur [Verr.2.2.171]	Import- en exportgoederen
Expōnere, prōpōnere mercēs (vēnālēs)	Producten (te koop) uitstallen
Aliquid sub titulum[210] mittere [Ov.Rem.Am.302]	Iets te koop aanbieden
Vīlī pretiō, parvō [Att.13.29.2] *of* bene emere	Voor geringe, lage prijs, goedkoop kopen
Magnō [Att.13.29.2], male [Att.2.4.1] emere	Duur kopen
Permagnō, male vendere [Cic.]	Heel duur, goedkoop verkopen
Ex emptō aut venditō [N.D.3.74]	Op grond van het koop- of verkoopcontract
Aliquid magnō, parvō (cōn)stat	Iets kost veel, weinig
Aliquid nihilō, grātīs cōnstat [Verr.2.5.47]	Iets kost niets, is gratis
Pretium alicuī reī statuere, cōnstituere [Att.12.31.2]	Een prijs ergens voor vaststellen, de waarde[128] ervan bepalen
Negōtiātōrēs[129] [Verr.2.2.167] Hominēs negōtiī *(altijd gen. sg.)* gerentēs	Groothandelaars, zakenlieden
Negōtiī bene gerentēs [Quinct.62]	Goede handelaars
Negōtia habēre in Siciliā [Fam.1.3.1]	Zaken doen op Sicilië
Contrahere rem, negōtium cum aliquō [Cluent.41]	Handelsbetrekkingen met iemand aangaan
Trānsigere aliquid *of* dē aliquā rē cum aliquō *of* inter sē [Iug.29]	Iets met iemand, onder elkaar regelen, schikken
Nihil cum aliquō contrahere [Tusc.5.105]	Geen zaken met iemand willen doen

[128] 'Enige waarde aan iets hechten, iets op prijs stellen': tribuere aliquid alicuī reī; zie ook noot 86.

[129] Negōtiātor 'groothandelaar' (negōtia 'zaken'); mercātor 'handelaar' (merx 'handelswaar'); caupō 'detailhandelaar, venter'; īnstitor 'handelsreiziger, colporteur', vgl.: īnstitor appellātus est ex eō, quod negōtiō gerendō īnstat [Dig.14.4.3.pr.].

2 GELD – RENTE – LENING

Pecūnia magna, grandis [Cat.49] Multum pecūniae	Veel geld
Pecūnia exigua, tenuis	Weinig geld
Nummus (*niet* pecūnia)	Munt, geldstuk
Pecūnia praesēns[80] [Att.2.4.1], numerāta [Top.13]	Contant geld
Pecūniam numerāre alicuī [Att.16.16a.3]	Iemand met contant geld betalen
Aes, argentum sīgnātum	Geslagen munten
Pecūniam ērogāre (in classem)[391]	Geld uitgeven (voor de vloot)
Pecūniam īnsūmere in aliquid Pecūniam cōnsūmere in aliquā rē	Geld ergens aan besteden
Pecūniam solvere prō aliquā rē	Geld ergens voor betalen, iets betalen
Pecūniam alicuī dēbēre [Fam.13.11.1]	Iemand geld schuldig zijn
Pecūniam alicuī crēdere (sine fēnore, ūsūrīs) [Nep.Att.9]	Iemand geld te leen geven (zonder rente)
Pecūniam (gravī) fēnorī (*abl. ook* fēnore) alicuī dare [Verr.2.2.170], accipere ab aliquō	Geld tegen (hoge) rente geven, opnemen
Pecūniam mūtuārī [B.C.3.60] Pecūniam sūmere mūtuam ab aliquō [Cat.24]	Geld van iemand lenen
Pecūniam alicuī mūtuam dare [Att.11.3.3]	Iemand geld lenen
Pecūniam crēditam solvere [Att.16.16a.2]	Geleend geld teruggeven, terugbetalen
Nōn solvendō esse[130]	Niet kunnen betalen, insolvent zijn
Pecūniam exigere (acerbē) [Liv.23.28]	Geld invorderen (streng, hard, wreed)
Magnās pecūniās ex aliquā rē (*bv.* ex metallīs) facere [Nep.Cim.3]	Veel geld verdienen met, halen uit iets (*bv.* uit de mijnen)
Argentum (factum) [Verr.2.5.63]	(Bewerkt) zilver, zilverwerk
Nummī adulterīnī [Off.3.91]	Vals geld
Pecūniam fēnore occupāre [Flacc.51]	Geld beleggen
Pecūniam collocāre[131] in aliquā rē [Caecin.11]	Geld ergens in steken, investeren

[130] Esse + *dat. gerund.* 'in staat zijn tot': experiunda rēs est sitne aliquī plēbēius ferendō magnō honōrī [Liv.4.35].
[131] Ook *abs.*: pecūniam collocāre [Off.2.87].

Pecūniam habēre collocātam in Asiā [Pomp.18]	In Klein-Azië geld hebben belegd, uitstaan
Pecūnia iacet ōtiōsa	Het geld levert geen rente op
Nummus iactātur [Off.3.80]	De koers gaat op en neer
Versūram facere [Att.5.1.2]	Een lening sluiten om een andere lening af te lossen
Nummulīs acceptīs [Att.1.16.6]	(In ruil) voor vuil, smerig geld
Nervī bellī pecūnia [Phil.5.5]	Geld is de motor van de oorlog

3 FINANCIËN – REKENING – VERANTWOORDING

Rēs nummāria [Off.3.80], pecūniāria [Rosc.Am.116] Ratiō pecūniārum [Pomp.19]	(Openbare) financiën, financiële zaken
Argentāriam facere [Off.3.58; Verr.2.5.155]	Geldwisselaar, bankier zijn
Argentāriam dissolvere [Caecin.11]	Een bank failliet laten gaan, laten springen
Nōmina[132] facere Nōmina in tabulās referre	Schulden inboeken
Nōmen solvere, dissolvere, expedīre, exsolvere	Een schuld betalen, inlossen
Pecūnia est in nōminibus [Verr.2.5.17]	Het geld is belegd, staat uit
Bonum nōmen [Fam.5.6.2]	Een goede belegging
Pecūniam in nōminibus habēre	Geld belegd hebben, hebben uitstaan
Alicuī expēnsum ferre aliquid [Verr.2.1.102]	Iemand iets in rekening brengen, op iemands rekening zetten
Alicuī acceptum referre aliquid[133] [Verr.2.2.170]	Iemands rekening, schuld als betaald, voldaan inboeken
Ratiōnem alicuius reī inīre [B.G.7.71], subdūcere [Att.5.21.10] Ad calculōs vocāre[77] aliquid [Amic.58]	Iets berekenen, de rekening ervan opmaken
Ratiōnēs putāre[134] cum aliquō	Met iemand afrekenen
Ratiō alicuius reī cōnstat, convenit, pār est	De rekening ergens van klopt
Ratiō acceptōrum et datōrum [Amic.58] Cōdex [Rosc.Com.9], tabulae [Verr.2.2.186] acceptī et expēnsī	De rekening van inkomsten en uitgaven, winst- en verliesrekening
Ratiōnem dīligenter cōnficere [Flacc.20]	Het kasboek zorgvuldig bijhouden

[132] Nōmen 'schuldbekentenis, schuld, promesse' (bedrag met instemming v.d. debiteur geboekt in het grootboek v.d. crediteur).
[133] Ook *metaf.*: quod vīvō, tibi acceptum referō (p. 52).
[134] Putāre oorspr. 'in het reine, in orde brengen', vd. 'taxeren, schatten, berekenen'; *metaf.* 'menen, geloven' (aannemen dat iets goed is berekend).

Summam facere alicuius reī [Verr.2.3.225]	Het totaal ergens van berekenen
Dē capite dēdūcere[104] [Liv.6.15] (*tgst.* addere)	Iets van de hoofdsom aftrekken
Dē capite dēdūcere quod pernumerātum est	De afbetalingen van de hoofdsom aftrekken
Ratiōnem alicuius reī reddere	Rekening en verantwoording geven, rekenschap ergens van afleggen
Ratiōnem alicuius reī reposcere aliquem [B.G.5.30] *of* ab aliquō Ratiōnem ab aliquō repetere dē aliquā rē [Cluent.104]	Van iemand verantwoording ergens over eisen

4 RENTE – RENTEVOET

Centēsimae (*sc.* ūsūrae) [Att.5.21.12]	Rente van 1 % per maand (12 % per jaar)
Bīnīs centēsimīs fēnerārī [Verr.2.3.165]	Uitlenen tegen een rente van 2 % per maand (24 % per jaar)
Ternae centēsimae	Rente van 3 % per maand (36 % per jaar)
Quaternās centēsimās postulāre [Att.5.21.10]	Rente eisen van 4 % per maand (48 % per jaar)
Sēmissēs Ūsūrae sēmissium [Col.3.3] Ūsūrae sēmissēs [Plin.Nat.Hist.14.56]	Rente van een ½ % per maand (6 % per jaar; als in *denarii* of *asses* wordt gerekend, is de rente dus ½ *denarius* of ½ *as* per maand)
Sēmissibus magna cōpia est	Er is veel geld beschikbaar tegen 6 % rente per jaar
Quadrantēs ūsūrae [Dig. 33.1.21]	Rente van een ¼ % per maand (3 % per jaar)
Trientēs Trientāriae ūsūrae	Rente van 4 % per jaar
Quīncūnx Quīncūncēs ūsūrae [Dig. 22.1.17.pr.]	Rente van 5 % jaar
Fēnus ex triente Īdib. Quīnt. factum erat bessibus [Att.4.15.7]	De rente is op 15 juli van ⅓ % per maand naar ⅔ % per maand gegaan (van 4 % per jaar naar 8 % per jaar)
Perpetuum fēnus [Att.5.21.13]	Vaste rente(voet)
Fēnus renovātum [Att.6.3.4] Anatocismus [Att.5.21.10]	Rente op rente, samengestelde rente
Fēnus iniūstissimum, inīquissimum [Att.16.15.5], grande [Flacc.51], grave	Woekerrente
Ūsūra mēnstrua	Maandelijkse rente
Centēsimīs cum anatocismō contentum esse [Att.5.21.10]	Tevreden zijn met 12 % rente op rente per jaar, samengestelde rente per jaar

5 WINST – KREDIET – SCHULD

Lucrum facere (*tgst.* damnum facere) ex aliquā rē [Fam.11.20.2]	Voordeel halen uit iets, winst maken ergens mee
Dēbitor [Off.2.78] *of* is quī dēbet	Schuldenaar, debiteur
Crēditor [Quinct.84] *of* is cuī dēbeō	Schuldeiser, crediteur
Incidere in aes aliēnum [Catil.2.9] *(altijd sg.)*	In schulden terecht komen
Aes aliēnum habēre [Fam.5.6.2] In aere aliēnō esse [Verr.2.4.11]	Schulden hebben, rood staan
Aere aliēnō obrutum [Att.2.1.11], dēmersum esse [Liv.2.29]	Diep, tot over de oren in de schulden steken
Aere aliēnō oppressum esse [Font.11]	Onder schulden gebukt gaan, drukkende schulden hebben
In lucrō pōnere aliquid	Iets als winst beschouwen
Fidēs[236] et ratiō pecūniārum [Pomp.19]	Krediet(waardigheid) en financiële situatie
Fidēs concidit [Pomp.19]	De kredietwaardigheid daalt, neemt af
Fidem dērogāre alicuī [Quinct.75]	Iemands kredietwaardigheid schaden, deze hem ontnemen
Fidēs aliquem dēficere coepit [Catil.2.5]	Iemands kredietwaardigheid begint te dalen
Fidēs (dē forō) sublāta est [Leg.Agr.2.8]	Het vertrouwen (in het rechtswezen) is verdwenen
Fidēs tōtā Italiā angusta est [B.C.2.3]	De kredietwaardigheid in heel Italië is beperkt, zwak
Fidem mōlīrī [Liv.6.11]	Het krediet aan het wankelen brengen, ondermijnen
Labōrāre dē pecūniā [Fam.13.4.2]	Geldgebrek hebben
In summā difficultāte nummāriā versārī [Verr.2.2.69]	In de grootste financiële moeilijkheden verkeren
In māximās angustiās (pecūniae) addūcī [Quinct.19]	In de grootste (financiële) verlegenheid gebracht worden
Aes aliēnum facere [Att.13.46], contrahere [Quint.fr.1.1.25]	Schulden maken, zich in de schulden steken
Grande, magnum (*tgst.* exiguum) aes aliēnum cōnflāre [Cat.14]	Grote (geringe) schulden maken
In suīs nummīs versārī	Geen schulden hebben
Aes aliēnum dissolvere [Sull.56], exsolvere, persolvere [Cat.35], solvere [Liv.31.13] Nōmina[132] solvere, dissolvere [Planc.68], exsolvere [Att.16.6.3], expedīre [Att.16.6.3]	Schulden betalen, afbetalen

Nōmina exigere [Verr.2.1.28]	Schulden invorderen, opeisen
Ex aere aliēnō exīre [Phil.11.13] Aere aliēnō līberārī [Att.14.18.1]	Uit de schulden komen, vrij van schulden worden
Versūrā (aliquid) solvere, dissolvere *(sprw.)* [Ter.Phorm.780; Att.5.1.2; Tusc.1.100]	Oude schulden door nieuwe dekken, het ene gat met het andere dichten, van de regen in de drup komen

6 GEBOUWEN

Exstruere aedificium [Mil.74], monumentum [Phil.14.33]	Een gebouw optrekken, een gedenkteken oprichten
Fundāmenta iacere [Flacc.4], agere [Mil.75]	De fundamenten leggen
Turrim excitāre [B.G.5.40], ērigere [B.C.1.26], facere	Een toren bouwen
Oppidum cōnstituere [B.C.1.16] Urbem condere [Catil.3.2]	Een stad bouwen, stichten
Pontem facere in flūmine [Leg.1.13] Inicere pontem [Liv.26.6] Flūmen ponte iungere [Liv.21.47]	Een brug over de rivier leggen, slaan
Pōns est in flūmine	Er ligt een brug over de rivier
Pontem dissolvere [Nep.Them.5], rescindere [Nep.Milt.3], interscindere [B.G.2.9]	Een brug afbreken
Opus locāre [Verr.2.1.142]	Een werk, gebouw aanbesteden
Opus redimere [Verr.2.1.142], condūcere	Een werk, gebouw aannemen
Domum aedificandam locāre [Verr.2.1.154], condūcere [Div.2.47]	Het bouwen van een huis aanbesteden, aannemen
Locāre aedēs, viās faciendās [Phil.9.16]	Het bouwen van tempels, het aanleggen van wegen aanbesteden
Locāre opera pūblica	De openbare werken aanbesteden
Redimere, condūcere porticum aedificandam [Div.2.47]	Het bouwen van een galerij, zuilengang aannemen
Lūminibus alicuius obstruere [Dom.115], officere[135] [Gai.Inst.2.14]	Iemands daglicht blokkeren

7 LANDBOUW – VEETEELT

Agrum colere [Leg.Agr.2.67]	Een akker bebouwen
Agricultūrae studēre [B.G.6.22]	Landbouw bedrijven

[135] *Metaf.*: 'iems. roem aantasten, iem. (geestelijk) verblinden' [Brut.66; Rab.Post.43], zie p. 114.

Agricultūram dēserere	De landbouw, het bebouwen van het land opgeven
Agrōs fertilēs dēserere [Verr.2.3.120]	Vruchtbare akkers onbebouwd, braak laten liggen
Opus facere	Op het land werken, werken
Opus rūsticum [Plaut.Merc.65]	Veldarbeid
In agrīs esse [Senect.56], habitāre	Op het platteland wonen
Serere Sēmen spargere Sēmentem facere [Rosc.Am.50]	Zaaien
Ut sēmentem fēceris, ita metēs [DeOr.2.261] *(sprw.)*	Zoals je zaait, zo zal je oogsten; je krijgt loon naar werk
Laetae segetēs [DeOr.3.154]	Welige (graan)velden
Laetissimī flōrēs [Verr.2.4.107]	Een pracht aan bloemen
Frūctūs condere [N.D.2.156]	De oogst binnenhalen en opslaan
Messem facere [Plin.Nat.Hist.18.292] Frūctūs dēmetere, percipere [N.D.2.156]	Oogsten
Messis opīma [Plin.Ep.5.6] (*tgst.* ingrāta, nūlla [Att.5.21.8])	Een goede, rijke (slechte, magere) oogst
Arborēs serere [Senect.24]	Bomen planten
Arborēs caedere [Div.2.33]	Bomen vellen, omhakken
Frūctūs praediōrum [Att.11.2.2]	De opbrengst van landgoederen
Inopia (*tgst.* cōpia) reī frūmentāriae [Dom.12] Difficultās annōnae [Pomp.44]	Gebrek (overvloed) aan graan, koren
Annōna ingravēscit [Dom.11], crēscit [B.C.1.52]	De graanprijzen stijgen
Ad dēnāriōs L in singulōs modiōs annōna pervēnerat [B.C.1.52]	Het graan had de prijs van 50 *denarii* per schepel (8,75 l) bereikt
Annōna laxātur [Liv.23.20], levātur [Mil.72], vīlior fit	De graanprijzen dalen
Cāritās annōnae [Off.3.50] (*tgst.* vīlitās annōnae [Dom.14]) Annōna	De hoge (lage) prijs van het graan
Annōna cāra est [Plaut.Capt.495]	Het graan, de levensmiddelen zijn duur
Hāc annōnā [Plaut.Trin.484]	In deze dure tijd
Rem pecuāriam facere [Suet.Iul.42.1], exercēre[76]	Veeteelt bedrijven
Pāstum agere [Varr.L.L.6.41]	Het vee, de kudde naar de wei brengen, drijven

Pāstum īre [Plaut.Most.877] Accēdere ad pāstum [N.D.2.47]	Met de kudde naar de wei gaan, gaan weiden
Pāscere gregem [Varr.R.R.2.2.3]	De kudde laten grazen
Gregēs pāscuntur[136]	De kudden grazen
Alere equōs, canēs [Ter.Andr.56]	Paarden, honden houden
Animālia quae nōbīscum dēgunt [Plin.Nat.Hist.8.142]	Huisdieren
Vīlla abundat porcō, haedō, agnō, gallīnā [Senect.56]	Op de boerderij zijn veel varkens, geiten, schapen en kippen
Prāta caedere [Plin.Nat.Hist.18.258], secāre [Varr.R.R.1.33.1]	Gras maaien
Animantium *(f.)* aliae coriīs tēctae sunt, aliae villīs vestītae, aliae spīnīs hirsūtae [N.D.2.121]	Sommige dieren hebben een gladde huid, andere dragen wol, weer andere hebben stekelig haar
Arborēs, vītēs, veprēs, sentēs, māceriae, salicta tolluntur, excīduntur, effoduntur, excōdicantur [Front.Aeq.2.129]	Bomen, wijnstokken, braamstruiken, doornstruiken, omheiningen en wilgenbossen worden verwijderd, omgehakt, uitgegraven en ontworteld
Arātrō terram perstringere [Leg.Agr.2.67]	Het land losjes omploegen
Terram arāre et sulcum altius imprimere [Div.2.50]	Het land diep omploegen
Tempus satiōnis [Verr.2.3.44]	Zaaitijd
Odōrēs, quī efflantur ē flōribus [Senect.59]	Geuren door de bloemen verspreid
Frūmenta[137] in agrīs mātūra nōn sunt [B.G.1.16] Frūmenta sunt [Liv.25.15], messis est in herbīs	Het graan, de oogst is nog niet rijp, staat in de halmen
Adhūc tua messis in herbā est [Ov.Her.17.263] *(sprw.)*	Jouw succes moet nog komen, ik help het je hopen

[136] Pāscere en pāscī ook *metaf.*: pāscere oculōs (p. 26).
[137] Frūmentum *sg.* als voedsel; *plur.* als agrarisch en commercieel product.

VIII MILITAIRE ZAKEN

1 LEGER IN HET ALGEMEEN – WERVING – KRIJGSEED

Aetās mīlitāris [Liv.25.5]	De leeftijd voor de militaire dienst[138]
Quī arma ferre possunt Iuventūs [Liv.1.44]	Weerbare mannen, jonge manschappen
Quī per aetātem arma ferre nōn possunt Aetāte ad bellum inūtilēs	Degenen die vanwege hun leeftijd niet kunnen dienen
Exercitum cōnficere [Pomp.61]	Een leger op de been brengen
Mīlitēs, exercitum scrībere, cōnscrībere [Phil.5.36] Dīlēctum habēre, cōnficere [Liv.25.5]	Troepen werven, lichten
Imperāre mīlitēs cīvitātibus [B.G.6.4]	Aan de steden opdragen soldaten te leveren
Nōmen, nōmina dare, profitērī [Liv.2.24]	Zich voor de militaire dienst aanmelden, opgeven
Ad nōmen nōn respondēre [Liv.7.4]	Niet reageren op een oproep
Mīlitiam *(alleen sg.)* capessere	Dienst nemen, in dienst gaan
Mīlitiam dētrectāre [B.G.7.14], subterfugere [Off.3.97]	Zich aan de dienst proberen te onttrekken
Excūsāre morbum, valētūdinem [Liv.6.22]	Zich wegens ziekte verontschuldigen
Mīlitiae vacātiōnem habēre [B.G.6.14]	Vrijstelling, ontheffing hebben van de dienstplicht
Equō, pedibus merēre [Liv.27.11]	Als cavalerist (ruiter), als infanterist (voetsoldaat) dienen
Sacrāmentum [B.C.1.23] *of* sacrāmentō *(abl.)* [Liv.4.53] dīcere[262]	De eed van trouw afleggen, trouw zweren
Mīlitēs sacrāmentō *(abl.)* rogāre [B.G.6.1], adigere [Liv.4.5], obligāre [Off.1.35]	De soldaten de eed laten afleggen, trouw laten zweren
Ēvocāre undique cōpiās	Van alle kanten troepen oproepen
Ēvocātī[139] [B.G.7.65], voluntāriī [B.G.5.56]	Oudgedienden, vrijwilligers
Omnēs ad arma convocāre [B.G.7.75]	Iedereen te wapen roepen
Efficere duās legiōnēs [B.C.1.31]	Twee legioenen vormen
Supplēmentum cōgere [B.G.7.9]	Versterkings-, aanvullingstroepen rekruteren

[138] De dienstplicht begon met 17 jaar en duurde voor de equitēs tot het 45e, voor de peditēs tot het 50e jaar.

[139] Ēvocātī 'oudgedienden' werden bij oorlogsgevaar gemobiliseerd; ook beneficiāriī [B.C.3.88] 'veteranen' (die met bouwland enz. waren gecompenseerd) moesten dan opnieuw in dienst; voor de voluntāriī gold dat niet.

Auxilia[140] arcessere	Hulptroepen laten komen
Complēre legiōnēs[141] [B.C.1.25]	De legioenen voltallig maken
Cōpiās, arma *of* sē cum aliquō iungere [Att.7.2.3]	Zijn troepen, zichzelf met iemand verenigen
Condūcere [B.G.6.31], contrahere cōpiās [Att.8.12c.2]	De troepen samentrekken, concentreren
Cōgere omnēs cōpiās in ūnum locum [Att.8.12c.2]	Alle troepen op één punt samentrekken
Parāre exercitum, cōpiās [Cat.29]	Het leger, de troepen uitrusten
Alere exercitum [Off.1.25]	Het leger onderhouden, van voedsel voorzien
Recēnsēre [Liv.1.16], lūstrāre [Att.5.20.2], recōgnōscere [Suet.Aug.38] exercitum	Het leger inspecteren, monsteren
Dīmittere exercitum [Fam.3.3.2]	Het leger afdanken, uit de dienst ontslaan
Commeātum dare (*tgst.* petere) mīlitibus [Liv.3.46]	Verlof geven aan de soldaten
Magnae cōpiae (*niet* multae) [Fam.12.5.2]	Een grote troepenmacht, veel troepen
Exiguae cōpiae [Fam.3.3.3]	Weinig troepen
Ingēns, māximus exercitus (*niet* numerōsus)	Een talrijk leger
Rōbora peditum	De kern van het voetvolk
Mīlitēs levis armātūrae [B.G.2.10]	Lichtgewapende soldaten
Mīles vetus [Tusc.2.38], veterānus [Phil.3.2]	Ervaren soldaat *(die lang in dienst is)*
Magnum ūsum in castrīs habēre [B.G.1.31]	Veel kampervaring hebben
Expedītus mīles [B.G.6.25]	Licht bepakte, gevechtsklare soldaat
Hostis [B.G.3.19], mīles impedītus	Zwaarbepakte, niet gevechtsklare vijand, soldaat
Exercitātus in armīs [B.G.1.36]	Getraind in de wapens
Mīlitēs tumultuāriī[142] (*tgst.* exercitus iūstus)	Soldaten in haast bijeengebracht, een samenraapsel van soldaten (*tgst.* geregelde troepen)

[140] Auxilia 'hulptroepen': meestal in de provincies geworven lichtbewapenden, vooral slingeraars (funditōrēs), boogschutters (sagittāriī) en cavalerie; hun taak was o.a. het openen v.h. gevecht en het met de ruiterij vervolgen v.d. verslagen vijand; in het leger van Caesar bestond de cavalerie uit Gallische, Spaanse en Germaanse hulptroepen (1.000 paarden per legioen), gew. onder bevel v.e. Rom. officier.

[141] Een legiō telde in Caesars tijd 3.000 tot 3.600 man (infanteristen en cavaleristen); de infanterie was verdeeld in 10 cohorten van 300-360 man, elke cohors in drie manipulī van 100-120 man, elke manipulus in twee centuriae van 50-60 man; de 300 bij het legioen gevoegde ruiters in drie turmae en elke turma in drie decuriōnēs.

[142] Tumultus: elk plotseling oorlogsgevaar, waarbij de hele stad onder de wapens werd geroepen (tumultuāriī); vd. tumultuārī 'vechten met ongeoefende soldaten', *tgst.* belligerāre; tumultus i.h.b. in Gallië ook: 'plotselinge, tumultueuze revolte': tumultus servīlis [B.G.1.40] (p. 215); tumultus Histricus [Liv.41.6] 'oproer in Istria'; tumultuāria manus [Liv.22.21] 'handvol rebellen'.

2 MILITAIRE DIENST – SOLDIJ – PROVIAND

Stīpendium[143] dare [Fam.11.26.1], numerāre [Pis.88], persolvere mīlitibus [Att.5.14.1]	Soldij aan de troepen uitbetalen
Stīpendia merēre [Cael. 11], facere [Iug.63; Liv.21.43]	In het leger dienen, in dienst zijn
Ēmeritīs stīpendiīs [Iug.84]	Na het afzwaaien, na het einde van de diensttijd
Mīlitiā fūnctum, perfūnctum esse [Div.1.52] Rude dōnātum esse[144] [Phil.2.74]	Afgezwaaid zijn, de militaire dienst uitgediend hebben, gepensioneerd zijn
Mīlitēs mercennāriī [Liv.34.28] Exercitus conductīcius [Nep.Iph.2]	Huurlingenleger, troepen van huurlingen
Condūcere mīlitēs [B.G.2.1]	Huurlingen werven
Rem frūmentāriam comparāre Reī frūmentāriae prōvidēre [B.G.5.8], prōspicere [B.G.1.23]	Voor de proviand, levensmiddelen zorgen
Frūmentum prōvidēre exercituī [B.G.4.29; 6.44]	Tijdig graan voor het leger regelen
Frūmentī vim māximam comparāre [B.C.3.5]	Een grote hoeveelheid graan aanschaffen, opkopen
Interclūdere commeātum	De toevoer, het transport van levensmiddelen afsnijden
Interclūdere, prohibēre [B.G.1.49] hostēs commeātū	Aan de vijanden de toevoer afsnijden
Interclūdere hostibus itinera, viās, fugam	Voor de vijand de route, wegen versperren, de vlucht afsnijden

3 OPPERBEVEL – COMMANDO – DISCIPLINE

Praeficere aliquem exercituī	Iemand aan het hoofd van het leger plaatsen, iemand het commando, bevel opdragen
Praeficere aliquem bellō gerendō [Dom.20]	Iemand tot bevelhebber aanstellen, met de leiding van de oorlogsvoering belasten
Bellum administrāre [Pomp.61]	Het opperbevel van de oorlog hebben
Praeesse exercituī	Het bevel, commando hebben over het leger
Magnum ūsum in rē mīlitārī habēre [Sest.12]	Zeer ervaren zijn in militaire zaken
Reī mīlitāris rudem esse [Lucull.2]	Onervaren, onbedreven zijn in militaire zaken
Vir fortissimus	De held

[143] Stīpendium *sg.* 'soldij'; *plur.* 'militaire dienst, dienstjaren'.
[144] Oorspr. m.b.t. succesvolle gladiatoren, die bij hun ontslag een houten oefenzwaard (rudis) als eerbewijs ontvingen.

Magnās rēs gerere	Heldendaden, grote prestaties verrichten
Rēs bene gesta Rēs fortiter fēlīciterque gesta	Een succes, een heldendaad
Rēs gestae[145] (bellō)	Oorlogshandelingen
Summa bellī [Nep.Arist.2], imperiī [B.G.2.23]	De hoogste leiding van de oorlog, het opperbevel
Cum imperiō esse [Quint.fr.1.1.7]	Het opperbevel hebben
Imperiī summam tenēre [Rep.2.50] Imperiī summae praeesse [Nep.Them.4]	Het opperbevel voeren
Imperiī summam dēferre alicuī *of* ad aliquem[353] *of* trādere alicuī	Iemand het opperbevel opdragen
Imperium trānsfertur ad aliquem (*niet* trānsit)	Het commando gaat op iemand over
Imperium alicuī abrogāre [Off.3.40]	Iemand het opperbevel ontnemen, een commandant afzetten
Imperiō auspiciōque alicuius [Liv.41.28] *of* auspiciīs alicuius[269]	Onder het opperbevel van iemand
Modestia[146] (*tgst.* immodestia [B.G.7.52; Nep.Lys.1])	Militaire discipline (*tgst.* insubordinatie)
Dictō audientem esse alicuī [Nep.Lys.1]	Iemand op het woord gehoorzamen
Mīlitēs coercēre et in officiō continēre [B.C.1.67]	De discipline onder de soldaten handhaven

4 WAPENS

Arma capere [Iug.38], sūmere [Tusc.1.86]	Naar de wapens grijpen, de wapens opnemen
Arma expedīre [Tusc.2.37]	Zich gevechtsklaar maken, de wapens gereedmaken
Galeam induere	De helm opzetten
Armīs, castrīs exuere aliquem	Iemand ontwapenen
Castrīs, armīs exuī	Uit het kamp gezet worden, ontwapend worden
Arma pōnere [B.G.4.37] (*niet* dēpōnere[214])	De wapens afleggen, afdoen
Ab armīs discēdere [Cic., Caes.] Arma dēpōnere [Phil.5.3; B.G.3.10]	De wapens neerleggen, capituleren
In armīs esse [B.G.1.39]	In militaire dienst zijn

[145] Rēs gestae vaak met meae, tuae, suae, maar zelden ā mē [Sull.83]; rem gerere kan zowel betrekking hebben op het gevecht (proelium) als op de oorlog (bellum) [B.G.5.44; Off.3.108].

[146] Modestia (> modus) oorspr. 'het maat houden'; vd.: 1. 'gematigdheid (*tgst.* aanmatiging), bescheidenheid (*tgst.* onbescheidenheid)'; 2. 'zelfbeheersing', vgl. σωφροσύνη (*tgst.* ὕβρις, audācia 'overmoed'); 3. *(milit.)* 'discipline, gehoorzaamheid'.

Cum tēlō esse [Vat.24]	Wapens dragen, gewapend zijn
Extorquēre arma ē manibus	Iemand de wapens uit de handen wringen
Rēs ad arma venit	Het komt tot een gevecht
Tēla iacere [Curt.10.17], conicere [Quinct.52], mittere [B.G.3.4]	Projectielen *(pijlen, speren, slingerstenen) w*erpen, slingeren, afschieten
Extrā tēlī ictum [Liv.34.28], iactum, coniectum esse	Buiten schot zijn
Ad tēlī coniectum venīre [Liv.2.31]	Tot op schootsafstand naderen, onder vuur komen
Sē obicere tēlīs [Tusc.1.89]	Zich aan de pijlen *enz.* blootstellen
Ēminus hastīs, comminus gladiīs ūtī [Senect.19]	Uit de verte de speer, van dichtbij het zwaard gebruiken
Nūdō corpere (γυμνός) pūgnāre [B.G.1.25]	Met het blote lijf, zonder lichaamsbescherming vechten
Gladium ēdūcere (ē vāgīnā) [B.G.5.44]	Het zwaard uit de schede trekken
Gladium in vāgīnam recondere [Inv.2.14]	Het zwaard in de schede steken
Gladium stringere [B.C.3.93], dēstringere [B.G.1.25]	Het zwaard trekken
Gladium alicuī in pectus dēfīgere, īnfīgere [Tusc.4.50]	Iemand een zwaard in de borst stoten
Gladiō aliquem per pectus trānsfīgere [Liv.2.46]	Iemand met een zwaard de borst doorboren
Sīcam [Catil.1.6], cultrum in corde alicuius dēfīgere[147] [Liv.1.58]	Iemand een dolk, mes in het hart stoten
Dēcurrere[148] (in armīs)	Militaire oefeningen houden, manoeuvreren
Vī et armīs	Door wapengeweld

5 DE OORLOG

Bellum parāre [B.G.3.9]	Zich tot de oorlog uitrusten, de oorlog voorbereiden
Bellō servīre[37]	Alles doen wat voor de oorlog nodig is
Apparātus *(zelden plur.)* bellī [Liv.21.49; Liv.37.36]	Toerusting, voorbereiding op de oorlog
Omnem commeātum tōtīusque bellī apparātum aliquō cōnferre	Alle voorraden en materiaal voor de oorlog ergens samenbrengen
Bellum indīcere [Off.1.36], dēnuntiāre [Senect.18] (*niet* dēclārāre *of* indicāre[149])	De oorlog (officieel) verklaren

[147] Dēfīgere ook *metaf.*: dēfīgere omnēs cūrās, cōgitātiōnēs in reī pūblicae salūte (p. 206); mēns humī dēfīxa est (p. 116).
[148] Dēcurrere *milit.* 1. 'voorbij marcheren, manoeuvreren, defileren (parade)'; 2. 'naar beneden rennen, stormen'.
[149] Indicāre aliquid alicuī 'iem. iets bekend maken, onthullen, verraden'.

Rēs repetere (ab aliquō) [Off.1.36]	Genoegdoening, compensatie eisen
Rēs reddere (alicuī)	Genoegdoening, compensatie geven[150]
Bellum iūstum, pium	Een legitieme oorlog
Bellum intestīnum, domesticum [Catil.2.28] (*tgst.* bellum externum [Fam.5.12.2])	Een binnenlandse oorlog
Bellum facere [B.G.3.29], movēre, excitāre, concitāre	Een oorlog veroorzaken
Bellum cōnflāre [Fam.5.2.8]	Een oorlog doen ontbranden
Bellum mōlīrī (in animō) [Vell.2.46]	Een oorlog beramen, op oorlog uit zijn
Bellum incipere [Iug.83] Bellī initium facere [B.G.7.1]	Met de oorlog, met de eerste vijandelijkheden daarvan beginnen
Bellō sē interpōnere [Liv.35.48]	Zich mengen in een oorlog (tussen anderen)
Bellō implicārī	In een oorlog verwikkeld raken
Bellum cum aliquō inīre [Liv.]	Een oorlog tegen iemand beginnen
Bellum impendet [Att.6.2.6], imminet [Quintil.12.1.43], īnstat [Phil.11.24]	De oorlog dreigt, is ophanden
Bellum oritur, exardēscit [Lig.3]	De oorlog breekt uit, barst uit
Omnia bellō flagrant [Att.7.17.4], ardent [Fam.4.1.2]	Alles staat door de oorlog in vuur en vlam
Bellum exstinguere	De oorlog beëindigen
Bellum gerere cum aliquō [Sest.4; B.G.4.6]	Tegen iemand oorlog voeren
Bellum coniungere [Pomp.26]	De oorlog gemeenschappelijk voeren
Bellum dūcere [Brut.26], trahere [Iug.36], extrahere	De oorlog rekken
Omnī studiō in *of* ad bellum incumbere [Pomp.19]	Zich met alle ijver toeleggen op het voeren van oorlogen
Et animō et opibus in bellum incumbere [B.G.7.76]	Zich met al zijn moed en middelen in de oorlog werpen
Bellum īnferre alicuī [Att.9.1.3]	Iemand de oorlog aandoen, aanvallen
Bellum [B.G.1.44], arma ultrō īnferre [Liv.31.18]	Een offensieve oorlog voeren
Bellum (illātum) dēfendere [B.G.1.44; B.G.2.29]	Een defensieve oorlog voeren
Proficīscī[151] ad bellum [Nep.Alc.4] *of* in bellum [Gell.17.9], in expedītiōnem [Iug.103]	Ten oorlog trekken, op expeditie gaan

[150] Vgl.: rēs restituere (p. 50).
[151] Minder vaak proficīscī contrā aliquem 'optrekken tegen iem.' [Nep.Eum.3; B.G.6.7]; wel in aliquem [Liv.2.30] en adversus aliquem [Nep.Eum.3].

Mittere ad bellum	Naar de oorlog sturen
Bellō persequī aliquem [B.G.1.13], lacessere [Pomp.23], premere [B.G.4.1]	Iemand beoorlogen, tot een oorlog uitdagen
Bellī fīnem facere, bellum fīnīre [B.C.3.51]	Een einde aan de oorlog maken
Bellum cōnficere [Iug.36], perficere [Liv.3.24]	De oorlog ten einde brengen, beëindigen *(met de wapens)*
Bellum compōnere [Fam.10.33.3]	De oorlog beëindigen *(door onderling overleg)*
Bellum trānsferre aliō, in ... [B.C.1.61]	Het strijdperk ergens anders heen verplaatsen, naar ...
Bellī sēdēs [Liv.4.31]	Het oorlogstoneel
Ratiōnem bellī gerendī mūtāre [Liv.32.31]	Van strategie veranderen

6 HET LEGER OP MARS

Agmen prīmum [Liv.34.28]	Voorhoede
Agmen medium [Liv.10.41]	Hoofdmacht
Agmen novissimum [Liv.44.33], extrēmum [Liv.34.28]	Achterhoede
Agmen claudere [B.G.1.25] Agmen cōgere [Liv.34.28]	De achterhoede vormen, de colonne sluiten
Sīgna[152] ferre [B.G.1.39], tollere [Liv.32.30] (Castra) movēre [Fam.15.2.8]	Opbreken
Agmen agere	Het leger laten opmarcheren
Prōcēdere cum exercitū	Met het leger voortrukken
Magnīs itineribus [Iug.37]	Met geforceerde marsen
Quam māximīs itineribus (potest) [B.G.1.7]	Met stormmarsen
Citātum agmen rapere Raptim agmen dūcere	Het leger met snelle marsen voeren
Citātō gradū incēdere[153]	Met versnelde pas voorttrekken
Loca, regiōnēs, locī nātūram explōrāre	Het terrein verkennen

[152] Sīgna 'veldteken, standaard, vendel' (van cohort, manipel, legioen); sinds Marius voor het legioen een metalen (gouden, zilveren enz.) adelaar met uitgespreide vleugels, voor de manipels dierenfiguren (wolf, paard, everzwijn, hond); in het kamp in de grond gestoken, bij het gevecht vooraan gedragen: sīgna convellere (p. 96); efferre ē castrīs 'naar buiten brengen'; sīgna prōferre, prōmovēre 'z. op mars begeven, verder oprukken'; sīgna īnferre (p. 100); sīgna cōnferre (p. 101); sīgna statuere [Liv.5.55] 'in de grond steken'; sīgna convertere (p. 93); sīgna referre 'z. terugtrekken'; sīgna relinquere (p. 93) enz.; de ruiterij had een vexillum (kleine, vierkante, witte of rode banier).

[153] Zie ook hierboven 1e Afd., II, 6 Schrede – Voetstap – Richting, p. 15.

Iter facere	Marcheren
Iter cōnficere [B.C.1.70]	Een mars afleggen
Iter mātūrāre, accelerāre [B.C.2.39]	De mars versnellen, sneller optrekken
Iter continuāre [B.C.3.11] Iter nōn intermittere [B.G.1.26]	De mars onafgebroken voortzetten, non-stop doormarcheren
Iter flectere [Nep.Eum.9], convertere [B.G.7.56], āvertere [B.G.1.23]	Van marsroute veranderen
Sīgna convertere [B.G.1.25]	Rechtsomkeert maken
Āversō itinere contendere in …	Van richting veranderen en naar ... marcheren
Iter temptāre per vim [B.G.1.14]	Zich met geweld een doortocht proberen te banen
Agmen, exercitum dēmittere (in loca plāna)	Met het leger naar beneden rukken, van de hoogte af naar beneden (naar open terrein) stormen
Exercitum admovēre [Liv.26.30], addūcere ad … [B.G.2.1]	Het leger laten aanrukken naar …
Sīgna sequī [Iug.51]	Het vaandel volgen
Ā sīgnīs discēdere [B.G.5.16] Sīgna relinquere	Het vaandel verlaten, deserteren
Ōrdinēs servāre [B.G.4.26]	In het gelid blijven
Cōnfertīs ōrdinibus [B.C.1.71]	In gesloten verband
Rārīs [Liv.9.27.8], solūtīs [Liv.42.65; Curt.8.1] ōrdinibus	In los gelid zonder verband
Ōrdinēs turbāre, perturbāre [B.G.2.11; Liv.3.70], perrumpere [Liv.3.61]	De gelederen in verwarring brengen, doorbreken
Agmine quadrātō[154]	Met in slagorde opgestelde colonne
Agmine quadrātō incēdere, īre [Iug.100]	In gelid oprukken
Agmine duplicī, triplicī, tripartītō [Tac.]	In twee, drie colonnes
Agmine mūnītō	In een beveiligde, versterkte colonne
Agmine incautō	In ongedekte colonne
Agmine oblīquō	Met de slagorde vanuit de flank in schuine richting
Novissimōs premere	De achterhoede op de hielen zitten, in het nauw brengen
Novissimōs turbāre	De achterhoede in verwarring brengen

[154] Agmen quadrātum: voorop trokken naast elkaar drie colonnes (langwerpige rechthoeken met gering front en veel diepte); deze werden gevolgd door de bagage, waarachter opnieuw drie colonnes; de beide flanken werden gedekt door een derde en vierde afdeling in schuine slagorde, zodat het hele leger de vorm had v.e. parallellogram (geen vierkant) en dus naar vier zijden front kon maken.

Novissimōs carpere	De achterhoede door kleine aanvallen aan verschillende kanten verzwakken
Novissimīs praesidiō esse [B.G.1.25]	De achterhoede dekken
Opprimere hostēs (imprūdentēs, inopīnantēs) [B.G.4.4; Liv.26.12]	De vijand (onverhoeds, onverwachts) overrompelen
Subsistere [B.C.1.11] Cōnsistere [B.G.7.51] Gradum sistere	Halt maken
Capere [B.G.3.23; Liv.35.28], occupāre [B.C.1.11] locum	Een plaats bezetten
Occupāre loca superiōra [B.G.1.23]	De hoogte bezetten
Praeoccupāre locum [Liv.35.27; Liv.42.47]	Een plaats van tevoren bezetten, innemen
Tenēre montem [B.G.1.22]	Een berg bezet houden
Cōnsistere in monte [B.G.1.21]	Op een berg post vatten
Cōnsīdere sub monte *of* sub montis rādīcibus [B.G.1.21]	Aan de voet van de berg een positie innemen, zich legeren
Praesidium collocāre in urbe [Fam.11.9.2]	Een garnizoen in de stad stationeren
Praesidium, cūstōdiās dispōnere	Posten, wachtposten (van afstand tot afstand in verschillende richtingen) uitzetten
Vigiliās crēbrās pōnere	Talrijke wachtposten plaatsen

7 DE LEGERPLAATS

Castra statīva [Iug.44]	Legerplaats voor langere tijd, vast kamp, kazerne
Castra hīberna [Prov.Cons.5], aestīva	Winter-, zomerkwartier
Castra pōnere, locāre [Iug.106]	Het legerkamp opslaan
Idōneō, aequō, suō (*tgst.* inīquō) locō	Op gunstig terrein
Castrīs idōneum locum dēligere [B.G.1.49]	Een gunstige locatie voor het kamp kiezen
Castra mētārī [B.C.3.13]	Een legerplaats uitmeten, afsteken, afbakenen
Mīlitēs in hībernīs collocāre [B.G.3.29] Mīlitēs in hīberna dēdūcere [B.G.1.54]	De soldaten de winterkwartieren laten betrekken
Castra mūnīre [B.G.1.49; B.G.4.9]	Een versterkte legerplaats opslaan
Castra vallō, aggere mūnīre [B.G.2.5]	Het kamp met een verschansing, wal versterken

Supervenīre mūnientibus castra [Liv.24.35]	Onverhoeds soldaten overvallen die bezig zijn met het versterken van het kamp
Fossam dūcere	Een gracht graven
Vallum iacere, exstruere, facere, circumicere [Liv.35.4]	Een wal opwerpen
Castra praesidiīs firmāre	De legerplaats door voorposten beveiligen
Praesidiō castrīs mīlitēs relinquere [B.G.7.49]	Ter bescherming van het kamp soldaten achterlaten
Castra coniungere [Liv.1.28]	Een gemeenschappelijke legerplaats opslaan
Castra nūdāre [B.G.7.70]	De legerplaats zonder verdedigers laten
Cohors, quae in statiōne est [B.G.4.32]	Het cohort dat de wacht heeft
Vigiliās agere in castrīs [Verr.2.4.93]	De wacht in het kamp houden
Cūstōdiās agere in vallō	Op de wal de wacht houden, wacht lopen
Statiōnēs agere prō portīs	Op wacht staan voor de poorten
In armīs excubāre [B.G.7.11]	Gewapend de nacht buiten het kamp doorbrengen
Circumīre vigiliās [Iug.45]	De wachtposten rondgaan
Tesseram[423] dare [Liv.28.14]	Het wachtwoord geven
Cōpiās castrīs continēre [B.G.1.48]	De troepen in de legerplaats bijeenhouden
Sē (quiētum) tenēre castrīs [B.G.1.49]	(Rustig) in de legerplaats blijven
Excursiōnem in hostium agrōs facere [B.G.2.30]	Een inval doen, een strooptocht in vijandelijk gebied ondernemen
Praedātum īre	Op buit, roof, plundering uitgaan
Ferre et agere[155] praedam [Liv.33.12]	De buit wegvoeren
Capere equōs	Paarden buit maken
Līgnātum, aquātum īre [B.C.3.15]	Hout, water halen
Pābulātum, frūmentātum īre [B.G.6.36]	Voer, koren inhalen, op foerage uitgaan
Pābulātiōne premī [B.C.1.78]	Last hebben van een tekort aan voer
Omnia ferrō īgnīque [Liv.7.30], ferrō atque īgnī [Liv.23.41], ferrō flammāque [Liv.35.11] vāstāre	Alles te vuur en te zwaard verwoesten
Classicum, tuba canit ad praetōrium [B.C.3.82]	Het signaal klinkt voor de tent van de commandant

[155] Ferre v. zaken, agere v. mensen en dieren: φέρειν καὶ ἄγειν.

Vāsa conclāmāre [B.C.1.66; B.C.3.37]	Het sein tot de afmars *(om in te pakken)* geven
Castra movēre	Het kamp opbreken, op mars gaan
Vāsa colligere [Liv.21.47]	De bagage inpakken
Sīgna convellere[152]	Het vaandel, de standaard uit de grond trekken, opbreken
Cōnsilium habēre	Een militair beraad (krijgsraad) houden
Cōnsilium convocāre, advocāre [B.G.2.10; B.G.3.40]	De leden van het militair beraad bijeenroepen
Rem ad cōnsilium dēferre	Een zaak naar het militair beraad verwijzen

8 DE BELEGERING

Oppidum nātūrā locī mūnītum [B.G.1.83]	Een stad met een natuurlijke verdediging
Oppidum manū *of* opere mūnītum	Een stad met een (kunstmatig) aangelegde verdediging
Oppūgnātiō repentīna [B.G.3.80]	Onverhoedse aanval
Oppidum obsidēre [B.C.2.36] Oppidum obsidiōne claudere [Nep.Epam.8]	Een stad belegeren
Oppidum in obsidiōne tenēre [Nep.Alc.4]	Een stad ingesloten houden
Oppidum fame urgēre, domāre	Een stad uithongeren
Oppidum circumsedēre [Iug.21]	Een stad omsingelen
Oppidum oppūgnāre [Fam.2.10.3]	Een stad bestormen
Oppidum claudere operibus [Nep.Milt.7]	Een stad met belegeringswerken insluiten
Oppidum cingere vallō et fossā [Att.5.20.4]	Een stad met een wal en een gracht omgeven
Opera facere	Belegeringswerken bouwen
Vīneās[156], turrēs agere [Iug.37; B.G.3.21]	Schutdaken, belegeringstorens aanvoeren
Turrēs īnstituere, exstruere [Iug.23]	Belegeringstorens bouwen
Testūdine[157] factā moenia subīre [B.G.2.6; B.G.5.9]	Onder een dak van schilden de muren bestormen
Scālās admovēre [B.C.3.63]	Stormladders plaatsen
Positīs scālīs mūrōs ascendere [B.C.3.63]	Op stormladders de muren beklimmen

[156] Vīnea: schutdak van takken of planken, 2,4 m hoog, 2-3 m breed, 4,8 m lang; de zijkanten waren door huiden of natte lappen (centōnēs) tegen vuur en pijlen beschut; deze schutdaken werden met elkaar verbonen en vormden dan een gang (porticus).

[157] Testūdō (eig. 'schildpad') = 1. dak van boven het hoofd gehouden schilden; de buitenste soldaten dekten met hun schilden de zijkanten; soms twee of drie testūdinēs boven op elkaar om de muren te beklimmen; 2. met huiden gedekte houten loods waaronder een stormram (testūdō arietāria); 3. beschutting om tunnels te graven, grachten te dempen, enz. (testūdō fossāria).

Ariēs mūrum attingit [B.G.2.32], percutit [Off.1.35][158]	De stormram raakt de muren
Arietibus mūrōs quatere [Liv.38.5]	Met stormrammen de muren rammen, verbrijzelen
Iter ruīnā[103] patefactum Patentia ruīnīs	Bres
Cunīculōs agere [B.G.3.24]	Onderaardse gangen aanleggen
Oppidum tormentīs verberāre	Een stad beschieten
Tēla ingerere [Iug.60]	Projectielen (pijlen, stenen *enz.*) in de stad schieten, werpen
Tēla conicere in castellum, intrā mūnītiōnem	Projectielen schieten, werpen naar het bastion, binnen de verschansing
Mūrum nūdāre dēfēnsōribus [B.G.2.6]	De verdedigers van de muur verdrijven
Ēruptiōnem facere ex oppidō [B.G.2.30]	Een uitval uit de stad doen
Īgnem īnferre operibus [B.C.2.14]	De belegeringswerktuigen in brand steken
Crēbrās ex oppidō excursiōnēs facere [B.G.2.30]	Talrijke uitvallen uit de stad doen
Ēruptiōnēs nocturnae [B.C.38.5]	Nachtelijke uitvallen
Subsidium alicuī summittere [B.G.2.25]	Iemand hulp sturen
Mūnītiōnēs perrumpere	Zich een weg door de verschansingen banen
Oppidum obsidiōne līberāre [Div.1.24] Urbis obsidiōnem līberāre [Liv.26.8]	Een stad ontzetten
Obsidiōnem quattuor mēnsēs sustinēre [Liv.38.29]	Vier maanden lang aan het beleg weerstand bieden
Oppūgnātiōnem [Tac.Ann.15.15], obsidiōnem relinquere Ab oppūgnātiōne dēsistere [Iug.25]	Het beleg opbreken
Portās obstruere [B.G.5.50]	De poorten versperren, barricaderen
Portās refringere [B.G.2.33] Claustra portārum revellere [Verr.2.4.52]	De poorten openbreken
In oppidum irrumpere [B.C.1.27] In oppidum irruptiōnem facere [Pomp.15]	Met geweld de stad binnendringen
Oppidum capere [Iug.54], expūgnāre [B.G.2.10]	Een stad veroveren
Oppidum recipere [Senect.11; Liv.34.29]	Een stad heroveren

[158] Gew. uitdr. voor het begin v.d. belegering: de belegerden moesten z. overgeven priusquam mūrum ariēs attigisset of percussisset om te kunnen rekenen op clementie v.d. overwinnaar; ariēs: aan touwen hangende boomstam met aan het dikke einde een metalen ramskop (acūmen, caput, cornu, rōstrum).

Oppidum incendere [Iug.54]	Een stad in brand steken
Oppidum dīripere [B.G.34.29]	Een stad plunderen
Oppidum ēvertere [Off.1.24], excīdere [Off.1.76]	Een stad geheel verwoesten
Oppidum solō aequāre[159]	Een stad met de grond gelijkmaken
Dēditiōne factā [Iug.26]	Na de overgave
Arma trādere	De wapens uitleveren
Salūtem petere ā victōre	De overwinnaar om genade smeken
Sē suaque omnia dēdere victōrī [B.G.3.16] Sē suaque omnia permittere victōris potestātī [B.G.2.31]	Zich met have en goed, alle bezittingen aan de overwinnaar overgeven
Sē trādere in fidem alicuius sine ūllā pactiōne [Iug.62]	Zich onvoorwaardelijke overgeven
Sē permittere in fidem atque in potestātem alicuius [B.G.2.3]	Zich aan iemand op genade of ongenade overgeven
In fidem recipere aliquem [Fam.13.16.2]	Iemand in genade aannemen
Lībera corpora sub corōnā, hastā vēneunt[357] [B.G.3.16]	De vrije mensen worden als slaven verkocht
Cum līberīs et uxōribus	Met vrouw en kind
Aliquem (incolumem) cōnservāre [Fam.9.13.3]	Iemand het leven laten

9 VÓÓR DE SLAG

Cōpiam [Iug.56], potestātem pūgnandī hostibus facere [B.G.3.17]	De vijand het gevecht aanbieden
Potestātem suī facere (alicuī) [Nep.Ages.5]	Bereid zijn om (met iemand) te vechten
Proeliō *of* ad pūgnam hostēs lacessere [B.G.4.11; Liv.2.45], prōvocāre [Tusc.4.22]	De vijand tot het gevecht uitdagen
Pūgnam dētrectāre [Liv.3.60]	De slag, het gevecht niet aannemen, weigeren
Supersedēre proeliō [Caes.]	Van de veldslag, het gevecht afzien
Hostem ē manibus nōn dīmittere [B.C.1.64]	De vijand niet laten ontsnappen
Locum ad pūgnam idōneum dēligere	Een geschikt terrein voor de veldslag, het gevecht kiezen
Diem pūgnae cōnstituere [B.G.3.24]	Een dag voor de slag, het gevecht bepalen

[159] Solō aequāre sinds Liv.; ook *metaf.*: solō aequandae sunt dictātūrae cōnsulātūsque [Liv.6.18] (p. 219).

Sīgnum proeliī (committendī) exposcere [B.G.7.19]	Hevig verlangen naar, bijna niet kunnen wachten op het signaal voor het gevecht
Sīgnum proeliī dare [B.G.2.21]	Het signaal voor het gevecht geven
Vexillum prōpōnere [B.G.2.20; Liv.22.3]	Het vaandel op de tent van de veldheer planten *(om voor het gevecht op te roepen)*
Ad arma concurrere	Te wapen lopen
Exercitum ēdūcere [Nep.Dat.6], prōdūcere in aciem [Fam.10.30.1]	Het leger laten uitrukken, naar het slagveld voeren
Ad vim et arma dēscendere[79] [B.G.7.33]	Zijn toevlucht tot de wapenen nemen
In certāmen dēscendere [Liv.7.14]	Tot het gevecht overgaan
In aciem dēscendere [Liv.8.8]	Naar het slagveld marcheren
Aciem, cōpiās, exercitum īnstruere, īnstituere, cōnstituere Legiōnēs in aciē cōnstituere	Het leger in slagorde opstellen
Aciem triplicem[163] īnstruere [B.G.1.24]	Het leger in drie gelederen opstellen
Legiōnēs, aciem explicāre, dīlātāre [B.C.2.26; Liv.31.21]	De slaglinie uitbreiden
Media aciēs	Het centrum van de slaglinie *(het midden van het leger)*
Subsidia collocāre [B.G.2.22]	Reservetroepen opstellen
In subsidiīs pōnere [Liv.28.2]	In de reserve plaatsen
Equitēs ad latera dispōnere [B.G.6.8]	De ruiterij op de vleugels plaatsen
Cōntiōnārī apud mīlitēs [B.C.1.7] Cōntiōnem habēre apud mīlitēs [Liv.27.13]	Een toespraak tot de soldaten houden
Ad virtūtem excitāre, cohortārī Adhortārī [Tac.Ann.1.38] Cohortārī [B.G.1.25]	Tot dapperheid aansporen, opwekken
Animōs mīlitum cōnfirmāre [B.G.5.49]	De moed van de soldaten aanvuren

10 DE SLAG

a De strijd in het algemeen

Proelium committere [B.G.1.15; B.G.1.22]	1. Slag leveren 2. Een slag beginnen
Proelium inīre [Liv.2.14]	De slag beginnen, het gevecht aangaan
Proelium facere	Slag leveren

Proeliō equestrī contendere [B.C.1.40] Proelium equestre facere [B.G.1.18]	Een cavaleriegevecht leveren
Proelium facere secundum Proeliīs secundīs ūtī[193] [Pomp.23]	Met succes strijden
Rem (bene, male) gerere[105]	(Met, zonder succes) strijden *(van aanvoerders)*
Proelium intermittere	Het gevecht voor een tijd staken
Proelium dirimere [B.C.1.40]	Het gevecht afbreken, stoppen
Proelium restituere	Aan het gevecht weer een gunstige wending geven
Proelium renovāre [B.G.3.20], redintegrāre [B.G.2.23]	Het gevecht hernieuwen, hervatten
Proelium dēserere	Het gevecht opgeven
Proeliō, armīs dēcertāre [B.G.1.50]	De beslissende slag leveren
Aciē (armīs, ferrō) dēcernere [Liv.2.14] In aciē dīmicāre [B.G.7.64]	Een geregelde veldslag leveren, in open veld slag leveren, vechten
Proeliō, pūgnae interesse [Nep.Arist.2]	Aan het gevecht deelnemen
Ex equō pūgnāre [N.D.2.6]	Te paard strijden
Certāmen singulāre[355]	Het tweegevecht, het duel
Prōvocāre aliquem ad certāmen singulāre	Iemand tot een tweegevecht uitdagen
Proelium cruentum, atrōx	Een bloedige strijd
Proelium iūstum [Liv.25.40] (*tgst.* tumultuārium[142])	De ordelijke, geregelde (*tgst.* wanordelijke) strijd

b De aanval

Classicum canit [B.C.3.82]	De trompet geeft het teken, sein, signaal tot de strijd
Gradum īnferre in hostem [Tac.Hist.3.25]	Naar de vijand oprukken
Aggredī hostem Invādere [Liv.7.23], impetum[160] facere in hostem [B.C.1.25] Sīgna īnferre in hostem	De vijand aanvallen[161]
Impetum sustinēre [B.G.1.26] Hostium vim sustentāre [Iug.97]	De aanval uithouden, doorstaan
Impetum excipere [Liv.6.12]	De aanval afweren

[160] Impetus: *dat. sg.* impetū (Cic.); de ongebr. *gen.* en *dat. plur.* worden door die van incursiō vervangen.

[161] Gew. en i.h.b. bij Caes. werden de soldaten op een lichte helling opgesteld in de richting v.d. vijand en stormden dan op de vijand af (concursus), gevolgd door het werpen v. projectielen (ēmissiō tēlōrum of pīlōrum); ten slotte werd met het zwaard gevochten (impetus gladiōrum).

Aciē iūstā in pūgnam vādere [Liv.28.2]	In slagorde het gevecht ingaan
In mediōs hostēs sē inicere [Dom.64]	Zich midden tussen de vijanden werpen
Per mediōs hostēs [B.G.6.40] *of* mediam hostium aciem [Liv.] perrumpere	Midden door de vijandelijke gelederen, door het centrum van de vijand breken
Manum (-ūs) cōnserere cum hoste [Att.7.20.1] Sīgna cōnferre[162] cum hoste [Liv.]	Met de vijand slaags raken
Proeliō concurrere [Iug.59]	In het gevecht op elkaar afstormen, losgaan
Adversīs hostibus occurrere	De vijand frontaal aanvallen
Āversōs hostēs aggredī Hostēs ā tergō adorīrī [Mil.29]	De vijand in de rug aanvallen
Iūstō (*tgst.* tumultuāriō) proeliō cōnflīgere cum hoste [Liv.35.4]	In een ordelijk (*tgst.* wanordelijk) gevecht met de vijand strijden
Aciēs inclīnat, inclīnātur [Liv.]	De slaglinie wijkt, de gelederen deinzen terug
Proelium anceps est [Liv.2.64] Ancipitī Mārte stat pūgna	Het is onzeker hoe het gevecht zal aflopen
Diū anceps stetit pūgna	Het gevecht is lang onbeslist gebleven
Aequō, parī proeliō discessum est [Nep.Them.3]	Het gevecht is onbeslist gebleven
Rēs est in perīculō, in summō discrīmine	De toestand is gevaarlijk, hoogst hachelijk
Rēs ad triāriōs[163] redit [Liv.8.8]	1. Nu komt het op de *triarii* aan 2. De zaak is tot het uiterste gekomen 3. Het is nu erop of eronder *(sprw.)*

c Het gevecht

Collātīs sīgnīs [Att.5.15.2; Liv.], vīribus [Liv.42.47; Plin.Ep.8.14] pūgnāre	Man-tegen-man vechten
Tum pēs cum pede collātus est [Liv.28.2]	Toen zijn de gevechten van man-tegen-man begonnen

[162] Sīgna cōnferre cum aliquō ook lett. 'de veldtekens bij elkaar plaatsen, de eigen troepen concentreren' [B.G.7.2; Liv.7.15].

[163] De triāriī, de oudste en meest ervaren soldaten, vormden het derde gelid (de reserve) in de slagorde; hun centurie bestond slechts uit 25-30 man; ze zaten op de rechterknie (genū dextrō innīxī) achter de beide eerste gelederen, de hastātī en de prīncipēs; als deze in moeilijkheden waren (labōrāre), sprongen ze op commando (surgite) op, en werden in de rijen v.d. hastātī en prīncipēs opgenomen; de manipels stonden op de volgende wijze in drie gelederen geschaard (aciēs triplex):

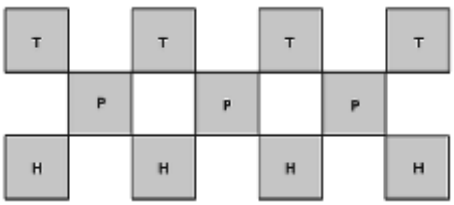

Collātō pede [Liv.6.12]	Man-tegen-man
Gladiō comminus [B.G.1.52; Planc.72] (*tgst.* ēminus) rem gerere, pūgnāre	Met het zwaard van dichtbij vechten
Omissīs pīlīs gladiīs rem gerere	De werpspiesen, zware speren laten liggen en met het zwaard vechten
Rēs ad gladiōs vēnit Rēs gladiīs gerī coepta est [Liv.28.2]	Het zwaard heeft nu moeten beslissen
Strictīs gladiīs in hostem ferrī	Zich met het blanke, met getrokken zwaard op de vijand werpen
Rēs ad manūs venit	Het loopt uit op een gevecht van man-tegen-man, het wordt een handgemeen, men gaat man-tegen-man vechten
Laxātīs (*tgst.* cōnfertīs) ōrdinibus pūgnāre	In open (*tgst.* gesloten) gelederen strijden
Ferārum[164] rītū pūgnāre	Vechten als leeuwen
Manū fortis [Liv.39.40; Nep.Paus.1], prōmptus [Cat.43; Iug.7; Curt.5.1]	Dapper

d Omsingeling – Stellingen – Hulptroepen

In latus hostium incurrere [Liv.27.48]	De vijand in de flank aanvallen
Adorīrī hostem post tergum [B.C.3.44]	De vijand in de rug aanvallen
Circumvenīre hostem āversum *of* ā tergō [B.G.2.26; B.C.3.44]	Een omtrekkende beweging maken om de vijand in de rug aan te vallen
Multitūdine hostium cingī	Door een overmacht van vijanden omsingeld worden
Equitātū superiōrem esse [B.G.7.65]	Een sterkere ruiterij hebben
Equitum multitūdine valēre [B.C.3.43]	Sterk zijn door een grote cavalerie
Parem (*tgst.* imparem) esse hostī [Nep.Them.4]	Tegen de vijand opgewassen zijn
Orbem facere[165] [Iug.97] In orbem cōnsistere [B.G.5.33]	Een carré vormen
Cuneum[166] facere [Liv.22.47]	Een wigvormige slagorde vormen

[164] Leō, lupus, vulpēs *postklass.* i.p.v. ferae, pecora: domī leōnēs, forīs vulpēs [Petr.44]; in praetōriīs leōnēs, in castrīs leporēs [Sidon.Apol.ep.5.7.5].

[165] Rōmānī orbēs facere atque ita ab omnibus partibus simul tēctī et īnstrūctī hostium vim sustentābant [Iug.97]; orbis: 'vierkante slagorde'; turris aldus genoemd als de zijkanten langer waren dan het naar de vijand gekeerde front; laterculus als het front langer was dan de zijkanten; globus ronde slagorde bij geringe troepenmacht.

[166] Een cuneus had ook andere vormen, bv. vierhoek; cuneus is i.h.a. elke aanvalscolonne, die tot doel heeft om door de vijanden heen te breken.

Phalangem[167] facere [B.G.1.24]	Een falanx vormen
Phalangem perfringere [B.G.1.25]	Door de falanx breken
Rārī dispersīque pūgnāre [B.G.1.44]	In kleine en verspreide eenheden vechten
Subsidia summittere [B.G.4.26; B.C.1.43]	De reserve te hulp sturen
Integrōs dēfatīgātīs summittere [B.C.3.40]	Verse troepen aan de vermoeide te hulp sturen
Integrī et recentēs dēfatīgātīs succēdunt [B.G.5.16; B.G.7.41]	Verse troepen lossen de vermoeide af
Labōrantibus succurrere [Iug.97]	Hulp bieden aan troepen in het nauw

e Het succes van de aanval

Pellere hostem	De vijand terugdringen, aan het wijken brengen
Aciēs hostium impellitur	De vijandelijke linie wordt teruggeworpen, tot wijken gedwongen
Locō movēre, dēpellere, dēicere hostem [B.G.7.51]	De vijand uit zijn stelling drijven
Summovēre, reicere hostium equitēs [B.G.1.24]	Een vijandelijke ruiteraanval afslaan
Repellere [B.G.1.8], prōpulsāre [B.G.1.49] hostem	De aanvallende vijand terugslaan
Undique premī, urgērī [B.G.7.51]	Van alle kanten in het nauw gebracht worden
Prōsternere, prōflīgāre hostem [Phil.14.27]	De vijand verpletteren

f Aftocht – Vlucht – Vervolging

Sīgna receptuī canunt Receptuī canitur [B.G.7.47]	De aftocht wordt geblazen
Sīgnum receptuī dare [Liv.4.31; B.G.7.52]	Het signaal voor de aftocht geven
Pedem referre [B.G.1.25]	Achteruitwijken *(zonder zich om te keren)*
Equitātus tūtum receptum dat [B.C.1.46]	De ruiterij zorgt voor een veilige aftocht
Sē recipere [B.G.7.20]	Zich terugtrekken
Locō excēdere [B.G.1.44]	Zijn stelling opgeven, prijsgeven
Fundere hostium cōpiās	Het vijandelijke leger verslaan

[167] Phalanx: 'dicht aaneengesloten formatie van soldaten met de schilden als testūdō boven het hoofd'; in Liv. 37.42 wordt ook een Macedonische falanx genoemd, waarvan de manschappen met 5,5 m lange speren (sarīsae) waren uitgerust.

Fundere et fugāre hostem [Liv.38.52] Caedere et fundere hostem [Liv.2.47][168]	De vijand een volledige nederlaag toebrengen
Prae sē agere hostem	De vijand voor zich uit drijven
Fugāre hostem In fugam conicere [B.G.4.12], vertere [Liv.1.37], dare [B.G.5.51] hostem Fugam facere[169] [Liv.1.56; Liv.21.5]	(De vijand) op de vlucht jagen
Terga dare (hostī) [Liv.2.51], vertere [B.G.1.53] Fugam facere [Iug.53; Liv.8.9] Fugae sē mandāre [B.G.2.24] Fugam capessere [Liv.], capere [B.G.7.26] Sē dare in fugam [Verr.2.4.95], fugae [Att.7.23.2] Sē conicere [Cael.63], sē cōnferre [Caecin.22] in fugam	Op de vlucht slaan, vluchten (voor de vijand)
Rēs in fugam inclīnat [Liv.7.23]	Het draait uit op een vlucht, men begint te vluchten
Fugā salūtem petere [Nep.Hann.11]	Zijn redding in de vlucht zoeken
Fuga effūsa, praeceps [Liv.30.5]	Wilde, overhaaste vlucht
Pecorum[164] modō fugere [Liv.40.27]	Het hazenpad kiezen
Arma abicere [Fam.6.2.2]	De wapens afgooien
Praecipitem sē fugae mandāre [B.G.2.24]	Hals over kop vluchten
Ex *of* in fugā dissipātī, dispersī [B.G.2.24]	Op de vlucht verspreid
Hostēs īnsequī [B.G.7.51], prōsequī [B.G.2.11]	De vijand achtervolgen
Hostēs (fūsōs) persequī [B.G.1.53]	De (verspreide) vijand achtervolgen
Hostēs assequī, cōnsequī	De vijand inhalen
Fugientibus īnstāre [Liv.]	De vluchtelingen op korte afstand achtervolgen
Tergīs hostium inhaerēre	De vijand op de hielen zitten
In tergīs fugientium haerēre [Curt.]	De vluchtelingen op de hielen zitten
Equitēs tergō inhaerēbant [Liv.27.42]	De ruiters zaten (hen) achterna
Fugam hostium reprimere [B.G.3.14]	De vijand op de vlucht tot staan brengen
Excipere aliquem fugientem	Een vluchteling gevangennemen

[168] I.p.v. *adv.* vaak *tautol.* herhaling als versterking: obscūrārī et offundī lūce sōlis (p. 26), ōrō atque obsecrō (p. 54), memoria et recordātiō (p. 125), distinērī et dīvellī (p. 138), frāctus et dēbilitātus (p. 140), perculsus et abiectus (p. 141), īnsitus atque innātūs (p. 160), īnfīnītus et immēnsus (p. 200), turbāre ac miscēre (p. 215), turba et cōnfūsiō (noot 351), dīvellere ac distrahere [Planc.102] 'volledig scheiden', appetere atque dēposcere [Phil.3.33] 'zeer dringend verlangen', enz.

[169] Let op: fugam facere ook '(zelf) vluchten' (zie volgend item).

Magna caedēs hostium fugientium facta est [Liv.5.28]	Een massa vijanden is op de vlucht afgeslacht
Capere aliquem vīvum [Nep.Dat.2]	Iemand levend gevangennemen
Effugere, ēlābī ē manibus hostium	Aan de handen van de vijand ontkomen, ontsnappen
Dīmittere ē manibus hostēs [B.C.1.64]	De vijand laten ontkomen
Ēripere aliquem ē manibus hostium [Liv.5.51]	Iemand uit de handen van de vijand redden
Sē fugā recipere [B.G.1.11]	Zich door te vluchten in veiligheid brengen
Sē ex fugā recipere [B.G.2.12][170]	Van de vlucht bekomen, weer op adem komen na de vlucht

g Nederlaag – Bloedbad – Wonden – Verlies

Proeliō vincī, superārī Īnferiōrem [Quinct.59], victum [Cluent.111] discēdere	Overwonnen, verslagen worden, het gevecht verliezen
Clādem hostibus afferre [N.D.2.7], īnferre [Liv.29.3]	De vijand de nederlaag toebrengen
Clādem accipere	Een nederlaag lijden
Ingentem caedem ēdere [Liv.5.13; Liv.32.14]	Een vreselijk bloedbad aanrichten
Strāgem ēdere, facere	Een slachting aanrichten
Omnia strāta sunt ferrō	Alles is door het zwaard neergehouwen, over de kling gejaagd
Hostēs, exercitum dēlēre [B.G.6.41], concīdere [B.G.1.12]	De vijand, een leger vernietigen
Hostēs ad interneciōnem caedere, dēlēre [Liv.9.26] Hostium cōpiās occīdiōne occīdere [Liv.2.51]	De vijand geheel vernietigen, totaal verslaan
Vulnus īnflīgere alicuī [Phil.2.52] *(ook metaf.)*	Iemand een wond toebrengen, verwonden
Mortiferam plāgam alicuī īnflīgere [Vat.19]	Iemand de doodklap, genadeslag geven
Vulnus (grave, mortiferum) accipere, excipere [Nep.Epam.9]	(Zwaar, dodelijk) gewond raken
Multīs et illātīs et acceptīs vulneribus [B.G.1.50]	Toen velen aan weerszijden gewond waren, buiten gevecht gesteld waren
Vulneribus cōnfectus	Door wonden verzwakt, uitgeput
Vulnera adversa (*tgst.* āversa), cicātrīcēs adversae Vulnera adversō corpore accepta [Verr.2.5.3]	Wonden, littekens op de borst

[170] ... priusquam hostēs sē ex terrōre ac fugā reciperent [B.G.2.12].

Refricāre[171] vulnus obductum [Att.5.15.2], cicātrīcem obductam	Een gesloten wond, litteken weer openrijten
Ex vulnere morī [Fam.10.33.4]	Aan de verwondingen sterven
Magnō cum dētrīmentō	Met groot verlies
Nostrī circiter centum cecidērunt	Van de onzen zijn er ongeveer honderd gesneuveld
Ad ūnum omnēs periērunt[172]	Allen zijn tot de laatste man, zonder uitzondering omgekomen

11 OVERWINNING – TRIOMFTOCHT

Exercitus victor [B.G.7.20]	Het zegevierende leger
Superiōrem (*tgst.* īnferiōrem), victōrem (proeliō, pūgnā) discēdere	Als overwinnaar (verliezer) het slagveld, het gevecht verlaten, uit het gevecht komen
Victōriam adipīscī [B.G.5.39], parere [Iug.82]	De overwinning, de zege behalen
Victōriam ferre [Liv.], referre [Liv.] Proeliō vincere [Nep.Ages.4]	Zegevieren, overwinnen
Victōriam reportāre ab hoste [Pomp.8]	De overwinning op de vijand behalen
Victōriam praecipere (animō) [B.C.3.87; Liv.10.26]	Zich reeds als overwinnaar beschouwen, zich zeker wanen van de overwinning
Victōriam explōrātam dīmittere [B.G.7.52]	Een zekere overwinning uit handen geven
Iam partam victōriam ex manibus ēripere [Iug.82]	Een reeds door de vijand behaalde overwinning uit zijn handen halen
Sīcutī partā iam atque explōrātā victōriā [B.G.5.43]	Alsof de overwinning al zeker was
Victōriam conclāmāre [B.G.5.37]	De overwinning uitroepen
Victōriam *of* dē victōriā grātulārī alicuī	Iemand met de overwinning feliciteren
Victōria multō sanguine ac vulneribus stetit [Liv.23.30]	De overwinning heeft veel bloed gekost, is duur gekocht
Triumphāre dē aliquō [Phil.11.18] (ex bellīs [Off.1.8]) Triumphum agere[173] dē [Verr.2.5.100] *of* ex aliquō [Liv.6.7] *of + gen.* (victōriae [Liv.], pūgnae Pharsāliae [Cic.14.23])	Een triomftocht over iemand houden, triomf vieren, een zegevierende intocht houden (wegens een overwinning, wegens de slag bij Pharsalus)

[171] Ook *metaf.* 'hernieuwen, opnieuw veroorzaken': refricāre dolōrem [DeOr.2.48] (p. 138), memoriam [Phil.3.18] (p. 124), dēsīderium [Fam.5.17.4] (p. 146).

[172] Tum spectāculum horribile in campīs patentibus: sequī, fugere; occīdī, capī; equī, virī afflīctī; ac multī, vulneribus acceptī, neque fugere posse, neque quiētem patī; nītī modo, ac statim concidere; postrēmō omnia, quā vīsus erat, cōnstrāta tēlīs, armīs, cadāveribus, et inter ea humus īnfecta sanguine [Iug.101].

[173] Bv.: triumphum agere Bōiōrum (Liv.); dē Liguribus (Liv.); ex Aequīs, ex Etrūriā (Liv.); ook: triumphum postulāre, impetrāre (Liv.); triumphum dēportāre ex prōvinciā (Nep.); triumphum tertium dēportāre (Cic.); triumphum frequentāre (door de soldaten) (Liv.); triumphum cōnsulis celebrāre (door het overwinnende leger) (Liv.).

Per triumphum *of* in triumphō aliquem dūcere [Verr.2.5.67]	Iemand *(bv. een gevangene)* in de triomftocht meevoeren
Triumphum senātus Āfricānō dēcernit [Fin.4.22]	De senaat staat Africanus een triomftocht toe

12 WAPENSTILSTAND – VREDE – VERDRAG – VERBOND

Indūtiās facere [Phil.8.20]	Een wapenstilstand sluiten
Indūtiās violāre, rumpere [Liv.4.32]	Een wapenstilstand schenden, breken
Iūs gentium violāre	Het volkenrecht schenden
Agere cum aliquō dē pāce [B.G.1.34; Liv.38.9]	Met iemand over (de) vrede onderhandelen
Pācem ōrāre [Iug.47], petere [B.G.1.27]	Om vrede smeken, vragen
Pācem conciliāre [Fam.10.27.1] inter duās cīvitātēs [Nep.Cim.3]	Vrede tussen twee staten tot stand brengen
Lēgātōs mittere dē pāce conciliandā, dē compositiōne	Gezanten sturen om vrede tot stand te brengen
Pācem facere cum aliquō [Liv.29.12]	Met iemand vrede sluiten
Pācem dirimere, frangere [Liv.9.8]	De vrede verstoren, schenden
Pāx foeda, īgnōminiōsa [Liv.9.8]	Een beschamende, krenkende vrede
Hīs condiciōnibus	Onder de volgende voorwaarden, bepalingen
Pācis condiciōnēs ferre [Fam.16.12.3] (*niet* prōpōnere)	Vredesvoorwaarden aanbieden, stellen
Pācis condiciōnēs dare [Catil.4.1], dīcere [Liv.29.12] alicuī (*niet* praescrībere)	Iemand de vredesvoorwaarden dicteren, voorschrijven
Populus pācem in hās condiciōnēs iubet [Liv.29.12]	Het volk bekrachtigt de vrede waaraan de volgende voorwaarden zijn verbonden
Pācis condiciōnēs subīre [Tac.Hist.4.65], accipere	De vredesvoorwaarden accepteren
Pācis condiciōnēs repudiāre, respuere, aspernārī	De vredesvoorwaarden verwerpen
Pāx convenit in eam condiciōnem, ut ... [Liv.29.12]	De vrede wordt gesloten onder de voorwaarde dat ...
Summa pāx	Algehele vrede
Captīvōs permūtāre, commūtāre [Off.1.39]	Gevangenen uitwisselen
Captīvōs redimere [Off.2.63]	Gevangenen loskopen
Captīvōs sine pretiō reddere	Gevangenen[174] zonder losgeld teruggeven

[174] 'Gevangenschap': servitūs of condiciō servitūtis of captīvum esse; captīvitās pas sinds Aug.

Obsidēs poscere	Gijzelaars eisen
Obsidēs dare [B.G.1.31]	Gijzelaars geven
Obsidēs cīvitātibus imperāre [Pomp.35]	Aan de staten opleggen gijzelaars te leveren
Pactiōnem facere cum aliquō [Iug.40]	Een overeenkomst, regeling met iemand treffen
Ex pactō, foedere	Overeenkomstig, volgens het verdrag, het verbond
Foedus facere [Iug.38] (cum aliquō), īcere [Balb.34], ferīre [Inv.2.92]	Een verbond, verdrag sluiten
Foedus frangere, rumpere, violāre [Liv.28.44]	Een verdrag, verbond verbreken, schenden
Socium aliquem ascīscere [B.G.1.5]	Iemand als bondgenoot aannemen
In amīcitiā populī Rōmānī esse [Liv.22.37]	Vriendschappelijke relaties met het Romeinse volk onderhouden
Ā senātū amīcus[175] appellātus est [B.G.]	Hij ontving van de senaat de eretitel 'vriend'
Amīcitiam populī Rōmānī appetere [B.G.1.44]	De vriendschap van het Romeinse volk nastreven

13 ONDERWERPING

Terrā, hostium agrō potīrī [Iug.55]	Een land veroveren
Terram suae diciōnis facere [Liv.21.53]	Een land aan zich onderwerpen
Populum in potestātem suam [B.G.2.34] *of* in diciōnem suam [Liv.26.21] redigere	Een volk onder zijn macht, heerschappij brengen
Urbēs sub imperium diciōnemque populī Rōmānī subiungere [Verr.2.1.55]	De steden aan de heerschappij en zeggenschap van het Romeinse volk onderwerpen
Cadere sub imperium diciōnemque populī Rōmānī [Font.12]	Onder de heerschappij en zeggenschap van het Romeinse volk vallen
Populum in dēditiōnem venīre[77] cōgere [B.G.6.3]	Een volk dwingen zich over te geven, te capituleren
Populum in dēditiōnem accipere	De overgave, capitulatie van een volk aanvaarden
Populum perdomāre [Liv.28.12], subigere (*zonder dat.* sibi, alicuī *enz.*)	Een volk onderwerpen
Populum, terram suō imperiō *of* suae potestātī subicere (*niet alleen* sibi)	Een volk, een land aan zich onderwerpen

[175] Amīcus verschilt van socius: de laatste steeds tevens amīcus, amīcus niet altijd ook socius; ook eretitel, zeer gewild bij buitenlandse vorsten, door de senaat verleend ter compensatie v.e. bewezen dienst of om diplomatieke redenen.

Sē imperiō alicuius subicere (*niet alleen* alicuī) In dēditiōnem, diciōnem venīre[77] [Liv.32.31] In alicuius potestātem sē permittere	Zich aan iemand onderwerpen
Subiectum [B.G.7.1], obnoxium esse imperiō, diciōnī alicuius Obnoxium atque subiectum esse alicuī [Liv.7.30] In potestāte *of* in diciōne alicuius esse [Quinct.6] Sub imperiō et diciōne alicuius esse [B.C.1.31]	Iemands onderdaan zijn
Quī imperiō (alicuius) subiectī sunt	De onderdanen (van iemand)
Aliquem ad officium[250] redūcere	Iemand weer tot gehoorzaamheid brengen
Aliquem in officiō continēre [Rosc.Am.70]	Iemand in afhankelijkheid, onderdanigheid, ondergeschiktheid houden
In officiō manēre, permanēre [B.G.5.4]	In onderdanigheid blijven
Asiam in prōvinciae fōrmam *of* in prōvinciam redigere [B.G.1.45; Liv.Per.104]	Klein-Azië tot provincie maken
Asia populī Rōmānī facta est	Klein-Azië is aan de Romeinen onderworpen
Gentem ad interneciōnem redigere, addūcere [B.G.2.28]	Een volk geheel en al uitroeien, vernietigen

IX DE ZEEVAART

1 ENIGE TERMEN

Nāvis āctuāria [Att.5.9.1]	Snel schip
Nāvis longa [Nep.Them.2]	Oorlogschip
Nāvis onerāria [Nep.Them.2]	Vrachtschip
Nāvis mercātōria	Koopvaardijschip
Nāvem exercēre[76] [Dig.4.9.1.pr.]	Een rederij drijven
Oppidum maritimum [Iug.100] Cīvitās maritima [B.G.2.34]	Een stad aan de kust, aan zee
Rēbus maritimīs multum valēre	Sterk ter zee zijn
Nāvem, classem aedificāre, facere, efficere [Nep.Them.2]	Een schip, een vloot bouwen
Nāvem armāre [B.G.5.1], ōrnāre [B.G.3.14], adōrnāre [B.C.1.26], īnstruere [Dig.4.9.7]	Een schip uitrusten
Classem īnstruere [Verr.2.5.135]	Een vloot uitrusten
Nāvem dēdūcere[104]	Een schip in zee trekken
Nāvem (in āridum) subdūcere [B.G.4.29]	Een schip op het land trekken, op het droge halen
Nāvis ad nāvigandum inūtilis [B.G.4.29]	Een schip dat ongeschikt is voor de vaart
Nāvem reficere [B.G.4.31]	Een schip kalefateren, herstellen, opknappen
Nāvem cōnscendere [B.G.4.23], ascendere [Iug.25]	Aan boord gaan, zich inschepen
Exercitum in nāvēs impōnere [Liv.22.19]	Een leger inschepen
Mīlitēs in terram [B.C.1.131] *of* in terrā [B.C.3.23] expōnere	Soldaten ontschepen
Classiāriī [B.C.3.100]	Mariniers[176]
Nautae [B.G.3.9]	Matrozen
Rēmigēs [B.G.3.9]	Roeiers
Vectōrēs [Phil.7.27]	Passagiers

[176] Ook: classicī mīlitēs; classica legiō [Liv.21.42; 22.19]: de armste burgers (capite cēnsī) en vrijgelatenen; rēmigēs waren slaven; nautae kwamen uit de hulptroepen (sociī nāvālēs).

2 SCHEEPVAART – SCHIPBREUK – LANDING

Solvere [B.G.4.28] Nāvem, nāvēs solvere [B.G.4.56; B.G.5.8] Ancoram, ancorās tollere [B.C.1.31; B.G.4.24], solvere [Att.1.13.1], mōlīrī [Liv.28.17]	Het anker lichten
Vēla in altum dare [Liv.25.27]	In zee steken
Nāvēs ex portū solvunt [B.G.4.28]	De schepen zeilen de haven uit, varen uit
Ventum (tempestātem) na(n)ctī idōneum (idōneam) ex portū exeunt [B.C.2.4]	Na gunstige wind (gunstig weer) te hebben verkregen, varen ze uit de haven
Malacia et tranquillitās [B.G.3.15]	Windstilte
Ventīs reflantibus [Tusc.1.119]	Met tegenwind
Vēla facere [Tusc.4.9], pandere [Tusc.1.119] Vēla dare [DeOr.2.44] Vēla ventīs dare *(poët.)*	De zeilen hijsen, gaan zeilen
Nāvem remulcō trahere [Liv.], abstrahere [Caes.]	Een schip op sleeptouw nemen
Vēla contrahere [Att.1.16.2] *(ook metaf.)*	De zeilen innemen, reven
Ōram legere [Liv.21.51]	Langs de kust varen, de kust langsvaren
Superāre prōmunturium, īnsulam [Liv.25.27]	Een kaap, een eiland voorbijvaren
Cursum dīrigere aliquō [B.C.3.25]	Koers zetten ergens naar, ergens op afstevenen
Cursum tenēre [B.G.5.8]	Koers houden
Cursum commūtāre	Van koers veranderen
Dēferrī	Uit de koers raken
Cursum cōnficere[177] [Cic.]	Een zeereis volbrengen
In Italiam lūdībundī vēnimus [Fam.16.9.2]	We zijn zonder gevaar, spelenderwijs in Italië aangekomen
Gubernāculum tractāre Clāvum tenēre [Senect.17]	Aan het roer staan, sturen
Nāvem rēmīs agere, prōpellere [Tusc.4.9]	Roeien
Nāvem rēmīs concitāre, incitāre [B.G.3.14]	Krachtig roeien
Sustinēre, inhibēre rēmōs [Att.13.21.3; DeOr.1.153]	Ophouden, stoppen met roeien

[177] Ook: 'een route (over land) afleggen' [Pomp.34].

Nāvem retrō inhibēre [Liv.26.39]	Achteruit roeien
Naufragium facere [Fam.16.9.1]	Schipbreuk lijden
Nāvis ad scopulōs allīditur [B.C.3.27]	Het schip wordt tegen de klippen geworpen, verbrijzeld
In līitus ēicī [B.G.5.10]	Stranden
Dēferrī [B.C.3.14], dēicī [B.G.4.28] aliquō	Ergens heen geworpen worden
Tempestāte abripī [Lig.34], dēferrī [Lucull.8]	Door de storm uit de koers geslagen worden
Procella, tempestās aliquem ex altō ad īgnōtās terrās, ōrās dēfert	De storm brengt iemand naar onbekende landen, werpt iemand op onbekende kusten
Naufragium colligere [Sest.15]	De wrakstukken verzamelen
Appellere nāvem (ad terram, litus) [Phil.2.26]	Een schip aanleggen
Appellī (ad ōram) [Att.13.21.3]	Landen *(van schepen)*
Ancorās iacere [B.G.4.28]	Het anker uitwerpen, laten vallen, ankeren
In salō nāvem tenēre in ancorīs [Nep.Them.8]	Op volle zee voor anker liggen
Nāvēs ad ancorās dēligāre [B.G.4.29] Nāvēs, classem cōnstituere (in altō) [B.G.4.24]	Voor anker komen (op volle zee)
In ancorīs esse, stāre [Liv.32.32], cōnsistere [B.C.3.28] Ad ancoram cōnsistere [B.C.3.28]	Voor anker liggen
Exīre ex *of* dē nāvī [Att.2.7.4] Ēgredī (ex) nāvī [B.G.4.21] Exīre [Verr.2.5.91], ēgredī [Verr.2.5.133] in terram	Van boord gaan, aan wal gaan
Ēscēnsiōnem facere [Liv.21.51]	Ontschepen *(van troepen)*
Portū, terrā prohibērī [B.C.3.15]	Niet kunnen landen
Līitora ac portūs cūstōdiā clausōs tenērī [B.C.3.23]	De kust en de havens geblokkeerd houden

3 ZEESLAG

Bellum nāvāle [Pomp.28] Maritimum bellum [Flacc.30; Cat.39]	Zeeslag[178]
Nāvis praetōria [Liv.21.50]	Admiraalsschip, vlaggenschip
Praefectus classis [Liv.] Dux praefectusque classis [Cic.]	Admiraal, commandant van de vloot

[178] Zie B.G., 3.13-16 voor een beschrijving v.e. zeeslag.

Praefectus nāvis [Cic.] Dominus nāvis [Nep.Them.8]	Kapitein
Fortūnam nāvālis proeliī experīrī [Liv.35.27]	Het geluk beproeven in een zeeslag
Pūgnam nāvālem facere	Een zeeslag leveren
Nāvem expedīre	Een schip voor het gevecht uitrusten
Nāvem rōstrō percutere [Nep.Chabr.4]	Een schip met de sneb doorboren, beschadigen
Nāvem, classem dēprimere [Nep.Con.4], supprimere, mergere [Liv.22.19]	Een schip, een vloot tot zinken brengen, de grond in boren
Manūs ferreās (in nāvem) inicere [B.C.1.58]	Enterhaken (naar een schip) gooien
In nāvem (hostium) trānscendere [B.G.3.15]	Een (vijandelijk) schip enteren
Nāvem capere [Nep.Con.4], intercipere, dēprehendere [B.C.1.26]	Een schip kapen
Classem āmittere [Verr.2.5.67]	De vloot verliezen
Victōria nāvālis [Div.1.75]	Een overwinning op zee
Maritimus praedō [Verr.2.5.70]	Zeerover
Pīrāticam facere [Senect.11]	Piraterij bedrijven

TWEEDE AFDELING

I DE GEEST EN ZIJN VERMOGENS

1 GEEST – TALENT – VERSTAND

Magnō animō esse	Moedig zijn, edelmoedig zijn, geestkracht, elan bezitten
Animum attendere ad aliquid	Zijn aandacht ergens op vestigen, acht slaan ergens op
Dīligenter attendere (aliquid)	Oplettend, alert zijn
Animō adesse[179] [Rep.6.10]	1. Oplettend, alert zijn 2. Kalm en moedig zijn
Aliās rēs [Rosc.Am.60] *of* aliud agere	Onoplettend zijn, met andere dingen bezig zijn
Vir magnō ingeniō praeditus Vir ingeniōsus [Att.14.20]	Een man met talent, een begaafd man
Ingeniō valēre [Quinct.1]	Talent hebben
Ingeniō abundāre [Fam.4.8.1]	Veel talent, verstand hebben,
Nātūra et ingenium [DeOr.1.25]	Een aangeboren talent
Ingenium acuere [Phil.2.42]	Het verstand scherpen
Ingeniī acūmen	Scherp verstand, scherpzinnigheid
Ingeniī tarditās [Pis.1] (*tgst.* vīs, celeritās [Nep.Eum.1])	Traagheid van begrip (*tgst.* tegenwoordigheid van geest)
Ingeniī īnfirmitās, imbecillitās	Beperkte intelligentie, beperkt begrip, zwakke begaafdheid
Mentis compotem esse [Pis.48] Mente cōnstāre [Rosc.Am.41]	Bij vol bewustzijn, bij zijn verstand zijn
Mente captum esse [Pis.47] Mente aliēnātā esse	Niet goed bij zinnen, bij zijn hoofd zijn, het verstand verloren hebben
Sānae mentis esse	Gezond verstand hebben
Aciem mentis praestringere [Div.1.61]	De geest, de scherpzinnigheid afstompen
Mentis quasi lūminibus officere[180] [Rab.Post.43] Alicuius animō cālīginem offundere [Tusc.5.6]	Iemand geestelijk verblinden

[179] Ades animō et omitte timōrem, Scīpiō [Rep.6.10]; quamobrem adeste animīs, iūdicēs, et timōrem, sī quem habētis, dēpōnite [Mil.4].
[180] Vgl.: Lūminibus alicuius obstruere, officere, p. 83.

Intellegentiā, mente multum valēre	Veel verstand hebben, intelligent zijn
Ad intellegentiam commūnem, populārem accommodāre aliquid [Or.117]	Iets aanpassen aan het bevattingsvermogen van het gewone volk, iets populair uitdrukken

2 VOORSTELLING – VERBEELDING – GEDACHTE – BEGRIP

Animō, cōgitātiōne aliquid fingere [Mil.79] (*ook alleen* fingere, *maar zonder* sibi) Nōtiōnem, ratiōnem alicuius reī in animō īnfōrmāre [N.D.2.13] (*ook alleen* īnfōrmāre *zonder* in animō) Animō concipere aliquid [Leg.1.59]	Zich iets voorstellen, zich in gedachten een voorstelling ergens van maken
Animō, cōgitātione aliquid praecipere [Off.1.81]	Zich vooraf iets voorstellen, zich een denkbeeld van iets vormen
Cōgitātiōne sibi aliquid dēpingere [N.D.1.39]	Zich iets levendig voorstellen
Ingenium, cōgitātiō	Verstand, verbeeldingskracht, creativiteit
Rērum imāginēs Rēs cōgitātiōne fictae, dēpictae Ea, quae cōgitātiōne dēpingimus [N.D.1.39]	Verbeeldingen, fantasieën
Animō, mente, cōgitātiōne aliquid comprehendere [Tusc.1.50], complectī [Off.1.117]	Iets begrijpen
In eam cōgitātiōnem incidō *(+ aci.)* Haec cōgitātiō subit animum *(+ aci.)* Occurrit mihi *(+ aci.)* Illud succurrit mihi *(+ aci.)*	De gedachte valt me in, komt bij me op dat ...
Mihi in mentem venit alicuius reī	Iets komt me in gedachten
Mihi in mentem venit *(+ inf.)*	Ik kom op het idee (om) te ...
Aliquid animō meō obversātur Ante oculōs aliquid versātur [Verr.2.5.94]	Iets zweeft mij voor de geest
Aliquem ad eam cōgitātiōnem addūcere, ut ...	Iemand op het idee brengen om te ...
Alicuius animum ab aliquā rē abdūcere [DeOr.293]	Iemands gedachten ergens van afleiden
Cōgitātiōnem, animum in aliquid intendere [Verr.1.3]	Zijn gedachten ergens op vestigen, zijn aandacht ergens aan schenken
Omnēs cōgitātiōnēs ad aliquid cōnferre	Al zijn gedachten ergens op concentreren, alle aandacht ergens op richten
Mentem in aliquā rē dēfīgere [DeOr.3.31]	Zijn gedachten, aandacht ergens op gevestigd houden
In cōgitātiōne dēfīxum esse [DeOr.3.17]	In gedachten verdiept, verzonken zijn

Cōgitātiōnēs in rēs humilēs abicere [Amic.32]	Zijn gedachten, zijn geest verdoen met platvloerse zaken
Mēns humī dēfīxa est [Rep.6.17]	De geest is zonder verheffing
Altē spectāre [Rep.6.25], ad altiōra tendere [Liv.4.13], altum, magnificum, dīvīnum suspicere [Amic.39]	Zijn blik op het hogere, verhevene, goddelijke richten
Nōtiōnēs animō, mentī īnsitae, innātae [Tusc.1.57]	Ingewortelde begrippen
Intellegentiae adumbrātae[181], inchoātae [Leg.1.59]	Duistere begrippen, denkbeelden
Ut captus[182] est Germānōrum, servōrum	In overeenstemming met het begrip, bevattingsvermogen van de Germanen, slaven

3 MENING – VOOROORDEEL – VERMOEDEN

In sententiā manēre, permanēre, persevērāre, perstāre	Bij zijn mening blijven, erin volharden
Illud, hoc teneō	Aan die mening houd ik vast, hier blijf ik bij
Ā sententiā suā discēdere Dē sententiā suā dēcēdere (Dē) sententiā dēsistere [Tusc.2.12]	Zijn mening opgeven, loslaten, laten varen
Dē sententiā dēicī, dēpellī, dēterrērī	Van zijn mening afgebracht worden
Dē sententiā aliquem dēdūcere, movēre	Iemand van zijn mening afbrengen
Sententiam alicuius labefactāre, nōn funditus tamen tollere [Div.1.8]	Iemand aan het twijfelen brengen, maar niet volledig overtuigen
Aliquem ad suam sententiam perdūcere Aliquem in suam sententiam addūcere	Iemand voor zijn standpunt winnen
Trādūcere aliquem ad suam sententiam[183]	Iemand naar zijn standpunt overhalen
Ad alicuius sententiam accēdere Sententiam alicuius sequī	Tot iemands standpunt overgaan, zich daarbij aansluiten
Idem sentīre (*tgst.* dissentīre ab aliquō)	Hetzelfde standpunt delen, met iemand instemmen
Sententiam suam aperīre [DeOr.1.84]	Voor zijn mening uitkomen, zich openlijk uitspreken
Sē aperīre, indicāre	Zichzelf verraden, zijn zwakke plek laten zien
Sententiam fronte cēlāre, tegere, occultāre	Zijn ware gevoelens niet op zijn gezicht laten zien, zijn gedachten verbergen, een stalen gezicht opzetten

[181] Adumbrāre *t.t.* v.d. schilderkunst 'een omtrek, schets ergens van maken, in hoofdtrekken ontwerpen'; *metaf.* 'iets even aanduiden'; *tgst.* exprimere, *t.t.* v.d. beeldhouwkunst: *metaf.* 'levendig beschrijven, schilderen, voorstellen', niet 'uitdrukken' in de bet. van 'zeggen, weergeven'.

[182] Captus (-ūs) 'bevattings-, begripsvermogen' alleen in ut captus est + *gen.*; capācitās 'ruimte, capaciteit, omvang': vāsōrum 'van een vat', zie Tusc., 1.61; pas sinds Aug. 'bevattingsvermogen, begrip' [Aug.Conf.10.9]; in de *klass.* periode wordt intellegentia (p. 115) gebruikt.

[183] Wordt gezegd als iem. eerder de mening v.e. ander was toegedaan.

Indicāre aliquid alicuī	Iemand iets bekend maken, onthullen, verraden
Dīc quid sentiās[184]	Zeg hoe je mening luidt, welk standpunt je inneemt
Dīc quod sentīs[185]	Laat horen wat wat jij ervan vindt, hoe jij het ziet
In hāc sum sententiā, ut ... putem	Ik ben van mening dat ...
Neque haec in eam sententiam disputō, ut ... [DeOr.1.117]	Maar ik bespreek dit niet met de bedoeling dat / om te ...
Plūra in eam sententiam disputāre [Off.1.128]	Iets met die bedoeling nader bespreken
Multa ā Caesare in eam sententiam dicta sunt, quārē ... [B.G.1.45]	Veel heeft Caesar gezegd om uit te leggen waarom ...
In eandem sententiam loquī [B.C.1.1]	In dezelfde zin, met dezelfde bedoeling spreken
Ut mea fert opīniō [Font.39] Ut mihi quidem vidētur Meā (quidem) sententiā	Naar mijn mening, volgens mij
Quot hominēs, tot sententiae [Ter.Phorm.454] *(sprw.)*	Zoveel hoofden, zoveel zinnen
Opīniōnēs falsās animō imbibere [Verr.1.14] Opīniōnibus falsīs imbuī [Tusc.3.2]	Zich verkeerde opvattingen eigen maken
Opīniōnis error [Tusc.3.80]	Onjuiste opvatting
Errōrem creat similitūdō [Div.2.55]	De dwaling, vergissing ontstaat door de gelijkenis, overeenkomst
Opīniō praeiūdicāta[186] [N.D.1.10] (*ook alleen* opīniō)	Vooroordeel
Opīniō cōnfirmāta [Tusc.3.2], inveterāta [N.D.2.5], inhaerēns et penitus īnsita [Tusc.4.11]	Vastgeroest, ingeworteld vooroordeel
Opīniōnum prāvitāte īnficī [Tusc.3.3]	Met verkeerde opvattingen besmet raken
Opīniōnum commenta [N.D.2.5] Ineptiae [Rosc.Am.47] Mōnstra [N.D.2.7] Portenta [N.D.2.7]	Hersenschimmen, waanideeën
Coniectūrā assequī [Verr.2.5.64], cōnsequī Aliquid coniectūrā colligere	Op grond van vermoedens ergens toe komen
Quantum ego coniectūrā assequor, auguror [Att.2.9.1]	Vermoedelijk
Coniectūram alicuius reī facere, capere ex aliquā rē [Inv.2.16]	Iets ergens uit opmaken
Dē sē (ex sē dē aliīs) coniectūram facere [DeOr.2.298; Fam.7.1.2]	Op grond van zijn eigen maatstaven (over anderen) iets vermoeden, veronderstellen

[184] Vgl.: neque gravābor breviter meō mōre, quid quāque dē rē sentiam, dīcere [DeOr.1.107].
[185] Zie ook hieronder dīcam quod sentiō, p. 235; niet sententiam dīcere of ferre = 'het uitbrengen van de stem' (p. 224 en 231).
[186] Niet praeiūdicium = 'voorlopige beslissing, voorlopig vonnis' (p. 227).

Aliquid in coniectūrā positum est [Fam.1.5b.1] Aliquid coniectūrā nītitur, continētur [Div.1.24]	Iets berust, steunt op vermoedens
Probābilia coniectūrā sequī [Tusc.1.17]	Het waarschijnlijke door veronderstellingen proberen in te vullen
Aliquid mihi nec opīnantī *of* īnspērantī accidit	Iets overkomt mij tegen de verwachting in, onverhoopt

4 WAARHEID – DWALING

Vērum dīcere, profitērī	De waarheid zeggen, bekennen
Omnia ad vēritātem[187] dīcere	Alles naar waarheid zeggen
Vēritātis amāns, dīligēns, studiōsus	Waarheidlievend
Ā vērō āversum esse [Catil.3.1]	Voor de waarheid blind zijn, de ogen gesloten hebben
Ā vēritāte dēflectere [Rosc.Com.46], dēscīscere [Lucull.46]	Van de waarheid afwijken
Vērī videndī, investīgandī cupiditās [Tusc.1.44]	Dorst naar waarheid
Vērī inquīsītiō atque investīgātiō [Off.1.43]	Waarheidsvinding
Ā vērō abdūcī	Van de waarheid worden afgebracht
Proximē ad vērum accēdere [Lucull.36]	Zeer dicht bij de waarheid komen
Ā vērō nōn abhorrēre Vērī simile esse [Rosc.Am.121]	Waarschijnlijk zijn
Haec speciōsiōra quam vēriōra sunt	Dit ziet er mooier uit dan het werkelijk is
Vēra et falsa *of* ā falsīs dīiūdicāre [DeOr.2.157]	Het ware en onware onderscheiden, de waarheid van de leugen onderscheiden
Vēra cum falsīs cōnfundere [Lucull.61]	De waarheid met leugens vermengen
Vēritās[187]	Waarheid, werkelijkheid, waarheidsliefde, oprechtheid
Rē (vērā) Reāpse [Div.1.81]	In werkelijkheid, in feite
Speciē Per *of* in speciem	Schijnbaar
In errōre versārī	Dwalen, verblind zijn
Magnō errōre tenērī In magnō errōre versārī [N.D.1.2] Vehementer errāre [Arch.23]	Zich ernstig vergissen, het goed fout hebben
Errōribus implicārī	In dwalingen, fouten verstrikt raken

[187] Vēritās 'abstracte waarheid'; vērum 'concrete waarheid, het werkelijke feit'; zie ook noot 308.

Lābī Per errōrem lābī	Zich vergissen
Nisi fallor Nisi (animus) mē fallit Nisi omnia mē fallunt	Als ik me niet (totaal) vergis
Aliquem in errōrem indūcere [Brut.293], rapere [Leg.2.43]	Iemand tot een fout, iets verkeerds overhalen
Errōrem animō imbibere	Zich de fout, dwaling eigen maken
Errōrem cum lacte nūtrīcis sūgere [Tusc.3.2]	De fout met de moedermelk binnenkrijgen
Error longē lātēque diffūsus	Een wijd en zijd verspreide dwaling
Errōrem tollere [Rep.1.38] Errōrem amputāre et circumcīdere [Fin.1.44] Errōrem stirpitus extrahere [Tusc.4.83]	De dwaling wegnemen, de kop indrukken, met wortel en tak uitroeien
Errōrem dēpōnere [Phil.8.32], corrigere	Zijn vergissing inzien
Alicuī errōrem dēmere [Hor.Ep.2.2.140], ēripere [Off.2.10], extorquēre	Iemand van zijn dwaling bevrijden, uit de droom helpen

5 KEUS – TWIJFEL – BEZWAAR

Optiōnem[188] alicuī dare [Quinct.32]	Iemand de vrije keus geven, de keus laten
Optiōnem alicuī dare, utrum ... an ... [Caecin.64]	Iemand voor de keus stellen, of ... dan wel ...
In dubium vocāre[77] [Inv.2.84] In dubiō pōnere [Liv.34.5]	In twijfel trekken
In dubium venīre[77] [Caecin.18]	Twijfelachtig worden
Quod aliquam, magnam dubitātiōnem habet [Leg.Agr.1.11]	Wat enigszins twijfelachtig is, wat aan grote twijfel onderhevig is
Dubitātiō alicuī affertur [Fam.4.7.3], inicitur [Cluent.76]	Er komt twijfel bij iemand op, iemand begint te twijfelen
Dubitātiōnem alicuī tollere	Iemands twijfel, onzekerheid wegnemen
Aliquid in mediō, in dubiō relinquere [Cael.48] Aliquid dubium, incertum relinquere [Quintil.2.10.14]	Iets in het midden, in het onzekere laten
Sine dubiō [N.D.3.25]	Zonder twijfel, ongetwijfeld
Sine ūllā dubitātiōne [DeOr.3.188] (*niet* sine ūllō dubiō[189])	Zonder enige twijfel
Scrūpulum ex animō alicuius ēvellere [Rosc.Am.6]	Een bezwaar, bedenking bij iemand wegnemen
Ūnus mihi restat scrūpulus [Ter.Andr.940]	Nog één bezwaar, één bedenking blijft me over

[188] Zonder līberam: 'vrij' reeds in optiō besloten.
[189] Dubium is in de klass. periode (nog) geen *subst.* en mag daarom niet met een *gen.*, *adj.* of *pron.* worden verbonden (vgl. prōpositum, p. 122).

6 WETEN – ZEKERHEID – OVERTUIGING

Certō *of* certē[190] sciō	Ik weet zeker
Probē sciō Nōn īgnōrō Nōn sum īgnārus, nescius (*niet* nōn sum īnscius)	Ik weet heel goed, het is me niet onbekend
Mē nōn fugit (*niet* effugit), praeterit	Het ontgaat me niet, ontsnapt niet aan mijn aandacht
Quantum sciō Quod sciam	Voor zover ik weet, volgens mij
Hoc (*niet* tantum) certum est	Dit staat vast, zoveel is zeker
Aliquid compertum habēre	Iets zeker weten, zekerheid ergens over hebben
Illud prō certō affirmāre licet	Dát kan men als zeker beschouwen
Mihi explōrātum est Explōrātum (certum) habeō	Het is voor mij een uitgemaakte zaak, het staat voor me vast
Inter omnēs cōnstat [Nep.Alc.1]	Het is algemeen bekend, een bekend feit, iedereen weet
Mihi persuāsum, persuāsissimum est Mihi persuāsī (Mihi) persuāsum habeō [Caes., *niet* Cic.; Suet.; Plin.Nat.Hist.; Plin.Ep.][191]	Ik ben (volkomen) overtuigd
Persuādē tibi Velim tibi ita persuādeās [Fam.15.4.11] Sīc volō tē tibi persuādēre Sīc habētō	Wees ervan overtuigd, verzekerd
Addūcor, ut crēdam	Ik kom tot de overtuiging
Nōn possum addūcī, ut (crēdam)	Ik kan me niet overtuigen
Ex animī meī sententiā[192]	Volgens, naar mijn beste weten
Suō iūdiciō ūtī[193]	Zijn eigen oordeel vormen, zijn eigen overtuiging volgen
Suīs stāre iūdiciīs [Tusc.5.81]	Bij zijn overtuiging, mening blijven

[190] Bij certē sciō is het zeker dat ik het weet: certum est mē scīre; bij certō sciō (de meest frequente vorm bij Cic.) ligt de zekerheid in datgene wat ik weet: certum est quod sciō [Senect.1; Arch.32]; certō alleen met scīre; certē kan bij elk *verb.* worden gebruikt.

[191] Mihi niet bij habēre, maar bij persuāsum, vgl.: neque sibi ūllam spem victōriae prōpositam habēre [Bell.Hisp.22]; minder vaak *superl.* persuāssimum habēre [Suet.Ner.29].

[192] Zie ook hierna V, 2 Godsdienst – Godsdienstige bezwaren – Eed, p. 163.

[193] Ūtī wordt in vele comb. gebruikt, waardoor zowel het bezit als het gebruik van iets wordt aangeduid: ūtī ventīs secundīs (adversīs) (p. 7), praesentī animō (p. 142), perpetuā fēlīcitāte (p. 45), auctōritāte suā (p. 56), crūdēlitāte (p. 145), bonā valētūdine (p. 34), prosperō fortūnae flātū (p. 44) enz.

7 PLAN – RAAD – OVERLEG

Cōnsilium capere, inīre (dē aliquā rē, + *gen. (gerund.)*, + *inf.*, ut ...) [Cic.; B.G.3.2; Cat.16]	Een besluit nemen, plannen maken (ergens over, om te ...)
Cōnsiliō dēsistere [B.G.7.26]	Op zijn besluit, plan, voornemen terugkomen
Cōnsilium abicere [Catil.2.14], dēpōnere	Zijn besluit, plan, voornemen laten varen
Ā cōnsiliō dēterrērī aliquā rē	Zich ergens door van zijn besluit laten afbrengen, ergens door van zijn plan afgeschrikt worden
Mediocribus cōnsiliīs ūtī[193]	Halve maatregelen nemen
Cōnsilium, sententiam mūtāre	Van plan, gedachte, mening veranderen, zich bedenken
Suō cōnsiliō ūtī[193]	Volgens zijn eigen inzichten, op eigen gezag te werk gaan
Magna mōlīrī	Grootse plannen beramen, ontwerpen
Cōnsilia (*ook* causam, ratiōnem) cum aliquō commūnicāre[194] [B.G.6.2]	Iemand deelgenoot maken van zijn plannen, iets met iemand afspreken
Cōnsilia inter sē commūnicāre [Liv.8.25]	Samen overleggen, samen plannen maken, gezamenlijk handelen
Perīcula cum aliquō commūnicāre	Gevaren met iemand delen
Aliquem in *of* ad cōnsilium adhibēre [B.G.7.77]	Iemand raadplegen, iemand bij een overleg betrekken
Cōnsilium habēre (dē aliquā rē)	Een vergadering beleggen, een bespreking hebben, onder elkaar overleggen (ergens over)
Cōnsultāre, dēlīberāre dē aliquā rē	Nadenken over iets, iets overwegen
Cōnsiliīs arcānīs interesse [Liv.35.18]	Deelnemen aan een geheim overleg
Cōnsilium dare alicuī [Cluent.85] Auctōrem esse alicuī, ut ... [Att.15.5.2]	Iemand adviseren (om te ...)
Aliquem cōnsiliō (et rē) iuvāre [Ter.Heaut.86]	Iemand met raad (en daad) bijstaan
Cōnsiliī suī cōpiam facere alicuī	Zich voor advies beschikbaar houden voor iemand
Cōnsilium petere ab aliquō	Iemand om advies vragen, iemands raad inwinnen
Cōnsiliī inopem esse [Liv.]	Ten einde raad zijn, radeloos zijn
Omnia cōnsilia frīgent [Verr.2.2.60]	Goede raad is duur

[194] Commūnicāre (aliquid cum aliquō) oorspr. 'gemeenschappelijk maken', vd.: 1. 'iem. ergens aan laten deelnemen': cōnsilia (p. 121), laudem, glōriam alicuius reī; 2. 'met iem. iets delen': perīcula (p. 47), paupertātem; 3. 'iets communiceren', *syn.*: aliquid dīcere, trādere, narrāre, expōnere, aliquem certiōrem facere dē aliquā rē.

Nōn modo agendī ratiōnem nūllam habeō, sed nē cōgitandī quidem [Fam.4.6.3]	Ik ben niet alleen niet in staat om iets te doen, maar zelfs niet om te denken
Nūllō cōnsiliō Nūlla rātiōne Temere	Zonder overleg, op goed geluk, onberaden, onbezonnen, onbesuisd
Sēcum *of* cum animō *of* animō suō reputāre aliquid Cōnsīderāre in aliquid *of* cum animō aliquid [Verr.2.3.29] *of* sēcum aliquid Agitāre (in) mente *of* (in) animō aliquid	Iets bij zichzelf, in gedachten overwegen
Aliquid cadit in dēlīberātiōnem [Off.1.9]	Iets wordt in overweging genomen
Rē dīligenter cōnsīderātā, perpēnsā Omnibus rēbus circumspectīs Initā subductāque ratiōne [N.D.3.72]	Na ampel, rijp beraad

8 BESLUIT – VOORNEMEN

In animō habeō *(+ inf.)* Mihi est in animō *(+ inf.)*	Ik ben van plan, ik heb me voorgenomen
Certum (mihi) est *(+ inf.)* Certum dēlīberātumque est [Rosc.Am.31] *(+ inf.)* Stat mihi sententia [Liv.21.30] *(+ inf.)*	Ik ben vastbesloten, het staat bij mij vast
Incertus sum, quid cōnsiliī capiam [Cat.41]	Ik weet niet goed wat ik moet doen
Mihi nōn cōnstat *(+ afh.vr.)*	Ik weet niet zeker
Prōpositum est mihi *(+ inf.)*	Ik heb mij ten doel gesteld, ik heb me voorgenomen
Prōpositum, cōnsilium tenēre (*tgst.* ā prōpositō dēterrērī) [Nep.Eum.6; B.C.1.83; B.C.3.42]	Aan zijn voornemen, plan vasthouden
Prōpositum[195] assequī [Fin.3.22], peragere [Nep.Att.22] Cōnsilium exsequī [Curt.7.18] (*niet* perficere)	Zijn voornemen, plan uitvoeren, volbrengen
Magna sibi prōpōnere Magna spectāre	Zich iets groots voornemen
In inceptō, cōnātū perstāre In prōpositō susceptōque cōnsiliō permanēre [Off.1.112]	In zijn voornemen, poging volharden
Inceptō, cōnātū dēsistere	Van zijn voornemen, poging afzien, het opgeven
Parāre aliquid	Iets voorbereiden, iets in gereedheid brengen, iets van plan zijn

[195] Prōpositum is in de klass. periode (nog) geen *subst.* en mag daarom niet met een *gen.*, *adj.* of *pron.* worden verbonden (vgl. dubium p. 119).

Animum indūcere [Ter.Andr.572; Tusc.5.30; Div.1.22; Catil.1.22] *of* in animum indūcere [Cat.54; Liv.2.18; Plin.Ep.9.13] + *inf.*, *aci. of* ut, nē, quōminus ...	Zich ervan overtuigen, het tot een van zijn principes maken, zich in het hoofd zetten dat / om te …
Ā sē impetrāre nōn posse, ut ...	Het niet van zich kunnen verkrijgen om ...
Dēscendere[79] ad aliquid, ad omnia [B.G.7.33]	Tot iets, tot alles overgaan *(meestal met tegenzin)*
Dēscendere ad extrēma cōnsilia [Fam.10.33.4]	Tot de uiterste maatregelen overgaan

9 INZICHT – DOEL – VERTRAGING – UITSTEL

Cōnsilium est (+ *inf. of* ut) Id sequor, ut ...	Mijn plan, doel is ...
Spectāre (ad) aliquid	Iets op het oog hebben, streven naar iets
Rēs eō spectat, ut ...	De bedoeling daarvan is dat ...
Rēs spectat ad vim (arma)	Alles wijst, draait uit op geweld (oorlog)
Athēnae ā Persīs petuntur [Nep.Them.2]	De Perzen hebben het op Athene gemunt
Id quod voluit cōnsecūtus est Ad id quod voluit pervēnit	Hij heeft zijn doel bereikt
Quid tibi vīs?	Wat is je intentie? Wat ben je van plan? Wat verwacht je? Waar ben je op uit? Wat is je probleem?
Quid hoc sibi vult? Quid hoc reī est?	Wat moet dit? Wat heeft dit te betekenen?
Quid agis?	Wat doe je? Waar ben je mee bezig? Wat ben je van plan?
Eō cōnsiliō, ut ... Eā mente, ut ...	Met de bedoeling, met het doel dat / om ...
Dē industriā [Or.155] (*tgst.* imprūdēns) Dēditā operā	Met opzet, opzettelijk
Ad id ipsum	Juist met dat doel, juist daartoe
Cōnsilium quō liber scrīptus est, quō carmen compositum est (*niet* cōnsilium librī, carminis) Cōnsilium quod quis in librō scrībendō, in carmine compōnendō secūtus est	De strekking van een boek, van een gedicht
Rem in eum locum dēdūcere, ut ...	Iets daarheen weten te leiden dat ...
Īnfectā rē [Liv.9.32]	Onverrichter zake

Moram alicuī reī afferre [Verr.2.5.165], īnferre [Inv.1.12], facere	Iets vertragen, uitstel bezorgen
In morā alicuī esse	Iemand ophouden, laten wachten
Nūllam moram[196] interpōnere, quīn … [Phil.10.1]	Geen ogenblik aarzelen om …, zonder uitstel ...
Sine morā Nūllā morā interpositā	Zonder uitstel, meteen
Diem ex diē exspectāre, differre, dūcere [Cic.] Diem dē diē differre [Liv.25.25]	Van dag tot dag, steeds uitstellen

10 GEHEUGEN – AANDENKEN – HERINNERING – VERGETEN

Memoriā tenēre aliquid [N.D.1.104] Memoriam alicuius reī tenēre [DeOr.2.9]	Iets in het geheugen hebben, iets van buiten, uit het hoofd weten
Recentī memoriā tenētur aliquid	Iets ligt vers in het geheugen
Memoriā (multum) valēre Memorem esse	Een goed, sterk geheugen hebben
Memoriā vacillāre [Att.12.1.2] Oblīviōsum esse	Een zwak geheugen hebben, vergeetachtig zijn
Memoriā tantā fuit, ut ... [Brut.301]	Hij had zo'n sterk geheugen dat …
Memoriā lābī	Zich niet meer herinneren
Memoriae mandāre aliquid [Quinct.24] Memoriā cūstōdīre [DeOr.1.127]	Iets onthouden, in het geheugen prenten
Aliquid in memoriā meā penitus īnsēdit	Iets is vast in mijn geheugen geprent
Ex memoriā [Sull.18] (*tgst.* dē scrīptō)	Uit het hoofd (*tgst.* van papier)
Magnum numerum versuum ēdiscere	Een groot aantal verzen van buiten leren
Memoriter dīcere [DeOr.1.88], narrāre [Amic.1]	1. Uit het hoofd vertellen 2. Uit eigen herinnering vertellen
Memoriam alicuius reī renovāre, redintegrāre [Inv.1.99], refricāre [Phil.3.18; Sull.19], revocāre	De herinnering ergens aan ophalen
Memoriam alicuius reī repetere [Deiot.20] In memoriam alicuius redīre [Inv.1.98] Revocārī in memoriam alicuius reī [Petr.10] Aliquid sibi in memoriam revocāre	Zich iets, iemand herinneren

[196] Vgl. Nihil moror, p. 237.

In memoriam alicuius redigere, redūcere aliquid [Fam.1.9.9] Animum ad memoriam alicuius reī revocāre [Flacc.60]	Iemand iets laten herinneren
Memoriam alicuius reī repraesentāre [Sest.26]	De herinnering ergens aan opnieuw oproepen, opnieuw doen denken ergens aan
Memoriam alicuius reī dēpōnere, abicere	Iets uit het geheugen verbannen
Memoria et recordātiō [Brut.9]	Levendige herinnering, levendig aandenken
Grātā memoriā aliquem prōsequī[197] [Phil.14.30]	Iemand in dankbare herinnering houden
Memoriam alicuius reī cōnservāre [Fam.4.13.7], retinēre [Fin.3.9]	Iets in herinnering houden
Grātam, grātissimam alicuius memoriam retinēre	Iemand in (zeer) dankbare herinnering houden
Memoriam alicuius piē inviolātēque servāre	Iemand in tedere en ongeschonden herinnering houden
Numquam ex animō meō memoria illīus reī discēdet	Nooit meer zal ik dat vergeten
Memoriam eius nūlla umquam dēlēbit [Fam.2.1.2], obscūrābit [Phil.9.10] oblīviō Semper memoria eius in (omnium) mentibus haerēbit [Catil.4.22]	Zijn gedachtenis, de herinnering aan hem zal altijd voortleven
Nōmen suum posteritātī aliquā rē commendāre [Curt.9.5], prōpāgāre [Sest.102], prōdere	Zijn naam wegens iets bij zijn nakomelingen laten voortleven
Memoriam nōminis suī immortālitātī trādere, mandāre, commendāre	Zijn naam onsterfelijk maken
Post hominum memoriam Post hominēs nātōs	Sinds mensenheugenis
Memoriae causā Ad (*niet* in) memoriam [Brut.62]	Ter herinnering
Aliquem in oblīviōnem alicuius reī addūcere [Verr.1.18]	Iemand iets laten vergeten
Aliquid excidit dē *of* ē memoriā [Liv.29.19] Aliquid effluit [Fam.7.14.1], excidit [Prov.Cons.43] ex animō	Iets ontgaat, ontvalt, vervliegt, verdwijnt uit het geheugen, wordt vergeten
Oblīviō alicuius reī mē capit	Ik vergeet iets
Memoria alicuius reī excidit [Liv.27.3], abiit, abolēvit	De herinnering aan iets is verloren gegaan
Nōmen alicuius obruere (perpetuā oblīviōne)	Iemands naam doen vergeten

[197] Prōsequī wordt vooral *metaf.* + *abl.* in vele comb. gebruikt: prōsequī aliquem honōre (p. 60), verbīs honōrificīs, beneficiīs, officiīs (p. 158), studiīs suīs (p. 203), ōminibus (p. 54), vōtīs (p. 74) enz.

Oblitterārī[198] [Liv.26.41] Memoria alicuius reī obscūrātur [DeOr.2.95], oblitterātur [Liv.21.29], ēvānēscit Oblīviōnī esse, darī [Liv.1.31] In oblīviōnem addūcī [Verr.1.18] Oblīviōne obruī [Brut.60], dēlērī [Phil.1.1], exstinguī [Rep.6.25], sepelīrī [Phil.14.33]	In vergetelheid raken, vergeten worden, aan de vergetelheid prijsgegeven worden
In oblīviōne iacēre *(v. personen)*	Aan de vergetelheid prijsgegeven zijn
Aliquid ab oblīviōne vindicāre [DeOr.2.7]	Iets aan de vergetelheid onttrekken, ontrukken
Mementō(te) (+ *aci.)*	Vergeet niet ...

11 THEORIE – PRAKTIJK – ERVARING

Ratiōne, doctrīnā (*tgst.* ūsū [Verr.2.2.181]) aliquid cōgnitum habēre	Iets in theorie (*tgst.* uit de praktijk) kennen, theoretische (*tgst.* praktische) kennis ergens van hebben
Scientia atque ūsus rērum nauticārum [Caes.]	Theoretische en praktische kennis van de zeevaart
Ad artem, ratiōnem revocāre aliquid [DeOr.2.44]	Iets tot de theorie terugbrengen
Doctrīnam ad ūsum adiungere	De theorie met de praktijk verenigen
Ūsus magister optimus [Cic.]	De praktijk is de beste leermeester, al doende leert men
In rēbus atque in ūsū versātum esse	Met de praktijk vertrouwd, praktijkervaring hebben
Ūsū praeditum esse [Cluent.84]	Ervaring[199] hebben
Magnum ūsum in aliquā rē habēre [B.G.1.39]	Erg bedreven, heel ervaren zijn, veel ervaring hebben ergens in
Multārum rērum ūsus [Amic.6]	Een veelzijdige praktijkervaring
Ūsū rērum, vītae, vītae commūnis ēdoctī sumus Expertī scīmus, didicimus Ūsū cōgnitum habēmus	We weten uit eigen ervaring
Ūsus mē docuit [DeOr.2.204]	De ervaring heeft me geleerd, ik weet uit ervaring
Rēs ipsa, ūsus rērum (cot(t)īdiē) docet	De zaak wijst zichzelf, de (dagelijkse) praktijk maakt wijs
(Rērum) imperītum esse	Zonder levenservaring zijn, niets van de wereld weten
Multa acerba expertus est	Hij heeft veel pijnlijke ervaringen meegemaakt, hij heeft veel bittere pillen moeten slikken

[198] Dit item en de volgende zijn geschikt om het ontbrekende *pass.* van oblīvīscī te vervangen.
[199] Niet experientia = *klass.* 'poging, proef'; eerst *postklass.* 'ervaring'.

II TAAL EN SCHRIFT

1 TAAL – SPRAAKGEBRUIK – VERTALING – GRAMMATICA

Lingua Graeca Latīnā locuplētior [Fin.1.10], cōpiōsior [Tusc.2.35], ūberior est	De Griekse taal is rijker dan de Latijnse
Commercium linguae	Het gebruik van dezelfde taal
Volūbilitās, solūtiō linguae [Planc.62]	Vlot kunnen spreken, een radde tong, flux de bouche
Vitium (ōrātiōnis, sermōnis [DeOr.1.116])	Taalfout
Saepe, crēbrō, multa peccāvit, errāvit, lāpsus est	Hij heeft veel fouten gemaakt
Eiusdem linguae societāte coniūnctum esse cum aliquō [DeOr.2.223]	Dezelfde taal spreken als iemand
Ōrātiōnis expertem esse [Off.1.50]	De spraak, het spraakvermogen missen
Sermō patrius [Fin.1.4] (*niet* lingua vernācula)	Moedertaal
Cōnsuētūdō sermōnis, loquendī	Spraakgebruik
Cot(t)īdiānī sermōnis ūsus [DeOr.3.153] Commūnis sermōnis cōnsuētūdō Sermō familiāris et cot(t)īdiānus [Herenn.4.14]	Het gewone taalgebruik, de dagelijkse omgangstaal
Aliquid ā cōnsuētūdine sermōnis Latīnī abhorret, aliēnum est	Iets is in strijd met het Latijnse spraakgebruik, is ongebruikelijk in het Latijn
Cōnsuētūdō vitiōsa et corrupta sermōnis [Brut.132]	Verkeerd spraakgebruik
Cōnsuētūdō pūra et incorrupta sermōnis	Juist, correct spraakgebruik
Incorrupta Latīnī sermōnis integritās [Brut.132]	De echte, zuivere Latijnse taal
Sermō Latīnus [Herenn.4.17] (*niet* sermō bene Latīnus)	Goed Latijn, correct Latijn[200]
Sermō parum Latīnus	Slecht Latijn
Vocābulum Latīnō sermōne nōn trītum	Een in het Latijn ongebruikelijk woord
Latīnē loquī[201]	1. Latijn spreken 2. Goed Latijn spreken 3. Zonder omhaal van woorden, recht voor zijn raap spreken [Verr.2.4.2]

[200] Latīnitās est, quae sermōnem pūrum cōnservat ab omnī vitiō remōtum [Herenn.4.17]: 'het correcte Latijn houdt de natuurlijke taal vrij van fouten'.

[201] De in deze en soortgelijke comb. (bv. met scrībere) vaak aangetroffen *adv*. bene, perbene, optimē, male, pessimē, dīligenter, ēleganter enz. horen bij Latīnē, niet bij loquī of scrībere, en geven dus aan hoe goed of slecht iem. Lat. spreekt of schrijft. Zie ook noot 278.

Graecē *of* Graecā linguā loquī [Tusc.1.15]	De Griekse taal spreken, Grieks spreken
Latīnam linguam scīre, didicisse Latīnē scīre[202] [Brut.140]	Latijn kennen, geleerd hebben, begrijpen
Latīnē oblīvīscī [Caecin.62]	Het Latijn vergeten
Latīnē scrībere [Opt.Gen.Or.4]	Goed Latijn schrijven
Ēmendātē scrībere [Opt.Gen.Or.4]	Correct, foutloos schrijven
Latīnē commentārī	Een verhandeling in het Latijn schrijven
Latīnē docēre philosophiam [Fin.3.40]	Filosofie in het Latijn doceren
Alicuius ōrātiōnem *of* quid aliquis dīcat intellegere (*niet* aliquem intellegere[92])	Iemand begrijpen
Aliquid ē Graecō in Latīnum (sermōnem) convertere [Off.2.87], vertere [Liv.25.39], trānsferre [Quintil.1.6.3]	Iets uit het Grieks in het Latijn vertalen
Platōnem vertere, convertere	Plato vertalen
Ab *of* dē (*niet* ex) Platōne vertere, convertere, trānsferre	Uit Plato vertalen
Ex Platōnis Phaedōne haec in Latīnum conversa sunt	Uit de Phaedon van Plato is het volgende in het Latijn vertaald
Aliquid (Graecē scrīptum) Latīnē reddere [DeOr.1.155] *of* sermōne Latīnō interpretārī [Liv.45.29]	Iets (Grieks) in het Latijn weergeven
Ad verbum trānsferre, exprimere Verbum ē verbō exprimere [Fin.1.4] Verbum prō verbō reddere [Opt.Gen.Or.14] Totidem verbīs trānsferre (*niet* verbō tenus) Eīsdem verbīs (ad verbum) reddere	Woord voor woord, letterlijk vertalen
Hīs ferē verbīs, hōc ferē modō convertere, trānsferre	Vrij vertalen
Liber (scrīptōris) conversus, trānslātus (*niet* versiō *of* conversiō)	De vertaling, het vertaalde boek
Interpretātiō, trānslātiō	Het vertalen, de vertaling *(de handeling, niet het resultaat)*
Interpres [Off.1.6]	Vertaler
Lēgēs dīcendī Praecepta grammaticōrum	De regels van de taal, de grammatica[203]

[202] Vgl.: ἑλληνιστὶ ξυνιέναι (Xenofon, Anabasis, 7.6.8).

[203] Ook: grammatica, -ae [Fin.3.2] en grammatica, -ōrum [DeOr.1.42]; niet rēgula = 1. 'lat'; 2. 'lineaal'; 3. 'richtlijn, norm, criterium': rēgula ad quam iūdicia rērum dīrigentur [Fin.1.63], p. 159.

Secundum lēgem grammaticam [Gell.13.20]	Volgens de regels van de grammatica, grammaticaal
Grammaticus[204] [DeOr.1.10]	Filoloog, taalkundige, taalleraar

2 VOLZIN – PERIODE – WOORD – SPREEKWOORD – LETTERGREEP – LETTER

Ēnuntiātiō [Fat.1] Ēnuntiātum [Fat.19] Sententia [Phil.13.22]	Volzin
Compositiō [DeOr.3.200], strūctūra verbōrum [Brut.33]	Zinsbouw, periodebouw
Ambitus, circuitus, comprehēnsiō, continuātiō, complexiō [Or.204][205] verbōrum *of* ōrātiōnis Periodus [Brut.162]	Periode
Cōnstrūctiō [Or.37], strūctūra[206] verbōrum [Brut.33] Fōrma dīcendī	Constructie *(grammaticale verbinding van woorden en zinsdelen)*
Cōnstruere, struere [DeOr.3.171]	Construeren
Adiungī, addī coniūnctīvō	De conjunctivus regeren, vereisen
Cōpia [DeOr.3.125], ūbertās verbōrum	Rijkdom, schat aan woorden, woordenschat
Ēlabōrāre, ut verba verbīs quasi dēmēnsa et paria respondeant [Or.38]	Moeite doen om de woorden min of meer symmetrisch te laten klinken
Verbīs abundantem esse, abundāre	Rijk aan woorden zijn, een ruime woordenschat hebben
Inopia verbōrum	Gebrek aan woorden, een beperkte woordenschat
Lēctissimīs verbīs ūtī [DeOr.3.150]	Goed, met zorg gekozen woorden gebruiken
Obsolēta, prīsca, vetusta (*tgst.* ūsitāta), ambigua verba [DeOr.3.150]	Verouderde (*tgst.* alledaagse), dubbelzinnige woorden
Locūtiō [Brut.258]	De zegswijze, uitdrukking
Verbō, nōmine – rē, rē quidem vērā [Verr.2.3.33]	Naar de letter – maar in werkelijkheid, eigenlijk
Sī verba spectās	Letterlijk, als men de letterlijke betekenis neemt
Verbīs alicuius [Liv.9.36] (*bv.* salūtāre) (*niet* nōmine alicuius)	Uit naam van, namens iemand (*bv.* groeten)

[204] Grammaticē als *adv.* bij loquī, scrībere: '(grammaticaal) correct spreken, schrijven' [Quintil.1.6.27]; grammatista [Suet.Gramm.] en litterātor [Fronto.Ant.Imp.1.5; Gell.16.6] 'schoolmeester'.

[205] Quaesītum est in tōtōne circuitū illō ōrātiōnis, quem Graecī περίοδον, nōs tum ambitum, tum circuitum, tum comprehēnsiōnem aut continuātiōnem aut circumscrīptiōnem dīcimus, an in (...) numerus tenendus sit [Or.204].

[206] Cōnstrūctiō en strūctūra bij Cic. *retor. t.t.* voor de bouw v.e. periode, waarin de woorden worden geplaatst, zoals de nadruk (vīs, pondus), het ritme (numerus) en de verfraaiing (ōrnātus) het vereisen.

Verba istaec sunt [Ter.Phorm.517]	Dat zijn maar woorden
Inānis verbōrum sonitus [DeOr.1.51]	Lege woorden, holle frasen
Inānium verbōrum flūmen [N.D.2.1]	Een stortvloed aan holle woorden
Inānēs vōcēs fundere [Tusc.3.42]	Onzin uitkramen, flauwekul verkopen
Flōsculī Rhētorum pompa	Retorische versiering
Vōcēs iacere [Catil.4.14]	Een opmerking laten vallen, terloops iets zeggen
Vōcēs iactāre [Liv.1.46]	Praatjes rondstrooien
Nūllum verbum (omnīnō) facere [Cluent.167]	Geen (enkel) woord zeggen
Nē verbum (*zonder* ūnum[27]) quidem dē aliquō facere [Senect.54]	Zelfs niet met één woord over iemand reppen
Nūllum verbum ex ōre eius (*ook alleen* eī) excidit [Phil.10.6]	Geen woord is hem over de lippen gekomen
Verba facere (dē aliquā rē, apud aliquem)	Het woord nemen, het woord voeren, een redevoering houden, iets zeggen
Verbum ex aliquō ēlicere [DeOr.1.97]	Iemand een woord ontlokken, een woord uit iemand krijgen
Verbīs concertāre cum aliquō [Att.3.12.2] Altercārī cum aliquō [B.C.3.19]	Een woordenwisseling met iemand hebben, ruziën
Verbōrum concertātiō [DeOr.2.68]	Woordenwisseling, twistgesprek
Verbō premere aliquem [Tusc.1.13]	Iemand op zijn woorden vangen
Pauca dīcere (pauca verba dīcere *alleen v. redenaars*)	Slechts weinig woorden zeggen
Verbum prōrsus nūllum intellegere [DeOr.2.61]	Er geen woord, helemaal niets van begrijpen
Omnia verba hūc redeunt [Ter.Eun.158]	Alles komt hierop neer, kort samengevat
Verbō parum valēre [Tusc.3.11]	Het juiste woord, de juiste uitdrukking niet kunnen vinden
Huīc reī deest apud nōs vocābulum	Hiervoor hebben we geen woord
Indūcere novum verbum in Latīnam linguam [Phil.13.43]	Een nieuw woord in de Latijnse taal invoeren
Verba parere [Fin.3.3], fōrmāre, fingere [DeOr.3.177], novāre [DeOr.3.154], facere	Woorden vormen, woorden verzinnen
Nōminum interpretātiō (etymologia *postklass.* [Quintil.])	Woordafleiding

Vocābulum, verbum, nōmen dūcere ab *of* ex ... [Phil.8.3]	Een woord afleiden van ... *(bij het vormen van een nieuw woord)*[207]
Orīginem verbī repetere ā ...	Een woord herleiden tot ... *(bij het uitleggen van een woord)*
Nōmina ēnōdāre [N.D.3.62] Verbōrum orīginēs quaerere, indāgāre	De oorsprong van de woorden onderzoeken, de woorden etymologisch verklaren
Nōmen amīcitiae (*of alleen* amīcitia) dūcitur ab amandō	Het woord *amicitia* is ontleend aan *amare*
Verbum amōris ex quō nōmen amīcitiae ductum est [N.D.1.122]	Het woord *amor* waarvan het woord *amicitia* is afgeleid
In aliquā rē dīcī [Tusc.1.88]	Van iets gezegd worden
Quid sīgnificat, sonat haec vōx? [Fin.2.6] Quae est vīs huius verbī? [Fin.2.6] Quae nōtiō [Tusc.5.28], sententia subiecta est huīc vōcī? [DeOr.1.51]	Wat betekent dit woord? Welke betekenis heeft dit woord?
Vīs et nōtiō verbī, vocābulī	De grondbetekenis, eerste betekenis van een woord
Vōx, nōmen carendī (*of alleen* carēre) hoc sīgnificat [Tusc.1.88]	Het woord *carere* betekent het volgende
Quem intellegimus sapientem?	Wat verstaan we onder een wijs man, een filosoof?
Quae intellegitur virtūs? Quid est virtūs?	Wat verstaat men onder het woord 'deugd'?
Idem valēre [Tusc.5.24], sīgnificāre, dēclārāre	Hetzelfde betekenen
Vocābula idem ferē dēclārantia	Woorden met nagenoeg dezelfde betekenis, synoniemen
Vocābulum lātius patet	Het woord heeft een bredere betekenis
Vocābulum angustius valet	Het woord heeft een meer beperkte betekenis
Īrācundiam sīc *of* ita dēfīniunt: ulcīscendī libīdinem *of* ut ulcīscendī libīdinem esse dīcant *of* ut ulcīscendī libīdō sit [Tusc.3.11]	Het woord 'drift' wordt gedefinieerd als volgt: 'een sterk verlangen om zich te wreken'
In bonam, malam partem accipere aliquid	Iets positief, negatief opvatten, uitleggen
Aemulātiō dupliciter dīcitur, ut et in laude et in vitiō hoc nōmen sit [Tusc.4.17]	Het woord *aemulatio* wordt in dubbele zin gebruikt, zowel met een positieve, gunstige als met een negatieve, pejoratieve betekenis
Verba ac litterās *of* scrīptum (lēgis) [Brut.145; Leg.Agr.2.48] sequī (*tgst.* sententiam)	Zich aan de letter (van een wet) houden (*tgst.* aan de geest[36])
Hoc vocābulum generis neutrī [Varr.L.L.9.62] (*niet* neutrīus) est	Dit woord is onzijdig
Verba composita	Fraai geformuleerde woorden

[207] Verbum dērīvāre: 'van bestaande woorden nieuwe vormen' (bv. door achtervoegsels: Atrīdēs < Atreus); zie voor de vorming van nieuwe woorden: De Or., 3.37-38 en Hor., A.P., 46 e.v.

Verba cōpulāta [Or.115], iūncta [Or.154], coniūncta	Samenstellingen, samengestelde woorden[208]
Ōrdō verbōrum [Or.214]	Volgorde van de woorden, woordschikking
Vocābulum [Inv.1.34], verbum proprium [Or.92]	Het juiste woord, de correcte uitdrukking
Verbum trānslātum [Or.92]	Figuurlijke uitdrukking, overdrachtelijk gebruikt woord
Verbōrum immūtātiō	Metonymie
Trānslātiō [DeOr.3.158]	Metafoor
Continua trānslātiō [Or.94]	Allegorie
Dissimulātiō [Off.1.108]	Ironie
Similī ūtī	Een vergelijking gebruiken
Vetus (verbum) est *(+ aci.)*	Het is een oud gezegde, oude spreuk dat ...
Ut *of* quod *of* quōmodo āiunt Ut *of* quemadmodum dīcitur Ut est in prōverbiō [Or.235]	Zoals het spreekwoord zegt
In prōverbiī cōnsuētūdinem venīre[77] [Off.2.55] In prōverbium venīre	Een spreekwoord worden
Prōverbiī locum obtinēre [Tusc.4.36]	Een spreekwoord geworden zijn
Hoc est Graecīs hominibus in prōverbiō [Verr.2.1.53]	Dit is bij de Grieken een spreekwoord
Bene illō Graecōrum prōverbiō praecipitur	Treffend is de les van dat Griekse spreekwoord
Vetāmur vetere prōverbiō	Een oud spreekwoord verbiedt ons
Prōverbium vetustāte, sermōne trītum, contrītum [Off.3.77]	Een oud, alom bekend spreekwoord
Syllabam, litteram prōdūcere (*tgst.* corripere) [Quintil.9.4.98]	Een lettergreep, een letter lang (*tgst.* kort) uitspreken
Haec vōx longā syllabā terminātur [DeOr.3.183] Haec vōx in longam syllabam cadit, exit	Dit woord gaat uit op een lange lettergreep
Orīrī ā longā [DeOr.3.183]	Beginnen met een lange lettergreep
Syllabārum auceps [DeOr.1.236]	Muggenzifter, taalpurist
Verbōrum aucupium [Caecil.65], captātiō [Or.81]	Muggenzifterij, taalpurisme
Litterās exprimere[182] (*tgst.* obscūrāre) [DeOr.3.41]	De letters duidelijk uitspreken, articuleren (*tgst.* inslikken)
Ad litteram Litterātē [Harusp.17]	Letterlijk

[208] Zie hierover: De Or., 3.154.

Litterārum ōrdō [Plin.Nat.Hist.37.138] Litterae[274] Elementa	Alfabet
Quārta elementōrum littera [Suet.Iul.56]	De vierde letter van het alfabet
In *of* ad litteram *of* litterārum ōrdine dīgerere	Alfabetisch ordenen

3 SCHRIFT – SCHRIJVER – BOEK

Litterīs mandāre [B.G.6.14], cōnsīgnāre [Cic.] aliquid	Iets opschrijven, noteren, op papier zetten
Litterīs persequī[330] aliquid [Verr.2.3.112]	Iets schriftelijk behandelen
Scrīptor[209]	Schrijver, auteur
Ad scrībendum *of* ad scrībendī studium sē cōnferre [DeOr.1.2] Animum ad scrībendum appellere, applicāre	Schrijver worden, zich op het schrijven toeleggen
Librum scrībere, cōnscrībere [Senect.13]	Een boek schrijven
Librum cōnficere [Senect.2], compōnere [DeOr.2.55]	Een boek samenstellen
Librum ēdere [Div.1.6]	Een boek uitgeven
Librum ēvolvere [Tusc.1.24] Volūmen explicāre [Rosc.Am.101]	Een boek openslaan, openen
Librum mittere ad aliquem [Fin.1.8]	Aan iemand een boek opdragen
Index [DeOr.3.61], īnscrīptiō [Att.16.11.4] librī	Titel[210] van een boek
Liber īnscrībitur[211] Laelius [Off.2.30]	Het boek heeft als titel 'Laelius', de titel van het boek is 'Laelius'
Cicerō dīcit in Laeliō (suō) *of* in eō (*niet* suō) librō, quī īnscrībitur Laelius	Cicero zegt in zijn 'Laelius', in het boek met de titel 'Laelius'
Liber est dē ... [Off.2.16]	Er bestaat een werk over ...
Exstat liber [Off.2.48] (*niet* liber exstat)	Het boek bestaat nog
Liber intercidit, periit	Het boek is verloren (gegaan)
Liber perditus	Een boek dat, op wat fragmenten[212] na, verloren is gegaan
Liber dēperditus[214]	Een boek dat volledig verloren is (gegaan)

[209] Niet auctor = 'zegsman, bron'.

[210] Titulus eerst sinds Aug.; *klass.* = 1. 'opschrift (op standbeelden, grafzerken enz.)'; 2. 'bordje aan een huis dat te koop of te huur staat': sub titulum mittere (p. 78); 3. *metaf.* 'eretitel': cōnsulātūs, coniugis.

[211] Het perf. īnscrīptus est wordt alleen gebruikt als de schrijver over zijn eigen boek spreekt: dē senectūte disputāvī eō librō quī Catō māior īnscrīptus est 'dat ik "Cato Maior" heb genoemd'.

[212] 'Fragmenten': reliquiae (niet fragmenta).

Liber, quī fertur alicuius	Een boek dat aan iemand wordt toegeschreven
Nescio quis	Anonieme auteur
Liber refertur ad nescio quem scrīptōrem	Het boek gaat door voor het werk van een onbekende
Hic liber est dē amīcitiā [Tusc.1.25] In hōc librō agitur (*niet* agit) dē amīcitiā	Het boek gaat, handelt over de vriendschap
Librō continētur aliquid (*niet* liber continet[213] aliquid) Librō scrīptor complexus est aliquid	Het boek bevat iets, in het boek is iets opgenomen
In extrēmō librō [Off.3.9]	Aan, op het einde van het boek
Liber mihi est in manibus Librum in manibus habēre [Acad.1.2]	Het boek onder handen hebben, daaraan werken
Liber, ōrātiō in manibus est [Amic.96]	Het boek, de redevoering is overal verspreid, overal te krijgen
Scrīpta ferunter	De boeken circuleren, worden gelezen
Librum in manūs sūmere [DeOr.3.45]	Een boek ter hand nemen, gaan lezen
Librum dē manibus pōnere [Tusc.1.24], dēpōnere[214] [Acad.1.1]	Een boek neerleggen, wegleggen
Perpolīre, līmāre dīligenter librum, opus	Een boek, een werk zorgvuldig polijsten, afwerken
Extrēma manus accēdit operī [Brut.126]	De laatste hand wordt aan een werk gelegd
Extrēmam manum impōnere operī [Aen.7.572]	De laatste hand aan een werk leggen
Liber accūrātē[215], dīligenter scrīptus [DeOr.3.4]	Een grondig geschreven boek
Aliquid, multa ex Cicerōnis librīs excerpere	Een (vele) uittreksel(s) maken van Cicero's werken
Aliquid in commentāriōs suōs referre [Tusc.3.54]	Iets in zijn notitieboek opschrijven
Librum annotāre [Plin.Ep.3.5.10], interpolāre [Verr.2.1.158], distinguere [Quintil.1.8.1]	Een boek van aantekeningen, tussenvoegsels, leestekens voorzien
Sē abdere in bibliothēcam suam [Fam.7.28.2]	Zich in zijn bibliotheek, onder zijn boeken begraven
Platōnem legere, lēctitāre [Brut.121]	Plato lezen
Librōs Platōnis mīrābiliter scrīptōs legere [DeOr.3.15]	De uitzonderlijke, indrukwekkende werken van Plato lezen
Locum Platōnis afferre, prōferre, laudāre (*niet* citāre)	Een plaats uit Plato aanhalen, citeren
Scrīptor (*zonder* noster) hōc locō dīcit	Onze schrijver zegt hier

[213] Toch soms *act.*: in eō quidem librō, quī continet omnem disciplīnam tuam [Tusc.3.41].
[214] Vgl.: pōnere 'even neerleggen' en dēpōnere 'voorgoed neerleggen'; zo ook: vincere en dēvincere.
[215] Accūrātus alleen v. zaken, niet v. pers.

Cicerō locō quōdam haec dīcit	Cicero zegt op een bepaalde plaats het volgende
Platōnem legere et cōgnōscere	Plato bestuderen
Legendō percurrere aliquid [DeOr.1.218]	Iets snel doorlezen
Apud Platōnem scrīptum est [Fam.1.9.12], scrīptum vidēmus, scrīptum lēgimus[216] (*of alleen* est)	Bij Plato lezen we
In Platōnis Phaedōne scrīptum est	In de Phaedon van Plato lezen we
Verba, ōrātiō, exemplum (*niet* textus[217]) scrīptōris	Tekst van een schrijver
Legentēs *of* iī quī legunt[218]	Lezers
Languōrem, molestiam legentium animīs afferre	De lezer vervelen
Liber plēnus dēlectātiōnis	Een boeiend, onderhoudend boek
Alicuius mēns in scrīptīs spīrat [Brut.94]	Iemands geest leeft, spreekt in zijn geschriften
Mendum (scrīptūrae) [Fam.6.7.1]	Schrijffout
Mendōsē scrīptum	Vol schrijffouten
Lābī in scrībendō [Quintil.10.1.24]	Zich verschrijven, een schrijffout maken
Mendōsum esse [Verr.2.2.188]	1. Zich (dikwijls) verschrijven 2. Vol fouten zijn *(van een schriftelijk stuk)*
Indūcere verbum [Phil.13.43]	Een woord doorstrepen, schrappen, weghalen

4 DE BRIEF

Epistulam (litterās) dare, scrībere[333], mittere ad aliquem	Aan iemand een brief schrijven
Epistula ad Atticum data, scrīpta, missa Epistula, quae ad Atticum scrīpta est	Een brief aan Atticus
Cicerō Atticō s. p. d. (salūtem plūrimam dīcit)	Cicero groet Atticus hartelijk
Epistulam dare alicuī ad aliquem [Catil.3.2]	Een voor iemand bestemde brief aan iemand ter bezorging geven
Epistulam reddere alicuī [Att.5.11.7]	Een brief bij iemand bezorgen, bestellen

[216] Legere in deze comb. alleen *perf.*

[217] Textus: 'zinsverband' [Quintil.9.4.13].

[218] Niet lēctor = '(professionele) voorlezer' (ἀναγνώστης), ook: 'iem. die z. veel met lezen bezig houdt'; i.h.a. zijn woorden op -tor, -trīx iem. die v.d. handeling een gewoonte of beroep heeft gemaakt: mercātor, strūctor, ambulātor 'marskramer' enz.; soms ook iem. die door één activiteit bekendheid heeft gekregen: creātor huius urbis Rōmulus; servātor Graeciae *(Themistocles)*; vd. ook: aedificātōrem esse [Nep.Att.13] 'graag bouwen'; dus 'toehoorders' niet audītōrēs, maar audientēs of iī quī audiunt; wel audītōrem esse Platōnis, p. 177.

Epistulārum cōnsuētūdō, commercium Litterae missae et allātae	Briefwisseling
Colloquī cum aliquō per litterās	Met iemand schriftelijk in contact staan
Litterās inter sē dare et accipere	Met elkaar in correspondentie staan
Litterās perferre aliquō	Een brief ergens bezorgen
Epistulam sīgnāre [Suet.Aug.50], obsīgnāre [Att.5.19.1]	Een brief verzegelen
Epistulam solvere [Nep.Hann.11], aperīre [Att.1.13.2], resīgnāre [Plaut.Trin.794] Līnum incīdere[219]	Een brief openen
Epistulam intercipere [Att.1.13.2]	Een brief onderscheppen
Epistulam dēprehendere [Liv.2.4]	Een brief in beslag nemen
Litterās recitāre [Att.8.9.2]	Een brief voorlezen
Litterae hōc exemplō [Att.9.6.3]	Een brief met de volgende inhoud
Litterae in hanc sententiam *of* hīs verbīs scrīptae sunt	De brief heeft de volgende inhoud
Meā manū scrīptae litterae [Fam.3.6.2]	Een door mij eigenhandig geschreven brief
Per litterās invītāre aliquem [Att.13.2a.2]	Iemand per brief uitnodigen
Obiūrgātōria epistula [Att.13.6.3]	Een afkeurende, berispende brief
In extrēmā ferē parte epistulae [Att.16.1.20]	Bijna aan, vlak voor het einde van de brief
Nūllum adhūc intermīsī diem, quīn aliquid ad tē litterārum darem [Att.7.15.1]	Ik heb nog geen dag overgeslagen zonder dat ik jou iets heb geschreven
Kalendīs Iānuāriīs Rōmā	Rome, 1 januari
Litterās reddere datās a.d. X Kal. Octōbrēs [Att.5.21.4]	Een brief bezorgen die op 21 september is gedateerd
Sollemnia incipientis annī Kalendīs Iānuāriīs epistulā precārī [Tac.Ann.4.70]	Op 1 januari per brief de gebruikelijke wensen uitspreken voor het nieuwe jaar
Ascrībere alicuī salūtem [Att.5.20.9]	De groeten aan iemand (in een brief) er bijvoegen; iemand (in een brief) laten groeten
Diēs *(f.)*	Datum
Pater optime, cārissime! Mī pater!	Lieve[220] vader

[219] Eig. 'de draad doorsnijden'.

[220] Niet amātus of dīlēctus: het eerste komt helemaal niet voor in deze bet., het laatste alleen *poët.* en in proza pas *laatl.*

III GEMOED EN HART

1 EMOTIE IN HET ALGEMEEN – STEMMING

Animī affectiō [Inv.2.17], habitus	Geestesgesteldheid, gemoedstoestand, stemming, humeur, bui
Ita animō affectum[221] esse, ut ... [Off.1.66]	In zo'n stemming, humeur, bui zijn dat ...
Animōs temptāre[222] [Cluent.176]	De stemming proberen te peilen
Animum alicuius [Sull.18] *of* aliquem flectere [Phil.1.35]	Iemands stemming, gezindheid, instelling, mentaliteit veranderen
Animī mōtus [Off.2.18], commōtiō [Tusc.3.8], permōtiō [Div.2.9]	Emotie, gevoel
Aliquā rē movērī [Arch.17], commovērī	(Hevig, zwaar) onder de indruk ergens van komen
Alicuius animum commovēre, pellere	Op iemands gemoed werken
Mōtūs excitāre in animō (*tgst.* sēdāre [Tusc.3.17], exstinguere [DeOr.1.60])	Emoties opwekken
Commōtum, concitātum esse	Opgewonden, geprikkeld, geïrriteerd zijn
Commōtum perturbātumque esse [Phil.2.84]	Hevig bewogen, ontroerd, geschokt zijn
Alicuius mentem turbāre [Off.3.40], conturbāre, perturbāre [Or.128]	Iemand van zijn stuk brengen, opwinden

2 VREUGDE – VERDRIET

Afficere[87] aliquem gaudiō, laetitiā [Mil.77] Afferre alicuī laetitiam [Mil.77]	Iemand blij maken
Laetitiam capere [Fam.16.21.1], percipere ex aliquā rē Dēlectārī aliquā rē [Cael.33]	Ergens plezier in hebben
In sinū gaudēre [Tusc.3.51]	Zich stilletjes verheugen
Gaudiō perfundī[223] [Brut.188]	Met vreugde worden vervuld, heel blij worden
Cumulum gaudiī alicuī afferre [Fam.16.21.1]	Iemands vreugde tot het toppunt brengen
Gaudiō, laetitiā exsultāre [Phil.2.65; Cluent.14], exsilīre [Fam.16.16.1]	Van vreugde juichen, jubelen

[221] Niet magnō, abiectō, laetō enz. animō affectum esse of afficī.
[222] Animum temptāre ook: 1. 'iems. gezindheid op de proef stellen'; 2. 'iem. (tot iets kwaads) aanzetten'.
[223] Gaudiō complērī wordt bij Cic. eenmaal, gaudiō implērī helemaal niet gevonden; i.h.a. complēre, implēre, replēre niet met *subst.* die een gemoedsaandoening te kennen geven; wel explēre: odium explēre aliquā rē (p. 150), animum explēre (p. 151), cupiditātēs explēre (p. 154).

Laetitiā, gaudiō gestīre [Tusc.4.13], efferrī [Fin.5.61; Deiot.26]	Uitgelaten, buiten zichzelf zijn van vreugde
Effūsa[224] laetitia [Liv.35.43] Laetitia gestiēns [Tusc.3.27]	Uitbundige vreugde
Animum alicuius ad laetitiam excitāre	Iemand blij maken, iemands hart tot blijdschap stemmen
Nimiō gaudiō paene dēsipere [Fam.2.9.2]	Van al te grote blijdschap bijna het verstand verliezen[225]
Doleō aliquid, aliquā rē, dē *of* ex aliquā rē Aegrē, graviter, molestē ferō aliquid (+ *aci. of* quod)	Ik ben bedroefd, verdrietig, geërgerd ergens over
Perinīquō animō patior tē ā mē dīgredī [Fam.12.18.1]	Ik vind het heel vervelend dat je van me weggaat
Tuam vicem[226] doleō	Het spijt me voor je, ik leef met je mee
Dolōre afficī[87] [Fam.1.5a.1]	Verdriet worden gedaan
Dolōrem capere [Cael.33], accipere [Dom.97], percipere ex aliquā rē	Verdriet krijgen om iets
Dolōribus premī [Tusc.2.16], angī, ardēre [Att.11.9.2], cruciārī, distinērī et dīvellī	Groot verdriet, hevige pijn lijden
Dolōrem alicuī facere, afferre, commovēre [Verr.2.4.47]	Iemand verdriet doen
Refricāre dolōrem	Het verdriet hernieuwen, een oude wond openrijten
Lacrimīs aliquem prōsequī[197]	Met iemand meehuilen
Acerbum dolōrem alicuī inūrere [Phil.11.38]	Iemand hevig verdriet doen
Ācer morsus dolōris est [Tusc.4.15]	Het is een hevig bijtende pijn
Dolōrem in lacrimās effundere	Het verdriet weghuilen
Dolōrī indulgēre [Aen.2.776]	Aan het verdiet toegeven, erin zwelgen
Dolor īnfīxus animō haeret [Phil.2.64]	Het verdriet zit in het hart gekluisterd
Dolōre cōnficī, tābēscere [Att.2.21.4]	Van verdriet wegkwijnen, vergaan
Dolōrī resistere [Fam.4.6.1]	Zich verzetten tegen verdriet
Dolōrēs remittunt [Brut.130], relaxant [Fin.2.94]	Het verdriet, de pijn wordt minder, bedaart
Callum obdūcere[227] dolōrī [Tusc.2.36]	Zich tegen verdriet, pijn harden
Animus meus ad dolōrem obdūruit [Fam.2.16.1]	Ik ben tegen verdriet gehard

[224] Ook: effūsa fuga (p. 104); effūsī sūmptūs (p. 69); cursus effūsus (p. 14).
[225] Zie ook hierboven 1e Afd., V, 24 Plezier – Ontspanning, p. 63.
[226] Aldus vicem + *gen.* of *pron. poss.* 'wegens, met betrekking tot', vooral bij *verb. affectuum* (dolēre, timēre, īrāscī).
[227] Cōnsuētūdō callum obdūxit stomachō meō: 'de gewoonte heeft me ongevoelig gemaakt'; callum eig. 'eelt'.

Dolōrem abicere [Tusc.3.66], dēpōnere [Quintil.11.1.51], dēpellere	Het verdriet van zich afzetten, niet langer daaraan toegeven
Dolōrem alicuī ēripere [Att.9.6.5]	Iemands verdriet wegnemen, hem daarvan verlossen
Magnō cum meō dolōre	Tot mijn grote verdriet

3 ZORG – ONBEZORGDHEID – TEVREDENHEID – ROUW

In aegritūdine [Tusc.3.14], sollicitūdine esse Aegritūdine [Tusc.3.15], sollicitūdine afficī[87] Sollicitum esse [Att.9.6.4]	Zorgen hebben, bezorgd zijn
Nōn labōrāre dē aliquā rē	Zich ergens niet druk over maken, het niets kunnen schelen
Nihil omnīnō cūrāre [Cic.]	Zich nergens zorgen over maken
Aliquid mē sollicitat Aliquid mē sollicitum habet [Fam.2.16.1] Aliquid mihi sollicitūdinī est Aliquid mihi sollicitūdinem affert	Ik maak me zorgen ergens over
Aegritūdō exēst animum plānēque cōnficit [Tusc.3.27]	Kommer en kwel knagen aan het hart en vreten het helemaal uit
Aegritūdine, cūrīs cōnficī, opprimī [Tusc.3.27]	Door zorgen verteerd, overweldigd worden
Aegritūdine afflīctum, dēbilitātum esse, iacēre [Tusc.4.36]	Onder zorgen gebukt gaan, daardoor terneergeslagen zijn
Aegritūdinem alicuius ēlevāre [Tusc.3.34] Aliquem aegritūdine levāre [Tusc. 4.56; Att.9.7.2]	Iemands zorgen verlichten
Quiētō, tranquillō, sēcūrō animō esse	Rustig, kalm, onbezorgd blijven
Rēbus suīs, sorte suā contentum esse	Met zijn lot tevreden zijn
Satis habeō, satis mihi est + *inf.*	Het is mij voldoende, genoeg te ...
Acquiēscere (in) aliquā rē	Blij, tevreden zijn ergens mee
Paucīs, parvō contentum esse [Amic.86]	Met weinig tevreden zijn
Fortūnae meae mē paenitet [Fam.6.1.1]	Ik ben niet tevreden met mijn lot, mijn lot bevalt me niet
Nōn mē paenitet quantum prōfēcerim	Ik heb over mijn vorderingen niet te klagen, mijn vorderingen vallen me niet tegen, ik ben behoorlijk opgeschoten
In lūctū esse [Sest.32]	In de rouw zijn, rouwen
In sordibus lūctūque iacēre [Pis.89]	In diepe rouw zijn

Mors alicuius lūctum mihi attulit [Rosc.Am.13]	De dood van iemand heeft me in rouw gedompeld
In māximōs lūctūs incidere Magnum lūctum haurīre (*niet* exhaurīre) [Sest.63] Lūctum percipere ex aliquā rē [Fam.14.1.1]	In (diepe) rouw gedompeld worden
Lūctum dēpōnere [Phil.14.34]	De rouw afleggen
Omnem lūctum plānē abstergēre [Tusc.3.43]	Alle rouw geheel van zich afzetten
Vel māximōs lūctūs vetustāte tollit diūturnitās [Fam.5.16.5]	De tijd doet zelfs het grootste verdriet slijten, de tijd heelt alle wonden

4 VREES – SCHRIK – ANGST

Timōrem, terrōrem alicuī inicere [Fin.5.31], *sterker* incutere [DeOr.2.209]	Iemand vrees inboezemen, schrik aanjagen
Timor aliquem occupat [B.G.1.39]	Vrees maakt zich van iemand meester
In timōre esse [Fam.12.14.1], versārī [Att.2.4.7]	In vrees verkeren, bang zijn
In timōrem venīre[77], pervenīre	Bang worden
Metus aliquem exanimat [Mil.65]	Iemand wordt gek van angst
Exalbēscere metū [DeOr.1.128]	Bleek worden van angst
Metū frāctum et dēbilitātum [DeOr.1.121], perculsum [Iug.40] esse	Door vrees overmand, overweldigd zijn
Abicere [Fam.11.21], omittere [Rep.6.10] timōrem	De vrees laten varen, afleggen
Metū līberāre aliquem dē aliquō [Fam.11.21.4]	Iemands angst voor iemand wegnemen
Ā metū respīrāre [Cluent.200]	Na de angst weer op adem komen
Ex metū sē recreāre [Catil.3.4], sē colligere	Van de vrees bekomen
Respīrandī spatium dare [Liv.2.50]	Gelegenheid, tijd geven om weer op adem te komen
Terror incidit alicuī [B.C.3.13] (*zelden* in aliquem) Terror invādit in aliquem (*zelden* alicuī, *sinds Liv.* aliquem)	De schrik overvalt iemand, valt hem op het lijf
In terrōrem conicere aliquem [Liv.34.28]	Iemand de schrik op het lijf jagen
(Animō) angī [Brut.7]	Zich angstig, bezorgd, ongerust maken
Cūra sollicitat angitque aliquem [Att.1.18.1]	De zorg beangstigt en verlamt iemand
Anxiō et sollicitō animō esse [Fin.2.55]	Diep in de zorgen zitten

Angōribus premī	Door angst overmand worden
Angōribus cōnficī [Phil.2.37; Off.2.2]	Doodsangsten uitstaan
Cūrīs vigiliīsque angī [Arch.29]	Door zorgen en slapeloze nachten gekweld worden

5 MOED – MOEDELOOSHEID – LAFHEID – TROTS – OVERMOED – ARROGANTIE

Bonō animō esse [Att.5.18.3] Bonum animum habēre	Vol goede moed zijn
Animus alicuī accēdit [Att.5.20.3], crēscit [Liv.3.60] Animum capere [Liv.3.60; Liv.10.41], colligere	Moed vatten, bijeenrapen
Animum recipere [Liv.2.50]	Weer moed scheppen, nieuwe moed krijgen
Animō fortī esse	Moed hebben
Fortem tē praebē	Laat zien dat je dapper, flink bent
Alacrī et ērēctō animō esse [Senect.75]	Opgewekt en energiek zijn
Animum facere [Liv.1.34], addere [Ter.Heaut.542] alicuī	Iemand moed, zelfvertrouwen geven
Animum alicuius cōnfirmāre [Fam.1.9.13]	Iemand aanmoedigen
Animum alicuī augēre [B.G.7.70]	Iemands moed versterken
Animum alicuius redintegrāre [B.G.2.25]	Iemand weer moed, zelfvertrouwen geven
Animus frangitur [Quint.fr.1.1.2], afflīgitur, percellitur, dēbilitātur [Tusc.4.34] Animī cadunt	De moed verflauwt, neemt af, zinkt
Animō cadere [Fam.6.1.4], dēficere [Rosc.Am.10; B.G.7.30] Animum dēmittere [Fin.5.42]	De moed laten zinken, verliezen
Animō esse humilī [Fin.1.49], dēmissō [Iug.49]	Ontmoedigd, moedeloos zijn
Animō esse frāctō, perculsō et abiectō [Att.3.2.1]	Volslagen ontmoedigd, moedeloos zijn
Ērigere animum *of* aliquem [Cluent.58]	Iemand bemoedigen, opbeuren
Excitāre animum iacentem et afflīctum (*tgst.* frangere animum) [Amic.59]	De moedeloze en terneergeslagene weer opbeuren (*tgst.* ontmoedigen)
Suae virtūtī magnopere tribuere [B.G.1.13]	Trots zijn op zijn eigen moed
Īnflātum, sublātum [B.G.1.15], ēlātum [Leg.Agr.2.97] esse aliquā rē	Verwaand ergens door geworden zijn

Īnsolentiā, superbiā īnflātum esse [Phil.14.15] Magnōs spīritūs sibi sūmere [B.G.1.33; Liv.4.54]	Arrogant zijn
Īnsolentius sē efferre [Tusc.4.39] Ēlātius [Nep.Paus.2], contumācius [Nep.Cim.2] sē gerere	Zich trots, arrogant gedragen
Lībera contumācia Sōcratis [Tusc.1.71]	De oprechte, edele trots van Socrates (voor zijn rechters)
Sibi sūmere aliquid [Planc.3]	Zich iets aanmatigen
Spīritūs alicuius reprimere	Iemands trots onderdrukken
Remittant spīritūs, sēdent arrogantiam [Flacc.53]	Ze moeten hun trots opgeven en hun arrogantie intomen

6 TEGENWOORDIGHEID VAN GEEST – GELIJKMOEDIGHEID – VASTBERADENHEID – VERTWIJFELING

Praesentī animō ūtī[193] [Off.1.80]	Tegenwoordigheid van geest hebben
Aequō (aequissimō) animō ferre aliquid	Met (grote) gelatenheid, kalmte iets verdragen
Hūmānē, modicē, moderātē, sapienter, cōnstanter ferre aliquid	Met gelatenheid, kalmte iets dragen
(Animō) parātum esse ad aliquid	Ergens op voorbereid zijn
Omnia perpetī parātum esse	Bereid zijn om alles te verduren
Ad omnēs cāsūs sē comparāre [B.G.7.79]	Zich op alle situaties voorbereiden
Animum alicuius dē statū, dē gradū dēmovēre [Caecin.42], *sterker* dēpellere [Nep.Them.5], dēturbāre	Iemand zijn kalmte, zelfbeheersing doen verliezen, van zijn stuk brengen
Dē statū suō *of* mentis dēicī [Or.129] Dē gradū[228] dēicī, ut dīcitur [Off.1.80] Perturbārī (animō) [Off.1.80]	Zijn kalmte verliezen, zich van zijn stuk laten brengen, zoals dat heet
Suī *of* suae mentis compotem nōn esse [Pis.48; Liv.8.18] Nōn esse apud sē[229] [Plaut.Mil.1345a]	Niet bij zinnen zijn, niet met het volle verstand erbij zijn
Mente vix cōnstāre [Tusc.4.39]	Nauwelijks bij zinnen zijn
Animō adesse [Sull.33][230]	Kalm en moedig zijn
Ad sē redīre [Ter.Adel.794]	Tot zichzelf komen, tot bezinning komen
Cōnstantiam servāre Mente cōnsistere [Phil.2.68]	Zijn zelfbeheersing bewaren, kalm blijven

[228] Uitdr. zijn aan het gevecht ontleend: gradus: 'de positie van waaruit iem. vecht, het voordeel daarvan'; gradū dēicī, dēpellī 'uit een gunstige positie worden verdreven'.
[229] Vooral bij comici.
[230] Zie ook animō adesse, p. 114.

Dēspērāre[231] suīs rēbus [Pis.89]	Aan zijn situatie wanhopen, geen vertrouwen hebben, geen gat meer zien in zijn eigen situatie
Ad (summam) dēspērātiōnem pervenīre [B.C.2.42], addūcī	In (de grootste) vertwijfeling geraken, tot wanhoop vervallen, gebracht worden
Dēspērātiō rērum (omnium) [Catil.2.11]	Hopeloze toestand, volslagen wanhoop
Quid (dē) mē fīet? [Ter.Andr.709]	Wat zal er van mij worden, terecht komen? Wat zal mijn lot zijn?

7 HOOP – VERWACHTING

Spem habēre [Fam.5.13.3] Spē dūcī [Leg.Agr.1.27], nītī, tenērī [Fam.5.13.3]	Hoop hebben, koesteren
Magna mē spēs tenet *(+ aci.)* [Tusc.1.97] Magnā sum in spē [Att.]	Ik koester grote hoop dat ...
Spērāre videor ... [Cic.]	Ik moge hopen, ik hoop dat …
Bene, optimē, meliōra spērāre dē aliquō [Nep.Milt.1]	Goede, de beste, meer verwachtingen van iemand hebben
In spem venīre[77], ingredī, addūcī [Mil.78] Spem concipere animō [Curt.10.2]	Hoop krijgen
Spem redintegrāre [B.G.7.25]	Opnieuw hoop krijgen
Spem alicuī facere, afferre [Amic.68], inicere [Fam.2.12.3], dare [Sest.43]	Iemand hoop geven, met hoop bezielen
Ad spem aliquem excitāre [Planc.55], ērigere [Dom.25]	De hoop in iemand doen herleven
In māximam spem aliquem addūcere [Att.2.22.3]	De grootste hoop in iemand wakker maken
In meliōrem spem, cōgitātiōnem aliquem indūcere [Off.2.53]	Bij iemand hogere verwachtingen wekken, iemand meer hoop geven
Spem alicuius reī alicuī prōpōnere	Iemand ergens op laten hopen
Spēs affulget [Liv.27.28]	Een sprankje hoop glinstert
Spem falsam alicuī ostendere [Leg.Agr.1.23]	Iemand ijdele hoop geven
Spem alicuī adimere [Ter.Andr.304], tollere, auferre, ēripere [Ter.Heaut.713]	Iemand de hoop ontnemen
Spem praecīdere [Verr.2.1.20], incīdere [Liv.2.15]	De hoop de bodem inslaan

[231] Dēspērāre 'niet meer ergens op rekenen' met dē of *acc.*: reditum, pācem; + *dat.*: i.h.b. sibi, suīs rēbus, salūtī, fortūnae suae; dēspērātus 'vertwijfeld, hopeloos': morbī dēspērātī 'opgegeven ziekten' (p. 34), dēspērāta rēs pūblica (p. 215).

Spem perdere [Mur.28] Spē dēicī [B.G.1.8; Liv.44.28], dēpellī [Liv.31.25], dēturbārī [Fam.5.7.1]	De hoop verliezen
Spēs ad irritum cadit [Liv.2.6], redigitur [Liv.28.31]	De hoop daalt tot op het dieptepunt
Spem abicere [Fam.11.11.1], dēpōnere [Curt.10.9]	De hoop opgeven, laten varen
Inānī, falsā spē dūcī, indūcī [Planc.101]	Zich door ijdele, valse hoop laten leiden, verleiden, verlokken
Spēs aliquem frūstrātur [Ter.Andr.374]	Iemand ziet zich in zijn hoop teleurgesteld, bedrogen
Spēs extenuātur et ēvānēscit [Att.3.13.1]	De hoop vervliegt
Spem alicuius fallere [Catil.4.11]	Iemand in zijn hoop teleurstellen
Spem alicuī *of* alicuius minuere, dēbilitāre	Iemands hoop verminderen, dempen
Spem alicuius cōnfirmāre	Iemand in zijn hoop versterken, bevestigen
Spem alicuius alere [Catil.1.12]	Iemands hoop voedsel geven
Spem habēre in aliquō [Curt.3.3] Spem suam pōnere [Flacc.3], collocāre [DeOr.1.25] in aliquō	Zijn hoop op iemand stellen, vestigen
Inter spem metumque suspēnsum animī esse [Liv.8.13]	Tussen hoop en vrees dobberen
Praeter spem [Fam.4.4.3], exspectātiōnem	Buiten verwachting
Exspectātiōnem suī facere, commovēre [Att.1.4.1]	1. Zorgen dat men verwacht wordt 2. Hoge verwachtingen van zich wekken
Exspectātiōnem explēre [DeOr.1.205] (*tgst.* dēcipere [DeOr.2.289])	De verwachtingen vervullen
Exspectātiōnī satisfacere, respondēre [Sull.54]	Aan de verwachtingen voldoen, beantwoorden
Exspectātiōne alicuius reī pendēre (animī) [Leg.Agr.2.66; Att.8.5.2]	Ergens over in bange verwachting zijn
Exspectātiōne torquērī [Att.8.14.1], cruciārī [Att.9.13A.2]	Door bange verwachting gepijnigd, gefolterd worden
Suspēnsō animō exspectāre aliquid	In gespannen verwachting van iets zijn
Aliquem in summam exspectātiōnem addūcere [Tusc.1.39]	Iemands verwachting zeer hoog wekken

8 MEDELIJDEN – TOEGEEFLIJKHEID – VERGIFFENIS – GEVOELLOOSHEID – WREEDHEID

Misericordiam alicuī commovēre [DeOr.2.195] Misericordiam alicuius concitāre [DeOr.1.227]	Iemands medelijden opwekken
Ad misericordiam aliquem allicere [Pomp.24], addūcere, indūcere [Brut.188]	Iemand tot medelijden stemmen, brengen
Misericordiā movērī, capī [DeOr.2.195]	Door medelijden bewogen, getroffen worden
Misericordiam alicuius implōrāre [Mil.92]	Een beroep doen op iemands medelijden
Indulgēre vitiīs alicuius	Iemands gebreken door de vingers zien, daarvoor toegeeflijk zijn
Cōnīvēre in aliquā rē	Iets door de vingers zien
Alicuī veniam dare (alicuius reī)	Iemand vergeving schenken (voor iets)
Animus inexōrābilis	Onverbiddelijkheid
Animus implācābilis[232]	Onverzoenlijkheid
Omnem hūmānitātem exuisse [Lig.14], abiēcisse Omnem hūmānitātis sēnsum āmīsisse	Al het menselijk gevoel afgelegd, verloren hebben, geheel gevoelloos zijn, geen hart hebben
Omnis hūmānitātis expertem esse	Van elk menselijk gevoel verstoken zijn, helemaal geen menselijke gevoelens hebben
Omnem hūmānitātem ex animō exstirpāre [Amic.48]	Elk menselijk gevoel uit zijn hart bannen
Nūllam partem sēnsūs habēre	Geen greintje gevoel hebben
Crūdēlitāte ūtī[193]	Zich wreed, meedogenloos gedragen
Crūdēlitātem exercēre[76] in aliquō [Phil.11.8] Crūdēlitātem adhibēre in aliquem [Dom.60]	Iemand wreed behandelen, meedogenloos zijn tegen iemand

9 LIEFDE – VERLANGEN – BEWONDERING – ENTHOUSIASME

Cārum habēre aliquem [Fam.1.7.11] In amōre habēre aliquem [Fam.10.28.1] Amōre prōsequī[197], amplectī aliquem	Iemand liefhebben, van iemand houden
Cārum esse alicuī [Fam.2.16.5] Cārum atque iūcundum esse alicuī [Catil.4.6]	Iemand dierbaar zijn, bij iemand geliefd zijn
Adamā(vi)sse aliquem [Nep.Dion2] *(gew. alleen perf. en plqpf.)*	Op iemand verliefd zijn

[232] Maar plācābilitās 'verzoenlijkheid'.

Aliquem tōtō pectōre[233], ut dīcitur, amāre [Leg.1.49]	Van iemand met heel zijn hart houden
Aliquem ex animō *of* ex animī sententiā amāre [Quint.fr.1.1.15]	Oprecht van iemand houden
Amōre virtūtis captum, incēnsum, īnflammātum esse [DeOr.1.196], ardēre [Verr.2.2.116]	Door liefde voor de deugd getroffen, ontstoken, ontvlamd, enthousiast geworden zijn
Amōrem ex animō ēicere [Rosc.Am.53]	De liefde uit het hart verbannen
Mel ac dēliciae alicuius [Fam.8.8.1] Amōrēs et dēliciae alicuius [Div.1.79]	Iemands lieveling
In amōre et dēliciīs esse alicuī [Verr.2.4.3] (*act.* in dēliciīs habēre aliquem)	Iemands lieveling zijn
Aliquem in sinū gestāre [Ter.Adel.709] Aliquis est in sinū alicuius	Iemand aan zijn hart dragen
Aliquis (aliquid) mihi cūrae [Att.1.5.2], cordī[234] [B.G.6.19] est	Iemand (iets) is mij dierbaar, gaat mij ter harte
Cūrae habēre aliquid [Fam.8.8.10] (*zonder* sibi)	Ergens voor zorg dragen, zorgen
Nihil antīquius, prius habeō, quam ut ... [Fam.11.5.1] Nihil mihi antīquius [Att.2.22.2], potius est, quam ut ...	Niets gaat mij zo na aan het hart, dan dat ..., aan niets is mij meer gelegen, dan dat ...
Dēsīderiō alicuius reī tenērī [Senect.33], afficī[87] (*sterker* flagrāre, incēnsum esse [Or.33])	(Vurig) naar iets verlangen
Dēsīderiō exardēscere	In vurig verlangen ontbranden, daardoor aangegrepen worden
Dēsīderium refricāre [Fam.5.17.4]	Het verlangen weer opwekken
Admīrātiōnī esse Admīrātiōne afficī[235] Admīrātiōnem habēre [Quintil.8.3.6; Marc.26]	Bewonderd worden
Magna est admīrātiō alicuius [Off.2.48]	Iemand wordt zeer bewonderd
Admīrātiōnem alicuī movēre [Phil.10.4]	Iemands verwondering, verbazing wekken
Admīrātiōne incēnsum esse	Vol bewondering, van bewondering vervuld zijn
Admīrābilia (παράδοξα)	Schijnbare tegenstrijdigheden, paradoxen
Studiō ardēre alicuius *of* alicuius reī [DeOr.2.1]	Voor iemand, ergens voor enthousiast zijn, in vuur en vlam staan

[233] Pectus *metaf.* slechts in enkele uitdr.: imbuere pectora religiōne (p. 163); dēmittere in pectus; verbum altē dēscendit in pectus (p. 175); tōtō pectore cōgitāre 'ingespannen denken'; tōtō pectore tremere 'tot op zijn botten staan te trillen'; meestal wordt animus gebruikt.
[234] Cor *metaf.* als zetel van gevoel alleen in deze uitdr.; in andere gevallen wordt animus gebruikt; cor wel als zetel van verstand en denken [Tusc.1.19; Fin.2.24].
[235] Admīrātiōne afficī ook: 'van bewondering worden vervuld'. Zie ook noot 87.

Ardor, īnflammātiō animī Incitātiō mentis	Enthousiasme, passie, hartstocht
Studiō alicuius reī aliquem incendere	Bij iemand enthousiasme voor iets opwekken, iemand ergens voor enthousiasmeren
Ardōrem animī restinguere [Fin.1.43]	Het enthousiasme uitdoven
Ardor animī resēdit, cōnsēdit [Brut.93]	Het enthousiasme is bekoeld, verdwenen

10 GELOOF – GELOOFWAARDIGHEID – VERTROUWEN – TROUW – BELOFTE – BORGSTELLING – BESCHERMING

Fidem[236] habēre alicuī [Rep.2.18]	Iemand vertrouwen
Fidem alicuius habēre	Iemands vertrouwen genieten
Aliquid fidem habet [Flacc.21]	Iets is geloofwaardig, betrouwbaar
Fidem tribuere [Div.1.5], adiungere [Div.2.113], addere [Liv.1.16] alicuī reī	Ergens geloof aan hechten
Fidem alicuius reī facere alicuī	Iemand iets doen geloven, hem ervan overtuigen
Fidem alicuius imminuere [DeOr.2.156], īnfirmāre [Att.15.26.1], (*tgst.* cōnfirmāre [Fin.1.71])	Iemands geloofwaardigheid verminderen, verzwakken (*tgst.* versterken)
Fidem abrogāre [Rosc.Com.44], dērogāre [Font.23] alicuī	Aan iemand zijn geloofwaardigheid ontzeggen
Fidem addere alicuī reī [Liv.1.16]	Iets bekrachtigen, verzekeren
Fidem facere [Catil.3.2], afferre alicuī reī [Or.120]	Iets geloofwaardig maken
Alicuī reī fidem dēmere [Ov.Rem.Am.290], abrogāre [Rosc.Com.44]	Iets geloofwaardigheid ontzeggen
Per fidem fallere, dēcipere aliquem	Iemand door misbruik van vertrouwen bedriegen
Fīdūciam in aliquō pōnere, collocāre [Inv.2.163] Cōnfīdere alicuī *maar* aliquā rē	Zijn volle vertrouwen op iemand stellen
Fīdūciam alicuius reī habēre [B.C.2.37]	Zijn volle vertrouwen ergens in stellen, zich ergens op verlaten
Fīdūcia suī [Liv.25.37]	Zelfvertrouwen
Committere aliquid alicuī *of* alicuius fideī [Off.1.124]	Iemand iets toevertrouwen
Tōtum sē committere, trādere alicuī	Zich geheel ter beschikking van iemand stellen
Fidem praestāre alicuī [Att.16.7.2]	Iemand zijn trouw bewijzen, zich trouw betonen

[236] Fidēs = 1. 'vertrouwen (dat iem. wekt), geloof, overtuiging'; 2. 'vertrouwen (dat iem. of iets geniet), geloof, betrouwbaarheid, geloofwaardigheid', vd. 'krediet'; 3. 'trouw'; 4. 'bescherming, hulp'; 5. 'garantie, waarborg'; 6. 'belofte, erewoord'.

Fidem colere [Flacc.9; Inv.1.3], servāre	De trouw hooghouden, om de trouw veel geven
In fidē manēre [B.G.7.4]	Trouw blijven
Fidem alicuius labefactāre [Cluent.194]	Iemands trouw, eerlijkheid aan het wankelen brengen
Dē fidē dēdūcere aliquem [Verr.1.9] Ā fidē abdūcere aliquem [Flacc.83]	Iemand tot ontrouw, oneerlijkheid verleiden
Fidē datā et acceptā [Iug.81]	Na wederzijdse belofte van trouw
Fidem dare alicuī [Fin.2.65] (*tgst.* accipere [Top.42]) *(+ aci.)*	Iemand een belofte doen, zijn woord geven
Fidem servāre [B.G.6.36] (*niet* tenēre)	Zijn woord houden
Fidem persolvere Fidem, prōmissum praestāre [Att.16.7.2]	Zijn belofte vervullen
Fidem interpōnere [B.G.5.36; Iug.32]	Garant staan
Prōmissō stāre [Off.1.32]	Zich aan zijn belofte houden
Fidem frangere [Rosc.Com.16], fallere [Off.1.39], prōdere [Cat.55], laedere [Rosc.Am.111], violāre [Off.3.104]	Zijn woord breken, ontrouw worden
Fidē obstrictum tenērī [Pis.29]	Door zijn woord gebonden zijn
Fidem pūblicam dare [Catil.3.4], postulāre [Att.2.24.2], interpōnere [Iug.32]	Vrijgeleide van staatswege geven, vorderen, daarvoor instaan
Spōnsiōnem[237] facere [Verr.2.1.115]	Het geschilbedrag overeenkomen
Spōnsōrem esse prō aliquō	Voor iemand borg staan
Dare aliquem, quī spondeat *(+ aci.)*	Iemand borg stellen, die ervoor instaat dat ...
Praestāre aliquem, aliquid *of* dē aliquā rē *(ook + aci.)*	Voor iemand, voor iets borg staan, instaan, zich verantwoordelijk stellen
Sē cōnferre [Rosc.Am.106], sē trādere [Liv.31.31], sē permittere [B.G.2.3] in alicuius fidem	Zich onder iemands hoede, bescherming stellen
Cōnfugere ad aliquem [Off.2.41], ad fidem alicuius [Caecil.11]	Zijn toevlucht tot iemand nemen
In fidem recipere aliquem [B.G.2.15]	Iemand onder zijn hoede, in bescherming nemen
Fidem alicuius obsecrāre [Mur.86], implōrāre	Iemands bescherming inroepen, afsmeken

[237] Spōnsiō: overeenkomst in een civiel proces tussen de strijdende partijen ter vaststelling van het bedrag dat de partij die in het gelijk zal worden gesteld, ter beslechting van het geschil zal ontvangen.

11 ACHTERDOCHT – VERDENKING – VERMOEDEN – VOORGEVOEL

Suspīciōnem movēre, excitāre [Fam.2.16.2], inicere [Cluent.106], dare [B.G.7.62] alicuī	Iemand achterdochtig maken, iemands argwaan wekken
Suspīciōnem habēre dē aliquō [Fam.13.24.2]	Achterdocht tegen iemand koesteren, hem ergens van verdenken
Suspīciōnem alicuius reī habēre [Att.16.4.4]	Ergens van verdacht zijn
Suspīciō (alicuius reī) cadit in aliquem [Harusp.37], pertinet ad aliquem [Rosc.Am.64]	Het vermoeden, de verdenking (ergens van) valt op iemand
Aliquem in suspīciōnem addūcere (alicuī) Aliquem suspectum reddere	Iemand verdacht maken (bij iemand)
In suspīciōnem vocārī[77] [Verr.2.5.10], cadere [Phil.11.24]	In verdenking komen
In suspīciōnem alicuī venīre [Flacc.81]	Bij iemand in verdenking komen
Suspīciōnem ā sē removēre [Verr.2.3.136], dēpellere, prōpulsāre [Verr.2.3.140]	De verdenking van zich afschudden, zich daarvan zuiveren
Suspīciōnem ex animō alicuius dēlēre, ēvellere [Mil.68]	De argwaan bij iemand wegnemen
Suspīciō īnsidet in animō alicuius [Att.1.17.1] Suspīciō alicuī penitus inhaeret [Mil.68]	Iemand zit vol argwaan, zit diep bij iemand
Suspīciō tenuissima, minima [Leg.Agr.2.80]	De lichtste verdenking, het geringste vermoeden
Ā suspīciōne alicuius reī abhorrēre [Cael.10]	Buiten verdenking ergens van staan
Aliquid animō praesāgīre [Liv.30.20]	Ergens een voorgevoel van hebben
Mihi animus praesāgit aliquid malī [Ter.Heaut.236], grande malum [Sen.Herc.745]	Ik heb een akelig voorgevoel, ik voorzie iets ergs, een grote ramp

12 HAAT – NIJD – AFGUNST

Invīsum esse alicuī In invidiā, in odiō[238] esse alicuī [Att.2.21.1] *of* apud aliquem [Verr.2.5.181] Odiō, invidiae esse alicuī [Liv.4.49; Fin.5.62] *of* apud aliquem [Verr.1.42]	Door iemand gehaat worden, bij iemand gehaat zijn
Invidiā flagrāre [Suet.Aug.27], premī	Zeer gehaat zijn, door de haat vervolgd worden
In odium [Fin.2.79], in invidiam venīre[77] alicuī	Het voorwerp van iemands haat worden

[238] Invidia = 1. 'afgunst, jaloezie'; 2. 'haat' (vooral uit jaloezie enz.); odium: 'haat die men voor iem. heeft wegens aangedaan onrecht of belediging'.

Invidiam colligere (aliquā rē) [Verr.2.5.19] Alicuius odium subīre, suscipere [Att.6.1.24], in sē convertere, sibi cōnflāre [Deiot.18] In alicuius odium vocārī[77], incurrere [Off.3.79]	Zich (bij iemand) gehaat maken, zich (iemands) haat op de hals halen (ergens door)
Sē convertere ad aliquem[239]	Zich tegen iemand keren
In invidiam [Phil.2.59], odium (alicuius) vocāre[77] aliquem In invidiam addūcere aliquem [Off.3.79] Invidiam alicuī cōnflāre [Catil.1.9] Invidiam, odium excitāre, concitāre alicuī *of* in aliquem [Inv.1.100]	Iemand (bij iemand) gehaat maken
Capitālī odiō dissidēre ab aliquō [Amic.2]	Iemand een dodelijke haat toedragen
Odium explēre aliquā rē [Liv.4.32; Mil.63]	Zijn haat vrij spel geven, botvieren ergens in
Odium implācābile suscipere in aliquem [Nep.Dat.9]	Een onverzoenlijke haat tegen iemand krijgen
Odiō, invidiā alicuius ardēre [Phil.4.4; Liv.5.11]	1. Branden van haat tegen iemand 2. Door de bittere haat van iemand achtervolgd worden
Odium inveterātum habēre in aliquem [Vat.6]	Een oude haat tegen iemand koesteren, hebben
Odiō īnflammātum, incēnsum esse (*niet* implētum[223])	Met bittere haat vervuld zijn
Odium cīvium [Fin.5.16]	Openbare afkeuring
Odium alicuius īnflammāre	Iemands haat aanwakkeren, oprakelen
Odium restinguere [Rab.Post.13], exstinguere [Balb.16]	De haat uitdoven

13 ONTEVREDENHEID – WRAAK – WOEDE

Aegrē, graviter, molestē, indīgnē ferre aliquid	Ergens over ontevreden, verdrietig, verontwaardigd zijn
Indīgnitās [Mur.51], atrōcitās [Quinct.52] reī	Het stuitende, de minheid van een daad
Ō facinus[243] indīgnum! [Ter.; Att.2.13.1]	Wat een minne actie! Wat een schandelijke daad!
Īrā incēnsum [Nep.Pel.5], concitum [Liv.23.7] esse Īrācundiā īnflammātum esse Īrā ardēre [Flacc.88]	In hevige woede ontstoken, ontvlamd zijn
Īrācundiā exardēscere, effervēscere [Brut.246]	In woede ontsteken, woedend opvliegen
Īrācundiā efferrī [DeOr.305] Īrācundiae servīre[37]	Zich door woede laten meeslepen, laten gaan, van woede buiten zichzelf geraken
Īra dēfervēscit [Tusc.4.78]	De woede bedaart, neemt af

[239] Ook: 'z. tot iem. wenden'.

Vīrus acerbitātis suae ēvomere, effundere in aliquem [Amic.87] Īram, bīlem ēvomere in aliquem [Ter.Adel.312]	Zijn gal tegen iemand spugen, zijn woede koelen op iemand
Īrae indulgēre [Liv.23.3]	Aan zijn woede toegeven
Īram in aliquem effundere [Liv.39.34]	Zijn woede op iemand botvieren
Praecipitem in īram esse [Liv.23.7]	Snel kwaad worden, opvliegend zijn
Animum explēre [Ter.; Cluent.202]	Zijn gemoed koelen, zich afreageren
Īrācundiam continēre, cohibēre [Marc.8], reprimere [Ter.Adel.794]	Zijn woede bedwingen, inhouden, onderdrukken
Īram restinguere, sēdāre [Div.1.61]	Zijn woede kalmeren
Animum alicuius ab īrācundiā revocāre	Iemand tegenhouden om zich te laten gaan, iemand van zijn woede afbrengen
Stomachum [Mur.28], bīlem alicuī movēre [Att.2.3.7], facere [Att.5.9.2] Impellere aliquem in furōrem	Iemand kwaad maken
Ulcīscī aliquem[240] prō aliquō (prō aliquā rē) [B.G.1.14; Mil.88] Poenās alicuius (alicuius reī) repetere ab aliquō [Rosc.Am.67]	Zich op iemand wreken wegens iemand (iets)
Ulcīscī aliquem prō acceptīs iniūriīs [B.G.5.38]	Zich op iemand wreken wegens geleden onrecht
Ulcīscī aliquid Poenās alicuius reī expetere	Zich ergens over wreken
Iniūriās ulscīscī ac persequī [Verr.2.2.9]	Beledigingen wreken
Furōre īnflammārī, incendī	Woedend worden
Furōre incēnsus, impulsus [B.G.++1.40]	In woede ontstoken
Indīgnātiō aliquem incēdit [Liv.3.60]	Verontwaardigd worden
Indīgnātiōnem movēre [Liv.3.60]	Verontwaardiging opwekken
Indīgnātiōnēs [Liv.25.1]	Kreten van verontwaardiging

[240] Ulcīscī aliquem ook: 'iem. (die beledigd is) wreken, namens iem. (anders) wraak nemen'.

IV DEUGDEN EN GEBREKEN

1 DEUGD – MORAAL

Vīta honesta (*tgst.* turpis)	Een fatsoenlijk (*tgst.* onbehoorlijk) leven
Honesta expetere [Leg.1.48]	Fatsoenlijk proberen te leven
Turpia fugere [Off.1.114]	De zedeloosheid uit de weg gaan
Virtūte praeditum, ōrnātum esse (*tgst.* vitiīs obrutum esse *zie p. 153*)	Deugdzaam, fatsoenlijk, behoorlijk zijn
Virtūtem (iūstitiam, pietātem) colere [Off.3.12]	De deugd (gerechtigheid, plichtsgetrouwheid) beoefenen, in ere houden
Viam virtūtis ingredī [Off.1.118]	Het pad van de deugd inslaan, betreden, bewandelen
Omnia cōnsilia et facta[241] ad virtūtem referre [Phil.10.20]	Al het denken en doen naar de deugd meten, daarbij de deugd tot uitgangspunt, als norm, criterium, richtsnoer nemen
Virtūtem sequī Virtūtis studiōsum esse	Naar deugd, het moreel goede streven
Virtūtis perfectae perfectō mūnere fungī [Tusc.1.109]	Een volstrekt deugdzaam leven leiden
Virtūtem prīstinam retinēre Nihil ex prīstinā virtūte remittere	Zijn vroegere eerbare, fatsoenlijke levenswandel voortzetten, in zijn oude moraal niet verslappen
Summum bonum in virtūte pōnere [Amic.20]	Het hoogste goed[242] in de deugd stellen
Virtūs hoc habet, ut ...	De deugd heeft als kenmerk dat ... , het is typisch voor de deugd dat …
Ā virtūte discēdere, dēficere [Amic.37] Honestātem dēserere	Van het morele pad, van de rechte weg afwijken, afdwalen
Ā māiōrum virtūte dēgenerāre [Flacc.25], dēscīscere	Van de moraal van de voorvaderen ontaarden, afvallen
Ā parentibus dēgenerāre	Zijn ouders onwaardig betonen, te schande maken
Corrumpī, dēprāvārī	(Moreel) bedorven raken
Excitāre aliquem ad virtūtem	Iemand tot morele deugdzaamheid, fatsoen aansporen
Bonitās [Fin.5.65]	Goedheid, goedaardigheid
Nātūrae bonitās [Off.1.118]	Aangeboren, ongekunstelde goedheid
Nātūrae bona	De gaven van de natuur

[241] Ook: īnstitūta et facta [DeOr.2.182]; studia et facta [Inv.1.34]; malī et bonī mōrēs (p. 161); mentēs et hominum cōgitātiōnēs (p. 39); hīs īnstitūtīs [Verr.2.5.147] 'met dergelijke principes'.

[242] Fīnis bonōrum et malōrum 'het hoogste goed en het grootste kwaad'.

2 GEBREK – ONDEUGD – MISDAAD

Omnī vitiō carēre	Zonder gebreken zijn
Vitia ērumpunt (in aliquem) [Amic.76]	(Iemands) gebreken springen plotseling tevoorschijn
Animum vitiīs dēdere	Zich aan verdorvenheid overgeven
Vitiīs, sceleribus contāminārī, sē contāminare [Off.3.37]	Zich met misdaden besmetten, onteren
Vitiīs [Off.3.60], sceleribus [Fin.4.63] inquinātum, contāminātum [Prov.Cons.14], obrutum esse	Met misdaden besmet, een schurk zijn
Vīta omnibus flāgitiīs[243], vitiīs dēdita [Rosc.Am.38]	Een leven gewijd aan de misdaad
Vīta omnibus vitiīs inquināta [Rosc.Am.68]	Een door alle verdorvenheden schandelijk leven
Vitia exstirpāre et funditus tollere [Fat.11]	Ondeugden, verdorvenheden met wortel en tak uitroeien
Sē ingurgitāre in flāgitia [Pis.42]	Zich in de maalstroom, de afgrond van de misdaad storten
Nātūrā prōclīvem esse ad vitia [Tusc.4.81]	Van nature tot het kwade geneigd zijn
Scelera mōlīrī [Att.7.11.1]	Op misdaden broeden, misdadige plannen beramen
Scelus, facinus[243] [Fin.2.95] facere, committere	Een misdaad bedrijven, begaan, plegen
Scelere sē dēvincīre [Harusp.5], sē obstringere [Verr.2.4.71], astringī [Sest.108] Scelus (in sē) concipere, suscipere [Phil.11.1]	Zich aan een misdaad schuldig maken
Scelus ēdere in aliquem [Sest.58]	Een misdaad tegen iemand plegen
Scelus aliō scelere cumulāre [Catil.1.6]	Misdaad op misdaad stapelen
Scelus suppliciō expiāre [Harusp.65]	Door een straf voor een misdaad boeten

3 BEGEERTE – HARTSTOCHT – ZELFBEHEERSING

Cupiditāte alicuius reī accēnsum, īnflammātum esse	Bruisen van verlangen naar iets
Cupiditāte alicuius reī ardēre [Brut.302], flagrāre [DeOr.1.134]	Naar iets branden van verlangen
Cupiditātem alicuius accendere Aliquem ad cupiditātem incitāre Aliquem cupiditāte īnflammāre	In iemand het verlangen opwekken, hem van verlangen doen branden
Cupiditātibus occaecārī [Fin.1.33]	Zich door zijn passies laten verblinden

[243] Flāgitium 'vergrijp tegen zichzelf als gevolg van laksheid, lafheid, bv. een laagheid, schandaal'; scelus 'vergrijp tegen de maatschappij (diefstal, moord)'; nefās 'vergrijp tegen de goden (heiligschennis, vadermoord)'; facinus 'elke bijzondere (goede of slechte) daad'.

Libīdine ferrī	Zich door zijn lusten laten meeslepen
Sē (tōtum) libīdinibus dēdere [Tusc.1.72]	Zich (geheel) aan zijn lusten overgeven
Cupiditātibus servīre[37] [Amic.82], pārēre [Verr.2.1.78]	Een slaaf zijn van zijn passies
Praecipitem ferrī aliquā rē [Verr.2.5.121]	Zich blindelings ergens door laten meeslepen
Homō impotēns suī [Curt.4.7] Homō effrēnātus [Off.1.90], intemperāns [Att.13.26.1]	Iemand die zich niet kan beheersen, zonder zelfbeheersing
Sibi imperāre [Tusc.2.47] Continēre et coercēre sē ipsum [Pomp.38] Animum regere, coercēre, cohibēre	Zich beheersen
Animum vincere [Marc.8]	Zichzelf overwinnen
Imperāre cupiditātibus [Parad.33] Coercēre, cohibēre, continēre, domitās habēre cupiditātēs [DeOr.1.194]	Zijn verlangens, lusten, passies beheersen
Refrēnāre cupiditātēs, libīdinēs [Parad.33]	Zijn lusten, passies beteugelen
Effrēnātae cupiditātēs [Catil.1.10] Indomitae animī cupiditātēs [Rosc.Am.39]	Teugelloze lusten
Cupiditātēs explēre, satiāre [Parad.6]	De lusten bevredigen
Cupiditātēs dēferbuērunt [Cael.43] Libīdō cōnsēdit	De passies zijn bekoeld, de lusten zijn bedaard
Animī perturbātiōnēs exstirpāre [Tusc.4.43]	De emoties uitroeien
Libīdō dominātur [Or.219]	De lusten zijn de baas

4 ONRECHT – BELEDIGING – SMAAD – AANSTOOT

Iniūriam īnferre [Off.1.24], facere alicuī [Amic.78] Iniūriā afficere[87] aliquem	Iemand onrecht doen, iemand beledigen
Iniūriā lacessere aliquem [Fam.11.3.1]	Iemand door een belediging uitdagen, als eerste beledigen
Iniūriā abstinēre [Off.3.72]	Zich van onrecht onthouden, afzien van onrecht
Iniūriam accipere [Nep.Att.112.2]	Het slachtoffer zijn van onrecht
Iniūriam ferre, patī [Amic.78]	Onrecht, een belediging verdragen
Iniūriās dēfendere [Off.3.74], prōpulsāre [Off.3.74], repellere [Off.3.74]	Zich tegen beledigingen verdedigen, deze van zich afslaan
Iniūriās neglegere [B.G.1.36]	Zich niet om beledigingen bekommeren

Ab iniūriā aliquem dēfendere	Iemand tegen onrecht beschermen, voor onrecht behoeden
Satisfacere alicuī prō *of* dē iniūriīs [Phil.2.49]	Iemand zijn verontschuldigingen aanbieden voor beledigingen
Contumēliā aliquem afficere[87]	Iemand beledigen, schandelijk behandelen
Vōcēs contumēliōsae [Cael.30] Verba contumēliōsa [Quintil.10.7.21; Sen.Const.5.1] Verbōrum contumēliae	Beledigende uitdrukkingen, kwetsende woorden
Contumēliōsīs vōcibus prōsequī[197] aliquem [B.C.1.69]	Iemand beledigingen naar het hoofd werpen
Maledictīs aliquem onerāre [Plaut.Pseud.357]	Iemand met scheldwoorden overladen
Offendere[244] aliquem *of* alicuius animum Offendere apud aliquem [Cluent.63] Offēnsiōnem habēre apud aliquem [Plin.Nat.Hist.19.9] In offēnsiōnem alicuius incurrere, irruere [Verr.1.12]	Iemand ergeren, kwetsen, beledigen, krenken
Rēs habet aliquid offēnsiōnis [Off.3.105]	De zaak heeft iets ergerlijks
Offendī *of* animus offenditur aliquā rē [Inv.1.23]	Zich ergens door gekwetst, beledigd voelen
Offendere in aliquā rē [Cluent.98]	Aanstoot geven, een fout begaan, misnoegen opwekken door iets, ergens mee
Offendere in aliquō [Mil.99]	Aanstoot nemen, zich ergeren aan iemand
In sermōnem (*sc.* hominum) incidere	In opspraak raken

5 GEWELD – HINDERLAAG – BEDREIGING

Vim adhibēre, facere alicuī [Off.3.110] Vim (et manūs) afferre alicuī [Catil.1.8]	Tegen iemand geweld gebruiken
Vim (et manūs) īnferre alicuī [Catil.1.21 e.v.]	De hand slaan aan iemand, iemand gewelddadig ombrengen
Vim vī dēpellere [Sest.39], dēpōnere Vī vim illātam dēfendere [Mil.9]	Geweld met geweld keren, van het recht van zelfverdediging gebruik maken
Īnsidiās collocāre, locāre [Mil.27]	Een hinderlaag leggen
Īnsidiās alicuī parāre [Planc.100], facere [Mil.23], struere [Cluent.90], īnstruere, tendere	Voor iemand een hinderlaag leggen, iemand belagen, een aanslag op iemand voorbereiden
Aliquem in īnsidiīs locāre, collocāre [Cael.67], pōnere [Deiot.21]	Iemand in een hinderlaag leggen

[244] Ook: offendere caput, pedem 'zijn hoofd, voet enz. stoten, z. daaraan bezeren'; pedem offendere ad lapidem 'zijn voet tegen een steen stoten'; offendere aliquem imparātum 'iem. toevallig tegenkomen'.

Subsīdere in īnsidiīs [Mil.49]	Zich in een hinderlaag leggen
Aliquem in īnsidiās ēlicere, indūcere	Iemand in een hinderlaag lokken
Minitārī, minārī alicuī mortem [Phil.6.10], crucem et tormenta [Phil.13.21], bellum	Iemand met de dood, met kruis en foltering, met oorlog bedreigen
Minitārī alicuī īgnī ferrōque [Phil.11.37]	Iemand met vuur en zwaard bedreigen
Dēnuntiāre bellum [Fam.12.24.2], caedem [Sest.46]	Met oorlog, moord dreigen[245]
Minās iacere, iactāre [Quinct.47] Minīs ūtī	Bedreigingen uiten

6 SCHIJN – HUICHELARIJ – LIST – LEUGEN – SPOT

Speciem alicuius reī habēre [Off.3.7]	De schijn ergens van hebben
Speciem alicuius reī praebēre [Liv.21.2] Speciem prae sē ferre[246] [Off.2.39]	De (uiterlijke[247]) schijn van iets aannemen, zich voordoen als
Speciē alicuius reī [Amic.47] In speciem alicuius reī [Verr.2.5.86] Per speciem alicuius reī [Liv.40.31]	Onder de schijn ergens van
Per simulātiōnem [PostRed.Pop.21] *of* simulātiōne (morbī) [B.G.7.5]	Onder het voorwendsel, onder het mom ergens van
Simulāre[248] morbum	Een ziekte voorwenden
Dissimulāre morbum	Een ziekte verheimelijken
Aliquis simulat pium *of* sē esse pium	Iemand is een hypocriet, doet alsof hij respect heeft, is een huichelaar
Aliquis simulat aegrum [Liv.25.8] *of* sē esse aegrum	Iemand doet alsof hij ziek is
Quae nōn sunt, simulō, quae sunt, ea dissimulantur[249]	Wat er niet is verzin ik erbij, wat er wel is laat ik weg
Aliter sentīre ac loquī Aliud sentīre, aliud loquī	Anders denken dan spreken, het één denken maar het andere zeggen
Per dolum [B.G.4.13]	Op listige wijze
Dolīs et fallāciīs [Cat.11]	Door list en bedrog

[245] 'Dreigen, nabij zijn, voor de deur staan': impendēre (zie ook noot 44), imminēre, īnstāre, bv. bellum imminet; 'dreigen, z. laten aanzien': vidērī + *inf. fut.*, gew. zonder esse: coniūrātiō rem pūblicam perversūra vidētur (p. 216); vōx tua hoc effectūra vidētur (p. 58); domus collāpsūra, corruitūra vidētur (p. 65).

[246] Prae sē ferre + *aci.* 'openlijk te kennen geven, tentoonspreiden, aan de dag leggen'.

[247] 'Uiterlijk' slechts dan met een apart woord, als het wordt gebruikt i.t.t. 'innerlijk' (interior, intestīnus, domesticus): 'uiterlijk voordeel': ūtilitās; 'uiterlijke vormen (beleefdheden)': urbānitās; 'uiterlijke eer': honor; 'uiterlijke welstand': fortūna; 'innerlijke vreugde': gaudium; 'innerlijke verdriet': maeror enz.

[248] Simulāre 'veinzen, doen alsof'; dissimulāre 'ontveinzen, doen alsof niet'.

[249] *Hexameter*, herkomst onbekend.

Sine fūcō ac fallāciīs [Att.1.1.1]	Zonder trucjes of gesjoemel
Verba dare alicuī [Att.15.16.1]	Iemand met loze beloften, lege woorden bedriegen
Mendācium dīcere Falsa (prō vērīs) dīcere	Een leugen vertellen, liegen, leugens (in plaats van de waarheid) vertellen
Lūdere, irrīdēre, dērīdēre aliquem Illūdere alicuī [Rosc.Am.54] *of* in aliquem (*zelden* aliquem)	Zich over iemand vrolijk maken, iemand bespotten, belachelijk maken
Lūdibriō esse alicuī	Als mikpunt van spot dienen voor iemand
In lūdibrium vertī [Tac.Ann.12.26]	Het voorwerp van spot worden
Omnibus artibus aliquem lūdificārī [Plaut.Most.1146], ēlūdere [B.C.1.58]	Op alle mogelijke manieren iemand voor de gek houden
Per lūdibrium	Spottend, met spot

7 PLICHT – BELANGSTELLING

Officium[250] suum facere [Plaut.Stich.7], servāre [Off.1.34], colere [Off.1.4], tuērī [Pis.23], exsequī [Att.3.15.4], praestāre [Fam.4.5.1] Officiō suō satisfacere [Caecil.47] Officiō suō fungī [Fam.3.8.3]	Zijn plicht doen, vervullen
Omnēs officiī partēs exsequī Nūllam officiī partem dēserere	Zijn plicht volledig, in alle opzichten volbrengen
Dīligentem esse in retinendīs officiīs	Nauwgezet, stipt zijn in de vervulling van zijn plichten
Officium suum dēserere [Fin.1.33], neglegere [Off.1.4] Ab officiō discēdere Dē, ab officiō dēcēdere Officiō suō deesse [Fam.7.3.1]	Zijn plicht niet doen, verzuimen, verzaken
Ad officium redīre [Nep.Milt.7]	Tot zijn plicht terugkeren
In officiō manēre [Att.1.3.1]	Zijn plicht blijven doen
Contrā officium est + *inf.* [Off.1.32]	Het is in strijd met de verplichting te ...
Ab officiō abdūcī [Amic.8], āvocārī	Zich van zijn plicht laten afhouden
Salvō[251] officiō [Off.3.4]	Onverlet, onverminderd elke verplichting, zonder dat aan enige verplichting afbreuk wordt gedaan
Multa et magna inter nōs officia intercēdunt [Fam.13.65.1]	Wij hebben vele, grote verplichtingen tegenover elkaar, wederzijds te vervullen

[250] Officium = a. 'elke verplichting of plicht t.o.v. de mensen onder elkaar en de trouw daaraan'; 1. *t.o.v. de overheid:* 'onderdanigheid, dienstvaardigheid, gedienstigheid, respect'; 2. *t.o.v. de medeburgers:* 'beleefdheden, hoffelijkheden'; b. 'het ambt en de dienst daaraan': officium maritimum 'zeedienst'.
[251] Salvīs lēgibus 'onverlet de wet' (p. 211); salvā fidē 'behoudens, zonder schending van het gegeven woord'.

Aliquem officiīs suīs complectī, prōsequī[197] In aliquem officia cōnferre [Fam.13.21.2]	Iemand de verschuldigde eer bewijzen en zijn diensten aanbieden
Officiōsum esse in aliquem [Fam.13.21.2]	Beleefd, bereidwillig, behulpzaam tegenover iemand zijn
Litterae officiī, hūmānitātis plēnae	Een zeer beleefde, nette brief
Studēre alicuī reī [Brut.322] Studiōsum esse alicuius reī [DeOr.1.251] Studiō alicuius reī tenērī [Acad.1.2] Prōpēnsum, prōclīvem esse ad aliquid	Belangstelling ergens voor hebben
Aliēnum, āversum esse, abhorrēre ab aliquā rē [Arch.1]	Geen belangstelling ergens voor hebben
Studiīs suīs obsequī [DeOr.1.99]	Zich aan zijn interesses overgeven, zich erdoor laten leiden
Sibi *of* ingeniō suō indulgēre [Nep.Chabr.3]	Zijn eigen gang gaan

8 REDE – GEWETEN

Ratiōnis participem [Off.1.11] (*tgst.* expertem [Off.2.11]) esse Ratiōne praeditum esse, ūtī[193] [Off.2.11]	Met rede begiftigd zijn, kunnen denken
Prūdenter, cōnsīderātē, cōnsiliō agere [Off.1.94]	Verstandig, weloverwogen handelen
Temere, nūllō cōnsiliō, nūllā ratiōne agere	Onbedachtzaam, onberaden, onbezonnen handelen
Sapere [Off.2.48]	Verstandig zijn
Ad sānitātem revertī [B.G.7.42], redīre [Fam.12.10.1] Resipīscere [Att.4.5.1] Ad bonam frūgem sē recipere [Cael.28]	Tot bezinning komen, weer redelijk worden
Ad sānitātem addūcere [Verr.2.2.98], revocāre aliquem [Petr.111]	Iemand weer tot bezinning brengen
Satin (= satisne) sānus es? [Plaut.; Ter.]	Ben je wel goed wijs?
Ratiōnī repūgnāre	Met de logica in strijd zijn
Cōnscientia rēcta [Att.13.20.4] Cōnscientia rēctē factī, factōrum [Phil.2.114] Cōnscientia virtūtis [N.D.2.85] Cōnscientia bene āctae vītae [Senect.9] Cōnscientia rēctae voluntātis [Fam.6.4.2] Mēns bene sibi cōnscia	Een goed geweten
Cōnscientia mala Cōnscientia peccātōrum [Parad.40], culpae [Liv.28.19], sceleris [Pis.39], dēlictī [Mil.64] Animus male sibi cōnscius	Een slecht geweten

Nūllīus culpae sibi cōnscium esse [Off.3.73]	Zich van geen schuld bewust zijn, van de prins geen kwaad weten, een zuiver geweten hebben
Cōnscientiā mordērī [Tusc.4.45]	Een knagend geweten hebben, door zijn geweten gepijnigd worden
Cōnscientiae maleficiōrum stimulant aliquem [Parad.18]	Het slechte geweten geeft iemand geen rust
Cōnscientiā malā angī [Sen.Ben.3.17.3], excruciārī [Fin.2.53]	Door gewetenswroegingen[252] gekweld worden
Cōnscientiā rectē factōrum ērigī	Door een goed geweten gesterkt worden
Furiae agitant et īnsectantur [Leg.1.40], vexant aliquem	De Furiën jagen iemand op, kwellen iemand
Mēns scelerum furiīs agitātur[253]	Iemand wordt door een misdadige razernij opgejaagd

9 MAAT – MAATSTAF – GRENS – GEMATIGDHEID – MIDDENWEG

Modum tenēre [Off.1.106], retinēre [Off.1.104], servāre, adhibēre [Tusc.5.80]	Maat houden, binnen de lijnen blijven[254]
Omnia modicē agere	In alles maat houden
Modum facere [Leg.1.53], statuere [Pomp.26], cōnstituere [Fin.1.2] alicuī reī *of* alicuius reī	Iets beperken, grenzen aan iets stellen
Modum trānsīre [Off.1.103] Extrā modum prōdīre [Off.1.140], ēgredī [Quinct.35] Ultrā modum prōgredī[255] [Tusc.4.38]	Te ver gaan, de grenzen overschrijden
Mētīrī [Fin.2.56], ponderāre [Verr.2.1.42], aestimāre, iūdicāre aliquid (ex) aliquā rē Dīrigere [Mur.77], referre aliquid ad aliquam rem [Phil.10.20]	Iets tot maatstaf, uitgangspunt, norm ergens voor nemen, iets beoordelen
Rēgula[203] ad quam iūdicia rērum dīrigentur [Fin.1.63]	De norm, het criterium waarnaar alles beoordeeld zal worden
Fīnēs certōs terminōsque cōnstituere [Quinct.35]	Bepaalde grenzen stellen
Terminīs circumscrībere aliquid [DeOr.1.70]	De grenzen ergens van vaststellen, afbakenen
Moderātum, continentem esse Moderātum sē praebēre Temperantiā ūtī[193]	Matig zijn, zich beheerst gedragen

[252] Zie over gewetenswroeging: Rosc. Am. 67.
[253] Vgl.: Coniugis et scelerum furiīs agitātus Orestēs [Aen.3.331].
[254] Vgl.: Est modus in rēbus, sunt certī dēnique fīnēs [Hor.Sat.1.1.106].
[255] Sinds Liv. ook: modum excēdere.

Moderātiōnem, modum adhibēre in aliquā rē [DeOr.2.238] Moderārī aliquid [Flacc.12]	Gematigdheid, zelfbeheersing ergens in tonen, aan de dag leggen
Modicē ac sapienter	Met wijze gematigdheid, zelfbeheersing
Sine modō Nūllō modō adhibitō	Zonder beperking, in onbeperkte mate
Extrā, praeter modum[256]	Bovenmatig, buitengewoon
Mediocritātem[257] tenēre	De middenweg houden, het juiste midden bewaren

10 ZEDEN – ZEDELOOSHEID – ZEDENBEDERF – BEGINSELEN – KARAKTER

Homō bene (male) mōrātus [DeOr.2.182]	Een man met een goed (slecht) karakter, een fatsoenlijk mens
Homō perditus	Een zedeloos, verdorven, immoreel mens
Homō noxius	Misdadiger
Praecepta dē mōribus, dē virtūte	Voorschriften, regels van de zedenleer, de ethiek, de moraal
Mōrum praecepta trādere alicuī Dē virtūte praecipere alicuī	Iemand zedelijke, ethische leefregels geven
Mōrēs corruptī, perditī (*niet* corruptēla mōrum)	Zedenbederf, moreel verval
Tam perditīs, corruptīs mōribus	Bij een dermate groot zedenbederf
Mōrēs in diēs magis lābuntur [Liv.Praef.9] (*ook met* ad, *bv.* mōrēs lābuntur ad mollitiem)	De zedeloosheid neemt hand over hand toe
Sevērus mōrum castīgātor	Strenge zedenmeester, moralist
Aliquid abhorret ā meīs mōribus [DeOr.1.224]	Iets strookt niet met mijn manier van denken, het ligt niet in mijn karakter
Aliquid īnsitum (atque innātum) est animō *of* in animō alicuius	Iets ligt in de mentaliteit waarmee iemand is geboren, zit in zijn bloed
Cōnsilia et facta[241] [Phil.10.20]	Denk- en handelwijze
Īnstitūtum tenēre	Aan zijn beginselen, principes trouw blijven
Ratiōne Animī quōdam iūdiciō [DeOr.3.59]	Uit principe, naar innerlijke overtuiging

[256] Sinds Liv. ook: suprā modum [Liv.21.7; Plin.Nat.Hist.18.194].
[257] Quae est inter nimium et parum [Off.1.89].

Cupiditāte, stultitiā (oc)caecātum esse	Door hartstocht, dwaasheid verblind zijn
Vītae ratiō bene ac sapienter īnstitūta	Een wijze levensinstelling, gedragslijn
Meae vītae ratiōnēs ab ineunte aetāte susceptae [Pomp.1]	De grondbeginselen, de levenswijze die ik vanaf het begin van mijn volwassenheid heb gevolgd
Certās ratiōnēs in agendō[258] sequī	Volgens vaste principes handelen
Omnia temere agere [Off.1.103] Nūllō iūdiciō ūtī[193] Caecō impetū ferrī	Geen principes hebben, zonder principes handelen
Nātūra et mōrēs [Amic.27] Vīta mōrēsque [Iug.85] Indolēs animī ingeniīque [Liv.21.2] Ingenium Indolēs Nātūra Mōrēs	Karakter
Vir cōnstāns, gravis	Een man van karakter, met een sterk karakter
Homō incōnstāns, levis	Iemand met een onstandvastig, lichtzinnig karakter
Malī et bonī mōrēs [Cat.18]	Slecht en goed gedrag
Sibi cōnstāre Cōnstantem esse	Vast van karakter, consequent zijn
Animō mōbilī esse [Fam.5.1.2]	Veranderlijk, flexibel, wispelturig, zijn
Mōbile ingenium [Iug.50]	1. Flexibel karakter 2. Wispelturig karakter
Mōbilitās et levitās animī [B.G.2.1]	Wispelturigheid, lichtzinnigheid van karakter[259]
Aliquid est proprium alicuius [N.D.2.57]	Iets is een karaktertrek van, typisch bij iemand

[258] Agere zonder *obj.* of *adv.* alleen als *inf.* of *gerund.*: agendum est, tempus agendī, celeritās in agendō.

[259] Vgl.: Caesar īnfirmitātem Gallōrum veritus, quod sunt in cōnsiliīs capiendīs mōbilēs et novīs plērumque rēbus student, nihil hīs committendum exīstimāvit [B.G.4.5] '... bang voor de wankelmoedigheid van de Galliërs, omdat ze wispelturig zijn in hun besluiten en meestal uit zijn op een revolutie ...'.

V GODSDIENST EN EREDIENST

1 GOD – GODSVERERING

Nūmen (deōrum) dīvīnum [Fin.3.64]	Besturende macht van de godheid
Deī propitiī (*tgst.* īrātī) [Caecil.41]	Welgezinde (*tgst.* ontstemde, boze) goden
Deus praesēns[80] [N.D.2.4]	Een hulpvaardige god
Superī [N.D.1.47] – īnferī [Amic.12]	Hemelgoden – goden van de onderwereld
Īnferī[260]	(Bewoners van de) onderwereld, schimmenrijk, dodenrijk
Ad īnferōs dēscendere	In de onderwereld afdalen
Apud īnferōs esse	In de onderwereld zijn
Aliquem ab īnferīs [Brut.93], ā mortuīs excitāre [DeOr.1.245] Ab īnferīs ēvocāre [Mil.70]	Iemand uit de doden opwekken, uit de onderwereld oproepen
Ab īnferīs exsistere [Verr.2.1.94]	Uit de doden opgestaan zijn, verschijnen
Deōs sānctē, piē venerārī [N.D.3.53]	De goden gewetensvol, plichtsgetrouw vereren
Deōs rītē (summā religiōne[261]) colere [Verr.2.4.84]	De goden op de juiste wijze (met de grootste rituele zorgvuldigheid) eren
Cultus deī, deōrum [N.D.2.8]	Verering van een god, van de goden, godsdienst
Sacra Rēs dīvīnae [Liv.33.11] Religiōnēs [Liv.34.31] Caerimōniae	Eredienst
Rēbus dīvīnīs interesse [B.G.6.13]	Aan de eredienst deelnemen *(door priesters)*
Sacrīs adesse	De eredienst bijwonen *(door het volk)*
Sacrīs initiārī [Quintil.12.10.14]	In een geheime cultus, geheime ceremonies ingewijd worden
Templa deōrum adīre [B.C.2.5]	Zich wenden tot de tempels van de goden, deze opzoeken
Numerum deōrum obtinēre [N.D.3.54]	Als god worden beschouwd

[260] Orcus en Tartarus alleen *poët.*

Aliquem in deōrum numerum referre [N.D.1.29], repōnere [N.D.3.51] Aliquem in deōs repōnere [N.D.1.38] Aliquem in deōrum numerō habēre [N.D.3.48], collocāre [Rep.2.17]	Iemand onder de goden opnemen, tellen, iemand als god beschouwen
Aliquem dīvīnō honōre colere Alicuī dīvīnōs honōrēs tribuere, habēre	Iemand goddelijke eer bewijzen
Propius ad deōs accēdere [Mil.59]	De goden dichter naderen, meer nabij komen
Supera et caelestia [Lucull.127]	Het hemelse
Hūmāna et citeriōra [Tusc.5.71]	Het aardse
Dīvīnitus [DeOr.1.202]	Van godswege, door goddelijke inspiratie, goddelijk, voortreffelijk, uitstekend
Dīvīnitus accidit [Part.Or.82]	Als door een wonder, door goddelijke beschikking is het gebeurd

2 GODSDIENST – GODSDIENSTIGE BEZWAREN – EED

Imbuere pectora religiōne[261]	De harten met godsdienstigheid vervullen
Audientium animōs religiōne perfundere [Liv.10.38]	De toehoorders[218] met religieuze gevoelens, vroomheid vervullen
Religiōnem ex animīs extrahere [N.D.1.120]	De godsdienstige gevoelens uitroeien
Omnem religiōnem tollere [Div.2.148], dēlēre [Div.1.8]	De godsdienstige gevoelens volledig vernietigen
Religiōnem labefactāre	Het geloof, de godsdienst ondermijnen
Religiōne obstrictōs habēre multitūdinis animōs [Liv.6.1]	Het volk door de godsdienst in zijn macht houden
Religiōnem alicuī afferre [Verr.2.4.78], inicere [Caecin.97], incutere	Bij iemand gewetensvragen oproepen
Aliquid religiōnī habēre Aliquid in religiōnem vertere	Een gewetenszaak ergens van maken
Aliquid in religiōnem alicuī venit	Iemand heeft gewetensbezwaren ergens tegen
Nūlla religiō	Gewetenloosheid
Religiōnem externam suscipere	Een uitheemse godsdienst aannemen
Novās religiōnēs īnstituere	Een nieuwe godsdienst invoeren

[261] Religiō *subjectief:* de verplichtingen die men heeft of denkt te hebben t.a.v. het heilige, het goddelijke, het onaantastbare, het geweten: 'godsvrucht, godsverering, vroomheid, godsdienstige verplichting, (angstig) bijgeloof, gewetensbezwaar'; *objectief:* als object van deze verplichting: 'cultus, godsdienstige verering of afkeer, het heilige, het heiligdom, de heilige plaats, de heilige verplichting, eed, het onheilige, heiligschennis, zonde, vloek'.

Bellum prō religiōnibus susceptum [Font.20]	Godsdienstoorlog
Violātās caerimōniās inexpiābilī religiōne sāncīre [Tusc.1.27]	De schending van de godsdienstige riten op straffe van een onherroepelijke vloek verbieden
Iūsiūrandum dare alicuī [Off.3.31]	Ten overstaan van iemand een eed afleggen[262]
Ex animī meī sententiā iūrō [Off.3.108]	Ik zweer naar eer en geweten
Iūre iūrandō aliquem adigere	Iemand de eed afnemen
Iūre iūrandō aliquem astringere [Off.3.111], obstringere [B.G.1.31]	Iemand onder eed verplichten
Iūre iūrandō ac fidē sē obstringere, ut ...	Zich onder eed verplichten dat / om te ...
Iūre iūrandō tenērī [Off.3.100]	Door een eed gebonden zijn
Iūsiūrandum *of* religiōnem servāre [Nep.Ages.2], cōnservāre [Cic.]	Zich aan zijn eed houden
Periūrium facere [Off.3.108] Pēierāre [Off.3.108]	Meineed plegen
Iūsiūrandum violāre [Off.3.104]	Zijn eed breken

3 GELOOF – ONGELOOF – BIJGELOOF

Opīniō deōrum [Tusc.1.30; N.D.1.29]	1. Geloof in goden 2. Voorstelling van de goden
Nūlla gēns tam fera, nēmō omnium tam immānis, cuius mentem nōn imbuerit deōrum opīniō [Tusc.1.30]	Er is geen volk zó onbeschaafd, geen mens zó onbehouwen, van wie de geest niet is doordrenkt met een godsbesef
Deōs esse crēdimus [N.D.1.44]	Wij geloven in de goden, in het bestaan van de goden
Deōs esse negāre [N.D.1.85]	Niet in de goden geloven
Quī omnīnō deōs esse negat [N.D.1.117]	Atheïst
Īnsitās, innātās deōrum cōgnitiōnēs habēre [N.D.1.44]	Aangeboren godsbesef bezitten
Omnibus innātum est et in animō quasi īnscrīptum esse deōs [N.D.2.12]	Iedereen heeft een aangeboren, als het ware ingebakken godsbesef
Nātūra in omnium animīs nōtiōnem deōrum impressit [N.D.1.43]	De natuur heeft iedereen een godsbegrip ingeplant
Impietās	Goddeloosheid, plichtsverzaking, gewetenloosheid, gebrek aan eerbied

[262] Sacrāmentum dīcere alicuī en apud aliquem 'ten overstaan van iem. de krijgseed afleggen' (p. 86).

Superstitiō mentēs occupāvit [Verr.2.4.113]	Het bijgeloof heeft zich van de mensen meester gemaakt
Superstitiōne imbūtum esse [Fin.1.60]	Bijgelovig, vol bijgeloof zijn
Simplicēs et religiōsī hominēs [Liv.24.10]	Eenvoudige en bijgelovige mensen
Superstitiōne tenērī, cōnstrictum esse, obligātum esse [Div.1.7]	Verstrikt zijn in bijgeloof
Superstitiōnem funditus tollere [N.D.1.117]	Het bijgeloof volledig uitroeien
Superstitiōnem rādīcitus, penitus ēvellere	Het bijgeloof met wortel en tak, radicaal uitroeien
Formīdinēs	Schrikbeelden

4 GEBED – GELOFTE

Precēs facere (fundere *alleen poët.*)	Bidden, gebeden uitspreken
Adhibēre deō precēs [N.D.1.3] Precārī deum, deōs [N.D.1.122] *of* ad deum [Liv.38.43] Deō supplicāre [Iug.63] (prō aliquō)	Tot de goden, tot God bidden (ten behoeve van iemand)
Precārī aliquid ā deīs Precārī ā deīs, ut ...	Tot de goden om iets bidden, bidden dat ...
Praeīre verba [Liv.9.46], carmen [Liv.31.17; Plin.Pan.92.3]	Een gebedsformule voorzeggen *(om te herhalen)*
(Supīnās[263]) manūs ad caelum tendere [Liv.3.50]	De (open) handen ten hemel heffen *(de Romeinse gebedshouding)*
Favēte ōre [Aen.5.71; Ov.Ib.98], linguīs [Div.1.102] (εὐφημεῖτε)	Hou je mond! *(eig.* zeg niets oneerbiedigs*)*
Grātēs, laudēs agere dīs immortālibus	De onsterfelijke goden danken, loven
Testārī deōs [Sull.86]	De goden tot getuigen aanroepen
Contestārī deōs hominēsque [Verr.2.4.67]	Goden en mensen tot getuigen aanroepen
Dīs bene iuvantibus [Fam.7.20.2]	Met de hulp van de goden
Quod dī bene vertant! [Liv.1.28]	Hopelijk zorgen de goden voor een goede afloop!
Quod dī immortālēs ōmen āvertant! [Phil.4.10]	Wat de onsterfelijke goden mogen verhoeden!
Quod abōminor! [Curt.7.4; Ov.] Procul absit! [Quintil.]	Hopelijk treft dit ons niet! Hopelijk blijft dit verre van ons!

[263] Supīnus (ὕπτιος) 'achterovergebogen'; vd. supīnae manūs 'handen met de palmen naar boven gekeerd'; *tgst.* prōnus: puerum impōnere equō prōnum in ventrem, posteā sedentem [Varr.R.R.2.7.13] 'eerst liggend op zijn buik, later in zittende houding'; pecora quae nātūra prōna fīnxit [Catil.1.1] 'op vier voeten'; exanimāta naufragiīs corpora supīna iacēbant aut prōna [Amm.26.10.15] 'op hun rug of op hun buik'; omne animal, ut vult, ita ūtitur mōtū suī corporis, prōnō, oblīquō, supīnō [Div.1.120] 'naar voren, naar opzij, naar achteren'.

Dī prohibeant! [Rosc.Am.151] Dī meliōra! [Cic.; Liv.39.10]	Hopelijk houden de goden het tegen! De goden mogen het beteren, God betere het!
Quod bonum, faustum, fēlīx fortūnātumque sit [Div.1.102; Liv.1.28]	Al het goede, gunstige, succesvolle en gezegende, de allerbeste wensen!
Precārī alicuī bene (male) *of* omnia bona (mala) *of* salūtem	Iemand zegenen (verwensen), iemand geluk (de hel) wensen
Vōta facere [Mil.41; Att.8.16.2], nuncupāre [Verr.2.5.34], suscipere [N.D.3.93], concipere [Liv.5.25]	Geloften doen
Vōta solvere [Phil.3.11], persolvere [Harusp.28], reddere [Leg.2.22]	Zijn geloften vervullen, inlossen
Vovēre templum Iovī [Liv.1.12]	Beloven om voor Jupiter een tempel te bouwen
Vōtī damnārī [Liv.39.9]	Verplicht worden een gelofte te vervullen
Vōtī compotem fierī [Liv.32.30]	Zijn wens in vervulling zien gaan

5 OFFERS – FEESTEN

Sacra [Liv.5.16], sacrificium facere (ἱερὰ ῥέζειν) Sacrificāre [Liv.1.26] Rem dīvīnam facere (dīs)	Offeren, offers brengen (aan de goden)
Tūre et odōribus incēnsīs [Verr.2.4.77]	Met wierook en brandende reukwerken
Rēbus dīvīnīs (rītē) perpetrātīs [Liv.44.37]	Na het (op de juiste wijze) brengen van de offers, na het vereren van de goden
Sacrificium statum, sollemne [Tusc.1.113]	Offer dat steeds op bepaalde tijden gebracht wordt
Sacrificia sollemnia	Plechtige offers
Sacra polluere et violāre [Verr.2.5.187]	Offers onteren, ontwijden
Victimās, hostiās[264] immolāre [Tusc.3.63], caedere [Suet.Iul.83], mactāre [Flacc.95], secūrī ferīre	Offerdieren slachten
Prō victimīs hominēs immolāre [B.G.6.16]	Mensenoffers brengen, mensen offeren
Deōs plācāre [B.G.6.15]	De goden verzoenen
Mānēs expiāre [Pis.16]	Voor de zielen, de schimmen van de doden offeren
Parentāre [Leg.2.54]	Op het graf van ouders en/of verwanten offers brengen
Lībāre	(Een beetje) drank als offer uitgieten, plengoffers brengen

[264] Victimae: runderen; hostiae: kleinere dieren, vooral schapen.

Diem fēstum agere [Verr.2.4.151], celebrāre[265] [Pis.51]	Een feest(dag) vieren
Supplicātiōnem indīcere ad omnia pulvīnāria[266] [Liv.25.4]	Een dankfeest bij de rustbanken van alle goden *(d.w.z. in alle tempels)* afkondigen
Supplicātiōnem quīndecim diērum dēcernere [Phil.14.37]	Tot een dankfeest van veertien dagen besluiten
Supplicātiōnem habēre [Liv.22.1]	Een dankfeest vieren
Lectisternium[267] facere [Liv.22.1], habēre	Een godenmaaltijd houden
Fēriās habēre, agere	Vrije dagen, vakantie hebben, vieren

6 ORAKEL – WONDERTEKENS – TOEKOMSTVOORSPELLING – VOORTEKEN

Ōrāculum cōnsulere [Nep.Them.2]	Een orakel raadplegen
Ōrāculum petere (ab aliquō) [Div.1.95]	Zich een orakel, godsspraak laten geven
Mittere aliquem scīscitātum ad Delphicum ōrāculum Mittere Delphōs cōnsultum	Iemand naar Delphi sturen om het orakel te raadplegen
Ōrāculum dare [Tusc.1.116], ēdere [Div.2.117], fundere [Div.1.18] Respōnsum dare[268] Respondēre [Nep.Them.2]	Een godsspraak, orakel geven
Ōrāculum Pȳthium [Div.1.3] *of* Pȳthicum Vōx Pȳthia *of* Pȳthica [Liv.1.56]	Een orakelspreuk van het orakel van Delphi, van Apollo Pythius
Prōdigia prōcūrāre [Liv.22.1]	Ongunstige voortekens verzoenen, afwenden *(door offers, boete enz.)*
Librōs Sibyllīnōs adīre [Liv.5.13], cōnsulere, īnspicere [Liv.7.27]	De Sibillijnse boeken naslaan, raadplegen
Augurium[269] agere [Div.1.32] Auspicārī [N.D.2.11]	Een *augurium*, de auspiciën houden
Dē caelō servāre [Att.4.3.2]	(De tekens aan) de hemel observeren *(letten op donder en bliksem)*

[265] Celebrāre: bij een grote groep.
[266] Pulvīnar: rustbed met kostbare kussens, waarop beelden van goden werden geplaatst.
[267] Lectisternium: ceremonie waarin bekranste godenbeelden, op pulvīnāria geplaatst, spijzen werden voorgezet.
[268] Respōnsum dare 'ambtshalve een antwoord geven (orakel, rechtsgeleerden e.a.)'.
[269] Augurium 'observatie van vogels om op grond daarvan een voorspelling te doen', niet auspicium = 'het recht v.h. houden v. auspiciën en het recht om op grond daarvan opdrachten te geven, te bevelen': auspicium habēre 'een (hoog) ambt uitoefenen', auspicium pōnere 'een (hoog) ambt neerleggen', auspicium facere [Div.2.80] 'een voorteken geven (v. zaken)'; imperiō auspiciōque alicuius [Liv.41.28] (p. 89); auspiciīs alicuius (p. 89).

Avēs (ālitēs, ōscinēs[270]) addīcunt alicuī [Liv.27.16] (*tgst.* abdīcunt aliquid)	De vogels geven iemand een gunstig voorteken
Augurēs obnuntiant (cōnsulī) [Phil.2.83]	De vogelvoorspellers, vogelwichelaars melden (aan de consul) een ongunstig voorteken[271]
Auspicātō (rem gerere, urbem condere) [Div.1.3]	Na het houden van de auspiciën (strijd voeren, een stad stichten)
Ōmen accipere[272] [Div.1.103] (*tgst.* improbāre)	Een (gunstig) voorteken ontvangen (*tgst.* afwijzen, niet als zodanig erkennen)
Accipere, vertere aliquid in ōmen	Iets als een voorteken uitleggen, aannemen
Faustīs ōminibus	Onder gunstige voortekens
Ōmen īnfaustum, trīste Auspicium malum [Vat.39] (*tgst.* ēgregium [Liv.10.40])	Een slecht, ongunstig voorteken
Haruspicem cōnsulere [Div.2.11]	Een waarzegger raadplegen
Mentīrī auspicium [Liv.10.40]	De voortekens valselijk uitleggen
Pullī nōn pāscuntur, ex caveā tardius exeunt [Liv.6.41]	De kippen scharrelen niet, ze komen maar traag uit hun hok

[270] Ālitēs gaven de wil v.d. goden aan door de hoogte, richting en wijze van vliegen; ōscinēs (ōs en canere) door de klank v.d. zang en de plaats waar het gezang vandaan kwam.
[271] Over wijze v.h. houden van auspiciën zie Liv. 1.17.
[272] Men kon een toevallige gebeurtenis of als ōmen opvatten of daaraan geen aandacht schenken; door het aannemen werd het een voorteken.

DERDE AFDELING

I WETENSCHAP – KUNST

1 WETENSCHAP IN HET ALGEMEEN – LETTERKUNDE

Optima studia Bonae, optimae, līberālēs, ingenuae artēs[273], disciplīnae [Fam.6.6.3]	Wetenschappen, kunsten
Litterārum[274] studium, tractātiō (*niet* occupātiō)	De beoefening van, het enthousiasme voor de wetenschappen
Hominēs litterārum studiōsī Hominēs doctī	Mannen van wetenschap, van studie, de geleerden
Artium studia *of* artēs vigent (*niet* flōrent[275])	De wetenschappen bloeien
Litterae iacent, neglectae iacent[276] [Tusc.1.5]	De wetenschappen zijn in verval
Litterās colere	De wetenschappen beoefenen
Litterās amplectī	Met passie, met groot enthousiasme de wetenschappen beoefenen
Litterās adamā(vi)sse *(gew. alleen perf. en plqpf.)*	Passie, grote belangstelling voor de wetenschap opgevat, gekregen hebben
In studiō litterārum versārī [Harusp.18]	Zich met de wetenschappen bezighouden
In aliquō litterārum genere versārī	Zich op enige tak van wetenschap toeleggen, op wetenschappelijk gebied bezig zijn
Summō studiō in litterīs versārī	Met de grootste ijver studeren
Sē tōtum litterīs trādere, dēdere	Zich geheel aan de wetenschap wijden
Sē tōtum in litterās [Fam.7.33.2] *of* litterīs *(dat. of abl.)* abdere [Arch.12]	Zich geheel in de wetenschap verdiepen
In litterīs ēlabōrāre [Senect.26]	Zich met inspanning op de wetenschap toeleggen
In litterīs acquiēscere [Div.2.5], conquiēscere	In de wetenschap rust, voldoening, troost vinden

[273] Ars = 1. 'de wetenschap, de kunst; de theorie of de regels daarvan'; 2. 'de vaardigheid in de toepassing v.d. theorie en regels' (τέχνη); 3. 'een afzonderlijke wetenschap of kunst, een kunstwerk'.

[274] Littera *sg.* 'letter': litteram nūllam relīquit [DeOr.3.60], ad mē mīsit [Pis.44]; *plur.* = 1. 'letters'; 2. 'alfabet'; 3. 'brief'; 4. 'boeken, geschriften': Graecae dē philosophiā litterae; 5. 'het schrijven van boeken'; 6. 'letterkunde': Graecās litterās discere; 7. 'wetenschappen'; 8. 'wetenschappelijke ontwikkeling': erant in eō plūrimae litterae nec eae vulgārēs, sed interiōrēs quaedam et reconditae [Brut.265].

[275] Flōrēre *metaf.* 'schitteren, uitblinken, z. onderscheiden': familia virīs fortissimīs flōruit [Phil.9.4].

[276] Aldus iacēre *metaf.* niet alleen van hetgeen is verwaarloosd of wordt veronachtzaamd, maar ook, evenals frīgēre, van pers., die in de politiek alle macht en invloed hebben verloren.

Aetātem in litterīs dūcere, agere [Leg.2.3]	Zijn leven aan de wetenschap wijden
Omne (otiōsum) tempus in litterīs cōnsūmere [Att.12.20.1]	Al zijn (beschikbare) tijd aan de wetenschap wijden
Omne studium in litterīs collocāre *of* ad litterās cōnferre	Al zijn interesse in de wetenschap leggen
Optimārum artium studiō incēnsum esse	Grote belangstelling voor de wetenschap gekregen hebben, erover enthousiast geworden zijn
Litterārum studiō trahī Trahī, ferrī ad litterās	Zich tot de wetenschap aangetrokken voelen
Litterārum studia remittere	De wetenschap opgeven, het enthousiasme voor de wetenschap verliezen
Intermissa studia revocāre [Tusc.1.1]	De onderbroken studie hervatten
Prīmīs, prīmōribus (ut dīcitur) labrīs gūstāre [N.D.1.20], attingere [DeOr.1.87] litterās	Zich slechts oppervlakkig met de wetenschappen bezighouden, er alleen maar aan proeven (zoals men dat noemt)
Litterae Monumenta Litterae ac monumenta	Letterkunde, (literaire) monumenten
Litterae Latīnae[277]	Latijnse letterkunde
Clārissima litterārum lūmina [Tusc.1.5]	Heldere sterren aan de letterkundige hemel, de parels van de letterkunde
Graecīs litterīs studēre	De Griekse letterkunde bestuderen
Multum (mediocriter) in Graecīs litterīs versārī	Zich veel (een beetje) met de Griekse letterkunde bezighouden

2 GELEERDHEID – KENNIS

Vir, homō doctus, litterātus	Geleerde, geletterde
Vir doctissimus	Een groot geleerde
Vir perfectē plānēque ērudītus	Een degelijk, grondig geleerde
Vir omnī doctrīnā ērudītus [N.D.3.23]	Een man met veelzijdige kennis
Multī virī doctī (*niet* multī doctī) Multī et iī doctī [Senect.84]	Vele geleerden
Omnēs doctī Quīvīs doctus Doctissimus quisque	Alle geleerden

[277] Latīnus: m.b.t. taal en letterkunde; Rōmānus: m.b.t. nationaliteit.

Nēmō doctus	Geen enkele geleerde
Nēmō mediocriter doctus [Fin.3.3; Tusc.2.7]	Niemand met ook maar een beetje opleiding
Latīnīs litterīs [Brut.169] *of* Latīnē doctus	Bekend met de Latijnse taal
Bene[278] Latīnē doctus, loquēns (*niet* cōgnitor)	Een goede Latinist
Malus auctor Latīnitātis [Att.7.3.10]	Een slechte Latinist
Doctrīnā abundāre [DeOr.3.59]	Zeer geleerd zijn
(Ā) doctrīnā īnstrūctum esse	Een goede opleiding hebben, goed opgeleid zijn
Ā doctrīnā mediocriter īnstrūctum esse [Brut.233]	Nauwelijks opgeleid zijn, geen bijzondere opleiding hebben
Doctrīna exquīsīta, subtīlis, ēlegāns (*niet* solida[279])	Degelijke, grondige geleerdheid, wetenschappelijke vorming
Doctrīna recondita	Diepe geleerdheid
Studia, quae in reconditīs artibus versantur [DeOr.1.8]	Diepzinnige studies
Magnam doctrīnae speciem prae sē ferre [Tusc.3.3]	Een grote geleerdheid laten zien, tentoonspreiden, etaleren
Vīta umbrātilis[283] [Tusc.2.27]	Het teruggetrokken leven van de geleerde
Litterārum scientiam *(alleen sg.)* habēre	Wetenschappelijke kennis hebben
Scientiam alicuius reī cōnsequī [DeOr.1.20] Scientiā comprehendere aliquid [Fam.6.22.2]	Inzicht, grondige kennis ergens in krijgen
Penitus percipere et comprehendere aliquid [DeOr.1.108]	Iets door en door begrijpen
Scientiā augēre aliquem [Off.1.1]	Iemands kennis uitbreiden, verrijken
Multa cōgnita, percepta habēre, multa dicidisse Multārum rērum cōgnitiōne imbūtum esse	Rijk aan kennis zijn, een uitgebreide, veelzijdige ontwikkeling hebben
Litterārum, ērudītiōnis expertem esse [DeOr.2.1] (Rērum) rudem esse	Geen ontwikkeling hebben

3 VORMING – ONTWIKKELING – BESCHAVING

Animum, ingenium excolere [Arch.12] (*niet* colere)	Het verstand ontwikkelen
Animī, ingeniī cultus [Fin.5.54], cultūra [Tusc.2.13]	Vorming van de geest, beschaving

[278] Het gebruik van *adv.* bij *adj.* en andere *adv.*, zoals bene multī, bene māne [Att.4.9], bene penitus [Verr.2.2.169], impiē ingrātus [Tusc.5.6], om deze te nuanceren, wordt vooral aangetroffen bij Tac., Vell. en Quintil.; hier is Latīnē ook zonder bene voldoende: Latīnē, id est pūrē et ēmendātē loquī [Opt.Gen.Or.4], zoals ook blijkt uit de vele plaatsen bij Cic.: De Or., 1.144, 3.37 en 3.96; zie verder noot 201.

[279] Solidus oorspr. 'vast en dicht, massief, gedegen': marmor solidum 'massief marmer', terra solida 'vaste aarde'; later *metaf.* 'duurzaam, blijvend, echt, onvervalst': solida laus, ūtilitās.

Optimārum artium studiīs ērudītum esse [Quint.fr.1.1.22] Optimīs studiīs, artibus ērudītum esse Litterās scīre	Wetenschappelijk gevormd zijn
Litterae interiōrēs et reconditae [Brut.265] Artēs reconditae [DeOr.1.8]	Een hogere wetenschappelijke vorming, ontwikkeling
Sunt in illō, ut in homine Rōmānō, multae litterae [Senect.12]	Hij heeft voor een Romein een grote wetenschappelijke ontwikkeling
Litterīs leviter imbūtum[292], tīnctum esse [DeOr.2.84]	Vluchtige wetenschappelijke kennis bezitten, oppervlakkig ontwikkeld zijn
Omnī vītā atque vīctū excultum atque expolītum esse [Brut.95]	Op een hoge trap van beschaving staan, een hoge cultuur hebben
Omnis cultūs et hūmānitātis expertem esse [Div.2.81] Ab omnī cultū et hūmānitāte longē abesse [B.G.1.1]	Op een lage trap van beschaving staan, elke vorm van cultuur missen[280]
Hominēs, gentem ā ferā agrestīque vītā ad hūmānum cultum cīvīlemque dēdūcere [DeOr.1.33]	De mensen, een volk van een primitief leven tot beschaving, een beschaafde samenleving brengen

4 OPVOEDING – ONDERWIJS – SCHOOL – AANLEG – BEROEP

Līberāliter, ingenuē, bene ēducārī	Een goede opvoeding krijgen, genieten
Sevērā disciplīnā continērī	Streng opgevoed worden
Aliquem ad hūmānitātem īnfōrmāre [Arch.4], īnstituere	Iemand een beschaafde opvoeding, opleiding geven
Mōrēs[92] alicuius corrigere [Leg.3.31]	Iemand verbeteren, corrigeren
In viam redūcere aliquem	Iemand op het rechte pad terugbrengen
In viam redīre	Op het rechte pad terugkeren
Litterās discere ab aliquō	Door iemand in de wetenschappen onderwezen, onderricht worden
Īnstituī, ērudīrī ab aliquō [Leg.3.14] Disciplīnā alicuius ūtī[281] Magistrō aliquō ūtī	Onderricht, onderwijs van iemand ontvangen
Ē disciplīnā alicuius profectum esse	In iemands school gevormd, opgeleid zijn
Puerum alicuī ērudiendum *of* in disciplīnam trādere [Div.1.92]	Een jongen bij iemand op school doen, hem een leermeester geven

[280] Incultum esse: 'een onverzorgd uiterlijk hebben'.
[281] Fruī alleen bij werkelijk genot: ōtiō (p. 62), voluptāte (p. 63), pāce (p. 241) fruī.

Dēdūcere adulēscentēs ad virum clārissimum	Jongeren onder de leiding stellen van een groot (staats)man
Operam dare *of* sē dare alicuī Sē trādere in disciplīnam alicuius Sē cōnferre, sē applicāre ad aliquem	Zich bij een leraar aansluiten, zich onder zijn leiding stellen, bij hem studeren
Multum esse cum aliquō [Fam.16.21.5]	Veel met iemand omgaan *(vooral van leraar en leerling)*
Lūdus (discendī [Quint.fr.3.4.6] *of* litterārum)	Basisschool
Schola	Hogere, wetenschappelijke school
Scholam frequentāre	Een school bezoeken, regelmatig naar school gaan
Disciplīna, īnstitūtiō puerīlis [Rep.4.4] (*niet* līberōrum)	Onderwijs voor kinderen
Puerōs elementa (prīma) docēre	Kinderen het basisonderricht geven
Prīmīs litterārum elementīs imbuī	Leren lezen en schrijven
Doctrīnae, quibus aetās puerīlis impertīrī solet [Nep.Att.1] Artēs, quibus aetās puerīlis ad hūmānitātem īnfōrmārī solet [Arch.4]	Wat kinderen moeten leren om een beschaafd en fatsoenlijk mens te worden
Ērudīre aliquem artibus, litterīs [Fam.1.7.11] (*maar* ērudīre aliquem in iūre cīvīlī [DeOr.253], in rē mīlitārī)	Iemand in de wetenschappen onderwijzen
Nātum, factum esse ad aliquid (faciendum)	Geboren, geschapen zijn voor iets (om iets te doen)
Adversante et repūgnante nātūrā aliquid facere [Off.1.110; Off. 3.78; Senect.71] Invītā Minervā[281] (ut āiunt) aliquid facere	Zonder talent, aanleg iets doen
Crassā [Hor.Sat.2.2], pinguī Minervā[282] [Amic.19] *(sprw.)*	Met gezond verstand
Calcāria alicuī adhibēre, admovēre [Brut.55] Stimulōs alicuī admovēre [Sest.12]	Iemand aansporen
Frēnōs adhibēre alicuī [Brut.204]	Iemand inhouden, beteugelen
Bonā indole *(altijd sg.)* praeditum esse [Senect.26] Ingeniō valēre [Brut.55]	Aanleg hebben, begaafd zijn
Summō ingeniō praeditum esse [Pomp.68]	Hoogbegaafd zijn
In aliquā rē prōgressūs facere [Tusc.4.44], prōficere [Off.3.37], prōgredī	Vorderingen ergens in maken, ergens mee opschieten
Aliquid efficere, cōnsequī in aliquā rē [DeOr.1.152]	Iets gedaan krijgen, iets bereiken, succes hebben met, in iets

[281] Invītā Minervā, ut āiunt, id est adversante et repūgnante nātūrā [Off.1.110] (p. 250).

[282] Agāmus igitur, pinguī, ut āiunt, Minervā [Amic.19] (p. 250); rūsticus sapiēns crassāque Minervā [Hor.Sat.2.2.3] (p. 250); sūs Minervam docet [Acad.1.18] (p. 250).

Adulēscēns aliōs bene dē sē spērāre iubet Adulēscēns bonam spem ostendit Aliī dē adulēscente bene spērāre possunt	De jongen is een grote belofte voor de toekomst
Adulēscēns bonae, ēgregiae speī	Een veelbelovende jongen
Magna est exspectātiō ingeniī tuī	Men verwacht veel van jouw talenten
Dēsūdāre in scholae umbrā, umbrāculīs[283]	Zich in de studeerkamer afbeulen, aftobben
Genus vītae *of* vīvendī *of* aetātis dēgendae dēligere, sibi cōnstituere [Off.1.117]	Een beroep kiezen[284]
Viam vītae ingredī [Flacc.105; Leg.Agr.1.27]	Het beroepsleven beginnen
Philosophiam [Pis.71], medicīnam profitērī Sē philosophum, medicum, grammaticum [Tusc.2.12] (esse) profitērī	Filosoof, arts, leraar van beroep zijn
Quī ista profitentur	Deskundigen, specialisten

5 VOORBEELD – VOORSCHRIFT

Exemplum clārum, praeclārum, lūculentum, illūstre[285]	Een goed, voortreffelijk, helder, schitterend voorbeeld
Exemplum magnum, grande	Een belangrijk voorbeeld
Exemplum afferre Exemplō ūtī [Rep.2.66]	Een voorbeeld aanhalen, aanvoeren
Aliquem (aliquid) exemplī causā[286] pōnere [Inv.1.66], prōferre, nōmināre, commemorāre	Iemand (iets) als voorbeeld aanhalen
Aliquid exemplīs probāre, comprobāre, cōnfirmāre [Div.1.64]	Iets door voorbeelden ondersteunen, voorbeelden ergens voor aanhalen
Aliquid exemplīs ostendere	Iets door voorbeelden aantonen
Exempla petere, repetere ā rērum gestārum memoriā Exempla petere, repetere ā historiārum, annālium, rērum gestārum monumentīs	Voorbeelden aan de geschiedenis ontlenen

[283] Umbra, umbrācula (-ōrum) en *adj.* umbrātilis 'de beslotenheid v.d. studeerkamer', *tgst.* sōl, lūx forī, lūx forēnsis; prōcēdere in sōlem 'optreden in het openbaar', vgl.: Phalēreus ille Dēmētrius mīrābiliter doctrīnam ex umbrāculīs ērudītōrum ōtiōque nōn modo in sōlem atque in pulverem sed in ipsum discrīmen aciemque prōdūxit [Leg.3.14] 'die bekende Demetrius uit Phalerum heeft op bewonderenswaardige wijze de leer uit de studeerkamers en tijdsbesteding van geleerden gehaald en haar niet alleen aan het daglicht en in het strijdperk gebracht, maar haar ook op het scherp van de snede geplaatst'; zie ook De Or., 1.57.

[284] Over beroepskeuze zie Off., 1.115-122.

[285] Bonum en malum exemplum alleen als 'voorbeeld van gedrag': vir malī exemplī.

[286] Exemplī causā alleen in comb. met *verb.* (pōnere, afferre, prōferre, nōmināre enz.); verbī causā (grātiā): een enkel willekeurig gekozen vb. ter verduidelijking v.e. algemeen geval: Quid dīcis igitur? Miserum esse verbī causā M. Crassum? [Tusc.1.12]; vaak ook woorden als impliciete vb., of na ut, velut, in hīs enz.: bēstiae quae gignuntur in terrā, velutī crocodīlī [N.D.2.124]; eādem mente rēs dissimillimās comprehendimus, ut colōrem, sapōrem, calōrem [Tusc.1.12].

Exempla ā rērum Rōmānārum (Graecārum) memoriā petīta *of* ex ... memoriā sūmpta	Voorbeelden uit de Romeinse (Griekse) geschiedenis
Multa exempla in ūnum (locum) colligere	Een grote hoeveelheid voorbeelden verzamelen
Ex īnfīnītā exemplōrum cōpiā ūnum, pauca sūmere, dēcerpere, ēligere	Uit een grote hoeveelheid voorbeelden er maar één, enkele nemen, één voorbeeld uit vele, uit duizenden kiezen
Ā Sōcrate exemplum virtūtis petere, repetere	Socrates als toonbeeld van deugd aanhalen, van Socrates een voorbeeld van deugd maken
Ut hōc ūtar Ut hoc afferam	Om dit voorbeeld te gebruiken, bijvoorbeeld
Similitūdinēs afferre	Analoge, soortgelijke gevallen aanhalen
Auctōre aliquō ūtī[193] ad aliquid [Tusc.1.26] Auctōrem aliquem habēre alicuius reī	Het gezag van een geloofwaardig schrijver (zegsman *enz.*) ergens voor hebben
Auctōritātem alicuius sequī [Fam.4.3.2]	Iemands voorbeeld volgen
Auctōritās et exemplum [Balb.31]	Het voorbeeld van een groot man, een voorbeeld dat tot norm genomen wordt
Sibi exemplum alicuius prōpōnere ad imitandum [Phil.10.5] Sibi aliquem ad imitandum prōpōnere	Zich iemands voorbeeld voor ogen houden om na te volgen
Sibi exemplum sūmere ex aliquō [Amic.38] Exemplum capere, petere ab aliquō [Off.3.16]	Aan iemand een voorbeeld nemen
Ad exemplum alicuius sē cōnfirmāre	Iemands voorbeeld navolgen
Exemplum ēdere, prōdere [Flacc.25] (*niet* dare)	Een voorbeeld geven
Exemplō esse	Tot voorbeeld strekken
Exemplum in aliquō *of* in aliquem statuere [Verr.2.2.111] Exemplum (sevēritātis) ēdere in aliquō [Quint.fr.1.3.5]	Iemand als een waarschuwend, afschrikkend voorbeeld (streng) straffen
Bene (male) praecipere alicuī	Iemand goede (slechte) voorschriften geven
Praecepta dare, trādere dē aliquā rē [Inv.2.13]	Voorschriften ergens over geven
Ad praecipiendī ratiōnem dēlābī [Quint.fr.1.1.18]	In een belerende toon vervallen, zich als een schoolmeester gedragen
Aliquid in animō haeret, penitus īnsēdit, īnfīxum est	Iets is diep in het hart gegrift
Aliquid animō mentīque penitus mandāre [Catil.1.11]	Iets vast in het hoofd prenten
Dēmittere aliquid in pectus (animumque suum)	Iets ter harte nemen *(een voorschrift, waarschuwing, enz.)*
Hoc verbum altē dēscendit in pectus alicuius [Iug.11]	Dit woord maakt diepe indruk op iemand

6 FILOSOFIE

Sē cōnferre ad philosophiam, ad philosophiae *of* sapientiae studium [Fam.4.3.4] Animum appellere ad philosophiam [DeOr.2.154] Sē applicāre ad philosophiam [Off.1.115]	Zich aan de filosofie, aan de studie van de wijsbegeerte[287] wijden
Philosophiae, sapientiae studiō tenērī [Acad.1.2]	Een liefhebber zijn van, passie hebben voor de filosofie
In portum philosophiae cōnfugere, sē cōnferre [Fam.7.30.2]	Zijn heil in de studie van de filosofie zoeken, tot de filosofie zijn toevlucht nemen
In sinum philosophiae compellī	Tot de studie van de filosofie gedreven worden
Philosophia (neglecta) iacet[276] [Tusc.1.5]	De filosofie wordt verwaarloosd
Philosophiam Latīnīs litterīs illūstrāre [Acad.1.1]	De filosofie *(bv. van Socrates)* in het Latijn verhelderen, verklaren
Dēcrēta, inventa [DeOr.1.84] philosophōrum	De leerstellingen, stellingen, meningen van de filosofen
Praecepta philosophōrum (penitus) percepta habēre	Met de leer, de voorschriften van de filosofen (door en door) bekend, vertrouwd zijn
Hoc nōn est vulgī verbum, sed philosophōrum	Dit is geen gewoon, maar een filosofisch[288] woord
Quae in philosophiā tractantur	Filosofische onderwerpen
Cicerōnis dē philosophiā librī	De filosofische werken van Cicero
Illae sententiae ēvānuērunt [Tusc.5.85]	Die opvattingen zijn verouderd, worden niet meer gedeeld
Illae sententiae iam prīdem explōsae et ēiectae sunt [Fin.5.23]	Die opvattingen zijn al lang verworpen, afgekeurd
Schola, disciplīna, familia [Leg.3.14], secta	Filosofische school, sekte
Sectam alicuius sequī [Brut.120] Disciplīnam alicuius profitērī	Volgeling, aanhanger van iemand zijn
Quī sunt ā Platōne *of* ā Platōnis disciplīnā Quī profectī sunt ā Platōne [Leg.3.14] Platōnicī [Off.1.2]	Aanhangers, volgelingen van Plato
Sōlō, ūnus dē septem (illīs)	Solon, een van de zeven wijzen[289]
Pȳthagorae doctrīna longē lātēque fluit [Tusc.4.2]	De leer van Pythagoras verbreidt zich wijd en zijd
Scholās habēre [Tusc.1.7], explicāre [Fin.2.1]	Voordrachten houden, colleges, les(sen) geven
Scholīs interesse	Voordrachten bijwonen, colleges aanhoren, les hebben

[287] Vgl.: philosophandī ratiō triplex: ūna dē vītā et mōribus, altera dē natūrā et rēbus occultīs, tertia dē disserendō [Acad.1.5]. Zie ook noot 290.
[288] Voor 'filosofisch' als *adj.* dat in het Lat. ontbreekt: *gen.* philosophiae, philosophōrum of philosophandī of in, dē philosophiā.
[289] De overigen: Bias *(Priene)*, Chilon *(Priene)*, Cleobulus *(Rhodos)*, Periander *(Korinthe)*, Pittacus *(Mytilene)*, Thales *(Milete)*.

Trādere (aliquid dē aliquā rē)	Les, aanwijzingen, instructies ergens over geven
Audīre Platōnem Audītōrem[218] esse Platōnis	Leerling van Plato zijn

7 ONDERDELEN VAN DE FILOSOFIE[290]

Physica (-ōrum)[291] [Cic.] Philosophia nātūrālis [Sen.Ep.88.24]	Natuurkunde
Dialectica (-ae) [Brut. 309] Dialectica (-ōrum) [Brut. 309] Disserendī ratiō et scientia [Tusc. 5.72]	Logica, dialectiek, redeneerkunde
Disserendī praecepta trādere [Fin.5.10]	De dialectiek *enz.* onderwijzen, doceren
Disserendī ēlegantia [Fin.2.27; Tusc.2.6]	Logische juistheid
Disserendī subtīlitās [DeOr.1.68]	Logische scherpzinnigheid
Physica disputandī subtīlitās [Div.1.110]	De nauwkeurige manier van redeneren van de natuurkundigen
Disserendī spīnae [Fin.4.79]	Netelige kwesties in de dialectiek
Disserendī perītus et artifex Homō in dialecticīs versātissimus	In de logica bedreven
Disserendī artem nūllam habēre	Van logica geen begrip hebben, niet weten wat logica is
Dialecticīs nē imbūtum[292] quidem esse	De eerste beginselen van de logica niet eens kennen
Ratiōne, ēleganter (*tgst.* nūllā ratiōne, inēleganter, cōnfūsē) dispōnere aliquid	Streng logisch, naar de strenge eisen van de logica iets ordenen, indelen
Ratiōnibus physicīs aliquid explicāre	Door middel van aan de natuurkunde ontleende voorbeelden iets uiteenzetten
Omnēs philosophiae locī	Alle facetten, het hele domein van de filosofie
Philosophia, quae est dē vītā et mōribus [Acad.1.2] Philosophia, in quā dē bonīs rēbus et malīs, dēque hominum vītā et mōribus disputātur [Brut.31]	Ethiek, zedenleer
Philosophia, quae in rērum contemplātiōne versātur [Tusc.5.8] Philosophia, quae artis praeceptīs continētur	Theoretische wijsbegeerte, filosofie
Philosophia, quae in āctiōne versātur[293]	Praktische filosofie

[290] Philosophia in trēs partēs est tribūta: in nātūrae obscūritātem, in disserendī subtīlitātem, in vītam atque mōrēs [DeOr.1.68]. Zie ook noot 287.

[291] Physica (-ae) of physica (-ōrum): physicōrum īgnārus [Or.119]; physicus *adj.*: 'natuurkundig, fysisch'; physicus *subst.* 'natuurkundige': physicus id est speculātor vēnātorque nātūrae [N.D.1.83].

[292] Imbuere eig. 'bevochtigen': gladiī sanguine imbūtī; *metaf.* 1. 'vervullen met iets': religiōne (p. 163), pietāte, superstitiōne (p. 165), consiliīs [Liv.42.26], crūdēlitāte [Phil.3.4]; 2. 'onderrichten, ergens mee bekend maken' (i.h.b. van iem. met een geringe of oppervlakkige kennis): animum honestīs artibus.

[293] Vgl.: philosophia actīva (*tgst.* contemplātīva) [Sen.Ep.95.10] en cum tōta philosophia frūgifera et frūctuōsa sit [Off.3.5].

8 STELSEL – METHODE – BEGINSEL

Ratiō Disciplīna Ratiō et disciplīna Ars	Stelsel, systeem
Ad artem redigere aliquid [DeOr.1.186] Ad ratiōnem, ad artem et praecepta revocāre aliquid [DeOr.1.186]	Iets in een systeem onderbrengen, in een wetenschappelijke vorm gieten
Arte conclūsum esse [DeOr.1.187]	Tot een stelsel gebracht zijn
Perpetuitās et cōnstantia [Tusc.5.31]	Consistentie van een stelsel
Ratiō et doctrīna	Wetenschappelijke kennis, kennis op wetenschappelijke beginselen gebaseerd, wetenschappelijke methode
Artificiō et viā trādere aliquid [Fin.4.10]	Iets systematisch doceren
Artificiōsē, ad artem redigere, compōnere aliquid [DeOr.1.186] Ad ratiōnis praecepta accommodāre aliquid	Iets stelselmatig ordenen, in een systeem onderbrengen
Tōtam ratiōnem ēvertere	Het hele stelsel omverwerpen
Iacet tōta ratiō	Het hele stelsel ligt plat
Ratiōne et viā *of* viā et ratiōne prōgredī, disputāre, docēre [Cic.]	Methodisch, systematisch te werk gaan, behandelen, doceren
Novam ratiōnem ingredī	Een nieuwe methode kiezen, een nieuwe weg inslaan
Ā certā ratiōne proficīscī [Tusc.2.66]	Van een vast beginsel uitgaan
Ā falsīs prīncipiīs proficīscī [Fin.4.53]	Van onjuiste, misleidende beginselen uitgaan
Ad philosophōrum *of* philosophandī ratiōnēs revocāre aliquid	Iets volgens filosofische uitgangspunten behandelen

9 GESLACHT – SOORT – BEPALING – ORDE – VERBAND

Partēs generibus[294] subiectae sunt [DeOr.2.166]	De soorten zijn aan de geslachten ondergeschikt
Genus ūniversum in speciēs certās partīrī et dīvidere [Or.117]	Het geslacht in de verschillende soorten verdelen
Genere, nōn numerō *of* magnitūdine cernī [Tusc.5.22]	Naar de aard, de hoedanigheid van de zaak *(kwalitatief)*, niet naar de hoeveelheid, grootte *(kwantitatief)* bepaald worden

[294] Cic. beschrijft de geslachten en soorten, en wat een definitie daarvan inhoudt, als volgt: **Genus** autem est id quod suī similēs commūniōne quādam, speciē autem differentēs, duās aut plūrēs complectitur partēs. **Partēs** autem sunt, quae generibus eīs, ex quibus mānant, subiciuntur; omniaque quae sunt vel generum vel partium nōmina, dēfīnītiōnibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim **dēfīnītiō** rērum eārum, quae sunt eius reī propriae, quam dēfīnīre volumus, brevis et circumscrīpta quaedam explicātiō [DeOr.1.89].

In rem praesentem venīre [Caec.20; Sen.Ep.6.5]	Iets ter plaatse gaan bekijken
Spīnae partiendī et dēfīniendī [Tusc.4.9]	Ingewikkelde onderverdelingen en definities
Rem, rēs dēfīnīre	Iets bepalen, vaststellen
Ā dēfīnitiōne proficīscī	Uitgaan van een definitie
Involūtae reī nōtitiam dēfīniendō aperīre [Or.116]	Een duistere zaak door een definitie ophelderen, duidelijk maken
Sub metum subiectum esse	Onder het begrip 'vrees' vallen, tot het begrip 'vrees' behoren
Cōnstituere quid et quāle sit, dē quō quaerātur, disputētur [Fin.1.29]	De essentie en kenmerken bepalen van het onderwerp dat men wil bediscussiëren
In ōrdinem redigere aliquid	Iets in de juiste ordening brengen, rangschikken
Cōnexum et aptum esse inter sē [Fin.4.53; N.D.2.97]	In onderling verband staan
Cohaerēre, coniūnctum esse cum aliquā rē	Met iets in verband staan
Artē, artissimē coniūnctum esse Aptē, aptissimē cohaerēre	In (zeer) nauw verband staan
Continuātiō seriēsque rērum, ut alia ex aliā nexa et omnēs inter sē aptae colligātaeque sint [N.D.1.9]	Het stelselmatige, systematische verband
Diffūsum, dispersum, dissipātum esse [DeOr.1.187]	Geen samenhang, onderling verband hebben
Cōnfūsum, perturbātum esse [DeOr.3.50]	Geen ordening hebben
Rem dissolūtam conglūtināre, cōnstringere [DeOr.1.188], coagmentāre [Senect.72]	Op zichzelf staande gevallen in onderling verband brengen

10 BEWIJS – WEERLEGGING

Argūmentum[295] firmum, magnum	Een sterk, afdoend, doorslaand bewijs
Argūmentum afferre	Een bewijs aanvoeren
Argūmentum immortālitātis afferre (*niet* prō immortālitāte)	Een bewijs voor de onsterfelijkheid aanvoeren
Argūmentum afferre, quō animōs immortālēs esse dēmōnstrātur	Een bewijs voor de onsterfelijkheid van de ziel aanvoeren
Argūmentō (huīc reī) est, quod ... [Div.1.119]	Als bewijs (hiervoor) geldt dat ...
Aliquid plānum facere [Rosc.Am.54]	Iets duidelijk maken, duidelijk bewijzen

[295] Let op: argūmentum 'bewijs op basis van feiten'; ratiō 'bewijs op grond van de logica, rede, argument'.

Alicuī probāre aliquid *(of + aci.)*	Iemand iets aantonen, iemand aantonen dat ...
Argūmentīs cōnfirmāre [DeOr.2.80], convincere [DePart.116], comprobāre [Dig. 41.1.34], ēvincere [Hor.Sat.2.3.250] aliquid *(of + aci.)*	Iets met bewijzen staven, iets onomstotelijk bewijzen
Argūmentum dūcere [DeOr.2.167], sūmere ex aliquā rē Argūmentum petere ab aliquā rē	Een bewijs ergens vandaan halen
Argūmentum premere [Tusc.1.88] (*niet* urgēre)	Een bewijs benadrukken, eraan vasthouden
Locī (τόποι), sēdēs et quasi domicilia [DeOr.2.162], thēsaurī [Part.Or.109; Fin.4.10] argūmentōrum	De bronnen, vindplaatsen van de bewijzen
Argūmenta refellere, cōnfūtāre [Div.1.8]	Bewijzen weerleggen, onderuit halen
Ratiōnem afferre [Verr.2.3.195]	Een argument, beweegreden, motief aanvoeren

11 BESLUIT – AANNAME – CONCLUSIE

Conclūdere, colligere, efficere, cōgere ex aliquā rē	Op grond ergens van iets concluderen, een conclusie ergens uit trekken
Acūtē, subtīliter conclūdere	Scherpzinnig samenvatten, een scherpzinnige conclusie trekken
Ratiō *of* ratiōnis conclūsiō efficit [Div.2.103]	De conclusie bewijst, toont aan
Ratiōcinātiō Ratiō	Syllogisme, sluitrede[296]
Prīma Superiōra	Premissen, vooronderstellingen
Cōnsequentia [Fin.4.55]	Gevolgtrekkingen, conclusies
Conclūsiuncula fallāx [Lucull.75] Captiō	Drogreden, bedrieglijke redenering, sofisme
Positum sit ā nōbīs prīmum *(+ aci.)* [Fin.4.25]	We nemen het volgende aan
Hōc positō	Het volgende vooropgesteld
Hōc probātō cōnsequēns est [Tusc.5.18]	Van het bewezene is de conclusie
Sequitur (*niet* ex quō sequitur), ut ... Ex quō, unde, hinc ita efficitur, ut ... *(of + aci.)*	Daaruit volgt dat ...
Aliquid prō concessō et probātō sūmere [Tusc.5.7]	Iets als vaststaand aannemen

[296] De *t.t.* van een syllogisme zijn: prōpositiō (māior) 'major premisse', prōpositiō minor 'minor premisse' en conclūsiō 'conclusie'.

12 UITEENZETTING – DISCUSSIE – STRIJDVRAAG

Disputātiō Quaestiō	Methodisch onderzoek
Disputāre (dē aliquā rē, ad aliquid)[297]	Ergens over wetenschappelijk discussiëren, een uiteenzetting houden
Subtīliter disputāre	Grondig, degelijk discussiëren
In utramque partem [N.D.2.168], in contrāriās partēs [DeOr.1.158] disputāre	Met voor- en tegenbewijzen argumenteren
In nūllam partem disputāre	Geen partij kiezen, neutraal blijven in het debat
Nōn repūgnō	Ik heb er geen bezwaar tegen, ik bestrijd het niet
Pertinācem (*tgst.* clēmentem) esse in disputandō [Fin.2.9]	Gelijk willen hebben in de discussie, stijf en strak volhouden
Oppōnere alicuī aliquid	Iemand iets tegenwerpen, met iets tegenspreken
Dare, concēdere aliquid	Iets accepteren, toegeven
Sūmere (*tgst.* rēicere) aliquid (prō certō) [Div.2.104]	Iets (als zeker) aannemen (*tgst.* afwijzen, verwerpen)
Tenēre aliquid Stāre in aliquā rē	Zich ergens aan houden, daarbij blijven
Obtinēre aliquid	Gelijk krijgen ergens in
In contrōversiā, in contentiōne esse, versārī [Or.45] In contrōversiam cadere	Geschilpunt zijn, betwist worden
In contrōversiam, in contentiōnem vocāre[77], addūcere aliquid	Iets tot een geschilpunt maken, ergens een kwestie van maken
In contrōversiam venīre, vocārī[77] [DeOr.2.291], addūcī [DeOr.1.183]	Geschilpunt, betwist gaan worden
Contrōversiam, contentiōnem habēre cum aliquō [Fam.13.55.1]	Onenigheid, een geschil met iemand hebben
In contrōversiā relinquere aliquid	Iets in geschil, in het midden, onbeslist laten
In contentiōne pōnitur, utrum ... an ...	Er bestaat onenigheid over, het is de vraag of ... dan wel of ...
Id dē quō agitur, ambigitur [Or.116] Id quod cadit in contrōversiam	Het punt waar het om gaat, waarover verschil van mening is

[297] Disputāre dē aliquā rē 'op basis van pro- en contra-argumenten iets uiteenzetten, ergens over discussiëren' (door filosofen); disserere dē aliquā rē 'iets uiteenzetten, behandelen' (niet alleen door filosofen, maar ook door redenaars e.a.); disputātiō 'bespreking, uiteenzetting, verhandeling' (van filosofen en anderen).

Contrōversiam sēdāre [Balb.43], dirimere [Off.3.119], compōnere, tollere	Een geschil, onenigheid bijleggen
Contrōversiam dīiūdicāre	Een geschilpunt, strijdvraag beslissen
Trānsigere aliquid cum aliquō [Cluent.39]	Met iemand ergens over tot overeenstemming komen
Rēs mihi tēcum est [Rosc.Am.84]	Ik heb met jou te maken
Sine (ūllā) contrōversiā [Att.13.12.4]	(Volstrekt) onbetwist, onbetwistbaar, buiten kijf
Hoc est ā *of* prō mē	Dit pleit, spreekt voor mij
Rēs ipsa docet	De zaak is evident
Rēs ipsa (prō mē apud tē) loquitur	De zaak spreekt voor zichzelf (voor mij tegenover jou), behoeft geen betoog
Rēs cōnfecta est [Tusc.5.83]	De (betwiste) zaak is afgehandeld

13 OVEREENSTEMMING – OVEREENKOMST – CONSEQUENTIE – TEGENSPRAAK

Cōnsentīre, idem sentīre cum aliquō	Met iemand overeenstemmen, het eens zijn met iemand
Dissentīre, dissidēre ab *of* cum aliquō	Van mening verschillen, het oneens zijn met iemand
Omnēs (ūnō ōre) in hāc rē cōnsentiunt [Amic.86]	Iedereen is het (eenstemmig) hierover eens
Ūna et cōnsentiēns vōx est	Er is geen enkel verschil van mening
Ūnā vōce Ūnō ōre Ūnō, commūnī, summō *of* omnium cōnsēnsū [Tusc.1.35]	Eenparig, eenstemmig, met algemene instemming
Rē concinere, verbīs discrepāre [N.D.1.16]	Over de zaak zelf het eens zijn, maar in de formulering verschillen
Hoc convēnit inter nōs	Hierover zijn we het eens geworden
Hoc mihi tēcum convēnit [Att.6.1.14]	Hierin ben ik het met jou eens geworden
Quī convenit?	Hoe rijmt dat met elkaar? Hoe is dat met elkaar in overeenstemming te brengen?
Summa est virōrum doctissimōrum cōnsēnsiō (*tgst.* dissēnsiō [DeOr.1.238])	Er heerst onder de geleerden, wetenschappers de grootste overeenstemming
Cōnstantia [Tusc.5.32] (*tgst.* incōnstantia [Phil.7.8])	Het consequent (*tgst.* inconsequent) zijn, de consistentie *(het blijven oordelen of handelen volgens zijn principes)*

Inter sē pūgnāre, repūgnāre [Tusc.3.72] Sēcum pūgnāre [Phil.2.18] Sibi repūgnāre *(alleen v. zaken)* Ā sē dissidēre [Fin.1.58] Sibi nōn cōnstāre [Cluent.60] *(v. pers.)*	Strijdig, onverenigbaar zijn, elkaar uitsluiten, met zichzelf in tegenspraak zijn, zichzelf tegenspreken
Pūgnantia loquī [Tusc.1.13]	Met zichzelf in tegenspraak komen
Contrā dīcere	Iets tegenspreken, tegenpleiter zijn
Dīcere contrā aliquem (aliquid) (*niet* contrādīcere alicuī)	Iemand (iets) weerspreken; tegen iemand (iets) pleiten

14 AFZONDERLIJKE WETENSCHAPPEN (GESCHIEDENIS – MYTHOLOGIE – CHRONOLOGIE – AARDRIJKSKUNDE – WISKUNDE – NATUURKUNDE – STERRENKUNDE)

Rēs Rōmānae[298] Rēs gestae Rōmānōrum [Or.120]	De Romeinse geschiedenis *(de feiten, waaruit de geschiedenis bestaat)*
Historia[299]	De geschiedenis *(het verhaal van de feiten of het werk zelf)*
Historia Rōmāna [Rep.2.33] Rērum Rōmānārum historia	De Romeinse geschiedenis *(het verhaal, de behandeling van de feiten)*
Memoria rērum Rōmānārum [Brut.322]	De (op de overlevering of op het geheugen steunende) Romeinse geschiedenis
Historiam, historiās [DeOr.2.51], rēs gestās [Cat.3] scrībere	Een geschiedkundig werk schrijven
Rēs populī Rōmānī perscrībere [Liv.Praef.1]	De Romeinse geschiedenis schrijven
Rērum scrīptor [Cat.3] Rērum auctor *(als bron)* [Brut.44]	Geschiedschrijver[300]
Ēvolvere historiās, litterārum *of* veterum annālium monumenta [Inv.1.1]	De geschiedenisboeken openslaan
Memoriam annālium, temporum replicāre	De geschiedenis naslaan, raadplegen
Memoriae [Brut.3], memoriā [DeOr.1.181] prōditum est, memoriae trāditum est (*zonder* nōbīs) Accēpimus[301]	Het is ons overgeleverd, we weten uit de overlevering

[298] Rēs Rōmāna 'de Rom. heerschappij, staatsmacht, de Rom. staat'.

[299] Historia = 1. 'verhaal v.d. feiten'; 2. 'historisch werk, boek'; historiam scrībere; historia Graeca 'in het Grieks geschreven geschiedenis' of 'Griekse geschiedenis'; rērum Graecārum historia; historia Rōmāna en rērum Rōmānārum historia; 3. 'historisch gebied, plaats van historische betekenis': quācumque enim ingredimur, in aliquā historiā vestīgium pōnimus [Fin.5.5]; historiae *plur.*: 'geschiedenissen, historische gedenkschriften, verhalen, anecdoten (= narrātiunculae)': de historiae van Tacitus, senex historiās scrībere īnstituit [Nep.Cato3]. Rēs (gestae) 'de (voorgevallen) feiten zelf'; rērum exemplum 'historisch voorbeeld'; rēs facta 'historisch feit'.

[300] Historicus 'historicus, geschiedkundige, kenner der geschiedenis'; als *adj.* bij Cic. alleen als *tgst.* van ōrātōrius: genus historicum [Brut.286] 'stijl van geschiedschrijvers'.

[301] Scīmus, cōgnōvimus niet voor historische kennis.

Trādunt, dīcunt, ferunt *(+ aci.)* Trāditur, dīcitur, fertur *(+ nci.)*	Men vertelt
Historiae prōdidērunt (*zonder* nōbīs)	De geschiedenis vertelt ons
Apud rērum scrīptōrēs scrīptum est, scrīptum vidēmus, scrīptum lēgimus (*niet alleen* lēgimus[216])	In de geschiedenisboeken lezen we
Duplex est memoria dē hāc rē [Nep.Hann.8]	De historie hiervan kent twee versies
Memoria vetus [Or.120] Veterum annālēs Veterum annālium monumenta [Rab.Perd.15] Antīquitātis memoria Rērum veterum memoria	De geschiedenis van de oudheid
Recentiōris aetātis memoria	De nieuwere geschiedenis
Memoria huius aetātis Memoria hōrum temporum Nostra memoria [Cael.43]	De geschiedenis van onze tijd, de hedendaagse geschiedenis, de nieuwste geschiedenis
Facta domestica [Cic.]	Vaderlandse geschiedenis
Omnis memoria aetātum, temporum, cīvitātum Omnium rērum, gentium, temporum, saeculōrum memoria	Algemene geschiedenis
Aetās hērōica Tempora hērōica	De heroïsche[302] tijd
Fābulae (*niet* mȳthologia) Historia fābulāris [Suet.Tib.70]	Mythologie
Repetere ab ultimā (extrēmā, prīscā) antīquitāte (vetustāte), ab hērōicīs temporibus [Div.1.1]	Beginnen bij de oudste, mythologische tijden
Ut ā fābulīs ad facta veniāmus [Rep.2.4]	Om van de prehistorische tijd naar de historische te komen
Historicōrum fidē contestāta memoria	De historische tijd
Historiae, rērum fidēs [Quint.fr.1.1.23]	Historische juistheid, waarheid
Narrāre aliquid ad fidem historiae [Quint.fr.1.1.23]	Iets met historische juistheid vertellen
Rēs historiae fidē comprobāta	Een door de geschiedenis gestaafd feit
Incorrupta rērum fidēs	De onvervalste waarheid van de feiten
Ad historiam (scrībendam) sē cōnferre [DeOr.2.57], sē applicāre [DeOr.2.55]	Zich op het schrijven van geschiedenis gaan toeleggen

[302] Hērōus = epicus 'episch': (versus) hērōus 'dactylische hexameter', pēs hērōus 'dactylus', carmen hērōum enz.; 'heroïsch feit, heroïsche daad': praeclārum atque dīvīnum factum [Phil.2.114], factum illūstre et glōriōsum [Fin.1.37].

Annōrum septingentōrum memoriam ūnō librō colligāre [Or.120]	Zevenhonderd jaar geschiedenis in één boek samenvatten
Homō in historiā dīligēns	Een nauwkeurig geschiedkundig onderzoeker
Memoriam rērum gestārum (rērum Rōmānārum) tenēre	In de (Romeinse) geschiedenis goed thuis zijn
Domestica, externa nōsse	De vaderlandse geschiedenis, die van andere landen kennen, daarmee op de hoogte zijn
Temporum ratiō [Tac.Dial.24], dēscrīptiō [Acad.1.3], ōrdō [DeOr.2.63; Brut.15]	Chronologie, tijdrekening
Servāre et notāre tempora [Or.120] Temporum ōrdinem servāre	Zich aan de volgorde van de tijd, chronologie houden
Rēs temporum ōrdine servātō narrāre	De gebeurtenissen chronologisch vertellen
Temporibus errāre [Phil.2.23]	Zich in de chronologische volgorde vergissen
Ad temporum ratiōnem aliquid revocāre	Iets in de tijd(sorde) plaatsen, de tijd, datum ergens van berekenen
Dīligentem esse in exquīrendīs temporibus	Nauwkeurig zijn in de tijdrekening, chronologie
Terrārum, regiōnum dēscrīptiō [DeOr.2.63] Geōgraphia [Att.2.4.3]	Aardrijkskunde
Āfricae situm paucīs expōnere [Iug.17]	De ligging van Afrika even aangeven
Mathēmatica (-ae)[303] [DeOr.1.61]	Wiskunde
Mathēmaticōrum ratiōne conclūdere aliquid [Fin.5.9]	Iets met wiskundige zekerheid besluiten
Geōmetria (-ae), geōmetrica (-ōrum)[304] [DeOr.187; Tusc.1.57]	Meetkunde
Fōrmās (*niet* figūrās) geōmetricās dēscrībere [Rep.1.29]	Meetkundige figuren tekenen
Sē cōnferre ad nātūrae investīgātiōnem [Acad.1.9]	Zich aan natuurkundige onderzoekingen wijden
Astrologia[305] [Div.2.87] (*zuiver Lat.* sīdera, caelestia)	Sterrenkunde, astronomie
Spectātor sīderum, rērum caelestium [N.D.2.140] Astrologus [Div.1.85]	Sterrenkundige, astronoom

[303] Mathēsis *laatl.*

[304] Aliquem interrogāre quaedam geōmetrica dē dīmēnsiōne quadrātī 'iem. meetkundige vragen stellen over de oppervlakte van een vierkant' [Tusc.1.57].

[305] 'Ἀστρολογία, scientia tractans de natura et motu astrorum, quae et *astronomia* dicitur; alii ita distinguunt, ut *astronomia* sit, quae de motu astrorum disserit, *astrologia,* quae influxum siderum spectat, et ex astris praedicit futura contingentia circa vitam et fortunam hominum' (A. Forcellini, *Lexicon totius Latinitatis*, Padua,1864-1926, p. 364); astronomia *laatl.*

Arithmētica (-ōrum) Numerī (-ōrum) [Fin.1.72]	Rekenkunde[306]
Bis bīna quot sint nōn didicisse [N.D.1.49]	Niet tot tien kunnen tellen, niet weten hoeveel twee keer twee is

15 VOLMAAKTHEID – IDEAAL – KUNST IN HET ALGEMEEN

Absolūtus et perfectus [Cic.]	In hoge mate volmaakt
Omnibus numerīs absolūtus	In alle opzichten volmaakt
Ad summum perdūcere Perficere et absolvere	Tot volmaaktheid brengen
Ad perfectiōnem, ad summum pervenīre	De volmaaktheid bereiken
Absolūtiō et perfectiō [DeOr.1.192] (*niet* summa perfectiō)	De hoogste volmaaktheid, het ideaal van de volmaaktheid
Cōgitātiōne, nōn rē	In gedachten, niet in werkelijkheid
Speciēs optima, eximia [Or.1] Specimen Speciēs Fōrma Undique explēta et perfecta fōrma [Fin.2.48]	Het ideaal
Comprehēnsam quandam animō fōrmam (alicuius reī) habēre [Or.19]	Een idee, voorstelling, denkbeeld (ergens van) hebben
Singulārem quandam perfectiōnis imāginem animō concipere	Zich een ideaal voorstellen, een ideaal scheppen
Imāginem perfectī ōrātōris adumbrāre[182]	Een schets van de ideale redenaar geven
Cīvitās optima, perfecta Platōnis Illa cīvitās Platōnis commentīcia [DeOr.230] Illa cīvitās, quam Platō fīnxit [Tusc.2.27]	De ideale staat van Plato
Artis opus Opus arte factum, perfectum	Kunstwerk, kunststuk
Opus summō artificiō factum [Verr.2.4.46] Opus omnibus numerīs absolūtum	Meesterstuk
Artem exercēre	Een kunst beoefenen

[306] Arithmētica slechts *n. plur.*: in arithmēticīs satis exercitātus [Att.14.12.3]; *postklass.* arithmētica *f. sg.*: arithmēticā ērudītus [Plin.Nat.Hist.35.76]. Numerī, vgl.: an ille sē, ut Platō, in mūsicīs, geōmetriā, numerīs, astrīs contereret? [Fin.1.72] 'of heeft hij zich, zoals Plato, uitgesloofd met studies van muziek, meetkunde, rekenkunde en sterrenkunde?' en Cūr Platō Aegyptum peragrāvit, ut ā sacerdōtibus barbarīs numerōs et caelestia acciperet? [Fin.5.87] '… om van buitenlandse priesters reken- en sterrenkunde te leren?'.

Artem trādere, docēre	Een kunst onderwijzen, onderricht daarin geven
Artem profitērī	Een kunst uitoefenen, als beroep hebben, zich als kunstenaar uitgeven
Artium (līberālium) studium Studium	Liefhebberij, interesse in, enthousiasme voor de kunst
Artis praecepta Ars	Regels, voorschriften van de kunst
Artis, artium intellegēns, perītus [Quintil.2.21.14] (*tgst.* idiōta[307])	Kunstkenner
Exīstimātor (doctus, intellegēns, perītus, ācerrimus) [Brut.320]	Criticus, recensent (bekwaam, oordeelkundig, deskundig, streng)
In exīstimantium arbitrium venīre[77] [Brut.92]	Afhankelijk worden van de willekeur van de critici
Iūdicium facere	Zijn oordeel (ergens over) geven
Sēnsum, iūdicium habēre	Smaak hebben
Ēlegantia in aliquō est	Iemand heeft smaak
Iūdicium subtīle, ēlegāns, exquīsītum, intellegēns [Opt.Gen.Or.11]	Een fijne, gedistingeerde smaak
Iūdicium acuere	Het oordeel scherpen
Abhorrēre ab artibus (*tgst.* dēlectārī artibus)	Geen interesse hebben (*tgst.* plezier hebben) in de kunsten
Vēritātem[308] imitārī [Div.1.23]	De werkelijkheid getrouw weergeven, naar het leven tekenen *(door de kunstenaar, maar ook door het kunstwerk)*
In omnī rē vincit imitātiōnem vēritās [DeOr.3.215]	In alle opzichten wint het origineel het van de kopie, het duplicaat, de replica
Aliquid ad vērum exprimere [Lucull.7]	Iets natuurgetrouw tekenen, de werkelijkheid goed weten te treffen
Mōrum ac vītae imitātiō [Or.204]	Een wel getroffen beeld van het leven, karakterschildering
Aliquid ē vītā ductum est [Tusc.4.45]	Iets is uit het leven gegrepen

[307] Idiōta 'leek, niet-ingewijde'; rudis, indoctus, imperītus 'onontwikkeld, niet wetenschappelijk gevormd, onervaren'; quibus rēbus nōn modo austērī, sed multitūdō ipsa reclāmat [DeOr.3.98] 'waartegen niet alleen de kenners protesteren, maar zelfs de massa'.

[308] Vēritās niet alleen 'waarheid' (*tgst.* mendācium), maar ook 'werkelijkheid' (*tgst.* opīniō, imitātiō); rēs et vēritās ipsa [Tusc.5.13]; nātūra rērum et ipsa vēritās [Fin.4.55]; zie ook noot 187.

16 DICHTKUNST – MUZIEK – SCHILDERKUNST – BEELDHOUWKUNST

Poēma condere, facere [Acad.1.3], compōnere Versūs facere, scrībere	Dichten
Carmina, versūs fundere [Tusc.1.64] ex tempore [DeOr.3.194]	Spontaan, voor de vuist weg dichten, in verzen (metrisch) spreken, improviseren
Poēsis scaenica	Dramatische poëzie, dichtkunst van toneelstukken
Poēta scaenicus	Dichter van toneelstukken
Scrīptor tragoediārum [Quintil.1.5.21], cōmoediārum (Poēta) tragicus [Opt.Gen.Or.1], cōmicus[309] [Or.184]	Treurspeldichter, tragediedichter, blijspeldichter, komediedichter
Scrīptor fābulārum (*niet* fābulātor[310])	Fabeldichter
Dīvīnō quōdam īnstīnctū concitārī [Div.1.66], ferrī	In dichterlijke vervoering, verrukking komen
Dīvīnō quōdam spīritū īnflātus [Arch.18], tāctus	Bezield, verrukt
Carmen, versum agere	Een gedicht, een vers (met passende gebaren) voordragen
Carmen recitāre, prōnuntiāre[311]	Een gedicht met expressie voorlezen, reciteren, declameren
Carmen inconditum	Een knullig, onbeholpen gedicht
Sē cōnferre ad poēsis studium	Zich aan de dichtkunst wijden, overgeven
Poēticā laude flōrēre[275]	Als dichter uitblinken, excelleren
Poēsis genus ad Rōmānōs trānsferre	Een dichtgenre naar Rome overbrengen
Alicuius laudēs versibus persequī[330] Alicuius laudēs, virtūtēs canere (canere aliquem *alleen poët.*)	Iemand bezingen, in verzen verheerlijken
Alicuius rēs gestās versibus ōrnāre, celebrāre	Iemands daden in verzen roemen
Ut ait Homērus (*niet* canit)	Zoals Homerus zegt
Numerus poēticē vīnctus	Dichterlijk ritme, vaste versmaat
Artem mūsicam[312] discere, tractāre [DeOr.3.132]	Muziek leren, beoefenen
Nervōrum et tībiārum cantus [Rosc.Am.134]	Instrumentale muziek
Vōcum et nervōrum *of* fidium cantus [Tusc.1.4]	Vocale en instrumentale muziek

[309] Tragicus, cōmicus *adj.* ook: 'in het treurspel, blijspel voorkomend': Orestēs tragicus 'Orestes in het treurspel'; senex cōmicus 'de grijsaard in het blijspel'; rīdiculus 'grappig, lollig, komisch': (homō) rīdiculus (p. 202).
[310] Fābulātor 'verteller'.
[311] Niet dēclāmāre = 'z. in de voordracht oefenen'; dēclāmātiō: 'voordrachtsoefening (in de scholen v.d. spreekmeesters)'.
[312] Ook: mūsica (-ōrum) 'muziek' [DeOr.1.187].

Docēre aliquem fidibus	Iemand leren een snareninstrument te bespelen
Fidibus discere [Senect.26]	Een snareninstrument leren bespelen
In mūsicīs sē conterere [Fin.1.72]	Zich uitsloven om muziek te leren
Fidibus canere [Tusc.1.4]	Op de lier, citer spelen
Pellere nervōs in fidibus [Div.2.33]	De snaren van de citer tokkelen
Tībiās īnflāre [Brut.192] Tībiīs, tībiā canere	Op de fluit blazen, spelen
Ad tībiam, ad tībīcinem canere	Onder begeleiding van de fluit zingen
(Homō) symphōniacus [Verr.2.5.64]	Muzikant *(in het orkest)*
Symphōnia canit [Verr.2.3.105]	Het orkest speelt
Acroāma (-atis *n.*)[313] [Arch.20]	(Professioneel) declamator, zanger, muzikant
Modī [DeOr.2.69]	Melodie
Modōs facere	Componeren
Numerus, numerī [DeOr.1.187]	Maat, ritme
Numerōsē cadere	Ritmisch klinken
Ars pingendī Pictūra [DeOr.2.69]	Schilderkunst
Ūdō colōrēs illinere [Plin.Nat.Hist.35.49]	In fresco schilderen
Ars fingendī	Beeldhouwkunst
Sīgna[94] et tabulae (pictae) [DeOr.1.161]	Beelden en schilderijen
Simulācrum ē marmore facere	Een beeld uit marmer vervaardigen
Statuās īnscrībere [Verr.2.2.167]	Standbeelden van opschriften voorzien

17 TONEEL – THEATER – SPELEN

Ars lūdicra [DeOr.2.84]	Acteer-, toneelkunst
Fābula Lūdus scaenicus	Toneelstuk
Argūmentum	Onderwerp van het stuk

[313] Acroāma 'aangenaam (muzikaal) optreden, uitvoering'; *meton.* 'declamator enz.'; het Griekse ἀκρόαμα alleen muziek, het Lat. alles wat kan amuseren, i.h.b. aan tafel: vd. 'goede voorlezer, prettige verteller'.

Āctiō	Handeling, gebeurtenis
Āctus	Akte, bedrijf
Fābulam docēre (διδάσκειν) [Brut.72]	De acteurs instrueren, laten oefenen *(taak v.d. dichter zelf)*
Fābulam discere	Een stuk leren, instuderen *(door de acteur)*
Fābulam agere	Een stuk spelen, uitvoeren *(acteur)*
Fābulam ēdere	Een stuk op het toneel brengen, laten spelen *(producent)*
Fābulam dare [Brut.73]	Een stuk op het toneel brengen, laten spelen *(door de dichter)*
In scaenam prōdūcere aliquem	Iemand *(als personage)* laten optreden, het podium op laten gaan
In scaenam prōdīre [Off.1.129]	Optreden
In scaenam redīre	Weer optreden
Abīre, relinquere	Van het toneel gaan, het podium verlaten *(na zijn rol)*
Dē scaenā dēcēdere	Als acteur afscheid nemen
In scaenam aliquid indūcere	Iets op het toneel brengen, vertonen
Familia, grex, caterva histriōnum	Toneelgezelschap
Dominus gregis	Directeur van het gezelschap
Theātrum [Quint.fr.1.1.42]	Theater, schouwburg, toeschouwers, publiek
Theātra reclāmant [Cic.]	De toeschouwers protesteren
Theātrum magnum habet ista prōvincia [Fam.13.64.2]	Die provincie van jou biedt een groot schouwspel *(er is daar veel te zien)*
Nūllum theātrum virtūtī cōnscientiā māius [Tusc.2.64]	Er is geen beter publiek voor de morele verdienste dan het eigen geweten
Populum facilem, aequum habēre	Een positief, welwillend publiek hebben
Plaudere (*niet* applaudere) Plausum dare (alicuī)	In de handen klappen, applaudisseren
Clāmōrēs (corōnae) facere, excitāre	Luide bijvalsbetuigingen, toejuichingen (aan de omstanders, toehoorders, het publiek) ontlokken
Revocāre aliquid	Bij iets 'bis' roepen, laten herhalen
Saepius revocātur [Liv.7.2]	Hij wordt herhaaldelijk teruggeroepen

Fābulam exigere [Ter.Andr.27]	Een stuk uitfluiten, uitjoelen
Fābula cadit [Hor.Ep.2.1.176]	Een stuk wordt een fiasco, flop
Histriōnem exsībilāre, ēicere, exigere, explōdere [Parad.26]	Een toneelspeler, acteur uitfluiten, uitjoelen
Histriōnī acclāmāre[314]	Een acteur afkeurend onderbreken, toeroepen
Partēs[315] agere alicuius Persōnam[316] alicuius gerere, ferre, tenēre, sustinēre	Iemands rol spelen, hem voorstellen
Persōnam suscipere, induere	Een rol op zich nemen
Persōnam tuērī	Een rol volhouden, blijven spelen
Persōnam alicuī impōnere	Iemand een rol laten spelen
Agere servum, lēnōnem	Voor slaaf, pooier spelen
Āctor prīmārum, secundārum, tertiārum partium [Caecil.48]	Een acteur, die de eerste, tweede, derde rol speelt
Tragoedia, fābula Antigona (*niet* Antigona tragoedia *of* fābula)	De tragedie 'Antigone'
In Sophoclis (*niet* Sophocleō) Aiāce Apud Sophoclem in Aiāce	In Sophocles' Ajax
Caterva Chorus	Koor van de tragedie
Carmen chorī Canticum	Koorzang
Dīverbium	Dialoog
Locī melicī	Muzikale delen van de tragedie
Lūdī circēnsēs	Spelen in de renbaan
Lūdī scaenicī [Liv.7.2]	Toneelvoorstellingen, theaterstukken
Lūdōs apparāre [Quint.fr.3.8.6]	Spelen voorbereiden
Lūdōs facere [Brut.78], ēdere (Iovī)	Spelen geven, houden, organiseren
Lūdōs īnstaurāre	Spelen herhalen
Mūnus (gladiātōrium) ēdere, dare [Suet.Iul.10] Gladiātōrēs dare	Een gladiatorenwedstrijd geven

[314] Pas sinds Liv. acclāmāre in gunstige zin.
[315] Evenzo partēs suscipere, sustinēre, dēfendere, tuērī, dare alicuī, tribuere alicuī.
[316] Persōna (eig. 'masker') *metaf.* 'rol, die in het leven wordt gespeeld', vd. *metaf.* 'persoonlijkheid, eigen karakter van iem.' of 'iem. v.e. bepaalde stand of rang', maar niet 'persoon': trēs (hominēs) aderant 'drie personen waren aanwezig'.

Familia[317] gladiātōria [Sest.134]	Gladiatorengezelschap, -ploeg *(van dezelfde eigenaar of trainer)*
Lūdus gladiātōrius [Catil.2.5]	Gladiatorenschool
Gladiātōribus [Att.2.19.2]	Bij de gladiatorenspelen
Celebritās lūdōrum	Druk bezochte spelen
Magnificentia lūdōrum Lūdī apparātissimī	Schitterend georganiseerde spelen
Olympia (-ōrum) [Div.2.144] (*niet* lūdī Olympicī) Pȳthia (-ōrum) [Ov.Met.1.447]	De Olympische, Pythische spelen
Olympia vincere [Ennius in Senect.14] (Ὀλύμπια νικᾶν)	Bij de Olympische spelen de overwinning behalen
Lūdī gymnicī [Tusc.2.62] Certāmina gymnica [Suet.Ner.53]	Turnwedstrijden
Stadium currere [Off.3.42]	Het parcours in de renbaan afleggen

[317] Familiam dūcere [Phil.5.30] *metaf.*: 'aan het hoofd staan, de voornaamste zijn': familiam dūcere in iūre cīvīlī [Fam.7.5.3] 'school maken in het burgerlijk recht'.

II RETORICA EN STIJLLEER

1 DE REDEVOERING IN HET ALGEMEEN

Ars dīcendī	Retorica, leer van de welsprekendheid
Ad dīcendum sē cōnferre	De retorica, de welsprekendheid gaan beoefenen
Dīcendī praecepta trādere [DeOr.1.84]	In de retorica, welsprekendheid lesgeven
Rhētor [DeOr.1.84] Dīcendī magister [DeOr.3.92]	Leraar in welsprekendheid, spreekmeester
Facultās dīcendī	Redenaarstalent
Nātum, factum esse ad dīcendum [Balb.3]	Een geboren redenaar zijn
Facilem, solūtum et expedītum esse ad dīcendum [Brut.180]	Gemakkelijk en vlot kunnen spreken
Exercitātum esse in dīcendō	Geschoold, ervaren zijn in het spreken
Īnsolentem, rudem, tīrōnem ac rudem esse in dīcendō	Slecht uit de woorden kunnen komen, ongeoefend zijn in het spreken
Disertum esse [DeOr.1.94]	Welbespraakt zijn
Ēloquentem esse [DeOr.1.94]	Welsprekend zijn
Ēloquentiā valēre [Nep.Dion3] Dīcendī arte flōrēre[275] Multum dīcendō valēre, posse [Brut.57]	Een groot redenaar zijn
Ēloquentiae laude flōrēre [DeOr.3.138]	Zich als redenaar onderscheiden
Vīs dīcendī [Acad.1.8]	Zeggingskracht
Ēloquentiae prīncipātum tenēre [Nep.Att.5] Prīmum, prīncipem inter ōrātōrēs locum obtinēre Ōrātōrum prīncipem esse [Brut.141]	De grootste, voornaamste redenaar zijn
Ōrātiōnem cōnficere	Een redevoering opstellen, schrijven
Ōrātiōnem commentārī [Fam.16.26.1]	Een redevoering instuderen
Ōrātiōnis meditātiō [Brut.139]	Het oefenen, trainen van een redevoering
Ōrātiō meditāta [Plin.Nat.Hist.26.12]	Een goed geprepareerde redevoering
Subitō [DeOr.1.150], ex tempore [DeOr.1.194], imparātum [Brut.139] (*tgst.* ex praeparātō) dīcere	Voor de vuist weg, onvoorbereid spreken

Ōrātiō subita [DeOr.1.150]	Onvoorbereide, spontane speech
Ōrātiō perpetua [Fin.2.17]	Een doorlopende redevoering *(niet door vraag en antwoord onderbroken)*
Ōrātiō accūrāta[215] et polīta [Brut.326]	Een keurig verzorgde redevoering
Ōrātiō composita [DeOr.1.50]	Een goed opgebouwde redevoering
Contentiō (*tgst.* sermō) [Off.2.48]	Hartstochtelijke, bezielde taal, toon (*tgst.* gewone woorden)
Cōpiōsē dīcere [Tusc.1.7]	Uitvoerig, met veel woorden spreken
Ōrnātē dīcere [Tusc.1.7]	Fraai, sierlijk spreken
Ēleganter dīcere [Brut.86]	Met goed gekozen woorden spreken
Līberē dīcere [Verr.2.2.176]	Vrijmoedig, onbevangen spreken
Accommodātē ad persuādendum dīcere [DeOr.1.137]	Met overredingskracht spreken
Plānē, apertē dīcere [Rosc.Com.43]	Rechtuit, openhartig spreken
Perspicuē, disertē dīcere [DeOr.1.44]	Met duidelijke, uitdrukkelijke woorden spreken
Missīs ambāgibus dīcere [Hor.Sat.2.59]	Zonder omhaal van woorden, kort en bondig spreken
Aggredī ad dīcendum[318] [Brut.139]	Zich opmaken, aanstalten maken om te gaan spreken, als redenaar op te treden
Verba facere apud[319] populum In cōntiōne dīcere [Verr.2.3.81; Att.15.15.2]	In de volksvergadering als redenaar optreden
In cōntiōnem, in rōstra ēscendere[320] [Off.3.80], ascendere [Fin.2.74]	Het spreekgestoelte beklimmen
Ōrātiōnem habēre [Tusc.5.94]	Een redevoering houden
Initium dīcendī facere [Leg.2.1]	Beginnen te spreken
Fīnem dīcendī facere [Sest.136]	Eindigen met spreken
Perōrāre [Att.4.2.4]	1. De redevoering besluiten, de slotrede houden *(het laatste gedeelte van de redevoering)* 2. Het slotpleidooi houden *(in een proces waarin meer partijen het woord hebben gevoerd)*
Animōs audientium permovēre [Brut.89], īnflammāre [Brut.279]	Indruk maken op de toehoorders[218], de luisteraars enthousiast maken

[318] Surgere ad dīcendum '(van zijn zitplaats) opstaan om te gaan spreken'.
[319] Dīcere apud populum, mīlitēs, senātum, iūdicēs enz.: als het volk enz. officieel vergaderd is; cōram populō enz.: in andere gevallen.
[320] Ēscendere wordt vaker gebruikt dan ascendere: in cōntiōnem ēscendere [PostRed.Sen.12]; in rōstra ēscendere [Off.3.80; Liv.23.23; Liv.34.56; Liv.39.15]; in tribūnal ēscendere [Vat.34; Liv.2.28]; later ook rōstra ēscendere [Tac.Ann.15.59] en suggestum ēscendere [Tac.Ann.13.5].

Animōs tenēre	Boeien
Audientiam[119] sibi *of* ōrātiōnī facere [Senect.28]	Zorgen dat men gehoor, aandacht krijgt
Solūtum et expedītum esse ad dīcendum [Brut.245]	Een vlotte spreker zijn
Linguae solūtiō [DeOr.1.114]	Welbespraaktheid, radheid van tong, flux de bouche
Linguā prōmptum esse	Niet op zijn mondje zijn gevallen
Celeritās in respondendō [Brut.154]	De kunst om snel te reageren
Bonīs lateribus[321] esse [Senect.14]	Goede longen hebben

2 STIJL – BEHANDELING – UITDRUKKING

Genus dīcendī, scrībendī Ōrātiō	Stijl[322]
Genus dīcendī grave *of* grande, medium, tenue[323]	Een verhevene, gematigde, eenvoudige stijl
Fūsum ac prōfluēns ōrātiōnis genus [DeOr.2.159]	Vloeiende stijl
Inconditum dīcendī genus [Brut.242]	Ruwe, onbeschaafde stijl
Īnflātum ōrātiōnis genus [Brut.202] Ōrātiō altius exaggerāta [Brut.66]	Overdreven, gezwollen, hoogdravende stijl
Ēlātiō atque altitūdō ōrātiōnis [Brut.66]	De verhevenheid, de hoge vlucht van de taal
Exsurgere altius Incitātius ferrī	Zich verheffen, hoger stijgen, een hogere vlucht nemen *(dichters en redenaars)*
Magnificē loquī, dīcere	1. Plechtig, pathetisch spreken 2. Opschepperig, arrogant spreken
Magniloquentia[324] Granditās verbōrum	Verheven, pathetische taal
Expedīta et facile currēns ōrātiō [Brut.227]	Vlotte stijl

[321] Latus *sg.* 'zij(kant), flank v. iem. of iets': numquam ab alicuius latere discēdere (p. 23); latus castrōrum, īnsulae enz.; i.h.b. als zetel van kracht: 'flanken, ribben v.e. leger': in latus hostium incurrere (p. 102); ook: ōrātōris 'longen, adem': cum lēgem Vocāniam vōce magnā et bonīs lateribus suāsissem [Senect.14], nam mē diēs, vōx, latera dēficiant, sī ... [Verr.2.2.52]; *sg.* in deze bet. alleen *postklass.*; ook: lacertī (-ōrum) *metaf.* 'overtuigingskracht': ā quō cum āmentātās hastās accēperit, ipse eās ōrātōris lacertīs vīribusque torquēbit [DeOr.1.242] 'wanneer hij van hem *(zijn advocaat)* alle wel toegeruste wapens krijgt, zal hij die met overtuigings- en zeggingskracht weten te slingeren'.

[322] Niet stilus = 'schrijfstift', vd. stilum vertere 'uitstrijken, doorstrepen'; *metaf.* 1. 'het schrijven, het schriftelijk opstellen': stilus optimus est et praestantissimus dīcendī effector et magister [DeOr.1.150] 'het schrijven is de beste oefening voor de redenaar'; 2. 'de typische stijl v.e. schrijver, de stijl hem alleen eigen': ūnus enim sonus est tōtīus ōrātiōnis et īdem stilus [Brut.100]; 3. *meton.* 'schrijver': huius ōrātiōnēs paene stilō Atticō scrīptae esse videntur [Brut.167] 'met een Attische pen geschreven', d.w.z. 'door een Athener'.

[323] Verdeling van redevoeringen naar inhoud: genus dēlīberātīvum (συμβουλευτικόν), genus iūdiciāle (δικανικόν), genus dēmōnstrātīvum (ἐπιδεικτικόν).

[324] Ook: 'opschepperij, snoeverij'.

Ōrātiō aequābiliter fluēns[325]	Gelijkmatige stijl
Ōrātiō cum lēnitāte quādam aequābilī prōfluēns [DeOr.2.64]	Een rustig voortkabbelende redevoering, taal met weinig variatie
Flūmen ōrātiōnis [N.D.2.20]	De vloeiende voortgang van de redevoering, van de woorden
Flūmen gravissimōrum optimōrumque verbōrum [DeOr.2.188]	Een vloed van de meest verheven en voortreffelijke woorden
Siccitās [N.D.2.1], sānitās [Brut.284] ōrātiōnis Verbōrum tenuitās [Fin.3.40] Ōrātiō subtīlis [Or.78]	Eenvoudige, sobere, nuchtere woorden
Ōrātiō exīlis [Brut.82], iēiūna [Brut.262], ārida et exsanguis [DeOr.2.159]	Dorre, droge woorden
Ōrnātus ōrātiōnis [Brut.262], verbōrum [Or.80]	Sierlijke woorden
Ēlegantia ōrātiōnis [Or.79]	Smaakvolle woorden
Ōrātiō pūra (et ēmendāta)	Zuivere (en foutloze) stijl
Integritās [Brut.132], sincēritās ōrātiōnis (*niet* pūritās)	Zuiverheid van stijl
Ōrātiō inquināta [Verr.2.3.65] (*niet* impūra[326])	Onzuivere, incorrecte stijl
Ōrātiōnēs Catōnis antīquitātem redolent [Brut.82]	De redevoeringen van Cato klinken ouderwets
Ex illīus ōrātiōnibus ipsae Athēnae redolent [Brut.285]	Zijn redevoeringen ademen precies de sfeer van Athene, in zijn redevoeringen klinkt Athene zelf
Ōrātiō solūta [DeOr.3.173] *of alleen* ōrātiō [DeOr.3.175] (*niet* prōsa[327])	Proza
Ōrātiō numerōsē cadit [Brut.34]	De woorden verlopen ritmisch, klinken welluidend
Numerīs ōrātiōnem astringere [DeOr.3.173], vincīre [DeOr.3.190]	De woorden ritmisch laten vallen, welluidend laten klinken
Lūmina, flōrēs dīcendī [DeOr.3.96]	Schitterende formuleringen, mooie stijlfiguren
Fulmen verbōrum	De verpletterende kracht van de woorden
Fulmina ēloquentiae	Donderende bliksems van welsprekendheid *(bv. Cicero en Demosthenes)*
Sententiās (verbīs) explicāre [DeOr.2.35], aperīre[328] [DeOr.1.84]	Zijn gedachten ontvouwen, verklaren, blootleggen

[325] Ōrātiō fluit = 1. 'de taal, redevoering is niet kernachtig'; 2. 'de redevoering, taal is zonder ritme, welluidendheid'.
[326] Ōrātiō impūra: 'onfatsoenlijke, schandelijke taal'.
[327] Prōsa *postklass.* (Quintil.).
[328] Sententiam suam aperīre 'voor zijn mening uitkomen, z. openlijk uitspreken' (p. 116).

Sententiae reconditae et exquīsītae [Brut.274]	Diepe en voortreffelijke opvattingen, ideeën
Ūbertās (*niet* dīvitiae) et cōpia ōrātiōnis [Balb.3]	Grote rijkdom van stijl
Crēbritās [Brut.327], cōpia (*tgst.* inopia) sententiārum (*of alleen* cōpia)	Rijkdom aan ideeën, gedachten, denkbeelden
Sententiīs abundāns, crēber [Brut.29] (*tgst.* sententiīs inānis) Dēnsus sententiīs [Quintil.10.1.68]	Rijk[329] aan ideeën
Rērum cōpia verbōrum cōpiam gignit [DeOr.3.125]	Veel onderwerpen zorgen ook voor veel woorden
Adumbrāre[182] aliquid [Or.32]	Iets vluchtig schetsen, aanduiden
Exprimere[182] aliquid verbīs, ōrātiōne [DeOr.2.184]	Iets levendig beschrijven
Expōnere aliquid [Rep.1.22] *of* dē aliquā rē [DeOr.1.103]	Iets schriftelijk of mondeling uiteenzetten, behandelen
Sententiae inter sē nexae (*niet* nexus sententiārum) Perpetuitās verbōrum Contextus ōrātiōnis	Samenhang
Ratiō sententiārum Ratiō, quā sententiae inter sē excipiunt	Het onderling verband van de denkbeelden
Vītam alicuius expōnere Dē vītā alicuius expōnere [Nep.Pr.8] (*niet* curriculum vītae[56])	Een levensbeschrijving van iemand geven, zijn levensloop beschrijven
Vītam alicuius dēpingere [Rosc.Am.74]	Iemands leven schilderen, schilderachtig beschrijven
Dē ingeniō mōribusque alicuius expōnere	Een beschrijving van iemands karakter geven
Summō colōre aliquid illūstrāre	Iets met de levendigste kleuren schilderen, iets in geuren en kleuren beschrijven
Ante oculōs pōnere aliquid [Phil.2.115]	Iets levendig voor ogen stellen
Oculīs [Or.139], sub oculōs [Quintil.8.6.19], sub aspectum [Inv.1.98] subicere aliquid	Iets zo levendig voor ogen stellen dat men het als het ware ziet gebeuren, iets visualiseren
Rērum sub aspectum paene subiectiō [DeOr.3.202]	De levendige uitbeelding van de dingen
Sīc expōnere aliquid, quasi agātur rēs, nōn quasi narrētur [Tusc.1.8]	Iets realistisch voorstellen, iets zo weergeven, alsof het werkelijk gebeurt, niet met woorden alleen
Aliquem disputantem facere [N.D.1.31], indūcere [Amic.4], fingere (i.e. aliquis apud aliquem disputāns)	Iemand sprekend opvoeren (in een dialoog)
In ūnō cōnspectū pōnere aliquid [Leg.3.12] Sub ūnum aspectum subicere aliquid	Een overzicht ergens van geven

[329] Niet dīves dat door Cic. slechts op drie plaatsen *metaf.* en anders dan v. pers. wordt gebruikt: animus hominis dīves [Parad.6.44], ille dīvitior dīthyrambus [DeOr.3.185], dīvitior mihi et affluentior vidētur esse vēra amīcitia [Amic.58].

In brevī cōnspectū pōnere aliquid	Een beknopt overzicht ergens van geven
Ūnō cōnspectū vidēre aliquid [Brut.15]	Een algemeen overzicht, een overzicht van het geheel hebben
Breviter perstringere aliquid [DeOr.2.201] Leviter tangere, attingere aliquid [Rosc.Am.83] Strictim (*niet* obiter) attingere aliquid [Att.2.1.1] In trānsitū [Quintil.7.3.27], quasi praeteriēns attingere aliquid	Iets even aanroeren, terloops aanstippen
Rēs summās attingere [Nep.Pel.1] Summātim aliquid expōnere	Slechts de hoofdpunten aanroeren, iets beknopt behandelen
Multa verba facere Multum, nimium esse (in aliquā rē) [DeOr.2.17]	Iets met veel woorden, langdradig behandelen, ergens over uitweiden
Plūribus verbīs, cōpiōsius explicāre, persequī[330] aliquid	Nader in bijzonderheden treden ergens over, iets uitputtender uiteenzetten, beschrijven, behandelen
Ūberius et fūsius disputāre [N.D.2.20], cōpiōsius dīcere dē aliquā rē	Uitvoeriger ergens over spreken
Breviter, paucīs (*niet* paucīs verbīs) explicāre aliquid Rem paucīs absolvere [Iug.17]	Iets kort, met weinig woorden behandelen
Brevitātī servīre[37]	Het kort willen houden
Rēbus ipsīs pār est ōrātiō Rēbus verba respondent	De stijl komt met de inhoud overeen, de taal beantwoordt aan de stof
Cōpiam quam potuī exemplōrum persecūtus sum	Ik heb mijn hele voorraad voorbeelden uitgeput, alle voorbeelden die ik ken, heb ik gebruikt
Verbīs nōn omnia exsequī posse	Niet alles uitvoerig kunnen behandelen
In medium prōferre aliquid In mediō pōnere aliquid	Iets op tafel, te berde, ter sprake brengen
Praetermittere [DeOr.2.111] (*niet* silentiō praetermittere) Silentiō praeterīre aliquid [Brut.88]	Stilzwijgend ergens aan voorbijgaan
Sīgnificāre aliquem (aliquid) [Flacc.45] (*niet* allūdere) Sīgnificātiōne appellāre aliquem [Fam.1.9.20] Dēscrībere aliquem [Cael.50]	Op iemand (ergens op) zinspelen
Leviter sīgnificāre aliquid	Iets even aanduiden
Ōrdine narrāre, quōmodo rēs gesta sit	De hele toedracht van de zaak vertellen

[330] Persequī niet zelden: 'mondeling of schriftelijk nauwkeurig behandelen, beschrijven': alicuius vītam, alicuius laudēs versibus (p. 188), rēs Hannibalis [Div.1.49].

Dīcendō ōrnāre aliquid	Iets in sierlijke taal uitdrukken
Rhētoricē, tragicē ōrnāre aliquid [Brut.43]	Iets met de schitterende formuleringen waarover de redenaar, de tragediedichter beschikt, opsieren
Dīgressiō Ēgressiō Quod ōrnandī causā additum est [Brut.82]	Uitweiding
Inclūdere in ōrātiōnem aliquid [Att.1.16.10] Īnserere ōrātiōnī aliquid [Quintil.1.5.8] Interpōnere aliquid [Amic.3]	Iets in de redevoering inlassen
Dīcendō augēre [DeOr.3.104], amplificāre [DeOr.1.221] aliquid (*tgst.* extenuāre [DeOr.3.104])	Iets met woorden benadrukken, accentueren (*tgst.* afzwakken)
In māius ferre [Liv.21.32], attollere [Tac.Ann.15.30] aliquid	Iets overdrijven, groter maken dan het is
Dīgredī (ā prōpositō) [DeOr.2.311]	Buiten het onderwerp uitweiden *(met opzet)*, van het onderwerp afdwalen *(ongemerkt)*
Ad īnstitūta redeāmus [DeOr.3.24]	Laten we terugkeren naar ons onderwerp
Studiō alicuius reī prōvectus sum [Rosc.Com.31]	Mijn enthousiasme ergens voor heeft me meegesleept
Longē (-ius), altē (-ius) [Cic.], suprā [Iug.5] repetere (ab aliquā rē)	(Iets) diep(er), verd(er) uit het verleden ophalen, op teruggrijpen (ergens uit, vandaan)
Ōrātiō longius repetīta [DeOr.3.91]	Een tamelijk diepgaande redevoering
Accēdere ad cot(t)īdiānī sermōnis genus	Dicht bij de taal van het dagelijkse leven komen
Ad vulgārem sēnsum [DeOr.1.108] *of* ad commūnem opīniōnem ōrātiōnem accommodāre [Off.2.35]	Zich populair uitdrukken

3 VOORDRACHT – STEM

Āctiō [Brut.]	Voordracht, presentatie *(met lichaamsexpressie)*
Prōnuntiātiō[311] [Inv.1.9]	Voordracht, declamatie *(met de stem)*
Āctiō paulum claudicat[331] [Brut.227]	De voordracht hapert een beetje
Aliquid in ōrātōne claudicat	De redevoering loopt ergens niet lekker
Haerēre, haesitāre [Catil.2.13]	Geen woorden kunnen uitbrengen, stamelen *(uit onwetendheid of van verlegenheid)*
Perturbārī [Or.140], commovērī	In de war raken

[331] Claudicāre ook *metaf.* 'wankelen, tekortschieten': amīcitia claudicat (p. 55).

Dē scrīptō ōrātiōnem habēre [Brut.46], dīcere (*tgst.* sine scrīptō [Brut.301], ex memoriā [Catil.3.5])	Een redevoering van het papier oplezen[332]
Interpellāre aliquem (dīcentem) [Tusc.1.16]	Iemand in de rede vallen
Vōx magna [Sull.30], clāra	Een luide, heldere stem
Vōx gravis, acūta, parva, mediocris [DeOr.3.215]	Een zware, hoge, zachte, gewone stem
Vōx canōra [Brut.234]	Een welluidende stem
Vōx lēnis (*tgst.* ācer clāmor), suppressa [Sull.30], summissa [Or.56]	Een rustige (*tgst.* schel geschreeuw), doffe, gedempte stem
Vōcem mittere [Cluent.88]	De stem laten horen
Sonitum reddere [Tusc.1.96]	Geluid geven *(v. zaken)*
Vōcem summittere [Sen.Ira3.13.3]	De stem dempen, zachter gaan spreken
Contentiō [DeOr.3.224], remissiō [DeOr.3.227] vōcis	De verheffing, daling van de stem
Dolor interclūdit vōcem [Rab.Post.48]	Verdriet beneemt (iemand) de stem
Nūlla vōx est ab eō audīta	Geen woord kwam over zijn lippen
Magnā vōce clāmāre	Hard, luid roepen
Clāmōrem tollere [Liv.3.28]	Een geschreeuw aanheffen
Gestum *(altijd sg.)* agere [DeOr.2.233]	Gebaren maken

4 STOF – ONDERWERP

Nōn habeō argūmentum scrībendī [Quint.fr.2.10] Deest mihi argūmentum ad scrībendum [Att.9.7.7] Nōn habeō, nōn est quod scrībam	Ik heb geen stof om te schrijven, ik heb niets te schrijven
Rēs mihi suppetit [DeOr.3.142]	Ik heb stof genoeg
Māteria mihi crēscit	De stof neemt toe, groeit onder mijn handen
Rēs compōnere ac dīgerere [DeOr.1.86]	De stof ordenen en indelen
Dispositiō rērum [Inv.1.9]	De ordening, indeling van de stof
Māteria rērum et cōpia ūberrima Īnfīnīta et immēnsa māteria	Een zeer rijke stof
Mors illa māteriem ad ōrnātum praebet [Brut.43]	Zo'n dood levert stof om schitterend te bewerken

[332] Ōrātiōnem legere 'een tekst lezen of aan anderen voorlezen'; recitāre 'luid en nauwkeurig lezen'.

Id quod (alicuī) prōpositum est Rēs prōposita Id quod aliquis īnstituit Īnstitūtum	Het onderwerp, het thema, dat men (iemand) wil bespreken
Id quod quaerimus, quaeritur	Het punt van onderzoek, de kwestie
Ā prōpositō aberrāre [Fin.5.83], dēclīnāre [Or.138], ēgredī [Brut.82], dēflectere	Van het punt van onderzoek, van het onderwerp afwijken, afdwalen
Ad prōpositum revertī [Tusc.1.11], redīre [Tusc.1.23] Ad rem redīre	Tot het onderwerp terugkeren
Sed ad id, unde dīgressī sumus, revertāmur Vērum ad id, unde dīgressa est ōrātiō, revertāmur Sed redeat, unde aberrāvit ōrātiō	Maar laten we terugkeren tot het onderwerp, waarvan we zijn afgedwaald
Mihi prōpositum est + *inf.* Mihi prōposuī, ut ... *(niet + inf.)*	Ik heb mij voorgenomen, mijn opzet is ...
Sīc (*niet* hoc[195]) est prōpositum dē quō disputēmus [Cic.]	Dit is het thema, onderwerp, kwestie die we willen bespreken
Pōnere	Een thema, onderwerp, kwestie opgeven, bepalen
Pōnere alicuī, dē quō disputet [Amic.17]	Iemand een thema, een onderwerp geven om te behandelen, bespreken
Pōnere iubēre, quā dē rē quis audīre velit [Fin.2.1]	Zich een onderwerp willen laten geven om te bespreken

5 VRAAG – ANTWOORD

Quaestiōnem pōnere, prōpōnere	Een kwestie opwerpen, een vraag opperen, stellen
Quaestiōnem poscere [Fin.2.1]	Uitdagen om zich een kwestie te laten voorleggen
Hōc locō exsistit quaestiō [Amic.67], quaeritur	Hier ontstaat de vraag, doet zich de vraag voor
Nunc id quaeritur, agitur	Nu is het de vraag
Rēs, dē quā nunc quaerimus, quaeritur	De zaak in kwestie, de vraag die behandeld wordt
Magna quaestiō est [Tusc.1.23] *(+ afh.vr.)*	Een moeilijke kwestie is ...
Quaerendum esse mihi vīsum est [DeOr.1.6]	De vraag is bij mij opgekomen, gerezen
Quaestiōnem solvere	Een kwestie oplossen, vraag beantwoorden
Quaestiō ad exitum adducta est [Tusc.5.15], vēnit	De kwestie is afgehandeld, tot een beslissing gebracht
Ad interrogāta respondēre[333] [Or.137]	Vragen beantwoorden

[333] Respondēre ad aliquid of alicuī reī, maar altijd alicuī; evenzo dīcere alicuī (niet ad aliquem); maar scrībere ad aliquem (minder vaak alicuī).

Bene interrogantī respondēre	Op iemands goedgestelde vragen antwoorden
Percontantī nōn deesse	Iemand geen antwoord schuldig blijven, geen vraag onbeantwoord laten
Respōnsum[268] ab aliquō ferre [Catil.1.8], auferre [DeOr.1.239]	Een antwoord van iemand krijgen, ontvangen
Respondēre in hanc sententiam	In deze zin antwoorden, antwoord geven

6 GRAP – GEESTIGHEID – VROLIJKHEID – ERNST

Iocō[334] ūtī[193] [Off.1.103]	Grappen maken
Haec iocātus sum [Fam.9.14.4] Per iocum dīxī [Fam.4.4.1]	Dit heb ik voor de grap gezegd
Animō prōmptō esse ad iocandum [Quint.fr.2.11]	Altijd grappen willen maken
Extrā iocum [Fam.] Remōtō iocō [Fam.7.11.3]	Zonder gekheid
Facētē dīcere [Brut.164]	Zich geestig uitdrukken
Facētē et commodē aliquid dīcere [Verr.2.4.95]	Op het juiste moment iets geestigs zeggen
Facētiīs ūtī Facētum esse	Grappig zijn, geestige invallen hebben
Breviter et commodē dictum [Amic.1]	Een snedige opmerking
Facētē dictum [Off.1.104]	Een leuke grap, iets geestigs, een bon mot
Arcessītum dictum [DeOr.2.256]	Een gezochte, geforceerde grap
Dicta dīcere in aliquem [Phil.2.42]	Ten koste van iemand geestig zijn, grappen over iemand maken
Aspergere salēs ōrātiōnī [Or.87]	Grapjes in de redevoering verwerken
(Homō) rīdiculus	Een geestig, grappig man, grappenmaker, grapjas
Lepōs in iocandō [DeOr.1.27]	Charmante grappen, leuke humor
Iūcundē esse [Deiot.19]	In een vrolijke, opgeruimde stemming zijn
Sē dare iūcunditātī [Off.1.122]	Zich aan het genot overgeven
Cum trīstibus sevērē, cum remissīs iūcundē vīvere [Cael.13]	Ernstig omgaan met de treurige mensen, beminnelijk met de opgeruimde
Sibi placēre	Tevreden zijn met zichzelf, goed gehumeurd zijn

[334] Iocus bij Cic. *plur.* ioca.

Sibi displicēre	Ontevreden zijn met zichzelf, slecht gehumeurd zijn
Ioca atque sēria cum aliquō agere	Lief en leed met iemand delen
Sēriō dīcere	In ernst zeggen
Sevēritātem (*tgst.* lepōrem) adhibēre	Ernst (*tgst.* humor) tonen, een ernstige (humoristische) toon aanslaan
Studiīs suīs aliquem prōsequī[197]	Belangstelling voor iemand tonen
Ineptum esse	Zeggen, doen wat geen pas geeft, geen tact hebben
Nimium dīligentem esse [Cic.]	Al te precies zijn, te veel op de details, kleine puntjes letten, een muggenzifter, betweter, wijsneus zijn

III DE STAAT

1 STAATSINRICHTING – BESTUUR – POLITIEK

Fōrma reī pūblicae [Tusc.2.36] Dīscrīptiō cīvitātis [Sest.137] Īnstitūta et lēgēs [Pis.30]	Staatsregeling, staatsinrichting
Disciplīna Lycūrgī [Liv.38.34]	De staatsregeling van Lycurgus
Rem pūblicam cōnstituere[335] [DeOr.1.85] Cīvitātēs īnstituere Rem pūblicam lēgibus et īnstitūtīs temperāre [Tusc.1.2] Cīvitātī lēgēs iūdicia iūra dēscrībere [DeOr.1.33]	De staat inrichten, regelen, organiseren, de samenleving een staatsregeling geven
Suīs lēgibus ūtī[193] [B.G.1.45]	Een eigen wetgeving, staatsregeling hebben
Nūllam habēre rem pūblicam [Off.1.35]	Geen staatsregeling hebben
Rem pūblicam in prīstinum statum restituere	De voormalige staatsregeling opnieuw invoeren, de staat weer op de oude voet regelen
Optimā rē pūblicā [Phil.1.19]	Ten tijde van de beste staatsregeling
Lībera rēs pūblica Līber populus [Rep.1.48] Lībera gēns [Liv.42.30]	De vrije staat, de republiek
Rem pūblicam gerere, administrāre [Fin.3.68], regere [Att.7.15.1], tractāre [Iug.41], gubernāre [Rep.1.51]	De staat besturen, regeren
Reī pūblicae praeesse [Off.1.79]	Aan het hoofd van de staat staan, het bewind voeren
Ad gubernācula *(metaf. alleen plur.)* reī pūblicae sedēre [Rosc.Am.51] Clāvum reī pūblicae tenēre [Sest.20] Gubernācula reī pūblicae tractāre [Sest.20]	Het roer van de staat in handen hebben
Rēctor cīvitātis [DeOr.1.211]	Bestuurder, hoofd van de staat, staatshoofd
Prīncipem cīvitātis esse [Dom.66]	De eerste man in de staat zijn
Prīncipem in rē pūblicā locum obtinēre	De voornaamste positie in de staat bekleden
Negōtia pūblica [Off.1.69]	Staatszaken, aangelegenheden van staat
Vīta occupāta (*tgst.* vīta ōtiōsa) [Sest.23] Tempora occupāta [Planc.66]	Het werkzame leven van een politicus

[335] 'Constituere rem publicam dicuntur, qui legibus aliisque rationibus malis rei publicae ingravescentibus medentur' (Jo. Aug. Ernesti, *M. T. Ciceronis De Oratore Libri Tres cum notis variorum*, Oxford, 1809, p. 17); vgl. ook: triumvir reī pūblicae cōnstituendae [Nep.Att.12].

Accēdere [Rep.1.9], sē cōnferre ad rem pūblicam Rem pūblicam capessere [Off.1.71]	Staatszaken op zich nemen, zijn politieke loopbaan gaan beginnen
In rē pūblicā *of* in rēbus pūblicīs versārī [Inv.1.3]	Zich met de politiek bezig houden, politiek actief zijn
Reī pūblicae deesse (*tgst.* adesse) [Sest.101]	Zich niet met de politiek willen bemoeien
Ā negōtiīs pūblicīs sē removēre [Off.1.69] Ā rē pūblicā recēdere	Zich uit staatszaken, uit de politiek terugtrekken
In ōtium sē referre [Fam.9.9.1] Ad ōtium perfugere [Off.1.69]	Zich uit het openbare leven terugtrekken, in rust en stilte gaan leven
Vīta prīvāta [Senect.22]	Het leven als ambteloos burger, zonder politieke loopbaan
Pūblicō carēre [Mil.18] Forēnsī lūce carēre [Brut.32] Forum ac lūcem fugere	Vermijden zich in het openbaar te vertonen
Rem pūblicam tuērī [Rep.1.11], stabilīre	De staat staande houden, bij elkaar houden, stabiliseren
Rēs pūblica stat [Off.2.3] (*tgst.* iacet)	De staat houdt zich nog staande, kan zich handhaven (*tgst.* bestaat niet meer)
Ruīna[103] reī pūblicae [Sest.109]	De val van de staat
Sūcus et sanguis cīvitātis [Att.4.18.2]	Het vlees en bloed van de staat, samenleving
Rem pūblicam augēre [Liv.1.35], amplificāre [N.D.2.8]	De staat groot, sterk maken
Reī pūblicae causā [Caecin.57; Sest.101]	Om politieke redenen
Ē rē pūblicā [Fam.13.8.2] (*tgst.* contrā rem pūblicam [Amic.39])	In het belang van de staat
Commoda (-ōrum) pūblica [Hor.Ep.2.1.3] Reī pūblicae ratiōnēs [Fam.1.9.21; Att.8.12c.3]	Het staatsbelang
Reī pūblicae ratiōnibus (*of alleen* reī pūblicae) cōnsulere, prōvidēre [Prov.Cons.47]	Het staatsbelang bevorderen
Salūtem patriae cōnfirmāre [Fam.10.8.6]	's Lands welzijn stabiliseren
Salūtī reī pūblicae nōn deesse	Het welzijn van de staat bevorderen
Commūnī ūtititātī servīre[37]	Het openbaar belang dienen
Ad reī pūblicae ratiōnēs aliquid referre	Iets vanuit een staatkundig, politiek standpunt bekijken
In rem pūblicam omnī cōgitātiōne cūrāque incumbere [Fam.10.1.2] Omnēs cūrās et cōgitātiōnēs in rem pūblicam cōnferre [Off.2.2]	Al zijn gedachten en zorgen aan de staat wijden, besteden

Omnēs cūrās in reī pūblicae salūte dēfīgere [Phil.14.13]	Al zijn aandacht aan het welzijn van de staat wijden
Ad rem pūblicam moderandam ūsum et scientiam et studium suum cōnferre [DeOr.1.211]	Zijn ervaring, kennis en ijver aan het bestuur van de staat wijden
Tōtum et animō et corpore in salūtem reī pūblicae sē cōnferre [Phil.12.7]	Al zijn geestelijke en lichamelijke krachten aan het welzijn van de staat wijden
Studiō ad rem pūblicam ferrī	Zich met enthousiasme aan de politiek wijden
Sē cīvīlibus flūctibus committere [Nep.Att.6]	Zich in de politieke arena werpen
Lābentem et prope cadentem rem pūblicam fulcīre [Phil.2.21]	De wankelende republiek op het laatste moment overeind houden
Bene, optimē sentīre dē rē pūblicā [Fam.12.2.2] Omnia dē rē pūblicā praeclāra atque ēgregia sentīre [Catil.3.5]	Tegenover de staat welwillende, uitstekende en voortreffelijke gevoelens koesteren
Virī rērum cīvīlium perītī [Rep.1.34] Virī reī pūblicae gerendae perītī [Nep.Dat.8] Virī in rē pūblicā prūdentēs [Div.1.111] Auctōrēs cōnsiliī pūblicī [DeOr.1.211] Prīncipēs rem pūblicam administrantēs	Staatkundigen, staatslieden, politici[336]
Prūdentia (cīvīlis) [DeOr.1.85]	Politiek inzicht
Rēs cīvīlēs	Politieke kwesties
Homō in rē pūblicā exercitātus [Div.1.111]	Een ervaren staatkundige, politicus, een staatsman
Plūs in rē pūblicā vidēre [Pomp.64]	Een dieper inzicht in de politiek hebben
Longē prōspicere futūrōs cāsūs reī pūblicae [Amic.12]	De komende politieke gebeurtenissen ver vooruit zien
Ācta eius annī [Sest.62]	De politieke resultaten, de politiek van dat jaar
Alicuius cōnsilia in rē pūblicā *of* capessendae reī pūblicae eō spectant, ut ... [Att.1.17.10]	De strekking van iemands politiek is dat / om te ...
Reī pūblicae mūneribus orbātus [Div.2.7] Gerendīs negōtiīs orbātus [Fin.5.57]	Uit de politiek verwijderd, politiek monddood gemaakt, op een zijspoor gezet, uitgeschakeld zijn

[336] In dit en volgende items hoe de Griekse woorden πολιτικός, πολιτική in het Lat. kunnen worden weergegeven: politicus [DeOr.3.109] alleen Grieks citaat en daardoor zonder autoriteit; andere mogelijkheden: Cic. heeft het Griekse ἄνθρωπος ζῶον πολιτικόν weergegeven als hominis nātūra habet quiddam ingenitum quasi **cīvīle** atque **populāre**, quod Graecī πολιτικόν vocant [Fin.5.66]; **cīvīlis** ōrātiō [DeOr.3.109] 'politieke redevoering'; sed tamen id ipsum est gestum **cōnsiliō urbānō** sine exercitū [Off.1.76] 'maar toch is dat juist gedaan op basis van een politiek beleid zonder bemoeienis van het leger'; magnus ūsus tractandae **reī pūblicae** [Fam.6.6.3] 'grote politieke ervaring'; scrībam aliās ad tē dē meīs cōnsiliīs capessendae **reī pūblicae** plūra [Att.1.17] 'mijn politieke ideeën'; quī meus in **rē pūblicā** sit prō meā parte capessendā status [Fam.1.9.21] 'mijn politieke situatie'; Ariarathēs in omnia bellī pācisque sē cōnsociāverat **cōnsilia** Eumenis [Liv.42.29] 'Ariarathes had zich steeds aangesloten bij de buitenlandse politiek van Eumenes'.

2 BURGERRECHT – STAND

Cīvitāte dōnāre aliquem [Balb.7]	Iemand het burgerrecht schenken
In cīvitātem recipere [Arch.22], ascrībere [Arch.6], ascīscere [Arch.4], accipere [Off.1.35] aliquem	Onder de burgers opnemen
Cīvitātem alicuī dare, tribuere, impertīre [Arch.10]	Iemand het burgerrecht verlenen
Capitis dēminūtiō (māxima, media, minima)	Verlies, (volledig, gedeeltelijk, gering) verlies van burgerrechten
Cīvitātem mūtāre [Balb.27]	Burger van een andere staat worden
Generis antīquitāte flōrēre	Van oude adel zijn
Nōbilitātī favēre [Sest.21] Nōbilitātis fautōrem [Rosc.Am.16], studiōsum esse	Met de adel sympathiseren, deze steunen
Homō novus [DeOr.1.117; Verr.2.4.81]	Iemand van jonge, nieuwe adel[337]
Ōrdō senātōrius (amplissimus) [Flacc.43]	1. De rang van senator 2. De senaat *(de gezamenlijke senatoren, als afzonderlijke stand, in tegenstelling tot andere standen)*
Ōrdō equester (splendidissimus) [Cluent.152]	De ridderstand
Summō locō nātus	Van zeer voorname stand, afkomst
Nōbilī, honestō, illūstrī locō *of* genere nātus	Van adellijke, voorname, aanzienlijke geboorte, afkomst
Nōbilis in cūnābulīs [Leg.Agr.2.100]	Voornaam door geboorte
Humilī, obscūrō locō nātus Humilibus, obscūrīs parentibus nātus [Amic.70]	Van geringe, lage geboorte, afkomst
Īnfimō locō nātus	Van zeer lage afkomst
Equestrī locō nātus, ortus Dīgnitātem equestrem obtinēre [Nep.Att.1]	Afkomstig uit de ridderstand
Summī (et) īnfimī [Rep.1.53]	De aanzienlijksten en de geringsten, de notabelen, hoge pieten en het plebs, gepeupel
Hominēs cuiusque generis [Liv.21.12]	Mensen van elke stand
Hominēs omnium ōrdinum et aetātum [Nep.Att.13]	Mensen van elke stand en leeftijd
Homō plēbēius, dē plēbe	Man uit het volk, gewoon man
Trādūcī ad plēbem [Att.1.18.4]	Zich onder de plebs laten opnemen

[337] Nieuwe adel: uit een geslacht, waarvan niem. eerder een curulisch ambt (consulaat, pretuur, censuur, dictatuur enz.) heeft bekleed; vd. is een homō novus voor zijn nakomelingen prīnceps nōbilitātis [Brut.53] of auctor generis [Leg.Agr.2.100].

Trānsitiō [Brut.62], trāductiō [Sest.15] ad plēbem	Overgang (van de patricische) naar de plebejische stand
Caput līberum, noxium	Volledig handelingsbekwaam, toerekeningsvatbaar persoon
Ūnus dē *of* ē multīs	Een uit de grote hoop
Faex populī, plēbis [Quint.fr.2.4.5]	Het gepeupel, het plebs
Īnfima fortūna, condiciō servōrum est [Off.1.41]	De allerlaagste stand, klasse is die van de slaven

3 AANZIEN – (ERE)AMBTEN – TOPPOSITIE[338]

Dīgnitātem suam tuērī [Phil.1.16], dēfendere, retinēre, obtinēre [Fam.4.14.1]	Zijn aanzien, positie bewaren, ophouden, handhaven
Dīgnitātī suae servīre[37], cōnsulere [Sest.23]	Voor zijn positie zorgen
Aliquem ad summam dīgnitātem perdūcere [B.G.7.39]	Iemand tot de hoogste rang, positie bevorderen
Prīncipem *of* prīmum, secundum locum dīgnitātis obtinēre [B.G.6.12]	De eerste, tweede rang in de staat bekleden
In altissimō dīgnitātis gradū[339] collocātum [PostRed.Sen.2], locātum [Phil.1.14], positum esse	Een zeer hoge rang, positie in de staat bekleden
Aliquem ex altissimō dīgnitātis gradū praecipitāre [Dom.98]	Iemand van de hoogste rang, zijn toppositie doen neerstorten
Aliquem dē (dīgnitātis) gradū dēmovēre Aliquem gradū movēre, dēpellere Aliquem dē gradū [Att.16.15.3], statū dēicere	1. Iemand uit zijn stelling, positie verdrijven *(milit.)* 2. Iemand uit zijn (aanzienlijke) positie verdrijven
Viam ad honōrēs[340] alicuī mūnīre	Voor iemand de toegang tot een hoog of ereambt vergemakkelijken, de weg daarnaar plaveien
(Altiōrem) dīgnitātis gradum ascendere [Mur.55]	Tot een (hogere) rang, positie opklimmen
Ad honōrēs ascendere [Brut.241]	Tot de hoge (ere)ambten, waardigheden opklimmen, carrière maken
Amplissimōs honōrum gradūs assequī [Planc.60], adipīscī [Fam.10.6.2] Ad summōs honōrēs pervenīre	De hoogste ereambten verkrijgen, het zover brengen
Vir dēfūnctus honōribus	Iemand die alle ereambten *(tot en met het consulaat)* doorlopen heeft

338 Zie ook hiervoor 1e afd., V, 17 Aanzien – Gezag – Waardigheid, p. 56.

339 Gradus vaak *metaf.*: gradus honōris, glōriae, aetātis enz., ook met *verb.* die in het beeld van een trap passen, zoals ascendere, efferrī, collocārī, cōnsequī, pervenīre, praecipitārī enz.; zie ook noot 228. 'De hoogste positie, het toppunt v. ambtelijke waardigheid' ook: summa auctōritās.

340 Honōrēs: 'de Rom. (ere)ambten'; honōrēs amplissimī: de hoogste ambten (consulaat, pretuur, questuur, ambt v. aedilis); ambt v. aedilis: prīmus ascēnsus ad honōris ampliōris gradūs (het ambt v. aedilis behoorde niet tot de cursus honōrum); questuur: prīmus honōris gradus.

Prīncipātum tenēre, obtinēre [B.G.7.4]	De hoogste rang, eerste plaats bekleden
Dē prīncipātū dēiectum esse [B.G.7.63]	Van de eerste plaats verdrongen zijn
Prīncipātum alicuī *of* ad aliquem dēferre [Phil.2.5], trādere [B.G.6.8]	De eerste plaats, rang aan iemand geven
Contendere cum aliquō dē prīncipātū [Nep.Arist.4]	Met iemand om de eerste rang, plaats strijden
Prīmās (*sc.* partēs, *bij twee:* priōrēs) (*bv.* sapientiae) alicuī dēferre [Att.1.17.6], tribuere [Or.18], concēdere [DeOr.2.147]	De eerste rang, plaats (*bv.* in wijsheid) aan iemand toekennen
Prīma sequentem honestum est in secundīs tertiīsque cōnsistere [Or.4]	Voor wie de eerste plaats wil bereiken is het eervol op de tweede en derde te blijven staan

4 VERGADERINGEN – STEMMING

Convocāre populī concilium Convocāre populum in *of* ad concilium Cōntiōnem advocāre [Iug.33]	Een volksvergadering bijeenroepen, beleggen
Agere cum populō[341] [Leg.3.10]	Een voorstel aan het volk doen *(door een ambtsdrager)*
Concilium indīcere [Liv.1.4], habēre, dīmittere [B.G.1.18]	Een vergadering aankondigen, houden, sluiten
Comitia (-ōrum)[342] habēre	Een volksvergadering, verkiezingen houden
Comitia magistrātibus creandīs	Verkiezingen voor de benoeming van magistraten
Ad comitia convenīre [Varr.L.L.6.88]	Voor een volksvergadering, verkiezing samenkomen
Comitiīs cōnsulem creārī	In de kiesvergadering tot consul gekozen worden
Suffrāgium[185] ferre [Planc.49]	Zijn stem uitbrengen *(in de volksvergadering)*, stemmen
Multitūdinis suffrāgiīs rem permittere	De beslissing van een zaak aan de kiezers overlaten

5 WET – WETSVOORSTEL

Lēgem [Sest.55], rogātiōnem [Sest.25; Att.1.14.2] prōmulgāre	Een wetsontwerp bekendmaken[343]
(Lēgem) ferre [Phil.2.72] ad populum, ut ...	Een voorstel van wet aan het volk doen met de bedoeling dat ...

[341] Nam *cum populō agere* est rogāre quid populum, quod suffrāgiīs suīs aut iubeat aut vetet, *cōntiōnem* autem *habēre* est verba facere ad populum sine ūllā rogātiōne [Gell.13.16]; in beginsel werd elk wetsvoorstel aan het volk voorgelegd: velītis iubeātisne haec sīc fierī? [Liv.22.10], vellent iubērent populō Carthāginiēnsī bellum indīcī? [Liv.21.17].

[342] Comitia: 'vergadering v.h. hele Rom. volk om over een wet te beslissen, om magistraten te kiezen of als hoogste beroepsinstantie bij een halsmisdaad'; cōntiō: 'vergadering om een voorstel (wetsontwerp enz.) te horen zonder daarover te beslissen'; cōntiōnēs: 'redevoeringen in een cōntiō'; concilium populī: 'volksvergadering i.h.a.'.

[343] De voorgeschreven duur daarvan was de tijd tussen drie nundinae ('marktdagen'), sc. trīnum nundinum: twee periodes van 8 dagen, incl. de eerste dag van de derde, dus 17 dagen, tevens de wettelijke termijn waarna de schulden invorderbaar waren en men in rechte kon worden aangesproken.

Lēgem suādēre (*tgst.* dissuādēre) [Senect.14] Prō lēge dīcere (*tgst.* contrā lēgem) [Liv.34.8]	De wet aanbevelen (*tgst.* afraden), voor (tegen) de wet spreken
Lēgem rogāre Rogāre populum [Leg.3.3]	De mening, beslissing van het volk over een wetsvoorstel *(officieel)* vragen
Lēgem perferre [Iug.32; Liv.33.46]	Een wet doorzetten, laten aannemen *(door een ambtsdrager)*
Lēx perfertur	Een wet gaat door, wordt aangenomen
Lēgem antīquāre[344] [Leg.3.38]	Een wetsontwerp verwerpen, niet aannemen
Lēgem accipere [Phil.5.7]	Een wetsontwerp aanvaarden
Lēgem scīscere [Planc.35]	Voor een wet stemmen
Lēgem iubēre [Balb.38]	Een wetsontwerp goedkeuren, aannemen (*door het volk*)
Lēgem sāncīre [Leg.2.11]	Een wet bekrachtigen, ratificeren *(door volk en senaat)*
Lēge sāncīre aliquid [Leg.Agr.1.3]	Iets bij wet verordenen, bepalen
Sōlō capite sānxit, sī quis ... [Att.10.1.2]	Solon heeft bepaald dat hij, die ... met de dood zou worden bestraft
Lēgem abrogāre [Att.3.23.3; Liv.34.8] Lēgem tollere [Leg.2.31]	Een (bestaande) wet afschaffen, opheffen
Lēgī, dē lēge dērogāre [Rep.3.33.fr.]	Een wet gedeeltelijk opheffen
Lēgī obrogāre[345] [Rep.3.33.fr.]	Een wet stilzwijgend geheel of gedeeltelijk buiten werking stellen door een andere wet aan te nemen, die met de eerste in strijd is
Lēgī intercēdere [Liv.38.54; DeOr.2.197]	Tegen een wetsvoorstel opkomen, zich verzetten, protesteren *(door het veto van de volkstribunen)*
Lēgem prōpōnere in pūblicum [Leg.Agr.2.13]	Een wetsvoorstel aan het volk bekendmaken, openbaar maken, publiceren
Ēdictum prōpōnere [Att.2.21.4]	Een verordening, edict afkondigen, publiceren
Lēgem in aes incīdere [Phil.3.30]	Een wet in bronzen platen slaan, graveren
(Lēgum [Inv.2.47]) aera [Fam.12.1.2]	De bronzen tafels
Lēx rata est (*tgst.* irrita) [Phil.5.21]	Een wet is van kracht, geldig
Lēgem ratam esse iubēre	Een wet geldig verklaren, ratificeren

[344] Op de stembordjes (tabellae) werd bij wetsvoorstellen geschreven: 'A' (antīquō) bij verwerping, 'VR' (utī rogās) bij aanvaarding; bij rechtszaken: 'A' (absolvō), 'C' (condemnō), 'NL' (nōn licet).

[345] Vgl.: huīc lēgī nec obrogārī fās est, neque dērogārī aliquid ex hāc licet, neque tōta abrogārī potest [Rep.3.33.fr.].

Ā lēge discēdere	Een wet overtreden
Salvīs lēgibus[251]	Onverlet de wet
Permissū lēgis [Leg.Agr.2.35 en 47]	Met machtiging van de wet
Lēx iubet, vetat [Leg.1.19] (dīlūcidē, plānissimē), sāncit[346]	De wet schrijft voor, verbiedt (uitdrukkelijk), gelast
Capita lēgis	De hoofdstukken, afdelingen van een wet
In lēge scrīptum est (*of alleen* est)[347]	Er staat in de wet, de wet zegt
Sententia, voluntās lēgis	De geest van de wet
Lēgēs scrībere [Leg.2.14], condere, facere, cōnstituere (*niet* dare[348])	Wetten maken, geven *(aan het Romeinse volk)*
Lēgum scrīptor [Dom.48], conditor, inventor Quī lēgēs scrībit (*niet* lēgum lātor[349])	De wetgever
In lēgem iūrāre [Sest.37]	Trouw aan de wet zweren
Lēge tenērī [Att.3.23.4]	Aan de wet gebonden zijn
Aliquem lēgibus solvere	Iemand van de wettelijke verplichtingen ontslaan, dispensatie verlenen
Eā lēge, ut ...	Onder de voorwaarde dat ...
Aliquid contrā lēgem est	Iets is in strijd met de wet
Ācta rescindere [Phil.13.5], dissolvere	Wetten, verordeningen, bepalingen van de magistraten ongeldig verklaren

6 VOLKSGUNST – INVLOED – (IM)POPULARITEIT[350]

Populī favor [Iug.73; Sest.115; Liv.4.24] Grātia populāris [Off.3.81] Aura populāris [Harusp.43] Aura favōris populāris [Liv.22.26]	Volksgunst
Auram populārem captāre Grātiam populī quaerere Ventum populārem quendam (in aliquā rē) quaerere [Cluent.130]	Zich (ergens mee) populair proberen te maken
Aurae populāris homō [Liv.42.30]	Een man aan de kant van, populair bij het volk

346 Lēx vaak als *personificatie*.
347 Lēgis scrīptum [Leg.Agr.2.48] 'tekst v.e. wet'; iūris lēctiō *postklass*. 'passage in een wet'.
348 Lēgēs dare doet een overheidspersoon (veldheer enz.) krachtens zijn ambt.
349 Lēgis lātor: 'degene die een wet voorstelt'.
350 Zie ook hierboven 1e Afd., V, 12 Welwillendheid – Gunst – Genegenheid – Sympathie, p. 51.

Captātor aurae populāris [Liv.3.33]	Iemand die jacht maakt op de volksgunst
Grātiōsum (*tgst.* invīsum) esse [Planc.47]	Populair, invloedrijk (*tgst.* gehaat, impopulair) zijn
Opēs	Politieke invloed
Opibus, grātiā, auctōritāte valēre, flōrēre[275]	Veel invloed hebben
Opēs [Off.1.86], grātiam, potentiam cōnsequī [Off.3.82]	Invloed krijgen
Grātiam inīre apud aliquem *of* ab aliquō [Att.7.9.2]	Bij, op iemand invloed krijgen
Grātiam, opēs alicuius imminuere (*tgst.* augēre)	Iemands invloed aantasten, verzwakken
Crēscere ex aliquō [Rosc.Am.83]	Omhoog komen, belangrijker worden ten koste van de val van iemand
Crēscere ex invidiā senātōriā [Cluent.77]	Omhoog komen, belangrijker worden als gevolg van de impopulariteit van de senaat
Iacēre[276]	Geen politieke macht, invloed (meer) hebben
Exīstimātiō populī, hominum [Cic.]	De openbare, heersende mening, de publieke opinie
Multum commūnī hominum opīniōnī tribuere	Veel waarde hechten aan de heersende mening
Invidia	Impopulariteit, het gehaat zijn bij het volk
Offēnsiō populī, populāris [Tusc.5.103] Offēnsa populī voluntās [Tusc.5.106]	Ongenade bij het volk
Invidia dictātōria [Liv.22.26]	De haat tegen, afkeer van de dictator
Ex invidiā alicuius auram populārem petere [Liv.22.26]	Van andermans impopulariteit gebruik maken om zichzelf populair te maken

7 PARTIJ – NEUTRALITEIT – ARISTOCRATIE – DEMOCRATIE

Partēs *(bijna altijd plur.)* [Iug.41] *(meestal v.h. volk)* Factiō [Iug.41] *(v.d. aristocraten)*	De partij[351]
Partium studium [Iug.42; Verr.2.1.35] (*ook alleen* studium [Liv.24.28])	Partijgeest
Partium studiōsum esse [Att.1.13.2]	Aanhanger van een partij zijn
Certāmen partium	Strijd tussen de partijen
Contentiō partium [Phil.5.32]	Rivaliteit tussen de partijen

[351] Exsistit ex rēge dominus, ex optimātibus factiō, ex populō turba et cōnfūsiō [Rep.1.69] 'van de monarchie komt tirannie, van de aristocratie de partijen, van de democratie alleen maar wanorde'.

Partium studiīs dīvīsum esse	Door de partijen verdeeld, verscheurd zijn
Cōnsiliōrum in rē pūblicā socius	Politieke medestander
Alicuius partēs, causam *of* aliquem sequī, tuērī [Off.1.85] Alicuius partibus studēre [Herenn.2.43]	Iemands kant, partij kiezen, zich daarbij aansluiten
Aliquem sequī ruentem [Att.9.10.2]	Iemand in zijn ondergang volgen
Ab *of* cum aliquō stāre [Brut.273] (*niet* ab alicuius partibus)	Aan iemands kant staan, tot zijn partij behoren
Cum aliquō facere [Sull.36]	Op iemands hand zijn, zijn partij steunen
Alicuius studiōsum esse [Off.1.85]	Iemands aanhanger zijn
Nūllīus [Fam.10.31.2] (neutrīus *bij twee partijen*) partis esse In neutrīs partibus esse Neutram partem sequī Medium esse [Att.10.10.2]	Neutraal zijn
Medium sē gerere	Neutraal blijven
Ā partibus reī pūblicae animus līber [Cat.4]	Een politiek[336] onafhankelijke, vrije geest
Idem dē rē pūblicā sentīre	Dezelfde politieke opvattingen, inzichten hebben
Ab aliquō in rē pūblicā dissentīre	Een van iemand afwijkende politieke opvatting hebben, het met iemands politiek niet eens zijn
Reī pūblicae dissensiō	Verschil van politiek inzicht
Ex reī pūblicae dissēnsiōne [Sest.72]	Als gevolg van een politiek meningsverschil
In duās partēs discēdere [Iug.13]	Zich in twee partijen splitsen
Imperium singulāre Ūnīus dominātus Rēgium imperium	Alleenheerschappij, monarchie
Optimātium dominātus	Aristocratie
Cīvitās, quae optimātium arbitriō regitur	Een staat, die de aristocratie tot regeringsvorm heeft
Bonī cīvēs, optimī, optimātēs (*ook alleen* bonī *tgst.* improbī) Illī, quī optimātium causam agunt	De aristocratische *(conservatieve of behoudende)* partij (*tgst*. de tegenstanders)
Prīncipēs Prīmōrēs	De hooggeplaatste, aanzienlijkste mannen, de leiders
Nōbilēs Nōbilitās Quī nōbilitāte generis excellunt	De adel *(als stand in de maatschappij)*

Paucōrum dominātiō, potentia	Oligarchie
Multitūdinis dominātus [Rep.3.45], imperium	Staatsvorm waarin het gepeupel aan de macht is
Imperium populī Imperium populāre Cīvitās populāris Rēs pūblica populāris [Rep.3.48]	Democratie
Spīritūs patriciī animus [Liv.4.42]	Standsbewustzijn van de patriciërs
Hominēs gravēs [Off.1.86] (*tgst.* levēs)	Serieuze mensen (*tgst.* lichtzinnige)
Hominēs populārēs [Harusp.42] (*tgst.* optimātēs)	Democraten (*tgst.* aristocraten)
Homō vērē populāris [Catil.4.9]	Een democraat in hart en nieren
Homō flōrēns in populārī ratiōne [Sest.101]	Leider van de volkspartij
Causam populārem suscipere, dēfendere [Sest.37]	Zich de zaak van het volk aantrekken, de democratische beginselen verdedigen
Populī (optimātium) causam agere	De zaak van het volk (van de aristocratie) verdedigen
Patriae amantem (amantissimum) esse [Att.9.19.3]	Een (groot) patriot zijn
Amor reī pūblicae [Sest.12]	Vaderlandsliefde
Mundānus *of* mundī cīvis et incola [Tusc.5.108]	Wereldburger, kosmopoliet

8 DEMAGOGIE – REVOLUTIE – OPSTAND – ANARCHIE

Plēbis dux Vulgī turbātor [Liv.4.2] Cīvis turbulentus Cīvis rērum novārum cupidus	Demagoog, populist, volksmenner
Iactātiō populāris [Cluent.95; Harusp.43; Prov.Cons.38]	Het publieke optreden om zich populair te maken, verkiezingscampagne
Artēs populārēs	De methodes, trucs van de populisten
Populāriter agere	Als een demagoog te werk gaan
Abrupta contumācia	Koppige en trotse onbuigzaamheid
Dēfōrme obsequium	Eerloze slaafsheid
Plēbeī concitātiō et sēditiō [Brut.56]	Oproerige volksbeweging
Conversiō reī pūblicae [Div.2.6; Sest.99]	Revolutie, staatsomwenteling
Novīs rēbus studēre [Catil.1.2] Novārum rērum cupidum esse [Iug.66]	Revolutie nastreven, hopen op een omwenteling

Novās rēs mōlīrī [Liv.34.61]	Revolutie beramen, van plan zijn, de omverwerping van de bestaande orde nastreven, oproer kraaien
Contrā rem pūblicam sentīre [Cat.26]	De bestaande rechtsorde willen veranderen, op omwentelings-, subversieve plannen broeden
Aliquid contrā rem pūblicam facere [Cat.50]	Iets doen wat in strijd is met het belang van de staat, wat tegen de staat is gericht
Aliquid contrā rem pūblicam factum esse dēcernere	Verklaren dat hoogverraad is gepleegd
Cōntiōnēs sēditiōsē ac populāriter concitātae [Cic.]	Revolutionaire bijeenkomsten
Ā rē pūblicā dēficere [Sull.35]	De staat ontrouw worden, afvallen
Plēbem concitāre, sollicitāre [Iug.19]	Het gewone volk opruien, ophitsen, opjutten
Sēditiōnem facere [Div.1.50], concitāre [Mur.83]	Een oproer stichten, verwekken
Sēditiō ērumpit[352]	Een oproer breekt uit
Tumultus servīlis [B.G.1.40]	Oproer, rebellie van slaven
Coniūrāre (inter sē), ut ... [Liv.4.15] *of* dē + *gerund.* Coniūrātiōnem facere [Catil.2.4]	Samenzweren, een complot smeden om te ...
Capita coniūrātiōnis	De leiders van de samenzwering
Cōnspīrāre cum aliquō (contrā aliquem)	Een complot smeden (tegen iemand)
Rem pūblicam labefactāre	De staat destabiliseren, aan het wankelen brengen
Rem pūblicam perturbāre [Dom.35; Rep.6.11]	De staat ontregelen, voor onrust in de staat zorgen
Statum reī pūblicae convellere [Pis.4]	De staat ondermijnen
Plūrima miscēre [Nep.Paus.1]	De hele boel ontregelen
Rem pūblicam vexāre [Catil.1.10]	In de staat onrust stoken
Rem pūblicam funditus ēvertere [Quintil.8.2.9]	De staat volledig omverwerpen
Omnēs lēgēs cōnfundere	De hele staatsregeling ondersteboven werpen
Aegrōta ac paene dēspērāta[231] rēs pūblica [Caecil.70]	De ontwrichte en bijna opgegeven republiek
Omnia turbāre ac miscēre [Harusp.46]	Alles in complete verwarring brengen
Perturbātiō omnium rērum [Flacc.94]	Algemene wanorde, chaos
Magna perturbātiō rērum impendet [Sest.73]	Grote chaos, revolutie dreigt, hangt in de lucht
Omnia dīvīna hūmānaque iūra permiscentur [B.C.1.6]	Er ontstaat een volledige chaos

[352] Maar bellum, īra exardēscit.

Lēgēs nūllae, iūdicia nūlla	Wetteloosheid, anarchie
Coniūrātiō rem pūblicam perversūra vidētur	De samenzwering dreigt de staat omver te werpen
Rēs fluit [Att.4.18.3], venit ad interrēgnum [Att.9.9.3]	Het draait uit op een tussenregering
Nōn nūllus odor est dictātūrae [Att.4.18.3]	Een dictatuur hangt in de lucht, men praat over een dictatuur
Tumultum sēdāre [B.C.3.18]	Een oproer sussen, stillen
Concitātam multitūdinem reprimere	De opgewonden massa kalmeren
Plēbem continēre	Het gewone volk in bedwang houden

9 VOGELVRIJVERKLARING – VERBEURDVERKLARING – VERBANNING – AMNESTIE

Prōscrībere aliquem [Rosc.Am.16] *of* alicuius bona [Quinct.], possessiōnēs [Leg.Agr.3.13] Aquā et īgnī interdīcere alicuī [Dom.47]	Iemand verbannen, vogelvrij verklaren
In prōscrīptōrum numerum [Rosc.Am.32] *of* in prōscrīptōs referre aliquem [Rosc.Am.27]	Iemand op de lijst van de vogelvrijverklaarden plaatsen
Ē prōscrīptōrum numerō eximere aliquem [Nep.Att.10]	Iemands naam van de lijst van de vogelvrijverklaarden schrappen
Bona alicuius pūblicāre	Iemands goederen aan de staat vervallen verklaren, verbeurdverklaren, confisqueren, onteigenen
Bona alicuī restituere [B.C.2.21]	De verbeurdverklaarde, geconfisqueerde goederen aan iemand teruggeven
In exilium ēicere, expellere aliquem [Catil.2.6] (*niet* in exilium mittere) Ex urbe, cīvitāte expellere, pellere aliquem [Sest.30] Dē *of* ē cīvitāte aliquem ēicere [Cic.]	Iemand verbannen, in ballingschap sturen
Exterminare (ex) urbe, dē cīvitāte aliquem [Mil.101]	Iemand uit de stad, uit het land jagen, verdrijven
Ē patriā exīre iubēre aliquem [Pis.33]	Iemand uit het vaderland verbannen
Patriā carēre	Geen vaderland meer hebben, zijn geboortegrond niet mogen betreden
Interdīcere alicuī Italiā	Iemand het verblijf in Italië ontzeggen
Aliquem exiliō afficere[87] [Parad.31], multāre [Caecin.100]	Iemand met ballingschap straffen
In exilium īre [Catil.2.15], pergere, proficīscī [Catil.2.34] Exulātum īre, abīre	In ballingschap gaan

Solum vertere, mūtāre [Caecin.100]	Het land verlaten, de geboortegrond vaarwel zeggen *(door bannelingen)*
Exulāre [Div.2.52] In exiliō, exulem esse [N.D.3.80]	In ballingschap leven
Aliquem (in patriam) restituere	Een balling terugroepen
In patriam redīre	Uit de ballingschap terugkeren
Ante āctārum rērum oblīviō Praeteritārum rērum oblīviō Oblīviō	Amnestie (ἀμνηστία) *(genade voor politieke misdrijven aan een grote groep)*
Omnem memoriam discordiārum oblīviōne sempiternā dēlēre [Phil.1.1]	Een algemene amnestie verlenen

10 HEERSCHAPPIJ – ALLEENHEERSCHAPPIJ – KONINGSCHAP

Imperium, rērum summam dēferre[353] alicuī	Iemand het opperbevel geven, opdragen
Rem pūblicam alicuī permittere	Iemand onbeperkte (staats)macht, onbeperkt gezag, de vrije hand in het staatsbestuur geven
Cum imperiō esse [Fam.1.1.3] Cum imperiō et potestāte versārī [Phil.1.18]	Onbeperkte macht hebben[354]
Imperium tenēre (in aliquem [Senect.37])	1. Onbeperkt gezag hebben, uitoefenen (over iemand) 2. Het opperbevel voeren
Imperium obtinēre	De macht bezitten, in handen houden
Prīncipātū dēicī [B.G.7.63]	De hoogste positie, de macht verliezen
In imperiō esse	De heerschappij hebben, heersen
Imperium in annum[27] prōrogāre [Liv.23.25]	De macht, het opperbevel een jaar verlengen
Imperium dēpōnere [Rep.2.23]	Het gezag, opperbevel neerleggen
Imperium singulāre[355] [Rep.1.50] Potentia singulāris	De alleenheerschappij
Potestās immoderāta, īnfīnīta [Liv.3.9] Dominātiō impotēns [Nep.Lys.1] Dominātus impotentissimus	Absolute, onbeperkte macht
Dominārī in aliquem [Tusc.1.30]	De baas zijn, heersen over iemand
Imperium, rēgnum [Phil.5.17], tyrannidem [Off.3.90] occupāre	Zich van de alleenheerschappij meester maken, zich tot alleenheerser opwerpen

[353] Dēferre 'iem. iets aanbieden, opdragen' ook met ad; dēferre 'iem. iets ter kennis brengen, bij iem. aangeven' altijd alleen met ad.
[354] Zie ook hierboven 1e Afd., VII, 3 Opperbevel – Commando – Discipline p. 88.
[355] Vgl.: certāmen singulāre (p. 100); singulāris ook: 'uitzonderlijk, uniek': singulāris virtūs.

Rērum potīrī	1. Zich van de de hoogste macht meester maken 2. De hoogste macht bezitten, in handen hebben
Tyrannidem[356] concupīscere	Naar (de) alleenheerschappij streven
Tyrannidem sibi parere aliquā rē	De alleenheerschappij ergens door verkrijgen
Rēgnum appetere [B.G.7.4]	Naar het koningschap streven
Rēgnum adipīscī	De koninklijke waardigheid in handen krijgen
Alicuī rēgnum dēferre, trādere	Iemand de koninklijke waardigheid opdragen, verlenen
Aliquem rēgem, tyrannum cōnstituere [B.G.4.21]	Iemand tot koning, tot alleenheerser aanstellen
Aliquem in rēgnum restituere [Rab.Post.4] (*niet* in solium) Aliquem rēgem restituere	Iemand op de troon herstellen, iemand weer koning maken
Aliquem rēgnō spoliāre [Rep.1.65], expellere [Div.1.74]	Iemand van de troon stoten
Rēgiōs spīritūs sūmere	Despotische allures aannemen, vertonen

11 SLAVERNIJ – VRIJHEID

Servitūte premī [Phil.4.3]	Onder slavernij gebukt gaan
Līberum populum servitūte afficere[87] [Rep.1.68]	Een vrij volk in slavernij brengen
Aliquem in servitūtem redigere [Plaut.Aul.169]	Iemand slaaf maken
Alicuī servitūtem iniungere [B.G.7.77], impōnere	Iemand het juk van de slavernij opleggen
Cīvitātem servitūte oppressam tenēre [Dom.131]	De burgers in slaafse onderworpenheid houden
Lībertātem populō ēripere [Rep.1.28]	Een volk van de vrijheid beroven
Populum līberum esse patī Populum lībertāte ūtī[193] [Nep.Milt.8] patī Populum suī iūris esse patī	Een volk vrij, zelfstandig, onafhankelijk laten
Aliquem in servitūtem abdūcere [Pis.84], abstrahere [B.G.7.14]	Iemand in slavernij wegvoeren
Aliquem sub corōnā vendere[357] [B.G.3.16]	Een krijgsgevangene als slaaf verkopen
Iugum servitūtis accipere	Het juk van de slavernij dragen

[356] Tyrannus, tyrannis, tyrannicus, tyrannicē zelden, evenals in het Grieks, in de bet. v. onwettig heerser, koning enz.; wel in de latere bet. v. despoot of dwingeland, despotisme, despotisch; vaker hiervoor: rēx, dominus, dominātiō, imperium, rēgius of bij de hardvochtige vormen daarvan: dominus saevus, crūdēlis et superba dominātiō.

[357] Deze uitdr. alleen bij krijgsgevangenen: antīquitus mancipia iūre bellī capta corōnīs indūta vēnībant et idcircō dīcēbantur sub corōnā vēnīre [Gell.6.55]; zie ook Liv., 2.17, 4.34 en 5.22.

Lībertās Lībertātis studium	Vrijheidszin
Imperium oppūgnāre, percellere [Nep.Dion5]	Het bestuur van de staat aanvallen, omverwerpen
Ad lībertātem conclāmāre	Om vrijheid roepen
Ad arma conclāmāre [Liv.3.50]	Iedereen te wapen roepen, alarm roepen
Lībertās caput extollit	De verlangen naar vrijheid steekt de kop op
Vincula rumpere [Catil.4.4]	De boeien verbreken
Iugum servīle excutere [Curt.3.11] Servitūtem exuere [Liv.34.7]	Het juk van de slavernij afwerpen
Iugum servīle ā cervīcibus alicuius dēicere [Phil.1.6] Iugum servīle alicuī dēmere Ab aliquō servitūtem *of* servitūtis iugum dēpellere [Rep.2.46]	Iemand van het slavenjuk bevrijden
Dominātiōnem, dominātum refringere [Nep.Lys.1]	De alleenheerschappij breken
Rēgiōs spīritūs reprimere [Nep.Dion5]	Despotische ambities, aspiraties de kop indrukken
Lībertātem recuperāre [B.G.7.1]	De vrijheid terugkrijgen, herwinnen
Rem pūblicam in lībertātem vindicāre [Nep.Thras.1; Fam.2.5.2] ā *of* ex dominātiōne, ē servitūte	De staat van de alleenheerschappij, slavernij bevrijden
Nōn rēgnō, sed rēge līberātī vidēmur [Fam.12.1.1]	Niet van de tirannie, maar wel van een tiran lijken we te zijn verlost
Solō aequandae sunt dictātūrae cōnsulātūsque! [Liv.6.18]	Weg met de dictaturen en de consulaten!

12 BELASTINGEN – KOLONIËN – WERKTERREIN – PROVINCIES

Vectīgālia locāre [Leg.Agr.2.55]	Belastingen, staatsinkomsten verpachten
Vectīgālia redimere [B.G.1.18], condūcere	Belastingen, staatsinkomsten pachten
Pūblicānī vectīgālia exercent[76]	Pachters zorgen voor de inning van de belastingen
Vectīgālia exigere [Pomp.16] (acerbē)	Belastingen (hardvochtig, streng) innen
Pecūniam cōgere ā cīvitātibus [Verr.2.3.171]	Geld van de steden innen
Vectīgālia, tribūta[358] pendere [B.G.6.14]	Belastingen betalen
Vectīgālia nervī[98] reī pūblicae sunt [Pomp.17]	De belastingen zijn de motor van de staat

[358] Vectīgal 'indirecte belasting', bv. decuma 'tiende deel v.d. oogst', scrīptūra 'weidegeld', portōrium 'havengeld' enz.; tribūtum 'directe of inkomstenbelasting'.

Immūnis (tribūtōrum)	Vrijgesteld van belasting, belastingvrij *(v. pers. en zaken)*
Immūnitātem omnium rērum habēre [B.G.6.14]	Vrijstelling van alle belasting genieten
Vectīgālia, tribūta alicuī impōnere [Liv.4.36]	Iemand belastingen opleggen
Tribūtōrum multitūdine premī	Gebukt gaan onder de druk van de belastingen
Ager pūblicus	Staatsdomein
Agrōs assīgnāre [Leg.Agr.1.17]	Land toewijzen, uitdelen *(bv. aan kolonisten)*
Pecūnia pūblica, quae ex metallīs[359] redit [Nep.Them.2]	De inkomsten van de staat uit mijnen en steengroeven
Āvertere pecūniam [Verr.2.2.143]	Geld verduisteren, achterhouden
Pecūlātum facere [Rab.Perd.8]	Staatsgelden verduisteren, ontvreemden
Rem pūblicam quaestuī habēre [Off.2.77][360]	De staat exploiteren, zich ten koste van de staat verrijken
Colōniam cōnstituere [Leg.Agr.1.16]	Een kolonie stichten
Colōnōs mittere [Div.1.3]	Kolonisten sturen
Colōniam dēdūcere[104] in aliquem locum [Rep.2.9]	Een kolonie ergens vestigen, kolonisten ergens heen brengen
Prōvinciam[361] alicuī dēcernere [Iug.52], mandāre	Iemand een werkterrein toewijzen, een taak opdragen
Prōvinciās sortīrī [Liv.38.35]	De werkzaamheden, taken van het bestuur, provincies door het lot verdelen
Alicuī Syria (sorte) obvēnit [Verr.2.2.17], obtigit [Vat.12], ēvēnit [Iug.43]	Aan iemand is Syrië als provincie (door het lot) ten deel gevallen
Prōvinciās inter sē partīrī [Iug.43]	Provincies onder elkaar verdelen
Prōvinciās inter sē comparāre [Liv.38.35]	De werkzaamheden, provincies (in overleg) onder elkaar verdelen
Prōvinciās permūtāre	Provincies onderling ruilen
Prōvinciam administrāre [Fam.15.4.1], obtinēre [Flacc.85]	Een provincie besturen
Prōvinciam obīre	Een provincie bezoeken, inspecteren
(Dē *of* ex) prōvinciā dēcēdere[32] [Brut.1] (*of alleen* dēcēdere)	De provincie verlaten *(na het bestuur ervan)*

[359] Lautumiae 'steengroeven', crētifodīnae 'kalkgroeven', salīnae 'zoutmijnen'.

[360] Zie ook hierboven 1e Afd., VIII, 2 Geld – Rente – Lening, p. 79.

[361] De hoofdbet. van prōvincia: 'werkkring, taak' (vooral van magistraten), vd. ook 'bestuur v.e. veroverd land of wingewest buiten Italië'; *meton.* ook het wingewest zelf, 'ambtsgebied'; de senaat bepaalde elk jaar de gebieden (prōvinciās nōmināre, dēcernere) waar de bewindvoerders heen gingen om te besturen of om oorlog te voeren; bij gebrek aan overeenstemming tussen de consuls werd het lot getrokken (prōvinciās sortīrī).

13 MAGISTRATEN

a Competitie – Verkiezing

Petere magistrātum, honōrēs [Phil.5.52; Nep.Att.6]	Zich kandidaat stellen voor een (ere)ambt
Ambīre[362] (+ *acc. v.d. pers., bv.* amīcōs)	Campagne voeren, steun zoeken (*bv.* bij vrienden)
Nōmen profitērī (*of alleen* profitērī)	Zich *(als kandidaat)* opgeven, laten registeren
Manūs prēnsāre [DeOr.1.112]	Handen schudden, campagne voeren
Nōmina appellāre[363]	Namen noemen
Competītor [Brut.113]	Mededinger, concurrent, rivaal
Multa (pauca) pūncta[364] in centuriā, in tribū aliquā ferre	Veel (weinig) stemmen in een centurie, district behalen
Centuriam, tribum ferre	(De stemmen van) een centurie, een district winnen, behalen
Omnēs centuriās ferre Omnium suffrāgiīs, cūnctīs centuriīs creārī	Met algemene stemmen gekozen worden
Repulsam ferre cōnsulātūs (ā populō) [Tusc.5.54]	Bij de consulverkiezingen niet gekozen worden *(door het volk)*
Magistrātūs vitiō creātī [Div.2.74]	Op onregelmatige wijze gekozen magistraten *(wegens een vormfout of omdat de voortekens niet gunstig waren)*
Sufficere aliquem in alicuius locum	Een plaatsvervanger voor iemand kiezen *(als de ambtsdrager voor het einde van zijn ambtstijd is overleden)*
Alicuī [Brut.87] *of* in alicuius locum succēdere	Iemand in zijn ambt opvolgen
Alicuī imperātōrī succēdere	Iemand als veldheer opvolgen
Suō (lēgitimō[365]) annō creārī [Leg.Agr.2.3]	Op de wettelijke (minimum) leeftijd gekozen worden
Ante annum creārī	Vóór de wettelijke leeftijd gekozen worden
Ante lēgitimum tempus magistrātūs petere [Phil.5.52]	Vóór de wettelijke leeftijd zich kandidaat stellen voor een ambt
Continuāre magistrātum [Iug.37]	Een ambt voor het volgend jaar behouden

[362] Ambitiō 'het op geoorloofde wijze campagne voeren'; ambitiōnis occupātiō [DeOr.1.1] 'het campagne voeren': salūtāre, rogāre, supplicāre, manūs prēnsāre, invītāre ad prandium, convīvia tribūtim ('per kiesdistrict') data; zie ook Dē petītiōne cōnsulātūs ad M. frātrem liber van Q. Cicero; ambitus 'het dingen naar ambten op ongeoorloofde, strafbare wijze, i.h.b. door corruptie'.

[363] Bij het ambīre werd de kandidaat door een slaaf (nōmenclātor) vergezeld, die hem de namen v.d. burgers souffleerde: iedere burger moest bij zijn naam worden genoemd en de hand gegeven.

[364] Bij de stemmentelling werd onder de naam v.d. kandidaat een punt gezet als zijn naam op een stemplankje (tabella) voorkwam, vd. *metaf.* omne pūnctum ferre 'algemeen bijval vinden, ieders goedkeuring wegdragen': Omne tulit pūnctum, quī miscuit ūtile dulcī [Hor.A.P.343].

[365] Volgens de lēx Villia Annālis (in 180 v.Chr. op voorstel v.d. volkstribuun L. Villius Annalis, zie hierover Liv., 40.44).

Continuāre alicuī magistrātum [Rep.1.68]	Iemand een ambt voor het volgend jaar laten behouden, hem onmiddellijk herkiezen
Prōrogāre [Quint.fr.1.1.4] alicuī imperium (in annum)	Het opperbevel van iemand (met één[27] jaar) verlengen
Magistrātūs et imperia [Iug.3]	Burgerlijke en militaire ambten
Inīre magistrātum, mūnus	Een ambt aanvaarden
Mūnus administrāre, gerere [Sest.79] Mūnere fungī [Off.2.57] Mūnerī praeesse	Een ambt bekleden
Honōrēs alicuī mandāre [Verr.2.4.81], dēferre	Iemand ereambten opdragen
Mūnerī aliquem praeficere [Leg.2.66], praepōnere	Iemand in een ambt aanstellen, met een ambt bekleden
Mūnus explēre, sustinēre	De plichten van zijn ambt vervullen
Dēpōnere magistrātum Abīre magistrātū [Liv.3.31	Zijn ambt neerleggen *(na afloop van de ambtsperiode)*
]Abdicāre[366] sē magistrātū [Div.2.74]	Zijn ambt voortijdig neerleggen, voor zijn ambt bedanken
Rēs ad interrēgnum venit [Att.9.9.3], addūcitur	Een tussenregering is nodig, treedt op
Abrogāre alicuī mūnus [Verr.2.2.140]	Iemand uit zijn ambt zetten, hem afzetten
Abrogāre alicuī imperium [Off.3.40]	Iemand het opperbevel ontnemen
Vir dēfūnctus honōribus [Planc.53] Honōribus ac reī pūblicae mūneribus perfūnctus senex [DeOr.1.199] Vir amplīs honōribus ūsus [Iug.25] Vir reī pūblicae mūneribus orbātus [Off.2.6]	Een (oude) man die alle ambten doorlopen heeft
Virī clārī et honōrātī [Senect.22]	Roemvolle mannen bekleed met een ereambt, hoge waardigheid

b Afzonderlijke magistraten

Cōnsulem creāre[367] [Att.9.9.3]	Een consul kiezen
Aliquem cōnsulem dēclārāre [Leg.Agr.2.4]	In het openbaar verklaren dat iemand tot consul gekozen is *(door de voorzittende ambtsdrager, door het volk)*
Aliquem cōnsulem renuntiāre [DeOr.2.260]	Ambtshalve aan het volk verkondigen, afkondigen dat iemand tot consul is gekozen

[366] Dēpōnere wordt soms in de bet. v. abdicāre gebruikt: B.G., 7.33, N.D., 2.11, Liv., 2.28.

[367] Creāre: *jur.t.* voor 'verkiezen'; creātus '(op regelmatige wijze) gekozen' (consuls, pretors, censors, dictators, ritmeesters, flamines, augures, pontifices, Salii, volkstribunen en militaire tribunen, aanvankelijk ook koningen en tussenkoning, later keizers); zie Leg., 3.3 voor de jur. formuleringen v.d. bevoegdheden v.d. ambtsdragers.

Iterum [Div.1.77] *of* bis [Amic.39], tertium [Liv.3.3], quārtum, quīntum [Brut.72], sextum [Pis.20], septimum [N.D.3.80] cōnsul	Voor de tweede, voor de derde, vierde, vijfde, zesde, zevende maal consul
Videant *of* dent operam cōnsulēs, nē quid rēs pūblica dētrīmentī capiat [Catil.1.2]	De consuls moeten toezien dat de staat geen schade lijdt *(formule waardoor de consuls door de senaat met dictatoriale bevoegdheid werden bekleed)*
In hōc praeclārō cōnsulātū [Mur.88]	Tijdens dit voortreffelijke consulaat
In exitū iam est cōnsulātus meus [Mur.80]	Mijn consulaat loopt reeds ten einde
Priōre [Att.7.9.3; Liv.], superiōre [B.C.3.107] cōnsulātū	Tijdens zijn vorige consulaat
Aetās **cōnsulāris**	De wettelijke, minimum leeftijd voor het consulaat *(43 jaar)*
Candidātus cōnsulāris	Kandidaat voor het consulaat
Locus cōnsulāris	De plaats voor de consul *(in de senaat)*
Prō cōnsule in Ciliciam proficīscī [Cic.]	Als proconsul naar Cilicië vertrekken
Dictātōrem[368] dīcere, creāre [Rep.1.63]	Een dictator benoemen
Dictātūram gerere [Cic.]	De functie van dictator uitoefenen
Dictātor dīcit, legit magistrum equitum [Liv.6.39]	De dictator benoemt een ritmeester *(tweede man naast de dictator, in de oorlog commandant van de cavalerie)*
Potestātem habet in aliquem vītae necisque [Caes., Cic.]	Hij heeft het recht van leven en dood over iemand
Līctōrēs summovent turbam [Liv.4.50]	De lictoren dringen het volk terug, maken ruimte
Fascēs praetōribus praeferre [Verr.2.5.22]	De roedenbundels voor de pretors uitdragen
Fascēs summittere [Plin.Nat.Hist.7.112]	De roedenbundels laten zakken
Cēnsōrēs cēnsent populum [Leg.3.7]	De censors schatten, taxeren het vermogen van het volk
Cēnsum habēre [B.G.1.29], agere [Liv.3.22] Cēnsūram agere [Ov.Fast.6.647]	De census, censuur, schatting houden
Cēnsēre familiās pecūniāsque [Leg.3.7]	Het aantal slaven en het vermogen schatten, taxeren
Nota [Cluent.129], nōtiō [Sest.55], animadversiō [Cluent.119] cēnsōria	De aantekening van de censor in het register omtrent het gedrag van een burger
Notāre aliquem īgnōminiā [Phil.7.23]	Als censor iemand met de schande van een aantekening belasten
Cēnsū prohibēre [Sest.101], exclūdere [Liv.45.15]	Opname in het burgerregister weigeren

[368] De dictator werd benoemd op grond v.e. senaatsbesluit op voorstel v.e. consul, waarbij een v.d. consuls belast werd met de daadwerkelijke aanwijzing: dīcere, minder vaak creāre [Liv.2.18], zelden facere; bij afwezigheid v.d. consuls in Rome benoemde het volk een dictator: dictātor nōn dictus sed creātus [Liv.22.8].

Tribū [DeOr.2.272], senātū [Cluent.122] movēre aliquem	Iemand uit zijn kiesdistrict (naar een lager) verplaatsen, van de lijst van senatoren schrappen
Ā senātū āmovēre [Cat.23] Senātū ēmovēre [Liv.45.15] Ē senātū ēicere [Cluent.119]	Uit de senaat verwijderen
Lūstrum condere [Liv.1.44]	De ambtstermijn van de censoren sluiten *(door een zoenoffer)*
Tribūnī plēbis sacrōsānctī [Liv.3.19]	De onschendbare volkstribunen
Appellāre[369] tribūnōs plēbis (in aliquā rē ab aliquō) [Quinct.64]	Een beroep doen op de volkstribunen, deze om hulp vragen (in een zaak tegen iemand)
Prōvocāre ad populum[370] [Liv.2.55]	In beroep gaan bij het volk
Intercessiō tribūnīcia (*zie ook* lēgī intercēdere *p. 210*)	Het veto van de tribunen

14 SENAAT

Pūblicum cōnsilium [Leg.Agr.2.88]	Staatsraad (senaat)
In[371] senātum legere [Dom.82], ēligere	Tot lid van de senaat kiezen
Senātum vocāre [Liv.3.38], convocāre [Catil.2.6]	De senaat bijeenroepen[372]
Senātum cōgere [Liv.3.39]	Een senaatsvergadering beleggen
Ēdīcere[373], ut senātus frequēns adsit [Fam.11.16a.2]	Afkondigen, openlijk bekendmaken dat de senatoren massaal aanwezig moeten zijn
Senātum habēre [Quint.fr.2.3]	Senaat(svergadering), zitting houden
Eō diē senātus nōn fuit neque posterō [Fam.12.25.1]	Op die dag en de dag erna was er geen senaatsvergadering
Ad senātum referre [Dom.136]	Een voorstel aan de senaat doen, een agendapunt toevoegen, de senaat iets ter beslissing voorleggen *(door de voorzitter)*[374]
Patrēs, senātum cōnsulere dē aliquā rē [Iug.28]	De senatoren, de senaat ergens over raadplegen
Sententiam rogāre [Rep.2.35], interrogāre [Liv.36.7]	Een lid verzoeken zijn standpunt te verklaren of stem te geven

[369] Appellāre aliquem (met ad *postklass.*) in deze bet. alleen *jur.* en verder alleen in het aan iem. direct gerichte verzoek om hulp: tē, vōs appellō.
[370] Ook v. pers.: ad Catōnem prōvocāre; maar alicuius misericordiam, fidem, religiōnem implōrāre 'een beroep doen op iems. medelijden, trouw, geweten'.
[371] Senātum legere 'de lijst v. senatoren oplezen (door de cēnsor)'; prīnceps senātūs 'de eerste op de lijst'.
[372] De bevoegdheid tot het bijeenroepen lag bij de consuls, bij hun afwezigheid bij de pretors, later ook bij de volkstribunen; het bijeenroepen zelf gebeurde door de praecō of per ēdictum.
[373] Ēdīcere *vox propria* v.d. openbare afkondigingen en verordeningen v. overheidspersonen.
[374] De zitting werd door de voorzitter (consul, pretor, volkstribuun) geopend met het vaststellen v.d. agenda.

Sententiam dīcere [Att.4.1.6]	Zijn standpunt verklaren, zijn stem geven[375]
Ēgredī relātiōnem	Buiten de orde gaan
Senātūs sententia inclīnat ad ... [Senect.16]	De senaat helt over tot, neigt naar ...
Sententia vincit [Liv.2.4]	Het voorstel krijgt de meerderheid
Māior pars	Meerderheid
Quid cēnsēs? Quid tibi vidētur? Quid dē eā rē fierī placet?	Wat is uw mening? Wat vindt u ervan? Wat moet hierover volgens u worden besloten?
Discessiōnem facere [Sest.74]	In stemming brengen
Discēdere, (pedibus) īre in alicuius sententiam[376] [Liv.23.10]	Iemands mening volgen, overnemen, daarvóór stemmen
Senātus dēcrēvit (populusque iussit), ut ... [Verr.2.2.161]	De senaat heeft besloten (met bekrachtiging door het volk) dat ...
Senātūs cōnsultum fit [Att.2.24.3]	Het senaatsbesluit komt tot stand *(waartegen de volkstribunen zich niet zullen verzetten)*[377]
Senātūs auctōritās	Wens van de senaat *(besluit dat nog geen kracht van wet heeft)*
Senātum alicuī dare [Quint.fr.2.11]	Iemand toegang tot de senaat verlenen
Ā senātū rēs ad populum reicitur [Liv.2.27]	(De beslissing in) een zaak wordt van de senaat naar het volk verwezen
Dīcendī morā diem extrahere [B.C.1.32], eximere [Quint.fr.2.1], tollere [Leg.3.40]	Door lange redevoeringen de dag vullen, laten verstrijken *(om een stemming te verhinderen)*, filibusteren
Nox senātum dirimit	De nacht verhindert de voortzetting van de senaatszitting
Dīmittere senātum [Amic.12]	De senaatsvergadering sluiten, de zitting opheffen[378]

[375] Zie ook hierboven 2e Afd., I, 3 Mening – Vooroordeel – Vermoeden, p. 116.

[376] Na de rogātiō sententiārum volgde de stemming waarbij de senatoren gingen staan bij degene met wiens voorstel ze instemden (per discessiōnem pedibus īre in sententiam); bij twijfel werden de stemmen afzonderlijk geteld (per singulōrum sententiās exquīsītās).

[377] Een senaatbeslissing had pas kracht van wet na bekrachtiging door de volksvergadering of als er geen veto was gevolgd; senātūs auctōritās 'de wens v.d. senaat i.h.a.', vaak i.v.m. de oppositie daartegen v.d. volkstribunen; senātūs cōnsultum 'senaatsbesluit' (met volle werking); een senātūs dēcrētum heeft betrekking op een of meer onderdelen v.h. senātūs cōnsultum.

[378] De zitting werd gesloten met de woorden v.d. voorzitter: nihil vōs morāmur, patrēs cōnscrīptī.

IV RECHT EN JUSTITIE

1 RECHT EN JUSTITIE IN HET ALGEMEEN

Iūs dīcere [Fam.13.14.1], reddere [Liv.3.33]	Rechtspreken
Iūs suum persequī	Zijn recht proberen te verkrijgen, vervolgen
Iūs suum adipīscī [Liv.1.32]	Recht verkrijgen
Iūs petere	Een rechterlijke uitspraak vragen
Iūs suum tenēre, obtinēre	Zijn recht doen gelden, het handhaven
Dē iūre suō dēcēdere, cēdere [Rosc.Am.73; Off.2.64]	Van zijn recht afstand doen, zijn recht afstaan
(Ex) iūre, lēge agere cum aliquō [Caec.34]	Iemand in rechte aanspreken
Summō iūre[379] agere cum aliquō [Verr.2.5.4; Off.1.33]	Met het strengste recht tegen iemand optreden
In iūs vocāre [Quinct.61], in iūdicium addūcere aliquem [Verr.1.1]	Iemand voor het gerecht, de rechtbank dagen
Diem dīcere alicuī [Rosc.Am.39]	Iemand de datum meedelen waarop hij voor het gerecht moet verschijnen, iemand dagvaarden
In iūdicium venīre [Nep.Epam.8] In iūdiciō adesse [Verr.2.4.113]	Voor de rechtbank, de rechter verschijnen
Iūdicium accipere [Quinct.20]	De bevoegdheid van de rechtbank accepteren, erkennen
Apud iūdicēs	Voor, ten overstaan van de rechters, de rechtbank
Iūdicium exercēre[76] [Arch.32]	Rechtszitting houden *(van de permanente jury-rechtbank door de pretor)*
Quaestiōnēs perpetuae [Brut.106]	Permanente jury-rechtbanken *(voor bepaalde zware delicten zoals afpersing, moord, hoogverraad)*
Conventūs agere [B.G.1.54]	(Rechts)zittingen houden *(door de bewindvoerder in zijn provincie*
Iūdicia administrāre	De rechtszaken leiden
Iūdiciō praeesse	Voorzitter van de rechtbank zijn
Is, quī exercet[76] iūdicium	De voorzitter van de rechtbank *(de pretor of diens plaatsvervanger)*
Aliquem in integrum[70] [Cluent.98] restituere	Iemand in zijn rechten herstellen, rehabiliteren

[379] Vgl.: summum iūs, summa iniūria (p. 247).

Respondēre[380] (dē iūre [DeOr.2.142] *of* iūs [Leg.1.12])	Juridische adviezen geven[381]
Cavēre (in iūre) [Off.2.65]	Zijn cliënt behoeden, waarborgen tegen (vorm)fouten en andere juridische valkuilen
Agere	Voor de rechtbank optreden *(als aanklager, pleiter, verdediger)*
Aequum iūdicem sē alicuī praebēre [Fam.5.2.10]	Een rechtvaardig vonnis, oordeel over iemand vellen
Praeiūdicium	Voorlopig vonnis, voorlopige beslissing
Ex aequō et bonō [Caecin.65]	Naar recht en billijkheid
Iūdex incorruptus	Een onomkoopbare, onpartijdige rechter
Ratiō iūdiciōrum [Verr.2.1.22]	De rechterlijke organisatie, inrichting
Aequa iūris dēscrīptiō [Off.2.15]	Een degelijk, deugdelijk rechtssysteem
Aequō iūre vīvere cum aliquō	Op gelijke voet met iemand leven, dezelfde rechten hebben als hij
Iūstitium indīcere, ēdīcere [Phil.5.31; Liv.3.3; Liv.4.26; Liv.10.21]	De staking der rechtszittingen aankondigen, afkondigen
Iūstitium remittere [Liv.10.21]	De hervatting van de rechtszittingen aankondigen, afkondigen
Iūs ad artem redigere [DeOr.1.186]	Het recht tot een stelsel brengen
Iūs nūllum	Het ontbreken van elk recht, elke gerechtigheid, elke rechtsbedeling
Iūs ac fās omne dēlēre [Att.1.16.6] Omnia iūra pervertere [Off.1.26]	Het hele recht met voeten treden, al het recht omvergooien
Contrā iūs fāsque	In strijd met menselijk en goddelijk recht, tegen god en gebod
Meō (tuō, suō) iūre Optimō iūre [Off.1.111]	Terecht, met het volste recht
Iūs praecipuum Immūnitās + *gen.*	Voorrecht, privilege[382]

[380] De praktijk der rechtsgeleerden bestond hoofdzakelijk uit het respondēre, cavēre en agere; Cic. vermeldt ook scrībere [DeOr.1.48] 'becommentariëren'.
[381] Iūris of iūre cōnsultī 'rechtsgeleerden' (cōnsulere aliquem).
[382] *Postklass.*: beneficium en prīvilēgium in deze bet.; prīvilēgium *klass.* 'uitzonderingswet, speciale wet' m.b.t. een individu (prīvus): prīvilēgium ferre dē aliquō (Cic.) 'voor iem. een wetsvoorstel daartoe indienen'; prīvilēgium irrogāre (Cic.) 'toekennen'.

2 GERECHTELIJK ONDERZOEK – GETUIGEN – FOLTERING

Aliquid, causam cōgnōscere [Verr.2.2.20; Quintil.4.1.3] Quaerere aliquid *of* dē aliquā rē [Rosc.Am.119]	Iets gerechtelijk onderzoeken, een gerechtelijk onderzoek instellen
Quaestiōnem habēre dē aliquō, dē aliquā rē *of* in aliquem [Rosc.Am.78; Fin.5.17; Cluent.182]	Een gerechtelijk onderzoek over iemand, over een zaak instellen
Quaestiōnī praeesse [Rosc.Am.11]	Het gerechtelijk onderzoek leiden
Quaesītor [Sull.78]	Onderzoeksrechter, rechter-commissaris
Incōgnitā causā [N.D.2.73]	Zonder gerechtelijk onderzoek
In tabulās (pūblicās) referre aliquid	Een proces-verbaal van iets opmaken
Dēprehendere aliquem (in aliquā rē) [Inv.2.14]	Iemand betrappen (ergens op)
Dēprehendere aliquem in manifestō scelere [Verr.2.5.111]	Iemand op heterdaad betrappen
Testis gravis, religiōsus [Vat.1]	Een betrouwbare, gewetensvolle getuige
Testis locuplēs[383] [Brut.322]	Een onweerlegbare, onbetwistbare getuige
Testis incorruptus [Fin.1.71]	Een onomkoopbare, onkreukbare getuige
Testis integer [Fin.1.71]	Een onbevooroordeelde, objectieve getuige
Aliquem testem alicuius reī (in aliquid) citāre [Verr.2.2.145]	Iemand als getuige ergens van (ergens voor) dagvaarden
Aliquem testem adhibēre [Fin.2.67] Aliquō teste ūtī[193] [Verr.1.18]	De getuigenis van iemand inroepen
Aliquem testem dare [Rep.1.58], ēdere, prōferre	Iemand als getuige laten optreden
Aliquem testem prōdūcere [Verr.2.1.97]	Iemand ter zitting als getuige oproepen
Testem prōdīre (in aliquem)	Als getuige (tegen iemand) optreden
Testimōnium dīcere prō aliquō (in aliquem) [Rosc.Am.102]	Een ontlastende (belastende) getuigenverklaring ten behoeve van (tegen) iemand afleggen
Prō testimōniō dīcere [Rosc.Am.101]	Als getuige verklaren
Testibus tenērī, convictum esse [Phil.2.8]	Door verklaringen van getuigen overtuigd zijn *(van de schuld van de aangeklaagde)*
Dēdere aliquem tormentīs Aliquem dare in tormenta [Tusc.5.80] Alicuī admovēre tormenta [Hor.Car.3.21.13] Quaerere tormentīs dē aliquō [Deiot.3]	Iemand laten folteren

[383] Eig. 'getuige rijk genoeg aan (feiten)kennis, wetenschap'.

Tormentīs exprimere cōnfessiōnem facinoris [Suet.Tib.19]	De bekentenis van een misdaad door folteringen afdwingen
Dē servīs quaerere (in dominum) [Mil.59]	De slaven verhoren *(door foltering)* (over hun meester)
Cruciātūs tormentōrum	De pijn, kwellingen van de martelwerktuigen
Aliquem ā cēterīs sēparāre et in arcam conicere, nē quis cum eō colloquī possit [Mil.60]	Iemand van de overigen afzonderen en opsluiten om contact met anderen te voorkomen

3 RECHTSZAAK – PROCES – VERDEDIGING

Causa prīvāta [Brut.178]	Civiele rechtszaak
Causa pūblica [Brut.178]	Strafproces
Causam alicuius agere (apud iūdicem) [Caecin.69]	Iemands rechtszaak (voor de rechtbank) behandelen *(door de advocaat)*
Causam dīcere, ōrāre [Brut.47]	Een pleidooi, een pleitrede houden *(door de advocaat)*
Causam dīcere [Rosc.Am.82]	Zich voor de rechtbank verdedigen, verantwoorden *(door de aangeklaagde)*
Causam dīcere prō aliquō [Brut.86]	Iemand voor de rechtbank verdedigen, voor hem pleiten
Causam alicuius dēfendere [Cluent.74]	De zaak van iemand verdedigen
Causam optimam habēre [Sest.93; Cael.24; Rosc.Am.42]	Een zeer kansrijke, ijzersterke zaak hebben
Causam īnferiōrem reddere superiōrem [Brut.30] (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν)	Aan de zwakste zaak de overwinning bezorgen
Patrōnus (causae)[384] [DeOr.2.2]	Advocaat
Causam suscipere [Caecil.2] Ad causam aggredī, accēdere [Verr.2.2.94]	Zich met een rechtszaak belasten
Indictā causā [Leg.1.42] (*tgst.* cōgnitā causā)[385]	Zonder vorm van proces
Lītem alicuī intendere [DeOr.1.42]	Iemand een proces aandoen
Adhūc sub iūdice līs est [Hor.A.P.78]	Het proces is nog hangende, de rechtszaak, het geding is nog onbeslist
Lītēs compōnere [Georg.3.108]	Juridische geschillen bijleggen
Causam, lītem obtinēre [Fam.1.4.1] Causā, iūdiciō vincere [Rosc.Com.53]	Het proces winnen

[384] Advocātus pas in de keizertijd; advocātus tijdens de republiek: 'rechtskundige (vriend)' die met advies en door aanwezigheid bij de zitting de aangeklaagde steunde (adesse alicuī), maar niet zelf pleitte; causidicus [Quintil.12.1.25] bij Cic. alleen in ongunstige bet. [DeOr.1.202; Or.30].
[385] Vgl.: incōgnitā causā, p. 228.

Causam, līitem āmitterre, perdere [Rosc.Com.10]	Het proces verliezen
Causā, līte cadere [Inv.2.57]	Het proces verliezen wegens een vormfout
Calumniae līitium [Mil.74]	Valse aanklachten, chicanes
Calumniam iūrāre [Fam.8.8.1; Liv.33.47]	Zweren dat men geen valse aanklacht doet
Ā līitibus abhorrēre [Off.2.64]	Niets te maken willen hebben met rechtszaken, met de justitie

4 AANKLACHT – VONNIS

Accūsātiō [Cael.6]	Een aanklacht *(in strafzaken)*
Āctiō [Caecin.8] Petītiō [Quintil.4.4.6]	Een *(civiele)* rechtsvervolging, rechtsvordering
Nōmen alicuius dēferre (apud praetōrem) [Rosc.Am.28]	Een aanklacht tegen iemand indienen (bij de pretor)
Referre in reōs aliquem [Verr.2.5.109]	Iemand op de lijst van aangeklaagden plaatsen
Eximere dē reīs aliquem	Iemand van de lijst van aangeklaagden schrappen
Aliquis reus fit [Fam.13.54.1]	Iemand wordt aangeklaagde, gedaagde
Iūdicēs rēicere [Verr.2.3.95]	(Door het lot aangewezen) rechters, juryleden verwerpen, wraken *(door aanklager of aangeklaagde)*
Crīmina dīluere, dissolvere [Cael.35]	Beschuldigingen, aanklachten weerleggen, te niet doen
Accūsāre aliquem reī capitālis [Verr.2.2.68] *of* rērum capitālium	Iemand aanklagen wegens een halsmisdaad
Accūsāre aliquem pecūlātūs [Herenn.1.22]	Iemand aanklagen wegens verduistering van overheidsgeld, algemene middelen
Accūsāre aliquem falsārum tabulārum	Iemand aanklagen wegens vervalsing van officiële documenten, oorkonden[386]
Postulāre aliquem (pecūniārum) repetundārum *of* dē (pecūniīs) repetundīs [Fam.8.8.2]	Iemand wegens geldafpersing[387] vervolgen
Accūsāre aliquem perduelliōnis	Iemand wegens hoogverraad aanklagen
Iūdicāre alicuī perduelliōnem [Liv.26.3]	Iemand schuldig verklaren aan hoogverraad
Accūsāre aliquem māiestātis	Iemand wegens majesteitsschennis aanklagen
Accūsāre aliquem ambitūs [Cluent.114] *of* dē ambitū	Iemand wegens corruptie bij de verkiezingen aanklagen

[386] Tabulās pūblicās corrumpere [Rosc.Am.128], commūtāre 'openbare akten, documenten vervalsen'; indicium commūtāre 'het proces-verbaal vervalsen'.

[387] 'Geldafpersing, knevelarij' ook: violenta exāctiō pecūniārum of door omschr. met een *verb.*: per vim capere pecūniās enz.

Accūsāre aliquem dē vī, dē venēficiīs [Rosc.Am.90]	Iemand wegens het plegen van geweld, wegens vergiftiging aanklagen
Accūsāre aliquem inter sīcāriōs [Rosc.Am.90]	Iemand wegens sluipmoord aanklagen
Accūsātiō mūtua	Wederzijdse beschuldiging, aanklacht over en weer
Sententiae iūdicum [Cluent.125; Sull.63]	De stemmen van de rechters
Sententiam ferre, dīcere[388] [Off.3.66]	Zijn stem uitbrengen *(door rechters)*
Iūdicāre causam (dē aliquā rē)	Een vonnis uitspreken, tot een gerechtelijke uitspraak komen (ergens over)
Iūdicium [Planc.10], rēs iūdicātās [Sull.63] rescindere	Een vonnis vernietigen, casseren
Animus vēnālis Fidēs vēnālis [Verr.2.2.78]	Corrupte gezindheid, instelling, mentaliteit
Lēge Plautiā[389] damnārī	Op grond van de wet van Plautius veroordeeld worden

5 SCHULD

In culpā esse [Planc.10]	Schuld hebben, schuldig, strafbaar zijn
Culpa alicuius reī est in aliquō [Div.1.29]	De schuld ligt bij iemand, iemand heeft schuld
Mea culpa est In mē culpa est [Fam.1.9.13]	Het is mijn schuld
Culpā carēre [Tusc.5.4], vacāre [Fam.6.3.4] Extrā culpam esse [Verr.2.5.134] Abesse ā culpā [Rosc.Am.55]	Vrij van schuld, zonder schuld, onschuldig zijn
Prope abesse ā culpā Affīnem esse culpae [Inv.2.129]	Niet helemaal onschuldig, half medeplichtig zijn
Culpam in aliquem cōnferre [Senect.14], trānsferre [Att.15.28.1], conicere	De schuld op iemand schuiven
Culpam alicuī attribuere [Verr.2.5.134], assīgnāre	Iemand de schuld geven
Aliquid alicuī crīminī dare [Verr.2.5.131] Aliquid alicuī vitiō vertere [Fam.7.6.1]	Iemand iets verwijten
Culpam committere [Parad.20], contrahere [Dig.3.5.30] Facinus[243], culpam in sē admittere [Mil.103; Liv.31.46]	Iets strafbaars begaan, zich aan een strafbaar feit schuldig maken
Nōn committere, ut ...	Het niet zover *(door zijn schuld)* laten komen dat ...

[388] Zie ook dīc quod sentīs, dīc quid sentiās, p. 117 en sententiam dīcere, p. 224.
[389] Lēx Plautia dē vī: in 86 v.Chr. op voorstel v.d. volkstribuun M. Plautius Silvanus.

Culpam alicuius reī sustinēre	De schuld van iets op zich nemen, ergens voor verantwoordelijk zijn
Culpam ā sē āmovēre	De schuld van zich afwentelen
Pūrgāre aliquid	Iets rechtvaardigen, goedpraten
Sē alicuī pūrgāre dē aliquā rē [Fam.12.25.3]	Zich bij iemand ergens over verontschuldigen
Alicuī pūrgātum esse	In iemands ogen gerechtvaardigd zijn
Excūsātiōnem alicuius reī (*bv.* aetātis vel necessitātis [Cael.2]) habēre	Een excuus ergens in vinden (*bv.* in de leeftijd of urgentie)
Excūsātiōnem accipere [Fam.12.25.3; B.G.6.4]	Een excuus aanvaarden

6 STRAF – STRAFFELOOSHEID

Poenā afficere[87] aliquem [Off.2.18] Pūnīre aliquem Ulcīscī aliquem (prō aliquā rē) [B.G.1.14]	Iemand straffen
Poena praesēns[80]	Onmiddellijke straf
Animadvertere in aliquem [Catil.1.30]	Iemand terechtwijzen, een standje geven, bestraffen
Poenās alicuius [Att.9.14.2] persequī [Fam.1.9.15] Poenam petere, repetere ab aliquō [Rosc.Am.67] Poenās expetere ab aliquō [Harusp.43]	Vergelding van iemand proberen te krijgen, eisen
Hanc poenam cōnstituere in aliquem, ut ...	Als straf voor iemand vaststellen dat ...
Graviter cōnsulere in aliquem [Liv.8.13]	Strenge maatregelen, een strenge beslissing tegen iemand nemen
Poenās (gravēs) dare [N.D.3.81], pendere [N.D.3.81] alicuī (alicuius reī)	Door iemand (streng) worden gestraft (ergens voor)
Poenās dēpendere [Sest.140], expendere [Tusc.5.23], solvere [Mil.85], persolvere [Or.214] Poenam (alicuius reī) ferre [Dom.134], perferre [Leg.Agr.2.92], luere [Sull.76]	Straf (ergens voor) ondergaan
Luere[390] aliquid (aliquā rē) [Senect.75]	Voor iets (ergens mee) boeten
Poenam subīre [Pis.91]	Zich een straf op de hals halen
Pecūniā multāre aliquem [Nep.Pel.1]	Iemand tot een geldboete veroordelen
Decem mīlibus aeris damnārī	Tot een boete van 10.000 *as* veroordeeld worden

[390] Voor het *pass.* wordt expiārī gebruikt: scelus suppliciō expiātum est (p. 153); maar Liv.: ut caedēs manifesta aliquō piāculō luerētur [Liv.1.26].

Multam irrogāre alicuī [Dom.45]	Iemand *(met goedkeuring van het volk)* een geldboete opleggen[391]
In vincula [Liv.2.4], in cūstōdiam dare aliquem In catēnās conicere aliquem [B.G.1.47; Liv.29.21]	Iemand in de boeien slaan, in hechtenis nemen
In carcerem conicere aliquem [Verr.2.5.17]	Iemand gevangen zetten
Capitis *of* capite damnāre aliquem [Quinct.32]	Iemand ter dood veroordelen
Capitis absolvere aliquem [Nep.Paus.2]	Iemand van de doodstraf vrijspreken
Supplicium alicuī dēcernere Supplicium in aliquem cōnstituere [Rosc.Am.70]	Bepalen dat iemand de doodstraf zal ondergaan
Morte multāre aliquem [Catil.1.28]	Iemand met de dood straffen
Suppliciō (capitis) afficī[87]	Met de dood worden bestraft
Supplicium sūmere dē aliquō [Rosc.Am.66]	De doodstraf aan iemand voltrekken, iemand executeren
Ad pālum dēligāre [Liv.2.5], alligāre [Verr.2.5.10]	Aan een paal binden
Virgīs caedere [Flacc.17]	Met een stok slaan, afranselen
Secūrī percutere [Pis.84], ferīre [Verr.2.1.7] aliquem	Iemand onthoofden
In crucem agere [Fin.5.92], tollere [Verr.2.1.7] aliquem Crucī suffīgere aliquem [Vell.2.42]	Iemand aan het kruis slaan, nagelen
Impūne fēcisse [Cic.], tulisse [Fam.13.77.3; B.G.1.14] aliquid	Er zonder straf vanaf komen
Impūnītum aliquem dīmittere [Verr.2.5.149]	Iemand ongestraft laten
Mortem dēprecārī[392] [B.G.7.40]	Om genade, lijfsbehoud bidden, smeken
Remissiō poenae [Catil.4.13]	Vermindering van straf
Ex poenā ēvolāre [Prov.Cons.14]	Onder de straf uit komen
Poena sine prōvocātiōne [Leg.Agr.2.33]	Onherroepelijke straf *(zonder recht van beroep)*

[391] Aanklager of volkstribuun doen het voorstel; vgl. verder: pecūniam ērogāre 'met goedkeuring v.h. volk geld uitgeven' (ex aerāriō in classem) (p. 79).
[392] Ook: vītam of salūtem of aliquem dēprecārī ab aliquō; dēprecārī = 1. 'iets (dreigends) door bidden proberen af te wenden' (mortem); 2. 'iets (dat in gevaar verkeert) door bidden proberen te behouden' (vītam, pācem).

APPENDIX I

PRAKTISCHE UITDRUKKINGEN

Ut ait Cicerō *(altijd in deze volgorde)*	Zoals Cicero zegt
Ut Cicerōnis verbīs ūtar (*niet* ut cum Cicerōne loquar)	Om met Cicero te spreken
Ut ita dīcam	Om zo te zeggen
Ut nōn (nihil) dīcam dē ...	Om niet te spreken van ...
Ut plūra nōn dīcam	Om niet uitvoeriger te zijn
Nē dīcam	Om niet te zeggen
Nē (quid) gravius dīcam	Om niets ergers te zeggen, om niet een sterkere uitdrukking te gebruiken
Ut breviter dīcam (*niet* ūnō verbō)	Om het in een paar woorden, met één woord te zeggen
Dēnique Nē multa Quid plūra? Sed quid opus est plūra?	In het kort, kortom, om kort te gaan
Ut paucīs (rem) absolvam Ut paucīs (brevī, breviter) complectar Ut brevī comprehendam Ut brevī praecīdam	Om het kort te maken, om kort te zijn
Ut eōrum, quae dīxī, summam faciam	Om het voorafgaande samen te vatten, te recapituleren, te resumeren
Nē longum sit Nē longus sim Nē diūtius vōs dēmorer	Om niet lang, niet wijd van stof te zijn, om u niet langer te laten wachten
Nē in rē nōtā et pervulgātā multus sim	Om niet te lang stil te staan bij iets wat algemeen bekend is
Ut levissimē dīcam (*tgst.* ut gravissimō verbō ūtar)	Om het op zijn zachtst te zeggen
Ut plānius dīcam	Om mij duidelijker uit te drukken
Ut vērius dīcam	Juister gezegd
Ut semel *of* in perpetuum dīcam	Om het eens en voor altijd te zeggen
Ut in eōdem similī verser	Om bij dezelfde vergelijking, hetzelfde beeld te blijven

Ut hōc ūtar Ut hoc afferam	Om dit voorbeeld[287] te gebruiken
Dīcam[393] quod sentiō [Catil.3.17; Dom.25; Sest.85; Vat.15; Prov.Cons.18; Phil.5.3; Mur.22; Phil.11.39; DeOr.1.61]	Ik zal zeggen wat ik ervan vind, hoe ik het zie
Tantum *of* ūnum illud *of* hoc dīcō	Dit wil ik alleen maar zeggen
Nōn negō Ego nōn īnfitior	Ik wil niet ontkennen
Hoc dīcī potest dē aliquā rē Hoc cadit in aliquid Hoc trānsferrī potest in aliquid	Dit is van toepassing ergens op
Dīxī quasi praeteriēns *of* in trānsitū	Ik heb het terloops gezegd
Sescentiē(n)s, mīlliē(n)s dīxī	Ik heb het honderdmaal gezegd
Ut suprā (*tgst.* īnfrā) dīximus, dictum est	Zoals boven, hierboven, hiervóór is gezegd
Dīcī vix (nōn[394]) potest Vix potest dīcī	Ik kan niet (nauwelijks) uitdrukken, er geen woorden voor vinden, het is onbeschrijfelijk
Incrēdibile dictū est	Het klinkt ongelooflijk
Supersedeō ōrātiōne (*niet* dīcere)	Ik wil daarover niet veel zeggen, ik maak daaraan geen woorden vuil
Omittō dīcere	Ik wil daarop niet de aandacht vestigen, ik laat dat lopen
Haec habeō dīcere *of* quae dīcam	Dit heb ik te zeggen
Haec (ferē) dīxit	Hij heeft (ongeveer) het volgende gezegd
Hanc in sententiam dīxit	Hij heeft in deze zin, aldus gesproken
Mihi quaedam dīcenda sunt dē hāc rē	Ik wil hierover enige woorden zeggen
Quod vērē praedicāre possum	Wat ik zeg zonder te willen opscheppen
Quod nōn arroganter dīxerim	Wat ik zonder enige pretentie heb gezegd
Pāce tuā dīxerim *of* dīcere liceat Bonā (cum) veniā tuā dīxerim	Met jouw permissie, met alle respect kon, mocht (mag) ik zeggen
Nōn est huius locī + *inf.* Nōn est hic locus, ut ...	Het is hier de plaats niet om ...
Sed dē hōc aliās plūribus	Maar hierover een andere keer meer
Atque *of* sed haec (quidem) hāctenus Atque haec quidem dē ...	Maar genoeg nu daarover, over ...

[393] Met plānē: Lig., 15; met ex animō: Pis., 81; met (quidem) certē: Harusp., 50 en Pis., 32; zie ook dīc quid sentiās, p. 117.
[394] Vix en nōn altijd onmiddellijk voor potest.

Ac *of* sed dē ... satis dīxī, dictum est	Maar over ... heb ik, is er genoeg gezegd
Haec Cicerōnis ferē	Dit is ongeveer wat Cicero zegt
Atque etiam hoc animadvertendum est	Ook met het volgende moet rekening worden gehouden
Ad reliqua pergāmus, prōgrediāmur	Laten we verdergaan
Hic (ille) locus obscūrus est	Deze (die) plaats is onduidelijk, niet te begrijpen
Hoc in mediō relinquāmus	Laten we dit punt rusten, in het midden laten
Sed lābor longius	Maar dat voert ons te ver
Nōn id ad vīvum resecō [Amic.18]	Ik neem, begrijp dat niet in strikte zin
Nōnnūlla praedīcam	Vooraf wil ik nog het een en ander zeggen
Ut omittam *(+ acc.)* Cum discessī [Att.1.17.5], discesserim [Fam.1.9.18], -eris, -eritis ab Praeter *(+ acc.)*	(Dit of dat) daargelaten, uitgezonderd, afgezien van
Ut praetermittam ... Praeterquam quod ... Nisi quod ...	Behalve dat ...
Hoc in prōmptū est	Dit ligt voor de hand
Hoc in apertō est	Dit is duidelijk
Hoc est lūce *of* sōle ipsō clārius	Dit is zonneklaar, glashelder
Hoc facile intellegī potest Hoc per sē intellegitur Hoc suā sponte appāret	Dit spreekt vanzelf
Ex quō intellegitur Ex quō intellegī potest Ex quō perspicuum est Inde patet, appāret	Daaruit kan men dan opmaken, daaruit blijkt dus
Appāret et exstat Exstat atque ēminet	Het is heel duidelijk
Sī quaeris vērum Sī vērum quaerimus	Oprecht gesproken, om de waarheid te zeggen
Id quod māximum, gravissimum est Quod caput est	Wat de hoofdzaak, het belangrijkste is
Quod māius est	Wat meer zegt

Testis est Testātur Dēclārat Cuī reī *(geen pron. demonstr.)* documentō, indiciō est	Dat bewijst, tot bewijs daarvoor dient
Sed hoc nihil (sānē) ad rem	Maar dit heeft (absoluut) niets met de zaak te maken
Aliquid (τι) dīcis	Je hebt niet helemaal ongelijk, het is geen complete onzin wat je zegt
Nihil dīcis	Je spreekt onzin
Est istuc quidem aliquid	Dat (wat je zegt) is tenminste iets, heeft tenminste enige betekenis
Audiō, fateor [Ter.Phorm.236]	Ik begrijp het, ik heb het gehoord, het is tot me doorgedrongen
Ain tū?	Heus? Meen je dat? Ben je serieus?
Nōnne?	Of niet soms? Nietwaar? Toch?
Quōrsum haec (dīcis)?	Wat wil je daarmee zeggen? Wat bedoel je daarmee?
Nihil moror	1. Ik houd het niet tegen, van mij mag het, het kan me niet schelen *(+ acc., aci.)* 2. Daar wil ik niets mee te maken hebben, van weten *(+ aci.*, quōminus, *afh.vr.)* 3. Ik houd je niet tegen, van mij mag je gaan 4. Niets houdt me tegen[379], ik wacht niet, geen uitstel, nu meteen
Male (bene) narrās	Je brengt me slecht (goed) nieuws
Mōnstra dīcis, narrās	Je vertelt ongelooflijke dingen, je verzint maar wat
Dīc, quaesō	Zeg eens, alsjeblief
Clārius loquere	Spreek luider, duidelijker
Mihi crēde (crēde mihī *alleen poët.*)	Geloof me
Per mē licet	Mij goed, ik heb er niets tegen
Rem acū tetigistī	Je hebt de spijker op de kop geslagen
Ita prōrsus exīstimō	Dat is precies zoals ik erover denk
Ita rēs est	Zo is het
Rēs ita (aliter) sē habet	Zo (anders) is de situatie, staat het ervoor
Nec mīrum Minimē mīrum (id quidem) Quid mīrum?	Geen wonder!

Neque id mīrum est *of* vidērī potest	Dat mag geen verbazing wekken
Et rēctē Et iūre Et meritō Et rēctē quidem Et iūre quidem Rēctē id quidem Iūre id quidem	En dat notabene terecht, welverdiend
Nec immeritō Nec iniūriā Neque id immeritō Neque id iniūriā	En niet ten onrechte
Meō (tuō, suō) iūre Iūstō iūre	Terecht, volkomen terecht
Iūre ac meritō Meritō ac iūre (*niet* iūre meritō) Iūre meritōque Iūstō iūre	Met recht en reden
Iūstissimē [Cic.] Rēctissimē Optimō iūre[395] [Cic.]	Volstrekt juist
Sed heus tū, manum dē tabulā[396]! *(sprw.)*	Maar pas op hoor, dat je niet op je vingers wordt getikt!
Macte virtūte (estō *of* tē esse iubeō)	Geluk met je dapperheid! Veel geluk!

[395] Vgl.: summō iūre (agere cum aliquō), p. 226.
[396] Tabula: de schooljongen die op zijn schrijftafeltje zit te tekenen en voor de meester zijn handen in veiligheid brengt.

APPENDIX II

SPREEKWOORDEN EN GEZEGDEN[397]

A

Ab **aciā** et acū mī omnia exposuit [Petr.76]	Hij heeft me alles tot het kleinste detail uit de doeken gedaan
Ācta agimus, quod vetāmur vetere prōverbiō [Amic.85]	We halen ouwe koeien uit de sloot, wat een oud gezegde ons verbiedt
Per **aequa**, per inīqua [Liv.2.32]	Goedschiks of kwaadschiks; tot elke prijs
Ille in **aere** meō est [Fam.15.4.1]	Hij staat bij mij in het krijt; ik heb nog wat tegoed van hem
Age, sī quid agis [Plaut.Mil.245]	Als je iets doet, doe het dan goed
Lupō **agnum** ēripere nōs postulant [Plaut.Poen.776]	Ze laten ons de kastanjes uit het vuur halen
Albīs dentibus dērīdēre aliquem [Plaut.Epid.429]	Iemand hartelijk uitlachen
Albus an āter sit, īgnōrās [Phil.2.46]	Je weet niet eens hoe hij eruit ziet, je geeft niks om hem
Alba avis [Fam.7.28.2]	Een zeldzame vogel *(een bijzonder mens)*
Gallīnae fīlius albae [Iuv.13.141]	Geluksvogel
Sī modo tū errōrī nostrō album calculum adiēceris [Plin.Ep.1.2]	Als jij maar bij onze fout een wit steentje legt; ik hoop dat je mijn fout met de mantel der liefde bedekt
Ālea iacta est[398] [Suet.Iul.32]	De teerling is geworpen; de kogel is door de kerk; het besluit is genomen
Fertilior seges est **aliēnīs** semper in agrīs [Ov.ArsAm.1.349]	De oogst op andermans akker is altijd rijker; bij de buren is het gras altijd groener
Aliēna vitia in oculīs habēmus, ā tergō nostra sunt [Sen.Ira2.28.8]	Andermans fouten houden we in het oog, maar die van onszelf vegen we onder het tapijt
Vērum illud verbum est: omnēs sibi mālle melius esse quam **alterī** [Ter.Andr.426]	Het is een waar woord: ieder is het hemd nader dan de rok
Sī vīs **amārī**, amā! [Sen.Ep.9.4]	Als je bemind wilt worden, bemin!
Vērae **amīcitiae** sempiternae sunt [Amic.32]	Echte vriendschap is eeuwig

[397] Zie voor dit onderwerp: A. Otto, *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, Leipzig, 1890.
[398] Vgl.: ἀνερρίφθω κύβος [Plut.Caes.32.8].

Vērum est verbum quod memorātur: ubi **amīcī**, ibīdem sunt opēs [Plaut.Truc.885]	Waar is het woord dat zegt: waar vrienden zijn, daar is ook rijkdom
Certē, herclē, veterrumus hominī optumus est amīcus [Plaut.Truc.174]	Zeker, verdorie, de oudste vriend is je beste vriend
Anguilla est: ēlābitur [Plaut.Pseud.747]	Hij is zo glad als een aal
Cane pēius et **angue** vītābit [Hor.Ep.1.17.30][399]	Als de pest zal hij proberen eraan te ontkomen
Superstitiōnēs **anīlēs** [N.D.2.70]	Bakerpraatjes
Ūnō in saltū duōs **aprōs** capiam [Plaut.Cas.476]	In één klap zal ik twee vliegen slaan
Fundāmenta tamquam in **aquā** pōnere [Fin.2.72]	Bouwen op drijfzand
Euax, aspersistī aquam! [Plaut.Bacch.247]	Hoera, je hebt water gesproeid; je hebt nieuwe hoop gegeven!
Neque aqua est aquae usquam similior [Plaut.Men.1089]	Ze lijken op elkaar als twee druppels water
In hāc causā mihi aqua haeret[400] [Quint.fr.2.8; Off.117]	In deze kwestie blijven mij de woorden in de keel steken; ik weet niet wat ik moet zeggen
Tuī Catullī plēnus sacculus est **arāneārum** [Catul.13.7]	De beurs van jouw Catullus is leeg
Arāre līitus [Ov.Trist.5.4.48; Ov.Her.5.116]	Het strand ploegen; vergeefse moeite doen
Aliēnum fundum arāre, incultum familiārem dēserere [Plaut.Asin.874]	Andermans grond ploegen, maar zijn eigen grond verwaarlozen
Anus ad **armillum** redit [Apul.Met.6.22][401]	Een oude vrouw valt terug in haar oude gewoontes; een oude hond leer je geen nieuwe kunstjes
Cito rumpēs **arcum**, sī tēnsum habueris [Phaed.3.14.10]	De boog kan niet altijd gespannen zijn
Quam quisque nōrit **artem**, in hāc rē sē exerceat [Tusc.1.41]	Laat iedereen zich bekwamen in het vak dat hij kent[402]
Arcem facere ex cloācā [Planc.45]	Van een mug een olifant maken[403]; iets geweldig opblazen
Ipse mihi **asciam** in crūs impēgī [Petr.74]	Ik heb mezelf in de voet geschoten
Sciō mē **asinum** germānum fuisse [Att.4.5.3]	Ik weet dat ik een echte ezel ben geweest
Quī asinum nōn potest, strātum caedit [Petr.45]	Wie de ezel niet kan slaan, slaat op het zadel
Quod nōn opus est, **asse** cārum est [Cato in Sen.Ep.94.27]	Voor datgene wat je niet nodig hebt, is zelfs een cent te veel

[399] Alter Mīlētī textam cane pēius et anguī / vītābit chlamidem, moriētur frīgore, sī nōn / rettuleris pannum 'de ander *(Diogenes)* daarentegen is nog banger voor een in Milete geweven mantel dan voor een (dolle) hond of een (giftige) slang en zal liever sterven van de kou als je hem zijn armzalige plunje niet teruggeeft.'

[400] Het Latijn doelt op het water in een wateruurwerk.

[401] Vgl. illa ad armillum revertit [Apul.Met.9.29] en anus rūssum ad armillum [C.Lucil.28.767].

[402] Vgl.: 'schoenmaker blijf bij je leest'.

[403] Vgl.: ἐλέφαντα ἐκ μυίας ποιεῖν [Luc.Musc.12].

Sīc ītur ad **astra** [Aen.9.641]	Zo wordt men onsterfelijk
Montēs **aurī** pollicērī [Ter.Phorm.68]	Gouden bergen beloven

B

Vellunt tibi **barbam**[404] lascīvī puerī [Hor.Sat.1.3.133]	Je laat je door een stelletje kwajongens aan je baard trekken
Cum **basī** illum suā mētīris [Sen.Ep.76.31]	Je meet hem met zijn voetstuk erbij; je overschat hem
Sī pāce fruī volumus, **bellum** gerendum est[405] [Phil.7.19]	Als we vrede willen, moeten we oorlog voeren
Culpa enim illa '**bis** ad eundem (*sc.* lapidem offendere)' vulgārī reprehēnsa prōverbiō est [Fam.10.20.2]	Want het tweemaal zich aan dezelfde steen stoten is een spreekwoordelijke stommiteit
Clitellae **bovī** sunt impositae: plānē nōn est nostrum onus [Att.5.15.3]	Men heeft pakzadels op een os gelegd: het is duidelijk geen taak voor mij
Quod in **buccam** vēnerit, scrībitō [Att.1.12.4]	Schrijf wat je voor de mond komt; schrijf wat je invalt
Homō **bulla** est [Var.R.R.1.1.1]	De mens is niet meer dan een zeepbel

C

Optat ephippia bōs, piger optat arāre **caballus** [Hor.Ep.1.14.43]	De os wil een zadel hebben, het luie paard wil ploegen *(wordt gezegd over iemand die niet tevreden is met zijn eigen lot en graag met een ander wil ruilen)*
Appāret id quidem **caecō** [Liv.32.34] Caecīs hoc, ut āiunt, satis clārum est [Quintil.12.7.9]	Dat ziet zelfs een blinde, zoals het gezegde luidt
Ut sī caecus iter mōnstrāre velit [Hor.Ep.1.17.4][406]	Alsof een blinde de weg zou willen wijzen
Aliquid emere caecā diē (*tgst.* oculātā diē vendere) [Plaut.Pseud.301][407]	Met onbeperkt krediet iets kopen (*tgst.* voor klinkende munt verkopen)
In **caelō** sum [Att.2.9.1] (*tgst.* dēcidere ex astrīs [Att.2.21.4])	Ik ben in de zevende hemel (*tgst.* uit de hemel naar beneden storten)
Quid sī nunc caelum ruat [Ter.Heaut.719]	Wat, als nou de hemel naar beneden zou storten
Tōtō, ut āiunt, caelō errāre [Macr.Sat.3.12.10]	Zich van hier tot Tokio, zoals ze zeggen, vergissen
Narrātis quod nec ad caelum, nec ad terram pertinet [Petr.44]	Jullie vertellen iets wat kant noch wal raakt
Ad **calendās** Graecās solvere [Suet.Aug.87]	Met Sint Juttemis betalen

[404] Baard en mantel waren karakteristiek voor de filosoof: sapiēns barbā [Hor.Sat.2.3.35]; vgl.: Videō, inquit, barbam et pallium, philosophum nōndum videō [Gell.9.2.4]. Ook in de oudheid was het een ernstige belediging iemand aan zijn baard te trekken (barbam vellere alicuī), zie Liv., 5.41.

[405] Vgl.: ἐκ πολέμου μὲν γὰρ εἰρήνη μᾶλλον βεβαιοῦται [Thuc.1.124]. Het vaak geciteerde gezegde sī vīs pācem, parā bellum is niet *klass*.

[406] Disce, docendus adhūc quae cēnset amīculus, / ut sī caecus iter mōnstrāre velit 'luister naar de mening van je dierbare vriend, die het zelf nog niet weet: alsof een blinde je de weg zou willen wijzen'.

[407] Eme diē caecā herclē olīvum, id venditō oculātā diē!

Calcitrāre contrā acūmina [Amm.18.5.1]	Schoppen tegen de sporen; recalcitrant zijn; zijn kont tegen de krib gooien
Cālīgāre in sōle [Quintil.1.2.19]	Blind zijn voor de waarheid
Calcem impingere alicuī reī [Petr.46]	Zijn tanden ergens in zetten
Extrā calcem, quod dīcitur, dēcurrere [Amm.21.1.14]	Uit het spoor raken, zoals dat wordt genoemd
Oleum addere **camīnō** [Hor.Sat.2.3.321]	Olie op het vuur gooien
Candida dē nigrīs et dē candentibus ātra facere [Ov.Met.11.313] Nigrum in candida vertere [Iuv.3.30]	Wat zwart is, wit maken (en omgekeerd)
Vēnātum dūcere invītās **canēs** [Plaut.Stich.139]	Met onwillige honden hazen gaan vangen
Canis canīnam nōn ēst [Varr.L.L.7.31]	Een hond eet geen hondje; zelfs een hond kent zijn grens
Ā cane nōn magnō saepe tenētur aper [Ov.Rem.Am.422]	Een kleine hond doet vaak een grote vangst; je weet nooit hoe een koe een haas vangt
Canis timidus vehementius lātrat quam mordet [Curt.7.13]	Een bange hond blaft harder dan hij bijt
Minimē, sīs, inquit, **canthērium** in fossam (*sc.* dēmīseris), quae vōx in rūsticum inde prōverbium prōdita est [Liv.23.47]	Stuur je knol in godsnaam niet in een kuil *(doe niets onbezonnen)*, zei hij, welke woorden sinds toen een boerengezegde zijn geworden
Cantilēnam eandem canis [Ter.Phorm.495; Att.1.19.8]	Je zingt steeds hetzelfde liedje
Fronte **capillāta** est, post haec occāsio calva [Cat.Dist.2.36]	Een kans heeft alleen haar aan de voorkant en is van achteren kaal; men moet het ijzer smeden als het heet is
Prius iungentur **caprae** lupīs, quam ... [Hor.Carm.1.33.8]	Eerder zal een geit met een wolf trouwen, dan ...
Dē lānā **caprīnā** rīxārī [Hor.Ep.1.18.15]	Twisten om des keizers baard; ruzie maken om niets
Nec **caput** nec pedēs habēre [Fam.7.31.2]	Kop noch staart hebben
Apertō capite īre [Plaut.Capt.475]	Met open vizier door het leven gaan
Carbōnem, ut āiunt, prō thēsaurō invenīre [Phaed.5.6.6]	Zwarte kolen, zoals wordt gezegd, in plaats van een schat vinden
Caudam trahere [Hor.Sat.2.3.53]	Zich belachelijk maken
Ast ego **Cecropidēs**[408] [Iuv.9.46]	Maar ik ben een dochter van Kekrops *(een Atheense van hoge afkomst)*
Cēnā comēsā venīre [Varr.R.R.1.2.11]	De hond in de pot vinden
Quīn tū alium quaeris, cuī **centōnēs** sarciās [Plaut.Epid.455]	Zoek een ander die je wat op de mouw kunt spelden

[408] Vgl. εὐγενέστερος τοῦ Κέκροπος [Luc.Tim.23]; Kekrops, die geboren zou zijn uit de aarde van Attika, geldt als de mythologische stichter van Athene.

Certa āmittimus, dum incerta petimus [Plaut.Pseud.685]	Het zekere verliezen we, zolang we het onzekere zoeken
Huius sermō haud **cinerem** quaeritat [Plaut.Mil.1000]	Zijn taal hoeft niet meer te worden gepolijst
Cinerī nunc medicīna datur [Prop.2.14.6]	Aan een gecremeerde wordt nu het medicijn gegeven; het is mosterd na de maaltijd
Nōn omnēs, quī habent **citharam**, sunt citharoedī [Varr.R.R.2.1.3]	Niet iedereen die een citer heeft, is een citerspeler; de kap maakt de monnik niet
Claudus, quemadmodum āiunt, pilam [Pis.69]	De manke, zeggen ze, (speelt met) de bal *(wordt gezegd van iemand die zich bezig houdt met iets waarvoor hij niet geschikt is)*
Clāvō clāvum ēicere [Tusc.4.75]	De ene spijker met de andere uitstoten; iets met gelijke munt terugbetalen
Trabālī clāvō, quemadmodum dīcitur, fīgere beneficium [Verr.2.5.53]	De weldaad spijkerhard vasttimmeren *(deze duurzaam maken)*, zoals wordt gezegd
Clipeum post vulnera sūmere [Ov.Trist.1.3.35]	De put dempen als het kalf verdronken is
Clīvō sūdāmus in īmō [Ov.Her.19.41]	We zweten al nog voordat we zijn begonnen
Vīcistis **cochleam** tarditūdine [Plaut.Poen.532]	Jullie hebben een slak in traagheid overwonnen
Cōnscientia mīlle testēs [Quintil.5.11.41]	Een goed geweten telt voor duizend getuigen
Cōnsuētūdine quasi altera nātūra[409] efficitur [Fin.5.74]	De gewoonte is als een tweede natuur
Nōn cuīvīs hominī contingit adīre **Corinthum**[410] [Hor.Ep.1.17.36]	Niet zo maar iemand lukt het om naar Korinthe te gaan; het is niet iedereen gegeven de top te bereiken
Cornīcum oculōs cōnfīgere [Mur.11] Hic, herculē, 'cornīcī oculum,' ut dīcitur [Flacc.46]	De kraaien de ogen uitsteken; zelfs de allerslimsten te slim af zijn
Rē vērā tū lūdis dē aliēnō **coriō** [Apul.Met.7.11] (*tgst.* dē coriō suō lūdere [Mart.3.16.4])	Maar eigenlijk speel je op andermans kosten (*tgst.* zijn eigen huid riskeren)
Nābis sine **cortice** [Hor.Sat.1.4.120]	Je zult op eigen benen kunnen staan
Levior cortice [Hor.Carm.3.9.22]	Lichter *(onstandvastiger)* dan kurk
Dat veniam **corvīs**, vexat cēnsūra columbās [Iuv.2.63]	De censor vergeeft de raven en straft de duiven
Libenter hominēs quod volunt, **crēdunt** [B.G.3.18]	Graag geloven de mensen wat ze willen
Nē sūtor suprā **crepidam** (*sc.* iūdicet) [Plin.Nat.Hist.35.84]	Schoenmaker, blijf bij je leest
Nōn plūris rēfert, quam sī imbrem in **crībrum** ingerās [Plaut.Pseud.103]	Je kunt net zo goed water door een zeef gieten; dit heeft totaal geen zin
Et tamen illī surgēbant **cristae** [Iuv.4.69]	En toch zwol hij van trots

[409] Vgl.: δευτέρα φύσις συνήθεια [Aes.23.1].
[410] Vgl.: οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθον ἔσθ' ὁ πλοῦς [Strab.8.6.20].

Cubitum nūllum prōcēdere [Att.13.12.2]	Geen centimeter opschieten
Nōs **cucurbitae** caput nōn habēmus, ut prō tē moriāmur [Apul.Met.1.15]	We zijn niet zó stom om in jouw plaats te sterven
Fugit improbus ac mē sub **cultrō** linquit [Hor.Sat.1.9.73]	Hij gaat er vandoor, de vlerk, en ik ben de klos
Currentem hortārī, adhortārī [Att.5.9.1; Att.6.7.1], incitāre [Quint.fr.1.1.16], īnstīgāre [Plin.Ep.3.7; id.1.8]	Iemand aansporen die al rent
Ego tē intus et in **cute** nōvī [Pers.3.30]	Ik ken je van binnen en buiten, van haver tot gort
Cutem cūrāre [Hor.Ep.1.2.29; Hor.Sat.2.5.38; Iuv.2.105]	Zich lichamelijk verzorgen
Illa tamquam **cycnea** fuit dīvīnī hominis vōx [DeOr.3.6]	Het was als een zwanenzang van een goddelijk mens

D

Duo parietēs dē eādem fidēliā **dealbāre** [Fam.7.29.2]	Twee vliegen in één klap slaan
Animam **dēbēre** [Ter.Phorm.661]	Zijn ziel verpanden
Quod **dedit**, recēpit [Donatus ad Ter.Phorm.22]	Boontje komt om zijn loontje
Dēlingere salem apud aliquem [Plaut.Curc.562]	Bij iemand op een houtje moeten bijten
Nūllum est iam **dictum**, quod nōn sit dictum prius [Ter.Eun.41]	Niets is gezegd, wat niet al eerder is gezegd
Dictum, factum [Ter.Heaut.904] (abiit [Enn.Ann.9.314])	Zo gezegd, zo gedaan; binnen de kortste keren (is hij weggegaan)
Nē **digitum** quidem alicuius reī causā porrigere [Fin.3.57]	Zelfs geen vinger om iets uitsteken
Dīmidium factī, quī coepit, habet [Hor.Ep.1.2.40]	Een goed begin is het halve werk
Dē caelō **dēmittī** [Liv.10.8], dēlābī [Pomp.41]	Uit de hemel zijn gezonden
Nescit quot digitōs habeat in manū [Plaut.Persa187]	Hij weet nog niet eens hoeveel vingers hij aan zijn hand heeft; hij kan nog niet tot drie tellen
Tamdiū **discendum** est, ut prōverbiō crēdimus, quamdiū vīvis [Sen.Ep.76.3]	Ons hele leven, als we het spreekwoord willen geloven, blijft een leerschool
In pertūsum ingerimus dicta **dōlium** [Plaut.Pseud.369]	We gooien onze woorden in een lek vat; we praten voor dovemans oren
Nōn omnibus **dormiō** [Fam.7.24.1]	Ik doe niet voor iedereen een oog dicht[48]
Dormīre in utramvīs aurem [Ter.Heaut.341][411] *of* in aurem dextram [Plin.Ep.4.29]	Slapen als een roos

[411] Vgl.: ἐπ’ ἀμφοτέραν καθεύδειν [Bas.Magn.8].

E

Vērum illud est, quod dīcitur, multōs modiōs salis simul **edendōs** esse, ut amīcitiae mūnus explētum sit [Amic.67]	Waar is het gezegde dat er samen vele emmers zout moeten worden gegeten om de vriendschap volledig te laten zijn
Verba facit **ēmortuō** [Plaut.Poen.640]	Hij spreekt tot een dooie, voor dovemans oren
Virīs **equīsque**, ut dīcitur, dēcertandum est [Off.3.116]	Er moet met man en macht, zoals ze zeggen, worden gestreden
In mediā lūce **errāre** [Sen.Ben.5.6.3]	Op klaarlichte dag verdwalen; zich schromelijk vergissen
Tūte hoc intrīstī, tibi omnest **exedendum** [Ter.Phorm.318]	Jíj hebt dit klaargemaakt, nou mag je het zelf allemaal opeten

F

Suae quisque fortūnae **faber** est [Pseud.Cic.Sall.1.1]	Ieder is de maker van zijn eigen geluk
Perfricāre **faciem** [Plin.Nat.Hist.Pr.4], ōs [Tusc.3.41], frontem [Sen.Ep.40.13]	Alle schaamte afleggen
Trium nummōrum causā sub **falās** subīre [Plaut.Most.357]	Voor een grijpstuiver het gevaar tegemoet gaan, een groot risico lopen
Fallācia alia aliam trūdit [Ter.Andr.778]	Het ene bedrog brengt het andere met zich
Cum fueris nostrae **farīnae** [Pers.5.115]	Nu je van hetzelfde soort bent geweest als wij
Nōn es nostrae **fasciae** [Petr.46]	Jij bent niet van ons slag; jij hoort niet tot ons soort mensen
Dūcunt volentem **fāta**, nōlentem trahunt [Sen.Ep.107.11]	Het lot leidt degene die zich schikt, sleurt degene die tegenstribbelt
Crēscit tamquam **favus** [Petr.43; Petr.76]	Het groeit als kool
Quem cum Catulus nūper audīsset, **fēnum**[412] aliōs āiēbat ēsse oportēre [DeOr.2.233]	Toen Catulus hem net had gehoord, zei hij dat anderen zaagsel in hun kop moesten hebben
Fēnum habet in cornū[413], longē fuge! [Hor.Sat.1.4.34]	Hij heeft hooi om de horens, maak dat je ver weg komt!
Sine ūllīs, ut dīcitur, **fēriīs** [Arnob.1.13]	Zonder enige, zoals men zegt, vrije dag
Prius undīs **flamma**, ut ait poēta nescio quis [Phil.13.49]	Eerder (gaan) water en vuur met elkaar, zoals weet ik welke dichter zegt
Unda dabit flammās et dabit īgnis aquās [Ov.Trist.1.8.4]	Water zal vuur geven en vuur zal water geven; het onmogelijke zal gebeuren

[412] Fēnum edere: 'zo dom zijn als een koe'.
[413] Bij stotige runderen deed men hooi om de horens.

Simul **flāre** sorbēreque haud facile factū est [Plaut.Most.791]	Je kunt niet blazen en slikken tegelijk
Excitāre **flūctūs** in simpulō, ut dīcitur [Leg.3.36]	Een storm in een glas water veroorzaken, zoals het gezegde luidt
Fortēs **fortūna** adiuvat [Ter.Phorm.203; Tusc.2.11; Liv.34.37] Fortēs fortūna [Fin.3.16]	Het geluk staat de dapperen bij
Sed, ut monēs, **frēnum** momordī [Fam.11.24]	Maar ik heb op jouw advies op het bit gebeten, mijn tanden laten zien, me verzet
Frōns occipitiō prius [CatoAgr.4.1]	Het voorhoofd telt meer dan het achterhoofd; het oog van de meester is meer waard dan zijn hakken
Semper flamma **fūmō** proxima est [Plaut.Curc.5.3]	Waar rook is, is vuur
Vendere fūmōs [Apul.Apol.60; Mart.4.5.7] *of* fūmum	Gebakken lucht verkopen
Dūcī dē fūmō, ut āiunt, in flammam [Amm.28.1.16]	Van de regen in de drup komen[414], zoals het gezegde luidt
Vertere omne in fūmum et cinerem [Hor.Ep.1.15.39]	Alles in de as leggen
Fūnem dūcere [Hor.Ep.1.10.40] (*tgst.* fūnem sequī)	Het voortouw nemen (*tgst.* gehoorzamen, volgen)
Ex harēnā fūnem facere [Col.10.4]	Van zand een touw maken
Nātūram expellās **furcā**, tamen ūsque recurret [Hor.Ep.1.10.24]	Ook al verdrijf je de natuur met een schoffel, toch zal ze volledig terugkeren
Necesse habent cum īnsānientibus **furere** [Petr.3]	Men moet dwaas zijn met de dwazen; je moet meehuilen met de wolven

G

Hās (litterās) quidem **gallīna** scrīpsit [Plaut.Pseud.29]	Deze letters lijken wel hanenpoten
Gallus in suō sterquilīnō plūrimum potest [Sen.Apoc.7.3]	De haan is koning op zijn mesthoop; iedereen is thuis de baas
Sub gallī cantum [Hor.Sat.1.1.10]	Bij het krieken van de dag
Genuīnum in aliquō frangere [Pers.1.115]	Iemand afkraken
Glōria virtūtem tamquam umbra sequitur [Tusc.1.109]	De roem volgt de deugd als een schaduw
Glōria umbra virtūtis est, etiam invītam comitābitur [Sen.Ep.79.13]	De roem is de schaduw van de deugd, en zal haar zelfs ongewild vergezellen

[414] Vgl. versūrā (aliquid) solvere, dissolvere (p. 83).

Gubernāre ex terrā [Liv.44.22]	Vanaf de wal stuurman zijn[415]
Tranquillō, ut āiunt, quīlibet **gubernātor** est [Sen.Ep.85.34]	Bij goed weer, zeggen ze, kan iedereen aan het roer staan
Gutta cavat lapidem, cōnsūmitur ānulus ūsū [Ov.Pont.4.10.5]	De druppel holt de steen uit, de ring slijt door het dragen

H

Miserum istuc verbum 'habuisse et nihil **habēre**' [Plaut.Rud.1321]	Triest is dat gezegde 'gehad hebben en niets meer hebben'
Aureō **hāmō** piscārī [Suet.Aug.25]	Vissen met een gouden haak; grote risico's lopen voor een kleine vangst
Harēnae mandāre sēmen [Ov.Her.5.115]	Zaaien in zand; vergeefse moeite doen
Hastās abicere [Mur.45]	Het bijltje erbij neergooien
Sed nimium properās, et adhūc tua messis in **herbā** est [Ov.Her.17.263]	Maar je loopt te hard vooruit, want je oogst staat nog in de halmen
Cuiusvīs **hominis** est errāre [Phil.12.5]	Vergissen is menselijk
Quot hominēs, tot sententiae [Ter.Phorm.454]	Zoveel hoofden, zoveel zinnen
Ut hominēs sunt, ita mōrem gerās [Ter.Adel.431]	Je moet de mensen nemen zoals ze zijn

I

Īgnis aurum probat, miseria fortēs virōs [Sen.Prov.5.8]	Goud wordt door vuur getoetst, sterke mannen door ellende
Illōtīs manibus *of* pedibus [Gell.1.9.8]	Met ongewassen handen of voeten *(onvoorbereid)*
Eandem **incūdem** diē nocteque tundere [DeOr.2.162]	Dag en nacht op hetzelfde aambeeld slaan
Est hoc commūne vitium magnīs līberīsque cīvitātibus ut **invidia** glōriae comes sit [Nep.Chabr.3]	Dat eer gepaard gaat met jaloezie, is een euvel van alle grote en vrije staten
Īra furor brevis est [Hor.Ep.1.2.62]	Woede is een korte waanzin
Ex quō illud: 'summum **iūs** summa iniūria' factum est iam trītum sermōne prōverbium [Off.1.33]	Hiervandaan komt het vaak gebruikte spreekwoord: het zuiverste *(meest strikt toegepaste)* recht is het zuiverste onrecht

L

Labor omnia vincit improbus [Georg.1.145]	Noeste, onverdroten arbeid overwint alles
Iūcundī āctī labōrēs [Fin.2.105]	Na gedane arbeid is het goed rusten

[415] Vgl.: 'de beste stuurlui staan aan wal'.

Prīmīs, ut dīcitur, **labrīs** gūstāre [N.D.1.20], attingere [DeOr.1.87] aliquid	Met het puntje van de tong, zoals wordt gezegd, ergens aan nippen *(oppervlakkige kennis ergens van opdoen)*
Lac gallīnāceum [Petr.38; Plin.Nat.Hist.Pr.24]	Een zeldzaamheid
Hinc illae **lacrimae** [Cael.61; Hor.Ep.1.19.41] Inde īrae et lacrimae [Iuv.1.168]	Hier komen die tranen vandaan; daar ligt het probleem
Lacūnar spectāre [Iuv.1.56]	Naar het plafond staren
Lepidē meō mē lūdō **lamberās** [Plaut.Pseud.743]	Je betaalt me mooi met gelijke munt terug
Nunc cursū **lampada** tibi trādō [Varr.R.R.3.16.9]	Nu geef ik in de wedloop jou de fakkel; nu is het jouw beurt
Diī **lānātōs** [Petr.44] *of* lāneōs [Macr.Sat.1.8.5] pedēs habent	De goden lopen op sokken; de goden zijn traag met hun wraak
Laterem lavāre [Ter.Phorm.186]	Rode stenen wit proberen te wassen; een onbegonnen werk verrichten
Latere tēctō abscēdere [Ter.Heaut.672]	Zich zonder schade terugtrekken
Crēde mihī, bene quī **latuit**, bene vīxit [Ov.Trist.3.4.25]	Geloof me, wie zich goed verborgen heeft gehouden, heeft goed geleefd
Latīnē loquor [Verr.2.4.2]	Ik spreek duidelijke taal
Laureolam in mustāceō quaerere [Att.5.20.4]	Van een lauriertaart een lauwerkrans maken *(een goedkope overwinning proberen te behalen)*
Manus manum **lavat** [Sen.Apoc.9.5]	De ene hand wast de andere
Līgna ferre in silvam [Hor.Sat.1.10.34]	Water naar de zee dragen
Prōspicere tantum et in **līmine** salūtāre [Sen.Ep.49.6]	Alleen maar uit de verte bekijken en er oppervlakkig mee kennismaken
Linquere prōmissa procellae [Catul.64.59]	Zijn beloften aan de wind overlaten *(zijn beloften niet nakomen)*
Lītigāre cum ventīs [Petr.83]	Zich druk maken om niets
Harēnās in **lītus** fundere [Ov.Trist.5.6.43]	Water naar de zee dragen
Dē Varrōne loquēbāmur: **lupus** in fābulā; vēnit enim ad mē [Att.13.33a.1]	We hadden het over Varro: wanneer je over de duivel spreekt, trap je hem op zijn staart, hij kwam er namelijk net aan
Lupum auribus tenēre [Terr.Phorm.506]	Een wolf aan zijn oren vasthouden *(in een lastig parket zitten)*
Ovem lupō committere [Ter.Eun.832] Lupōs apud ovēs linquere cūstōdēs [Plaut.Pseud.140] Cēdere ovīle lupō [Ov.ArsAm.2.364]	Schapen door een wolf laten bewaken; de kat op het spek binden

Cautus enim metuit foveam lupus [Hor.Ep.1.16.50]	Een gewaarschuwd mens telt voor twee
In **lutō** haerēre [Plaut.Persa535], haesitāre [Ter.Phorm.780], iacēre [Plaut.Aul.230], esse	In de modder vastzitten, verkeren, blijven liggen

M

Minima dē **malīs** (*sc.* ēligenda) [Off.3.105]	Van twee kwaden moet je de minst slechte kiezen
Male parta male dīlābuntur [Phil.2.65]	Kwaad gewonnen, zo geronnen
Ab ōvō ūsque ad **māla** [Hor.Sat.1.3.6-7]	Van het begin tot het einde
Sed heus tū, **manum** dē tabulā (*sc.* tolle)[397] [Fam.7.25.1]	Maar pas op jij, dat je niet op je vingers wordt getikt
An nescīs longās rēgibus esse manūs? [Ov.Her.16.166]	Wist je niet dat de overheid een lange arm heeft?
Fateor, manūs vōbīs dō [Plaut.Persa854]	Ik geef (het) toe; ik geef me gewonnen
Cūr compressīs, quod āiunt, manibus sedeās? [Liv.7.13]	Waarom moet je, zoals dat heet, met je armen over elkaar blijven zitten?
In flammam flammās, in **mare** fundis aquās [Ov.Am.3.2.34]	Je gooit olie op het vuur
Nūllīs adminiculīs, sed, ut dīcitur, **Mārte** nostrō [Off.3.34]	Zonder enige steun, maar, zoals men dat noemt, op eigen kracht
Satagis tamquam mūs in **matellā** [Petr.58]	Je zit als een muis in de pispot; je zit in de nesten, de penarie; je bent in de aap gelogeerd
Cum capitī eius **medērī** dēbeam, reduviam cūrō [Rosc.Am.128]	In plaats van zijn hals uit de strop te redden, bekommer ik me om een futiliteit
Mel mihi videor lingere [Plaut.Cas.485]	Ik lijk wel honing te likken
Mendācem memorem esse oportet [Quintil.4.2.91]	Een leugenaar moet een goed geheugen hebben
Ūnā **mercēde** duās rēs assequī [Rosc.Am.80]	In één klap twee vliegen slaan
Messēs suās ūrere [Tibul.1.2.100]	Zijn eigen oogst verbranden *(zichzelf benadelen)*
Modiō nummōs **mētīrī** [Petr.37; Hor.Sat.1.1.95]	Het geld met emmers afmeten
Ut sēmentem fēceris, ita et **metēs** [DeOr.2.261]	Zoals je zaait, zo zul je oogsten
Sibi quisque rūrī metit [Plaut.Most.799]	Ieder oogst op zijn eigen grond, zorgt voor zijn eigen belangen
Mihi istīc nec seritur, nec metitur [Plaut.Epid.265]	Er wordt daar voor mij noch gezaaid, noch gemaaid; ik heb daar niets mee te maken
Cum fidem alicuius laudant, dīgnum esse dīcunt quīcum in tenebrīs **micēs** [DeOff.3.77]	Wanneer iemands eerlijkheid wordt benadrukt, zeggen ze dat je met hem in het donker kunt dobbelen

Sūs **Minervam** docet [Acad.1.18]	Het varken onderricht Minerva, het kind beleert zijn vader, de leerling de meester *enz.*
Rūsticus sapiēns crassāque Minervā [Hor.Sat.2.2.3]	Een slimme boer met een gezond verstand
Agāmus igitur, pinguī, ut āiunt, Minervā [Amic.19]	Laten we, zoals dat heet, met gezond verstand te werk gaan
Invītā Minervā, ut āiunt, id est adversante et repūgnante nātūrā [Off.1.110]	Als Minerva niet meewerkt, zoals de uitdrukking luidt, dat wil zeggen, als iemand geen aanleg heeft
Quid tandem est cūr caelum ac terrās **misceant**? [Liv.4.3]	Wat is het dan waarom ze hemel en aarde overhoop gooien?
Quis caelum terrīs nōn misceat et mare caelō? [Iuv.2.25]	Wie zou niet hemel en aarde of de zee en de hemel overhoop willen gooien?
Parturiunt **montēs**, nāscētur rīdiculus mūs [Hor.A.P.139]	De bergen verkeren in barensnood, er zal een lachwekkende muis worden geboren
Verba fīunt **mortuō** [Ter.Phorm.1015]	Er wordt tegen dovemans oren gesproken
Cum **mūla** peperit [Suet.Galb.4; Div.2.61]	Wanneer Pasen en Pinksteren op één dag vallen; wanneer de kippen tanden krijgen
Mulgēre hircōs [Ecl.3.91]	Bokken melken *(iets onmogelijks of absurds proberen te doen)*

N

Naufragium in portū facere [Quintil.Decl.12.23]	Schipbreuk in de haven lijden
Ego in portū **nāvigō** [Ter.Andr.480]	Ik verkeer in veiligheid
Nāvibus et quadrīgīs petimus bene vīvere [Hor.Ep.1.11.28]	Te land en ter zee *(d.w.z. overal)* proberen we fatsoenlijk te leven
Nāvem mortuō applicāre [Quintil.Decl.12.23]	Een boot sturen naar een verdronkene; als mosterd na de maaltijd komen
Ubicumque es, in eādem nāve es [Fam.2.5.1]	Waar je ook bent, je zit in hetzelfde schuitje
Id fuit **nēnia** in lūdō [Plaut.Pseud.1278a]	Dat was het einde van de komedie
Vīvat vel **Nestora** tōtum [Iuv.12.128]	Hij moge minstens zo lang leven als Nestor
Sīc vōs nōn vōbīs **nīdificātis**, avēs [Verg.][416]	Zo bouwen jullie geen nest voor jezelf, vogels
In scirpō **nōdum** quaeris [Plaut.Men.247]	Je zoekt spijkers op laag water
Apud **novercam** querī [Plaut.Pseud.313]	Bij je stiefmoeder klagen

[416] Het vers maakt deel uit van de volgende verzen die worden toegeschreven aan Verg.: Hōs ego versiculōs fēcī, tulit alter honōrēs: / sīc vōs nōn vōbīs mellificātis, apēs; / sīc vōs nōn vōbīs fertis arātra, bovēs; / sīc vōs nōn vōbīs nīdificātis, avēs; / sīc vōs nōn vōbīs vellera fertis, ovēs.

Nucēs[417] relinquere [Pers.1.10; Mart.5.84.1]	Het speelgoed laten liggen *(geen kind meer zijn)*
Ē nuce nucleum quī ēsse vult, frangit nucem [Plaut.Curc.55]	Wie de noot wil eten, moet eerst de schaal kraken
Nux cassa [Plaut.Pseud.371; Hor.Sat.2.5.36]	Een lege dop, bagatel, futiliteit

O

In **occipitiō** quoque habet oculōs pessuma [Plaut.Aul.64]	Dat wijf heeft zelfs ogen in haar achterhoofd
Saepe audīvī inter ōs et **offam** multa intervenīre posse [Cato in Gell.13.18]	Vaak heb ik gehoord, tussen lepel en mond valt veel pap op de grond *(op het laatste moment kan er nog veel mis gaan)*
Et operam et **oleum** perdere [Fam.7.1.3; Att.2.17.1]	Zijn tijd en moeite verdoen
Sīc (*sc.* Sōcratēs) disserēbat, quālis homō ipse esset, tālem esse eius **ōrātiōnem** [Tusc.5.47]	Zoals de man zelf is, zo zijn ook zijn woorden, betoogde Socrates
Ossa ac pellis tōtus est [Plaut.Aul.564]	Hij is alleen maar vel over been
Tam placidum quam **ovem** reddō [Ter.Adel.534]	Ik maak hem zo mak als een schaap
Nōn **ōvum** tam simile ōvō [Quintil.5.11.30]	Als twee druppels water

P

Tibi **Pactōlus**[418] fluat [Hor.Epod.15.20]	Er moge jou een tweede Mecenas langskomen
Paenulam alicuī scindere [Att.13.33a.1]	Iemands jas stukscheuren *(een gast dringend verzoeken te blijven)*
Tunica propior **palliō** est [Plaut.Trin.1154]	Het hemd is nader dan de rok
Papulās observātis aliēnās obsitī plūrimīs ulceribus [Sen.Vit.Beat.27.4]	Jullie letten op andermans puistjes, terwijl jullie zelf onder de zweren zitten; je ziet wel de splinter in andermans, maar niet de balk in je eigen oog
Parēs vetere prōverbiō cum paribus facillimē congregantur [Senect.7]	Soort zoekt soort, volgens een oud spreekwoord
Utrōsque **parietēs** linere [Petr.39]	De wanden aan beide kanten schilderen; de kool en de geit sparen
Nam tua rēs agitur, pariēs cum proximus ardet [Hor.Ep.1.18.34]	Want het is ook jouw zaak, als er brand is bij de buren
Nōn sum dīgnus prae tē, ut fīgam pālum in parietem [Plaut.Mil.1140]	In vergelijking met jou kan ik nog geen spijker in de muur slaan
Sēra **parsimōnia** in fundō est [Sen.Ep.1.5]	Zuinigheid komt te laat als de bodem in zicht is

[417] Kinderen speelden met noten.

[418] De Paktolos (rivier in Lydië, nu Sarabat) was in de oudheid beroemd vanwege de gouddeeltjes die het water bevatte.

In **pelle** propriā esse [Hor.Sat.1.6.22] In **pelliculā** sē tenēre suā [Mart.3.16.6]	Lekker in zijn vel zitten; met zichzelf tevreden zijn
Et, quod āiunt, **pedibus**[377] in sententiam vādō meam [Apul.Met.2.7]	En ik voeg, zoals dat heet; de daad bij het woord
Piscārī in āere [Plaut.Asin.99]	Vissen vangen in de lucht; vergeefse moeite doen
Tibi mēcum in eōdem est **pistrīnō** vīvendum [DeOr.2.144]	Jij en ik moeten onder hetzelfde juk lopen
Periī, **plaustrum** perculī [Plaut.Epid.592]	Ik ben verloren, ik heb de wagen omgegooid *(ik heb de zaak bedorven)*
Eōdem **pōculō** bibere [Plaut.Cas.933]	Uit dezelfde beker drinken *(dezelfde ellende ondergaan)*
Dīgnus es **porcōs** pāscere Pīrithoī [Mart.10.11.4]	Jij bent goed om de varkens van Pirithous te hoeden; je bent geen knip voor je neus waard
Inter caesa et **porrēcta**, ut āiunt [Att.5.18.1]	Te elfder ure, zoals ze zeggen *(als het bijna te laat is)*
Porta itinerī longissima [Varr.R.R.1.2.2]	Voor een reis is de poort het verste weg; alle begin is moeilijk
Hīs tempestātibus es prope sōlus in **portū** [Fam.9.6.4]	In deze stormen heb jij *(sc. Varro)* bijna als enige de haven bereikt
Praeterita mūtāre nōn possumus [Pis.59]	Gedane zaken nemen geen keer
Prōra et puppis mihi, ut Graecōrum prōverbium[419] est, fuit ā mē tuī dīmittendī, ut ... [Fam.16.24.1]	Van voor tot achter *(van het begin tot het einde, in zijn geheel)*, zoals het Griekse spreekwoord luidt, had mijn plan om jou van mij weg te sturen tot doel om ...
Ego aprōs occīdō, sed alter ūtitur **pulpāmentō** [S.H.A.Car.15.3]	Ik slacht de zwijnen, maar een ander eet het vlees
Sulcōs in **pulvere** dūcere [Iuv.7.48]	Vorens in het zand trekken, het zand omploegen
Tū aquam ā **pūmice** postulās [Plaut.Persa41]	Je wil water uit een rots halen
Pūmiceōs oculōs habeō [Plaut.Pseud.75]	Ik heb ogen van steen *(ik kan niet huilen)*

Q

Nūllī nisi ex iniūriā alterīus **quaestus** est [Sen.Ira2.8.1]	Altijd profiteert er wel iemand van de schade van een ander; de ene zijn dood is de ander zijn brood
Ut **quīmus**, ut āiunt, quandō ut volumus nōn licet [Ter.Andr.805]	Als we niet kunnen zoals we willen, moeten we willen zoals we kunnen, zoals wordt gezegd

[419] Πρώρα καὶ πρύμνη.

R

Īnflat sē tamquam **rāna** [Petr.74]	Hij blaast zich op als een kikker
Et omnia quidem praeclāra **rāra** [Amic.79]	En alle voortreffelijke dingen zijn natuurlijk zeldzaam
Mihi rēs ad **rāstrōs** redit [Ter.Heaut.931]	Dit brengt mij terug naar de houwelen *(ik moet weer van voren af aan beginnen)*
Nōn contīs nec **remulcō**, ut āiunt, sed vēlificātiōne plēnā [Amm.18.5.6]	Niet met vaarbomen of op sleeptouw, zoals het gezegde luidt, maar met volle zeilen *(niet stilletjes, maar openlijk)*
Rēmīs vēlīsque *of* ventīs rēmīs [Fam.12.25.3] *of* vēlīs rēmīsque [Tusc.3.25] *of* remigiō vēlōque [Plaut.Asin.157] festīnāre et fugere	Alles op alles zetten om zo gauw mogelijk weg te komen
Suus **rēx** rēgīnae placet [Plaut.Stich.133]	Iedereen vindt zijn eigen partner het mooist
Quicquid dēlīrant rēgēs, plēctuntur Achīvī [Hor.Ep.1.2.14]	Wat heersers in hun dwaasheid doen, moeten de burgers bekopen
Ē **rīvō** flūmina magna facere [Ov.Pont.2.5.22]	Van een mug een olifant maken
Inter veprēs **rosae** nāscuntur [Amm.16.7.4]	Ook tussen de doornstruiken groeien rozen
Dīruit, aedificat, mūtat quadrāta **rotundīs** [Hor.Ep.1.1.100]	Hij sloopt, bouwt en verandert vierkanten in cirkels; hij gaat van het ene uiterste naar het andere; hij keert alles ondersteboven

S

Inter **sacrum** saxumque stāre [Plaut.Capt.617]	Zich tussen hamer en aambeeld bevinden
Nōn semper **Sāturnālia** erunt [Sen.Apoc.1.2]	Het zal niet altijd feest zijn
Satis diū hoc iam **saxum** vorsō [Ter.Eun.1085]	Lang genoeg rol ik nu deze steen *(sc. van Sisyphos)*
Mūtuum **scabere** [Symmach.Ep.1.31.1]	Elkaar kietelen, stroop om de mond smeren
Scōpās dissolvere [Or.235]	Een warboel veroorzaken
Māne eum vīdī nōn hominem, sed scōpās solūtās [Att.7.13a.2]	's Ochtens heb ik hem niet als een mens gezien, maar als een warhoofd
Ille homō habet equum **Sēiānum**[420] [Gell.3.9]	Die man rijdt op het paard van Seius
Duābus **sellīs** sedēre [Sen.Contr.7.3.9.21]	Op twee stoelen zitten; twee petten op hebben
Quī sibi **sēmitam** nōn sapiunt, alterī mōnstrant viam [Ennius in Div.1.132]	Zij die hun eigen pad niet kennen, wijzen een ander de weg
Sērō sapiunt (*sc.* Trōiānī) [Fam.7.16.1]	Ze komen er te laat achter

[420] Het paard van een zekere Cn. Seius veroorzaakte voor hem en zijn volgende bezitters ongelukken.

Quī **sōlem**, ut āiunt, nec occidentem umquam vīdērunt, nec orientem [Fin.2.23]	Zij die de zon, zoals men zegt, nooit hebben zien opkomen of ondergaan *(die van de nacht een dag maken)*
Nōndum omnium diērum sōl occidit [Liv.39.26]	Het einde der dagen is nog niet gekomen; er is nog hoop
In sōle lucernam adhibēre [Fin.4.29]	Op klaarlichte dag het licht aansteken
Sōl omnibus lūcet [Petr.100]	De zon schijnt voor iedereen
Quodcumque in **solum** venit [N.D.1.65] Loquor quod in solum, ut dīcitur [Fam.9.26.2]	(Ik zeg) wat me invalt, me voor de voet komt, zoals wordt gezegd
Tamquam truncus atque **stīpes**[421] [Pis.19]	Als een botterik en stomkop
Surdō narrāre fābulam [Ter.Heaut.222] Praecepta vāna surdīs auribus canere [Liv.40.8] Narrāre asellō fābellam surdō [Hor.Ep.2.1.199]	Tegen dovemans oren praten[422]
Quod **sursum** est, deorsum faciunt [Petr.63]	Ze keren alles ondersteboven
Et docēbō **sūs**[423], ut āiunt, eum ōrātōrem [DeOr.2.233]	En ik zal als een onbenul, zoals men dat noemt, die spreker de les lezen
Dē Octāviānō **susque** dēque (*sc.* ferō, habeō) [Plaut.Amph.886; Att.14.6.1]	Van Octavianus trek ik me niets aan
Suum cuīque pulchrum est [Tusc.5.63]	Iedereen vindt het zijne, wat hij zelf heeft gedaan het beste

T

Rem **tetegistī** acū [Plaut.Rud.1306]	Je hebt de spijker op de kop geslagen
Taurum tollet, quī vitulum sustulerit [Petr.25]	Wie een stier wil optillen, moet eerst een kalf hebben getild; wie het grote wil bereiken, moet met het kleine beginnen
Temporī serviendum est [Att.10.7.1]	Men moet zich aanpassen aan de omstandigheden
Nōn iam **terūnciī** faciunt [Plaut.Capt.477]	Ze geven er geen cent meer voor; het kan hun niets meer schelen; het laat ze nu ijskoud
Hīc apud nōs cōnfrēgistī **tesseram**[424] [Plaut.Cist.2.1.27]	Nu heb je het bij ons helemaal verbruid
Quō semel est imbūta recēns, servābit odōrem **testa** diū [Hor.Ep.1.2.69]	Een nieuwe kruik zal lang de geur bewaren van wat je er het eerst indoet
Apertīs, ut āiunt, **tībiīs** [Quintil.11.3.50]	Met open gaten van de fluiten *(met luide stem)*, zoals ze zeggen
Tragoediās agere in nūgīs [DeOr.2.205]	Veel lawaai maken om niets; veel geblaat, weinig wol

[421] Ook: caudex, asinus, plumbeus.
[422] Vgl.: ὄνῳ τις ἔλεγε μῦθον, ὁ δὲ τὰ ὦτα ἐκίνει [Diog.7.30].
[423] Vgl.: Sūs Minervam docet (p. 250).
[424] Tessera hospitālis: 'herkenningsteken tussen gastvrienden'.

Ab hāc (*sc.* rēgulā) mihi nōn licet **trānsversum**, ut āiunt, digitum discēdere [Lucull.58]	Ik mag geen duimbreed, zoals dat heet, van deze regel afwijken
Trānsversum unguem nōn oportet discēdere [Att.13.20.4]	
Inde 'rem ad **triāriōs**[163] redīsse', cum labōrētur, prōverbiō incrēbuit [Liv.8.8]	Het gezegde 'het is nu erop of eronder' is uit benarde situaties voortgekomen en een spreekwoord geworden
Nōn homō **triōbolī** [Plaut.Poen.463]	Geen mannetje van een paar centen
Intus, intus, inquam, est equus **Trōiānus**; ā quō numquam mē cōnsule dormientēs opprimēminī [Mur.78]	Zeker, het paard van Troje staat binnen onze muren; maar nooit zullen jullie daardoor tijdens mijn consulaat in je slaap worden verrast

U

Umbram suam metuit [Comment.Petit.9]	Hij is bang voor zijn eigen schaduw
Certum est mihi quasi umbra, quōquō ībis tū, tē persequī [Plaut.Cas.92]	Ik ben vastbesloten jou, waar je maar gaat, als een schaduw te volgen
Ūsque ex **unguiculīs** [Plaut.Stich.761]	Van kindsbeen af
Ūsque ab unguiculō ad capillum summum est fēstīvissima [Plaut.Epid.623]	Van top tot teen is ze een zeer charmante vrouw
Praestā tē eum, quī mihi ā tenerīs, ut Graecī dīcunt, unguiculīs es cōgnitus [Fam.1.6.2] (ἐξ ὀνύχων)	Sta je man voor hem, jij, die ik al van kindsbeen ken, zoals de Grieken zeggen
Ab īmīs **unguibus** ad verticem summum [Ros.Com.7.20]	Van onder tot boven, van top tot teen
Fontēius ad unguem factus homō [Hor.Sat.1.5.32-33]	Fonteius, een gedistingeerde man
Nec trānsversum unguem, quod āiunt, ā stilō (*sc.* recēde): is enim est dīcendī opifex [Fam.7.25.2]	Laat echter de pen geen moment liggen, zoals ze zeggen: zo leert men immers het spreken in het openbaar
Tōtō corpere atque omnibus **ungulīs**, ut dīcitur [Tusc.2.56]	Met hand en tand *(uit alle macht)*, zoals dat heet
Ūnum cum nōris, omnēs nōris [Ter.Phorm.326]	Ken je er één, ken je ze allemaal
Quī nōn ōrātor ūnus ē multīs [Brut.274]	Hij is niet zomaar een spreker
Edēbat tribus **ursīs** quod satis esset [Hor.Ep.1.15.34]	Hij had een eetlust als van drie beren

V

Sincērum est nisi **vās**, quodcumque īnfundis acēscit [Hor.Ep.1.2.54]	Als de kan niet helemaal schoon is, bederft alles wat je er ingiet
Contraxī **vēla** [Att.1.16.2][425]	Ik heb me stil gehouden

[425] Vgl. Hor. Car. 2.10.23-24.

Iubeās ūnā operā mē piscārī in āere, **vēnārī** autem rēte iaculō in mediō marī [Plaut.Asin.99]	Alsof je me opdraagt tegelijk te vissen in de lucht, maar met een werpnet te jagen midden op zee
Ventīs trādere rem [Hor.Carm.1.26.3]	Iets aan de vergetelheid prijsgeven
Ventīs loquī [Amm.15.5.8] Verba in ventōs dare [Ov.Am.1.6.42] Prōfundere verba ventīs [Lucr.4.930]	Tegen de wind praten
Ventō vīvere [Cod.5.50.2.2]	Van de wind leven
Venter praecepta nōn audit [Sen.Ep.21.11]	De maag kun je niet beleren
Tria **verba** nōn potest iungere [Sen.Ep.40.9]	Hij kan geen drie woorden achter elkaar zeggen
Vēre prius flōrēs, aestū numerābis aristās [Ov.Trist.4.1.57]	Eerder zul je in de lente alle bloemen kunnen tellen en in de zomer alle korenhalmen *(iets onmogelijks proberen te doen)*
Vervēcum in patriā [Iuv.10.50]	In het land van de ezels
Nescīs quid **vesper** sērus vehat [Varro in Gell.13.11; Georg.1.461] Quid vesper ferat, incertum est [Liv.45.8]	Je weet niet wat de avond nog zal brengen; prijs de dag niet voor de avond valt
Dē vesperī alicuius cēnāre [Plaut.Rud.181]	Op andermans kosten eten *(van iemand afhankelijk zijn)*
Dē vesperī suō vīvere [Plaut.Mil.995]	Zijn eigen baas zijn; brood op de plank hebben
Tōtā errās **viā** [Ter.Eun.245]	Je vergist je totaal
Hic **vigilāns** somniat [Plaut.Capt.484]	Deze hier is aan het dagdromen
Vigilāns dormit [Plaut.Pseud.386]	Hij slaapt met open ogen
An tū mē in **violā** putās aut in rosā dīcere? [Tusc.5.73]	Of denk je dat ik rozengeur en maneschijn bedoel?
Tū **vīperam** sub ālā nūtrīcās [Petr.77]	Je voedt een adder onder je vleugel
Inde illa māximī medicōrum exclāmātiō: **vītam** brevem esse, longam artem [Sen.Brev.Vit.1.2]	Vandaar die uitspraak van de grootste arts: het leven is kort, maar de kunst duurt eeuwig
Profectō enim vīta vigilia est [Plin.Nat.Hist.Pr.18]	Want het leven is inderdaad een voortdurende waak
Vitiīs nēmō sine nāscitur [Hor.Sat.1.3.68]	Niemand is zonder gebrek
Vituperāre caelum [Phaed.4.7.26]	Alles afkeuren; met niets tevreden zijn
Sēcum esse, sēcumque, ut dīcitur, **vīvere** [Senect.49]	Met zichzelf zijn en op zichzelf leven, zoals dat heet
Vīvere mīlitāre est [Sen.Ep.96.5]	Het leven is een voortdurende strijd
Neque id ad **vīvum** resecō [Amic.18]	Maar ik ga daarin niet tot op het bot; ik vat dat niet in strikte zin op
Meus est, hāmum **vorat** [Plaut.Curc.431]	Ik heb hem beet, hij heeft toegehapt

Astūtam vapidō servās in pectore **vulpem** [Pers.5.117]	Je bergt een sluwe vos in je verdorven hart
Vulpēs iungere [Ecl.3.91]	Vossen een bond laten sluiten *(iets absurds of onmogelijks willen)*
Vulpēs pilum mūtat, nōn mōrēs [Suet.Vesp.16]	Een vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken
Tam facile vincēs, quam pirum vulpēs comēst[426] [Plaut.Most.599]	Je zult net zo gemakkelijk winnen als een vos een peer vreet; dit is voor jou een fluitje van een cent
Cuperem **vultum** vidērem tuum, cum haec legēs [Att.4.17.4]	Ik zou je gezicht wel eens willen zien, als je dit leest

[426] Een vos houdt van vruchten.

ISBN 9789080871953

Uitgeverij Stilus, Tilburg: www.stilus.nl/fraseologie